

ՆԱՅԱՍԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
NATIONAL
LIBRARY
OF ARMENIA

**Սույն ստեղծագործությունը հասանելի է
Հայաստանի ազգային գրադարանի
թվային շտեմարաններում՝ համաձայն
դրա իրավատիրոջ հետ կնքած
Համագործակցության պայմանագրի, և
կարող է օգտագործվել բացառապես
օրենքով նախատեսված կարգով՝
պահպանելով հեղինակի և իրավատիրոջ
հեղինակային իրավունքները**

ՄԷԼՈՒ ՄԱՐԿԱՆԱՅԷՆ

ՊԱՏԻՎ ԱՐԵՐ
ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌՆԵՐԻՆ

17

.

.

.

ՍԻԼՎԱ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՊԱՏԻՎ ԱՐԵՔ
ՀԱՅՈՅ
ՎԵՀԱՓԱՌՆԵՐԻՆ

Ակնարկներ, հարցազրույցներ, փաստաթղթեր

ԵՐԵՎԱՆ
«ՆԱԻՐԻ»
2009

Տո՛ւր ինձի, Տե՛ր, ուրախությունն անանձնական.
Զանգակներո՛ւ պես զայն կախեն՝ ամեն դրրան
Ու զերթ նարոտ ամեն դրրան զայն պըսակեն:
Միսաք Մեծաբենց

Գիրքը լրամշակված տարբերակով հրատարակված է
հեղինակի միջոցներով

ԳԻՐԹ ԱՌԱՋԻՆ

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏ... ԸՆՏՐԵԱԼԴ ԱՍՏԾՈ

11-305929/2

Նորին Սուրբ Օծություն Տեր Տեր
Գարեգին Բ
Ծայրագույն պատրիարք
և կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Գիրքը, որ խարսխված է «Հայոց հայրապետ...
ընտրեալդ Աստծո» բանատողի վրա, ներկայացնում է
վեհափառ հայրապետի կյանքի ու ծրագրերի ոգեղեն
նպատակն ու ձգտումը, նրա երազների մտատիպարը,
կյանքի փիլիսոփայությունը՝ ներծծված գեղեցիկի ու
բարու նկատմամբ սիրո և պաշտամունքի պատգամով,
որը մեր երեկն է, մեր ապագան, մեր պատմությունը:

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ ՏԵՐ ՏԵՐ
ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՉԿԱ ՈՉ ՍԻ ՈՒՐԻՇ ԱՅԼ ՆՊԱՏԱԿ,
ՔԱՆ ԾԱՌԱՅԵԼ ԵԿԵՂԵՑՈՒՆ, ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ

(որպես առաջաբան)

17 դարերի ընթացքում 132 կաթողիկոսներ են բազմել Լուսավորչի Աթոռին՝ տարբեր նկարագրով, հեղինակությամբ, բնականաբար, տարբեր պիտի լինեին իրենց գործունեությամբ, կատարած դերով և հայ եկեղեցու պատմության մեջ գրաված տեղով: Անուրանալի է, որ այդ Աթոռին բազմեցին շատ կարկառուն դեմքեր, որոնց կյանքը պատարագվել է աստվածեղեն ծրագրեր իրականացնելու համար, որի իմաստը բանաձևվում է այսպես. «Չկա ոչ մի ուրիշ այլ նպատակ, քան ծառայել եկեղեցուն, ժողովրդին»: Եվ եթե չլինեին մեր հայրենասեր, եկեղեցասեր, իմաստասեր, դիվանագետ Հայոց հայրապետները, չէր լինի Սրբություն Սրբոց Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը: Արդ, մի փաստաթուղթ, պատմության քրոնիկոնից:

Հայաստանի Կոմունիստական (ք) Կուսակցության բյուրոյի նիստի արձանագրությունը Էջմիածնի եկեղեցին փակելու, այն թանգարանի վերածելու և խորհրդային իշխանության դեմ վարած քաղաքականության պատճառով հայ հոգևոր կենտրոնը լուծարելու մասին:

4 օգոստոսի 1938թ.

Երևան

ՀՈՒՅԺ ԳԱՂՏՆԻ

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ Հ. 23

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՄԻ (Բ) ԿԵՆՏԿՈՄԻ
ԲՅՈՒՐՈՅԻ ՆԻՍՏԻ

Մասնակցում էին՝ Հայաստանի Կոմկուսի բյուրոյի անդամներ – ընկ. Գր. Հարությունյանը, Խ. Հակոբջանյանը, Ա. Փիրուզյանը, Մ. Պապյանը, Վ. Խովորոստյանը, Լ. Օսիպյանը:

Բյուրոյի անդամության թեկնածուներ – ընկ. Ս. Միքայելյանը, Ա. Սարգսյանը:

Կուսկոլեգայի քարտուղարը – ընկ. Իսկենդերովը:

Կենտկոմի բաժինների վարիչներ և տեղակալներ – ընկ. Գ. Ղուկասովը, Մ. Մարտիրոսյանը, Ա. Մարտիրոսովը, Ե. Խաչիկյանը:

Էջմիածնի վանքի և Կաթողիկոսության մասին – ընկ. Գր. Հարությունյանը:

Արտահայտվեցին ընկ. Խվորոստյանը, Մ. Պապյանը, Մ. Մարտիրոսյանը, Ս. Միքայելյանը, Լ. Օսիպյանը, Խ. Հակոբջանյանը, Ս. Ղևոնդյանը, Ա. Փիրուզյանը:

Հաշվի առնելով, որ եղած նյութերը մերկացնում են Էջմիածնի կաթողիկոսության ակտիվ պայքարը խորհրդային իշխանության և հայ ժողովրդի դեմ, փակել Էջմիածնի վանքը, այն վերածելով թանգարանի, նոր Կաթողիկոսի ընտրություններ չանցկացնել և լիկվիդացնել հայ հոգևորականության կենտրոն Էջմիածնի կաթողիկոսությունը:

ՀՀ. ՀԶԿՓԿՊՈ, ֆ. 1, ց. 18, գ. 36, թ. 1, 23, 24, մեքենագիր, թարգմանություն ռուսերենից:

Հ 414

Հայաստանի Կոմունիստական (Բ) Կուսակցության Կենտկոմի քարտուղար Գր. Հարությունյանի գրությունը Ստալինին՝ Էջմիածնի եկեղեցին փակելու, այն թանգարանի վերածելու որոշման մասին, ի նկատի ունենալով նրա հակախորհրդային գործունեությունը և կապը դաշնակների հետ:

4 օգոստոսի 1938թ.

Երևան

ԳԱՂՏՆԻ

ՀԱՄԿ(Բ)Կ ԸՆԿԵՐ ՍՏԱԼԻՆԻՆ

Իոսիֆ Վիսարիոնովիչ

Հայաստանում, Վաղարշապատ շրջանային կենտրոնում, որ գտնվում է սահմանի 10-12 կմ հեռավորության վրա, մինչև հիմա գործում է Էջմիածնի վանքը, ուր գտնվում է հայ Կաթողիկոսի ռեզիդենցիան, որ գոյատևում է արտասահմանի հայ հոգևորականության կողմից ուղարկվող միջոցների հաշվին:

Հայաստանի նախկին դավաճան դեկավարության մասին Կոմկուսի Կենտկոմի տրամադրության տակ եղած նյութերը մերկացնում են Կաթողիկոսության հակախորհրդային գործունեությունը և Հայաստանում դաշնակցական կազմակերպությունների կազմավորման գործում նրա վարած աշխատանքները:

Հայ հոգևորականությունը, քողարկվելով Կաթողիկոսի ընտրությունների ժամանակ ընդունած որոշումներով ու դեկլարացիաներով, խորհրդային իշխանության նկատմամբ իր լոյալությամբ հանդերձ մշտապես լրտեսական, պառակտիչ աշխատանք է տարել Հայաստանում, կապված լինելով արտասահմանում գտնվող դաշնակների, ռամկավարների և այլ «ընկերությունների» հակահեղափոխական կենտրոնների հետ:

Վերջերս մահացած Խորեն Մուրադբեկյան կաթողիկոսն ինքն դաշնակցական կուսակցության ակտիվ ան-

դամ էր և հակահեղափոխական աշխատանքով կապված էր Խանջյանի, Տեր-Գաբրիելյանի և Հայաստանում աջ, տրոցկիստական կենտրոնի այլ անդամների հետ:

1937 թվին Էջմիածնի Կաթողիկոսությունում աշխատում էին 70-75 հոգևորականներ, որոնցից շատերը ձեռքակալվել են մեր կողմից ակտիվ հակահեղափոխական աշխատանքի համար:

Ներկայումս Էջմիածնի Կաթողիկոսությունում մնացել են 7 մարդ՝ եկեղեցու սպասավորներ, որոնք դաշնակ են՝ հակախորհրդային տրամադրություններով:

Հայաստանի Կոմ(բ)Կուսի Կենտկոմը, քննարկելով Էջմիածնի վանքի և Կաթողիկոսության հարցը, որոշել է՝ հաշվի առնելով, որ եղած նյութերը մերկացնում են Էջմիածնի Կաթողիկոսության գործուն պայքարը խորհրդային իշխանության և հայ ժողովրդի դեմ՝ փակել Էջմիածնի վանքը, այն վերածելով քանգարանի, մոր Կաթողիկոսի ընտրություններ չանցկացնել և լիկվիդացնել հայ հոգևորականության կենտրոնը՝ Էջմիածնի Կաթողիկոսությունը:

Խնդրում ենք Համկ(բ)Կ-ին հաստատել:

Հայաստանի Կոմ(բ)Կուսի Կենտկոմի Քարտուղար
(ԳՐ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ)

ՀՀ ՀՔԿՓԿՊԱ, ֆ.1, ց.026, գ.34, թ. 41-42, մեքենագիր, թարգմանություն ռուսերենից:

Ուշագրավ փաստաթուղթ, որ արձանագրում է 20-րդ դարի քաղաքական փլվածքների ու հակասությունների մեջ խճճված մարդկային ողբերգությունը իր հետևանքներով:

Ընդամին, բարեբախտություն է. ազգը կարողանում է մերժել ու ընդոտնել ողբերգականը և մաքառել ու ապրել ծննդյան իսկական երկունք, ինչպես կասեր Պարույր Սևակը.

Եվ փառք Աստծո,
Մենք կարող ենք մեզ մաքրել այնպես,
Ինչպես օվկիանոս է ինքն իրեն մաքրում:

Մեր երկիրն այսօր նույնքան անհանգիստ ու տագնապահար է, որքան նախորդ դարերում: Դարձյալ եկեղեցին պիտի լինի մեր մոր պետականության ջատագովը, մշակույթի օրրանը, յոթ սարերով ու յոթ ծովերով բաժանված ազգը միավորող ուժը:

Հոգևոր ոլորտի անցյալի դրական ստորոգելիներն ու համաշխարհային փորձը թերևս օգնեն Հայոց հայրապետին այս դժվար ու շփոթ կացությունը մասամբ մեղմելու:

Մեր հայրերը հավատացել են, որ յուրաքանչյուր հայրապետ Աստծո ընտրյալն է: Աշխարհով մեկ սփռված բոլոր հայերը, անխտիր, Գարեգին վեհափառի մեջ ուզում են տեսնել նախորդ առաքինազարդ հայրապետների դրական գծերի մարմնացումը, որ նա Աստծո օգնությամբ կարողանա բոլորանվեր ծառայությամբ օգտակար լինել ժողովրդին, ամեն կերպ աշխատի միավորել և առաջնորդել Կ. Պոլսի, Երուսաղեմի, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության նվիրապետական աթոռները և պատմեշ դառնա եկեղեցու միությունը և ազգային միասնությունը ոտնահարողների դեմ: Անհրաժեշտ է հիշեցնել իմաստուն պատրիարքի խոսքերը, թե միաբանությունը բոլոր ժամանակներում հաղթանակների և հաջողությունների գրավականն է, իսկ անմիաբանությունից ծայր են առնում պարտություններն ու դժբախտությունները:

Ո՞րն է մոր ուղին...

Հարկավոր է Հայաստան-Արցախ-Սփյուռք սահմանները, տարտնդված սրտերը իրար կամրջել ոչ միայն «յառաջի Աստուծոյ եւ մարդկան», այլև «յանդիման փորձութեան եւ փրկութեան»: Այս հարցերը մտահոգում են ոչ միայն Գարեգին վեհափառին, այլև ՀՀ Նախագահ Սերժ Սարգսյանին, որոնք իրենց միտքը և սիրտը զանգի լեզվակ դարձրած՝ ուժգին հնչեցնում են տիեզերական զանգի դողանքները, որպեսզի աշխարհը ճանաչի ճշմարտության անեղծելի փաստը՝ հայոց Եղեռնը և Արցախի ժողովրդի ինքնորոշման արդար պահանջը և սպասման շեփորը արդեն քանի դար հնչեցնում է հայոց մեծ բանաստեղծի խոսքերը.

Հավերժ պիտի մնա հայրենիքը մեր
Հզոր և ազատ և հավերժ կանգուն,
Մեր իղեալների սուրբ արևի տակ:

Այսօր առավել, քան երբևէ, անհրաժեշտ է սերտորեն
համախմբվել երկհազարամյա մեր Առաքելական եկեղե-
ցու շուրջ, որ բոլոր հորիզոններում դողանջի «Եղիցի
լույս...» հավերժի կանչը: Սա է օրվա հրամայականը:
Չմոռանանք պատմության դասերը:

«ՈԳՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ»

21-րդ դարը հանձնվում է պատմության դատին: Նոր
դարասկիզբ մուտք գործած Հայ Առաքելական Եկեղեցու
և նրա գահակալի՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարե-
գին Բ-ի կյանքի ու պարտականությունների գնահատա-
կանը դառնում է օրինական պահանջ, որի գործունեությո-
ւունը ճամփաբաժնի մման իրար է միացնում 20-րդ դարի
70-ական թվականներից սկսած (Արարատյան հայրա-
պետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ) ներքնա-
պատկերն ու հեռանկարը: Քառասուն և ավելի տարի
հայ մտավորականությունը (ոչ միայն հայ) գրում ու խո-
սում են Գարեգին Ներսիսյան եկեղեցականի մասին՝
նպատակ ունենալով գնահատել, արժեքավորել նրա
ժառանգությունը, սրտի խոսք ասել հոգևոր առաջնորդի,
հասարակական գործչի, մարդու մասին:

Ահավասիկ, ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռա-
դիկ Մարտիրոսյանի անթաքույց խոսքը. «Հանրության
յուրաքանչյուր անհատ իրեն տրվածի չափով պատաս-
խանատու է գալիքի առջև, ուստի այդ բեռը որքան ծանր
պիտի լինի ժողովրդի ճակատագիրը տնօրինող առաջ-
նորդների պարագային: Ամենայն Հայոց կաթողիկոս
Գարեգին Բ-ն, բարեբախտաբար, ունի պատասխա-
նատվության այնպիսի չափաքանակ, որ չի կարող դի-
տորդի դերում հանդես գալ: Պատմության կերտողները,
հանգամանքները, ժամանակները և իրադարձություն-
ներն են, որոնց միահյուսվում է մահ վառ անհատակա-
նությունների բաժինը: Վեհափառ հայրապետը ունի իր
անձնական պատասխանատվության բաժինը ոչ միայն

Աստծո, այլև ազգի առջև: Եվ նա առաջնորդին վայել ձեռներեցությամբ ու պարսքի մեծ պատասխանատվությամբ ստանձնեց հայոց եկեղեցու հոգսաշատ ղեկավարությունը»:

Հայոց հայրապետի աշխարհափմացությամբ հաղորդվել է նաև Երևանի պետական գեղարվեստի ակադեմիայի ռեկտոր, գեղանկարիչ Արամ Իսաբեկյանը. «Ամենակարևորն այն է, որ հայոց հայրապետը օրգանական կապի մեջ է իմաստություն խորհրդանշող իր հոտի զավակների ընկալումների, պատկերացումների, իմացությունների, հետաքրքրությունների, զգացմունքային վիճակների և նրա կյանքը կազմող տարաբնույթ հարաբերությունների հետ: Գարեգին Վեհափառը միշտ բազմակողմանի շփման մեջ է ժամանակի հետ և ամուր կանգնած հայրենի հողի վրա՝ փորձում է հավատի, լույսի և հույսի դռները բացել ազգի համար, իսկ գլխավոր նպատակը մնում է հասուն և լիարժեք գործը, որը լուսարձակի պես լուսավորում, տեսանելի ու կարևոր է դարձնում բոլոր նվաճումները:

Կենսական ընդգրկումների, ծրագրերի բազմազանության (եկեղեցիների կառուցում ու վերանորոգում, արվեստի, գրականության, գիտության սատարում, երեխաների քրիստոնեական կրթություն և դաստիարակություն և այլն) համադրումների հետ մեկտեղ Վեհափառ հայրապետը իր գործունեության մեջ միատեղեց նաև Հայ Առաքելական եկեղեցու 1700-ամյա պատմության զարգացման ճանապարհին ձևավորված լավագույն ավանդույթները, որոնք սկիզբ են առնում խոր հնադարից և գալիս հասնում մինչև իր մերձավոր նախորդներն ու ժամանակակիցները»:

Ակնածանքով հավելում են նաև գրող-հրապարակախոս Պերճ Զեյթունցյանի մտորումները. «Վստահ եմ, որ

եռանդուն, գործիմաց Գարեգին Բ գեղեցիկ, նորանոր մտահղացումներով կծառայի եկեղեցու և ազգի բարձր շահերին: Նա այն հայրապետներից է, որի ձեռագիրը տեսանելի է հայրենաշինության բոլոր ճյուղերում՝ պետականության ամրապնդումն ու բանակի հզորացումը, պատմական արդարության վերականգնումը ու մեր պահանջատիրության բավարարումը: Ժողովրդին վերաբերող ամեն մի խնդիր ընդունում է իր սրտին մոտ, համարում է իր խնդիրը: Հպարտ եմ, որ մեր վեհափառը (կարելի է, չէ՞, այսպես մտերմորեն խոսել իր մասին) 2006 թվականի հունիսի 25-ին Ստամբուլում մամուլի ասուլիսի ժամանակ քուրք լրագրողի հարցին պատասխանել է. «Մեր ժողովրդի համար ցեղասպանությունն ուսումնասիրման խնդիր չէ, դա կատարված փաստ է, որը պետք է ճանաչել... կամք պետք է դրսևորվի այդ փաստը արձանագրելու, հաստատելու և ընդունելու»: Կարևորն այն խորին սերն ու հարգանքն են, որ ես, շարքային մի հավատացյալ, տածում եմ վեհափառ հայրապետի անձի ու գործի հանդեպ»:

Միայն կամային հատկանիշներով օժտված անհատը կարող է իր մեջ խտացնել ժամանակի գլխավոր հիմնախնդիրները, որը առաջին հերթին պայմանավորված է նորի զգացողությամբ, որն էլ արժեքավորում է անցյալն ու պատմությունը:

«Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը կառուցողական աննախընթաց ոգևորություն է ապրում՝ «որպես արձան մշտնջենական»,– իրավացիորեն նկատում է ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, «Խրիմյան» թանգարանի տնօրեն Շահեն Խաչատրյանը,– այդ ոգևորության հիմնասյունը Վեհափառ հայրապետն է: Ներքին ուրախությունից մղված՝ նա իր հայացքի հորիզոնում արդեն իրականացած տեսնում է իր իսկ բազում ծրագրերը՝ Մայր Աթոռի տարածքի ընդարձակում ու բարեկարգում՝ ներառյալ մեր հիշողությունից անբաժան հիասքանչ լիճը, Վեհարանին հարևանող նոր դիվանատուն, զմբեթակիր ս. Վարդան և ս. Հովհաննես Մկրտիչ Մատուռ-Մկրտա-

րան, միաբանության արդի կացարանի մասնաշենք, «Գարեգին Ա» գիտամշակութային կենտրոն: Կառուցվել են նոր եկեղեցիներ հայրենիքում և արտերկրում (Երևանում Գարեգին վեհափառի ձեռամբ օծվել են Նորքի ս. Աստվածածին, Նոր Նորքի ս. Սարգիս, Մալաթիայի ս. Աստվածածին, Դավթաշենի Սրբոց նահատակաց, ինչպես նաև Սուրբ Երրորդություն և Սուրբ Խաչ եկեղեցիները): Գարեգին վեհափառի հրամանով հրատարակվել է շուրջ հինգ հարյուր միավոր հոգևոր ուղենշային գրականություն: Այս ամենը վկայություն են հսկայածավալ գործունեության:

Իր նախորդների հանդեպ Վեհափառ հայրապետի ցուցաբերած սերն ու հարգանքը հուզող է, խորապես տպավորող: Եթե իր անմիջական ուսուցիչը՝ Վազգեն Ա-ն դարձավ Մայր եկեղեցու վերածնության ոգու ասպետը, ապա Գարեգին Բ-ի գերնպատակը այդ ոգու առավել պայծառացումն է:

Կրոնական մշակույթը անխզելիորեն առնչված է արվեստին: Վեհափառ հայրապետը տեսնում է նաև Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում արվեստի աշխուժացող կյանքի ապագան: Իր հետաքրքրությունների արգասիքը հանդիսացավ, որ նա տուն վերադարձրեց կերպարվեստի մի շարք գործեր, այդ թվում՝ Մինաս Ավետիսյանի երկու մեծարժեք կտավներ, ծովանկարիչ Վարդան Մախոխյանի վրձնին պատկանող մի կտավ, Բաժբենուկ Մելիքյանի նկարները: Ծանոթանալով մեծանուն նկարիչ Արշիլ Գորկու քրոջ կտակին՝ կապված նրան պատկանող եղբոր գործերի Էջմիածին տեղափոխման մանրամասնություններին, հոգևոր մեր առաջնորդը անմիջապես ձեռնամուխ եղավ Խրիմյան Հայրիկի հիմնած թանգարանի վերաշինությանը: Արդեն ավարտված այդ գեղեցիկ, կամարածածկ կառույցը կղառնա ազգային կերպարվեստի յուրատեսակ թանգարան, ուր առանձին դահլիճում կներկայացվեն Արշիլ Գորկու աշխատանքները: Հստակ գաղափար է, որ համայն հայության հոգևոր կենտրոնը իր երեք՝ Մայր Տաճարի, «Ալեք Մա-

նուկյան» ու «Խրիմյան» թանգարաններով, ինչպես և հին ու նոր վեհարաններում ցուցադրվող գեղարվեստական արժեքներով դառնալու է թանգարանային մի համալիր՝ ներս հրավիրող հատուկ շքամուտքով:

Վեհափառ հայրապետի գահակալության տարիները ընդամենը տասն են: Եթե, ինչպես գրել է պատմահայր Խորենացին, «այն, ինչ մարդու գործերն են, այն էլ նրա կենսագրությունն է», ապա ապագայում մենք վայելողը կղառնանք նորանոր հրաշատես կոթողների: Ամերեր հավատ իմաստավորող այդ կոթողները պայծառացնելու են ոչ միայն Վեհափառ կաթողիկոսի, այլև իր սիրելի ժողովրդի այժմյան կենսագրությունը»:

Վեհափառ հայրապետի գործունեությանը ուշադիր հետևելով՝ կարող ենք հայտնաբերել նոր ժամանակների առաջադրած բազում խնդիրներ, որոնք իրագործելու համար ոչ միայն ձեռներեցություն, համբերություն, այլև տքմանք ու ժամանակ է պահանջում:

Գարեգին վեհափառի ամեն մի օրը տքմալից աշխատանքի, ազգի ու հանրության առջև իրեն տրվածը վերադարձնելու անդադրում մաքառում է. ավետարանական ասույթը մի փոքր վերափոխելով՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսից մենք սպասում ենք, որ Աստծո բաժինը Աստծուն վճարի, ազգի բաժինը՝ ազգին: Հայոց եկեղեցու նախորդ գահակալներն ունեցել են այս տեսիլքը և մույն տեսիլքի հետևորդն ու ժառանգորդն է նաև Գարեգին Բ-ն:

Հայոց հովվապետը աշխատանքի մարդ է: Նրա օրը սկսվում է վաղ լուսաբացից և ավարտվում ուշ գիշերին: Աստված նրան օժտել է անհուն եռանդով: Նա ավելի շատ գործող է, քան երագող:

Մեր ազգը, եկեղեցին երագողներ շատ են ունեցել, բայց գործարար, տքնող անհատներ, դժբախտաբար, քիչ: Այս առումով Գարեգին Բ-ն, թերևս, ճակատագրի շնորհն է, որ տրված է մեր ժողովրդին, քանզի այսօր գործի ու աշխատանքի պահ է: Հոգևոր ու նյութական բոլոր

բարիքները աշխատանքով են արարվում: Հուրախությամբ մեզ՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը ոչ միայն աշխատում է, նաև կարողանում է շրջապատի մարդկանց նպատակամղել աշխատելու, չէ՞ որ դեռևս Առաքյալն էր ժամանակին թելադրում, թե հավատքը առանց գործի մեռած է:

Նրա մտատիպարները առավելապես կենտրոնացնում են եկեղեցաշինության և մանուկների դաստիարակության ասպարեզում, այն հիասքանչ ժառանգության շուրջ, որ նա թողնում է սերունդներին: Այս իմաստով ուշագրավ է ճարտարապետ, ակադեմիկոս Ջիմ Թորոսյանի դիտարկումը. «Գարեգին Երկրորդ վեհափառը իր շուրջն է համախմբել մեր առաջադեմ լավագույն մտավորականներին, որպեսզի նրանք իրենց գիտելիքներով, աշխատանքով մասնակցեն Մայր Աթոռի շենացմանը: Առաջադրված ցանկացած նախագիծ քննարկվում է ճարտարապետների խորհրդում, հաստատվում և նոր միայն կյանքի է կոչվում: Գարեգին վեհափառը ոչ միայն հետաքրքրվում է ճարտարապետական նախագծերով, այլև իր անմիջական մասնակցությունն է բերում քննարկումներին: Գնահատելով մեր ճարտարապետների վարպետությունը, երբեմն առաջարկում է իր մտածումները. «Այնուամենայնիվ, այստեղ չի ստացվել»: Եվ աներեր, զարմանալի տակտով, հնարամտությամբ շարունակում է բացատրել՝ խորին համոզմունքով, հավատարիմ մնալով իր հայտնագործած ու մշակված տարբերակին: Իսկ առաջարկությունները օգտակար են և ընդունելի: Ղեկավարելով, նույնիսկ հսկելով շինարարական աշխատանքները՝ նա ինքն էլ անմասն չի մնում, մասնակցում է բոլոր աշխատանքներին. թվում է՝ ուզում է իրեն ձուլել հողին, քարին, կառույցին:

Այն բոլոր եկեղեցիներն ու հուշարձանները, որոնք նախագծվում և կառուցվում են Նորին Սուրբ Օծության մտահղացմամբ ու առաջարկությամբ, կառուցվում են դարերի համար և սերունդների համար կմնան որպես մեծարվեստ կոթողներ»:

Ժամանակին հետաքրքիր հուշեր է թողել նաև երանաշնորհ ՀՀ քաղաքաշինության փոխնախարար Ռոմեն Ջուլիակյանը. «Մի անգամ այնպես պատահեց, որ Մոսկվայում հանդիպեցի մի խումբ ռուս մտավորականների:

Իմանալով, որ եկել եմ Հայաստանից՝ հարցրին.

– Ի՞նչ է ամում Գարեգին վեհափառը:

– Աշխատում է, ինչպես միշտ:

– Ձեզանում հասկանո՞ւմ են, թե ինչ մեծ հոգևոր պետ ունեք, – ասաց մեկը:

– Ինչպես ամեն տեղ, այնպես էլ մեզ մոտ կան հասկացողներ և չհասկացողներ, – պատասխանեցի:

– Բայց նա նաև դիվանագետ է:

– Եվ իր մտածողությամբ՝ թարմ ու համամարդկային, – ավելացրեց մյուսը:

Անկասկած այդ արժանիքներն է գնահատել Ֆրանսիայի նախագահ Ժակ Շիրակը, որ Հայոց հայրապետին 2001 թվականին պարգևատրել է Ֆրանսիայի Պատվո լեգեոնի կոմանդորի շքանշանով, 2004 թվականին Գարեգին Բ-ին շնորհվել է Ռուս ուղղափառ եկեղեցու Սուրբ Անդրեաս առաքյալի բարձրագույն շքանշան: Հայոց հայրապետը պարգևատրվել է նաև Հորդանանի Ա կարգի «Բեթղեհեմ-2000», Ռումինիայի ազգային բարձրագույն «Ռումինիայի աստղ», Ուկրաինայի Հանրապետության «Իշխան Յարոսլավ» 5-րդ աստիճանի պարգևներով: Գարեգին վեհափառին 2000 թվականին շնորհվել է Արցախի պետական համալսարանի, իսկ 2004-ին՝ ԵՊՀ-ի պատվավոր դոկտորի կոչում: 2001 թվականին Միջազգային ինֆորմատիկացիայի ակադե-

միայնի և ՄԱԿ-ի տնտեսական և սոցիալական խորհրդի կողմից առաջադրվել է վերոհիշյալ ակադեմիայի անդամ, իսկ 2003-ին Նորին Սուրբ Օծությանը նույն ակադեմիայի կողմից շնորհվել է փիլիսոփայության դոկտորի կոչում:

Մինչդեռ Հայոց հայրապետը ընդարձակում է մեզ արդեն ծանոթ գործունեության սահմանները և կարոտով ու երագով նոր չափանիշներ ու սահմաններ ստեղծում՝ հուսալով, որ բարյաց մի դուռ կբացվի ամենայն հայոց համար և ազատագրված Վանում, Մուշում, Սասունում... «բազում զավակաց անմեղաց» համար պատարագ կմատուցի և Մեկ Ազգի, Մեկ եկեղեցու, Մեկ Հայրենիքի աղոթախառն արշալույսի կերոնը կվառվի:

«Ի ԶԵՉ ՏԷՐ ՅՈՒՍԱՑԵԱԼ
ՄԻ ԱՄԱՉԵՑԻՑ ՅԱԻՏԵԱՆ»

Բայց բյուր երանի, ով երագ ունի,
Իր հոգու անհուն սրբության խորքում:
Ավետիք Իսահակյան

1951թ. օգոստոսի 21-ին, «Առավոտ լուսոյ, Արեգակն արդար, Առ իս լոյս ծագեայ» աղոթքով բացվեց Ներսիսյան ընտանիքի օրը, քանզի ծնվել էր նրանց ընտանիքի ավագ որդին՝ Կտրիճը, որի սնարի մոտ մայրը որպես օրոր-աղոթք մրմնջաց «Հայր մերը», ժողովրդական, հայրենասիրական երգերը, որոնց մեջ հարազատ ժողովրդի ողբն ու տառապանքն էր, կորսված հայրենիքի կարոտն ու ակնկալիքները: Նրա ապրած ժամանակաշրջանն ու միջավայրը վերածվել են մանկության շողշողուն տեսիլքի, ուր ոսկեծայր քակաղներով զանգերն են դողանջում, վերջալույսի խաղաղ պահերին կոչնակի զանգյունն է լսվում, եկեղեցում Աստվածամոր պատկերն է խնկի անուշաբույր ծխով շղարշված, որտեղ 4-ամյա փոքրիկը, սիրասուն, բարեպաշտ մոր փեշից կախված, որպես աղոթք շնջում էր «Հայր մերը»: Նրա երագկոտ աչքերում դրոշմվում էին պատկերներ ծննդավայրից՝ Էջմիածնից ու անդրագույն իր մանկության հորիզոններից, տոհմաշունչ բնօրրանից, որոնք խտացել ու դարձել են հուշ-երագներ:

Յոթ տարեկանից, աստվածավախ ծնողների կամքով, հաճախում է տեղի միջնակարգ դպրոցը, որտեղ հեգելով սերտում է հայոց ամենամեծ աղոթքը՝ Այբ, Բեն, Գիմը:

Այսպես, ընտանիքում խնկի, կնդրուկի բույրով արքե-
ցած, քրիստոնեական հոգեթով աղոթքներով հասունա-
ցած պատանին ընդունվում է Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի
հոգևոր ճեմարանը: Մայր Աթոռի միաբանության կրոնա-
կան միջավայրում գիտելիքներ ամբարած, քրիստոնեա-
կան հավատքով զորացած, Հայոց եկեղեցու ս. Սեդանի
առջև ծնրադրելով՝ «Ուխտեմ կալ մնալ զամենայն
աւուրս կենաց իմոց սպասաւոր հաւատարիմ ու աւան-
դապահ Սրբոյ ի միոյ Առաքելական Եկեղեցոյս Հայաս-
տանեայց, եւ հնազանդ ի հոգեւորս զամենայնի, նախա-
մեծար Մայր Աթոռ Սրբոյ Էջմիածնի» ուխտագիր-աղոթ-
քով իր կյանքն ու ճակատագիրը կապում է եկեղեցու
հետ և ստանում Գարեգին անունը:

1979թ. Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի
«Հրաժարեցան յաշխարհէս եւ ընծայեցին զանձինս ի
հնազանդութիւն ճշմարտութեան սուրբ հարցն աւանդից»
աղոթք-հորդորներով մեկնում է Ռուսաստան և ընդուն-
վում Ջազդրսկի Աստվածաբանական ասպիրանտու-
րան: Ուսումնաստենչ երիտասարդը, չբավարարվելով
ձեռք բերած գիտելիքներով, «Տէր, ցոյց ինձ ճանապարհ,
յոր եւ գնացից» սաղմոսը ասես մշանաբան ունենալով,
ուսումը շարունակում է Բոննի Աստվածաբանական հա-
մալսարանում: Ուսումնառության տարիներին երիտա-
սարդ հոգևորականը, «Լեր իմ, Աստուած, ապաւեն եւ
տեղի ամուր կեցուցանել զիս, զի հաստատութիւն իմ եւ
ապաւեն իմ Դու ես» աղոթք-մրմունջը շուրթերին, քա-
փանցում է, սուզվում հայ եկեղեցու սրբությունների, շա-
րականների, ժամագրքի, աշտանակների, բուրվառների
ու մոմերի մերթին խորհրդի մեջ: Եվ ահա Նորին Սուրբ
Օծություն Վազգեն վեհափառը վստահ, որ իր հայրա-
կան մայվածքի ու շնչի ներքո իմացապես և հոգեպես
հասակ առած, աճած, կազմավորված Գարեգին Ներ-
սիսյան եկեղեցականը, սկսած սարկավագությունից

«ըստ իւրում պատկերի եւ մմանութեան», վաղը, որպես
հարազատ որդի՝ «որ զմմանութիւն հօրն բերէ» շարունա-
կի իր մեծ գործը, 1983թ. սրբատառ կոնդակով հաստա-
տում է Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնոր-
դական փոխանորդ:

Այդպես հոսեցին տարիները, իսկ տարիների գումարը
արժևորեց առաքինի հոգևորականի տարիների վաստա-
կը: Նա որդեգրեց «Որ մեծն է ի ձեզ, եղիցի իբրեւ
զկրտսերն, առաջնորդն իբրեւ զսպասաւորն» հավա-
տամբը և, շուրջը հավաքելով հավատացյալ ժողովրդին,
կազմակերպեց թեմի եկեղեցական, հոգևոր, մշակութա-
յին կյանքը, որտեղ գործում են հասարակական, բարե-
գործական, քարոզչական կենտրոններ: Սրբազանը, հե-
տևելով բանաստեղծի մարգարեական պատվիրան-հոր-
դորին՝

Չի շղթայվի մարդու հոգին ոչ մի կապով արտաքին,
Եթե դարի, ժամանակի զրահ ունի նա հագին,

ի գործ դրեց՝ ունենալու իմաստություն, զգուշավորութ-
յուն, բարի համարձակություն և շինարար հանդգնութ-
յուն, որպեսզի սուրբ գործի մեջ հաջողի և առավելագույն
արդյունքը ձեռք բերի՝ հօգուտ Հայ Դատի, Արցախի,
հայրենիքի:

Սրբազանը քաջ գիտակցում էր, որ հայության երեք
սյուներն են՝ եկեղեցի, դպրոց և ընտանիք, ուստի քառա-
սուն տարի հորդորում էր հավատացյալ զավակներին,
որ աղոթեն, որպեսզի մնան կանգուն, անսասան և անա-
ղարտ: Այդպես նա կարողացավ քառասուն տարի հոգի-
ներ ալեկոծել, երևան հանել ինչ որ մաքուր է, ինչը՝ սուրբ
մտածումների և զգացումների մեջ՝ կառուցելով առաքե-
լաշունչ հուսո ամրոց հայ կյանքում:

Քառասուն տարի սրբազան հայրը եթե գործիք դար-
ձավ, ապա միայն ու միայն Աստծո ձեռքին՝ առաջնորդ-

վելով նրա խոսքով և Ավետարանի պատգամներով: Ու ամենուրեք քարոզներում, խրատներում, զրույցներում հորդորեց իր հավատացյալ հոտին, որ գործեն եկեղեցու, հայրենիքի, ազգի շահերին համապատասխան, խաղաղ ու շինարար աշխատանքով տքեն միասին և ճակատի արդար քրտինքով վաստակեն իրենց «հացն համապագոյա»»: Նա ամեն մեկին միշտ հորդորել է, որ մի պահ իրենց հոգիների խորքից հարց ուղղեն և պատասխան սպասեն Խոր Վիրապի Լուսավորչից, Օշականի Ս. Վարդապետից, Ավարայրի դյուցազուններից, բազմամիլիոն նահատակներից և առաջնորդվեն նրանց անբարբառ խորհրդով:

Հնարավոր չէ պատմել ու սպառել Գարեգին եկեղեցականի մեծակշիռ վաստակը և փայլուն գործունեությունը: Նա աշխատանքով ազնվացավ, բարձրացավ, փառավորվեց օրհնություններով, բարիքներով լեցուն ու բեղմնավոր օրերով: Իսկ երբ եկավ պահը, հայոց մեծ բանաստեղծի պատգամը շուրթերին՝

Դու մարգարե պիտի լինես, խաչակիր և մարտիրոս,

Խաբույկ ու խաչ պիտի ելնես, — ոչ իբրև ստրուկ, այլ հերոս... —

վերցրեց հայրապետական գավազանը և իր անձը հանձնեց Տիրոջը:

Իսկ այսօր, երբ թիկունքում քահանայական ծառայության քառասուն տարիներ են, առջևում ևս նույնքան տարիներ են սպասվում, Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն վստահ է, որ պիտի գա այն օրը, երբ վերստին շեփորը պիտի հնչի, Մովսեսի գավազանը ձեռքին ազգը պիտի առաջնորդի դեպի Երկիրն Ավետյաց, Աշխարհն Հայաստանյայց:

ՄԵՆՔ, ՄԵՐ ՀՈԳԵՎՈՐԸ, ՄԵՐ ՀԱՎԱՏՔԸ,
ՄԵՐ ՀՈՎՎԱՊԵՏԸ...

Իմաստության ոչ մի զանձարանում այնքան պայծառ, այնքան պարզ, ամբողջական ներկայացված չէ մարդը՝ իր վեհությանը ու ստորությանը, իր սրբությանը ու պղծությանը, իր գթասրտությանը ու չարությանը, ինչպես Փրկիչ Աստծո երկրային կյանքի հանդիսարանում:

1999 թվական... Բացվել է նախադուռ, որից ներս պետք է մտնի Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը: Շատ մտավորականներ համեմատեցին վեհությունն ու փոքրությունը մարդու, մահ երգեցին օվսանմաներ:

Ահավասիկ, իր խորհրդածությունները սիրտ ցողով գրի է առել Երևանի երիտասարդական պետական թատրոնի գեղարվեստական ղեկավար, ՀՀ պետական մրցանակի դափնեկիր, դերասան Ազատ Գասպարյանը:

Այսպես, լավ թե վատ հասել ենք, ով գիտե, որերորդ հազարամյակին և թե՛ անցյալում պատմությունից գիտենք, և թե՛ այսօր մեր կաշվի վրա ենք զգացել բազում քաղաքական, տնտեսական վարիչներ տեսած ու դեռ չվայելածներս, այսօր մեր սերնդով երևի թե առաջին անգամ կանգնած ենք ազգովին հոգևոր առանցքող ընտրելու բարդ ու անձանոթ իրավիճակի շեմին... Մենք՝ աշխարհին հայտնի քրիստոնեությունը առաջինը պետական կրոն ընդունած հայերս, բայց պետությունն ու եկեղեցին ոչ միշտ միացյալ, միաբան տեսած հավատացյալ-անհավատներս...

Մեր որկորային մտածողությունը մեզանից միշտ առաջ է ընկել՝ խռովք պատճառելով մեր հոգուն և մեր աչքերի արտահայտությանը, հայի աչքեր՝ խեղճ, խո-

նավ, որ գալիս են մեր խոռված, արհամարհված հոգուց... հոգի, որին և՛ ողորմի ենք տալիս, և՛ հայիոյում ենք...

Մեր խաբիսլված հավատքը... մեզ՝ մանուկներիս, դպրոցականներիս ազիտատոր բոլշևիկները համոզում էին, որ տերտեր տեսնելիս ճանապարհը պիտի փոխես, վատ մշան է...

Իմ երկու նորընծա կուսակցական ղեկավար ընկերներն իրենց հարազատի մատաղի օրը չմտան մոմ վառելու... իրենց համար միակ աստվածը Լենին պապին էր... «Ախ, մեր խոցված, արյունոտ, այրվող, ապտակված, ճչացող մանուկ հավատը»...

Բազմաստվածության բախտավոր թե դժբախտ դարերից մեզ են հասել մեր հոգևոր հայրերի պատմությունները... թե՛ իրենց անձի և թե՛ վարած գործունեությունների մասին... ազգօգո՞ւտ, ազգադա՞վ, թե՞ ազգանվեր... չենք կարդացել, չենք լսել, անգետ ենք...

Քրիստոնեությունը հնարավորություն տվեց իմանալու մեր 131 հոգևոր հայրերի անձի գործին վերաբերող պատմությունները... Խնկարկելի, երջանկահիշատակ, սրբազնագործ... փառք իրենց հիշատակին... Ինձ համար Աստծո սպասավորները եղել են սրբեր... ինչպես իմ ուսուցիչները... ես երբեք չեմ կարծել, որ մրանք մեզ պես սովորական մահկանացուներ են, որ ուտում են, խմում, վայելում... Աստծո տաճարն ինձ համար եղել և մնում է սրբավայր... Եվ այսօր պիտի ընտրենք ողջ հավատացյալ ժողովրդի համար Ամենայն Հայոց հայրապետ... Ինձ համար և երկի թե ինձ մման մտածողի համար ցավալի է, որ ասում ենք ազգովին, որովհետև անտարբերություն կոչված հիվանդությունից ընդարմացածները բացարձակապես չեն մասնակցում այս բացառիկ երևույթին...

Եվ ցավալի է, որ հոգևոր հայրերը սկսել են (կամ միշտ այդպես են եղել, մենք չենք իմացել) քաղաքական գործիչների մման մտածել, աշխարհիկ ձևերով՝ գահին տիրանալու համար... Բայց, դե, մարդ ենք, չէ՞... այո, մարդս Աստված չէ...

Բայց Աստծո դեմ մեղանչած չենք լինի, եթե հիշենք Շեքսպիրին՝ «Նա մարդ էր, Հորացիո, իր ամեն բանով»։ Այո... ամեն բանից առաջ մարդ պիտի լինել մաև թումանյանական բնորոշմամբ՝ մեր սրբազան հայրերը, փառք Աստծո, փայլում են իրենց մարդկային վեհ հատկանիշներով և հոգևորականին վայել գիտությամբ ու կրթությամբ... և՛ մարդ են, և՛ մասնագետ, և՛...

Այ, այստեղ ես պիտի առանձնացնեմ մեկին, որ երրորդ՝ կարևոր գործոնը կրողն է, գուցեև այսօր ամենակարևոր։ Մեր Արարատյան թեմի առաջնորդական փոխանորդ Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանը, որին ճանաչում եմ, գիտեմ՝ մարդ, մասնագետ, քաղաքացի... Գաղտնիք չէ, որ մեր հոգևոր դասը մեզնից միշտ հեռու է եղել, մի տեսակ սահման կա մեր միջև... Այստեղ ես հստակ կարող եմ ասել, որ Գարեգին սրբազանը՝ իր քաղաքացիական պարտքի ցգացողությամբ, եկեղեցու կարծրացած օրենքների մասին իր նոր դատողությամբ, Հայաստանում մոլեգնող ոգու սովի և աղանդների դեմ պայքարելու իր համոզիչ, գիտական, մշակութային պայքարի ձևերն օգտագործելու հմտությամբ, մարդու և եկեղեցու այդ անջրպետը վերացնելու մտահոգությամբ, այսօր պետք է և անհրաժեշտ մեզ, մեր եկեղեցուն, Պարույր Սևակի ահազանգին. «Ես վախենում եմ բյուրավոր ու բութ հավատացյալից, բյուրատեսք ու սուտ հավատացյալից», ունկ դարձնող է, տեսնող է, գործող է... Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանը...

Մեր զրույցները՝ թատրոնի և եկեղեցու փոխհարաբերությունների մասին, ինձ հնարավորություն են ընձեռել ճանաչելու կարելիությունները։ Վերջապես միակն է, որ Հայաստան աշխարհի, մայր հայրենիքի ցավը ոչ թե հեռվից, այլ շատ մոտիկից գիտի, իր հոգու մեջ է, սրտի մեջ է այդ ցավը և բուժողներից մեկն ինքը պիտի լինի... և երանի կարողանա իրականացնել բոլորիս երազանքը՝ մեր երկփեղկված եկեղեցին միավորելու...

Միաժմին պաշտելու մի ուղի կա, մենք ինչո՞ւ ենք քառուղիներում խաբիսափում...

Նախապատվությունը տալով Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանին՝ դեռ հիսունը չբոլորած, առողջ և ազնվաբարո այրին, իր գիտելիքներն ամբողջովին նվիրաբերելու տենչով տոգորված կրոնավորին... Հայաստանը, համայն հայությունն աստվածարյալ լույսի մեջ տեսնելու փափագով ապրողին ցանկանում են ամենայն անկեղծությամբ ասել... կարևորը, ամենակարևորն ազգային ծրագիրն ու գաղափարախոսությունն է... Եվ միաբանությունը... Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանն այդ առաքելությունն իրագործողներից է:

1999թ.

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀԱՆՋԸ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՆ Է

21-րդ դար: Դարաշրջանը կարիք ունի նպատակահաս, անձնագոհ, ճշմարիտ խոսք ասող հոգևոր առաջնորդների, որոնք նաև ժամանակի խիղճն են ու պատիվը: Մեր ժամանակի չափորոշիչներով գործող հոգևոր առաջնորդ է Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն՝ նախորդ Հայոց հայրապետների լուսավոր գործի արժանավոր շարունակողը: Այս մտորումներով զրուցեցինք ՀՀ ԳԱԱ նախագահ պարոն Ֆադեյ Սարգսյանի հետ:

– Ինչպես գիտնականն է մանրակրկիտ ուսումնասիրում գիտության ամենախորին շերտերը և ձգտում մոր հայտնագործությունների, այնպես էլ հոգևոր առանցքորդը պետք է կարողանա թափանցել ժամանակակից կյանքի հոգեբանության մեջ, դառնա կենսափիլիսոփայության մեկնաբանը:

Այսօրվա խառն ու հակասական երևույթների համակեցության մեջ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն ուսումնասիրել է իր ժամանակը, իր օրերի հասարակական հարաբերությունները, մարդկանց անձնական կյանքն ու հոգեբանությունը, նրանց ապրած վիճակները, որոնք էլ խթանել են Հայոց հայրապետի ազգային-հայրենասիրական ծրագրերի հասունացմանն ու իրականացմանը:

ՀՀ ԳԱԱ-ում է վերընձյուղվում դարերի ընթացքում մեր ժողովրդի կուտակած իմաստությունն ու ամբողջ հո-

գևոր հարստությունը և Վեհափառ հայրապետը՝ «Այն, ինչ հաղթահարելի է՝ աստիճանաբար կհաղթահարվի» սկզբունքով սատարում է ակադեմիային:

Շատ առիթներով եմ հանդիպել Նորին Սուրբ Օծույթյան հետ, գրուցել, ծրագրել ՀՀ ԳԱԱ-ի վաղվա օրվա համար: Սակայն ծրագրելը մի բան է, գործի վերածելը՝ մի այլ: ՀՀ ԳԱԱ-ի և Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի միջև կապը պայմանավորված է առաջին հերթին նոր գաղափարների, գիտական ծրագրերի հնչեղությամբ, որը նաև հույս է, հավատ, սպասումներ, ակնկալիքներ ապագայի հանդեպ, որի սկզբունքներից է արժեքավորվում նաև անցյալն ու պատմությունը: Նման հարցադրումներին կարողանում է անդրադառնալ Գարեգին վեհափառը և գտնում լուծման ճանապարհները:

Հայոց հայրապետը գործի մարդ է, որի հետ կարելի է նաև ընկերություն և բարեկամություն անել: Օրերի ու գիշերների տքնաջան զավակի մեջ շատ բան է շարունակ ահազանգում. «Թե ինչ արեցի այսօր, ինչքան է մնում անելու վաղը»: Մինչդեռ դրանք սոսկ պատահական հարցեր չեն, դրանց մեջ խտացված են մեր ժողովրդին հուզող հարցերի արմատները, քանզի այն, ինչ տեսնում և զգում է ժամանակի զգայարանը դարձած Գարեգին վեհափառը, արձագանքում է անմիջապես և գտնում լուծման ճանապարհները: Հիանալ կարելի է Հայոց հայրապետի բանիմացությամբ, ձեռներեցությամբ, քանզի նա շատ լավ հասկանում է մեր հոգսերը:

Այսօրվա գործարարության ու վազքի մեջ, կարծեք, մարդկանց միջից աստիճանաբար վերանում են մեր ազգին բնորոշ շատ թանկարժեք հատկանիշներ: Վերանում է միմյանց հանդեպ պարտքի ու պատասխանատվության զգացումը, անգամ մարդկանց կողմից փոխանակվող բարևն ու Աստծու բարին, և իշխող է դառնում անտարբերությունը, եսամոլությունը, մեկը մյուսից օտարա-

ցումը, որոնք իրենց բացասական ազդեցությունն են թողնում մարդկանց բարոյական նկարագրի վրա: Սակայն հասարակական կյանքն ունի զարգացման օրինաչափություններ, որը ոչ ոք չի կարող կասեցնել:

Ահա, այստեղ է, որ Հայոց հայրապետը կարողանում է վերլուծել և իր կարևորագույն խոսքն ասել բարոյական չափորոշիչների մասին, ընդհանուր հայտարարի բերել հազարամյակների լուսավոր ձգտումներն ու տրամադրությունները:

Գարեգին վեհափառը հայոց կյանքում երևույթ է, իսկ հայոց կյանքը և ժամանակի ազգային գաղափարախոսության պահանջը, հարցերի ու խնդիրների առանցքն ու էությունն ավելի որոշակի է՝ հեռավոր պատմական Հայաստանի գաղափարը: Հայոց հայրապետն իր ամբողջ կյանքը նվիրաբերում է եկեղեցաշինությանը, գիտության, մշակույթի զարգացմանը, անապահով ընտանիքների ցավերն ու կարիքները հոգալուն, իսկ ազատ ժամերը նվիրաբերում է քարոզների, զրույցների, գիտաժողովների զեկուցումների աշխատանքներին, որոնք ուշագրավ են գեղարվեստական մտածողության և գաղափարական հարցադրման իմաստով:

Մեր առաջ ապագա կա: Ուստի մաղթում եմ, որ այս շփոթության ժամանակներում Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի առաջնորդությամբ ու օրհնությամբ վերականգնվի մտքի ու սրտի ներդաշնակությունը, ազգի բոլոր հատվածները, մեկ միության մեջ եղբայրացած, մեկ գաղափարի շուրջ հավաքված ու նրա բոցով տաքացած ու խանդավառված, եկեղեցու լուսավորության կանթեղի մեջ լցնեն գիտության յուղը: Միայն այդ ճանապարհով, այդ խորհրդով ու այդ կանթեղի լույսով կկարողանանք հասնել մեր նախնիների երկիրը:

2001թ.

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԿԵՆԱՑ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆ ԱՐԱՐԵԼՆ Է

21-րդ դար: Հիմնախնդիրների շառավիղը մեծ է, քան-
զի մարդիկ դարձել են ներփակ և աստիճանաբար հետին
պլան են մղվել զգացմունքայնությունը, և մարդիկ, կար-
ծես, փոխարկվել են մարդ-մեքենաների: Ուստի ժամա-
նակակից կյանքի արժանատիքները խնդիրները լուծելու
համար պահանջ է զգացվում ընդգծելու անձնավորու-
թյան անհատականությունը, որի մեջ պետք է բեկված լի-
նի մարդկային կեցության նորոգյա փիլիսոփայությունը
և խտացած ժամանակի ոգին: Արդ, այսօրվա անընդ-
հատ վերափոխությունների, խաչաձևումների ընթացքի
մեջ այդ ծանր բեռն իր վրա է վերցրել Ամենայն Հայոց
կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն: Արդյոք Նորին Սուրբ Օծու-
թյունը բյուրեղացնո՞ւմ է իր ժամանակի ոգին, կրո՞ւմ է
պատասխանատվություն, գտնվո՞ւմ է այսօրվա կյանքի
գարգացման մակարդակի վրա: Այսպիսի հարցադրում-
ների է պատասխանատվություն Սահմանադրական դատա-
րանի նախագահ պարոն Գազիկ Հարությունյանը:

– Խոսք ասել Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին
Բ-ի մասին դժվար է և պատասխանատու: Աստված
պետք է գնահատի, չափի, կշռի նրա արած ու թողած
գործը: Մահկանացուներս կարող ենք հավատքի և հո-
գևոր ներսուզումներով գոհանալ: Որպեսզի արտահայ-
տած լինեն իմ վերաբերմունքը Ամենայն Հայոց կաթողի-
կոս Գարեգին Բ-ի այսօրվա գործունեության և անելիք-
ների մասին, կբերեմ մի համեմատություն:

Դեռևս 1991 թվականին երջանկահիշատակ կաթողի-
կոս Վազգեն Ա-ի հետ մի զրույցի ժամանակ փորձեցի
ներկայացնել իմ խորհրդածությունները, թե այս անցու-
մային իրավիճակներում, երբ տեղի է ունեցել համակար-
գի փլուզում, իսկ հասարակությանը բաժին է ընկել ար-
ժեհամակարգային, անորոշության գործոնի հսկայական
դեր ու դերակատարություն, որի հետևանքով յուրաքանչ-
յուրի ներսում համակարգ է փլուզվել, ինչպե՞ս կարելի է
մարդուն զինել հոգևոր այնպիսի ներուժով, որպեսզի կա-
րողանա անհատը հաղթահարել բարոյականը, ֆիզիկա-
կանը և դուրս գա նոր ուղեծիր:

Զրույցի ընթացքում չթաքցրեցի իմ մտահոգությունը,
որ մենք շատ ավելի անհավատ ենք, քան համընդհանուր
աթեիզմի տարիներին: Ցավալի իրողություն, որը հուզել է
նաև իմ լավ բարեկամ, հոգեւոյս Գարեգին Ա կաթողիկո-
սին: Մեր բարեկամական զրույցների և հարաճուն գոր-
ծակցության կիզակետում մտահոգությունը մեկն էր՝
ինչպե՞ս կարողանալ մարդու մեջ վերաբնացնել հոգևոր
արժեքների մեծ պաշար, որը նրան օգնի ապրել լիար-
ժեք: Այս նյութի շուրջ շատ ենք զրուցում նաև Գարեգին
Բ կաթողիկոսի հետ:

Գարեգին վեհափառի հետ մեր զրույցների բնույթը,
թերևս, մի քիչ տարբերվում է, որովհետև մենք ինչ-որ
տեղ նաև հասակակիցներ ենք, մտերիմներ, լավ բարե-
կամներ և շատ հարցերում՝ համախոհներ, ու հաճախ
մեր նախկին, այսպես կոչված, իմաստասիրական, փիլի-
սոփայական դատողությունները քննության առարկա են
դառնում գործնականում: Նորին Սուրբ Օծությունը չա-
փազանց շատ է կարևորում այսօրվա մարդու հոգեկան
ներաշխարհը և թե ինչով է ապրում մարդը:

Այդ մտահոգությամբ մենք նախաձեռնեցինք միջազ-
գային ֆորում՝ «Քրիստոնեություն և իրավունք» խորա-

գրով, որին մասնակցում էին տասնյակ երկրներից հրավիրված մասնագետներ, աստվածաբաններ, գիտնականներ, հոգևորականներ, արվեստի և մշակույթի գործիչներ: Իմ զեկույցի նյութն էր՝ «ժամանակակից մարդու քրիստոնեական և իրավական աշխարհըմբռնումը», որտեղ փորձել էի վերլուծել մարդուն, թե՛-թե՛լ հանել նրա ներքին արժեքները, կողք կողքի դնելով տեսնել, թե ի՞նչ պատկեր է ձևավորվում, և որքանո՞վ է մարդը այսօր ի վիճակի այս հասարակական ընդհանուր կեցության և այլ պարագաներում իրացնել իր աստվածային նախասկիզբը, այսինքն՝ մարդը աստվածային կերպարով ձևականացված, հաճախ նաև պարզունակացված արտահայտությունը, իր բովանդակությունը ինչպե՞ս է ստանում, երբ մարդը դառնում է ստեղծագործող էակ. ստանում է արժեքների որոշակի սիստեմ և այդ արժեքների որոշակի համակարգի մեջ դառնում է ստեղծարար: Նա կկարողանա լինել այդպիսին միայն հոգևոր արժեքների ամբողջության պարագաներում, որոնք իր համար, իր ներսում, արժեքային համակարգում դառնում են աքսիոմա:

Հայոց հայրապետի ելույթը նույնպես ուղղված էր մարդուն գոյի այդ ծիրի մեջ տեղափոխելը: Այսօր, եթե ցանկանանք վերլուծել և արժևորել Վեհափառ հայրապետի ցանկացած ծրագիր ու գործ, ապա այն միտված է մարդուն լիարժեք, քրիստոնեական, աստվածային արժեքներով կերտելուն:

Անշուշտ, դա մեծ ու դժվարին առաքելություն է, որովհետև հարյուրամյակների ընթացքում տեղի են ունեցել կերպարի, ինքնության որակումների աղավաղումներ, արժեհամակարգային փլուզումներ, և երբ շատ-շատ արժեքներ որոշակիացված, ընդհանուր համակարգի բերված չեն, պետք է կերտել մարդու նորովի հոգևոր աշխարհին այդ փլատակների վրա և նրան ուժ հաղորդել,

ուր ինքը կարողանա նաև իր ստեղծարար նախասկիզբը լիարժեք իրացնել:

Սա դժվարին առաքելություն է, հատկապես, որ իր դերակատարներն է պահանջում: Ես չեմ ընդունում այն մարդկանց, ովքեր ասում են, թե պետություն չեն սիրում: Պետություն ասելով հասկանում են իշխանությանը: Պետությունը, անկախ պետականությունը յուրաքանչյուրի ներսում է: Նույն ձևով այն հոգևորականը, որն անհավատ է, չի կարող Աստծո և մարդու միջև միջնորդ լինել, և այդ միջնորդությունը պետք է ինքնագոհողություն պահանջի՝ մեկտեղելով գիտակցականը հավատքի անքննելի տարրի զուգորդումով: Ուստի Գարեգին վեհափառը զուգահեռաբար փորձում է ստեղծել նաև այդ հոգևոր դասը, այդ թվում՝ հոգևորականների դասը՝ սկսած մանուկներից (հայորդաց տներ), երիտասարդներից (ՀԵԾՄ-ի կազմակերպում), կրթական համակարգ (ճեմարան, հոգևոր դպրանոց, կրոնի դասընթացներ), նաև արմատական վերափոխումներ եկեղեցում, որպեսզի եկեղեցին դառնա իրական հոգևոր կենտրոն ազգի համար:

Բացառիկ հետաքրքիր է հենց Վեհափառ հայրապետի ծրագրերի գործնականության անսահմանությունը: Ցանկացած հարց, որը նպաստավոր է եկեղեցու, ժողովրդի համար, չի վրիպում Հայոց հայրապետի ուշադրությունից: Վերջերս մենք համագործակցում ենք ոչ միայն մտահոգությունների, հոգսերի, սկզբունքների շրջանակում, այլև հետաքրքիր մի կամուրջ է ձևավորվել Սահմանադրական դատարանի և Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի միջև, հատկապես, երբ ստանձնել էի Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակման 1700-ամյակի տոնակատարության ծրագրերի նախագահի պաշտոնը:

Բնականաբար, մման համագործակցությունից ծնվեցին շատ ծրագրեր: Սահմանադրական դատարանի ան-

դամ, Ռաֆայել Պապայանը, որը մահ Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ է, ռուսերենով կազմեց «Ժամանակակից իրավունքի քրիստոնեական ակունքները» ժողովածուն: Գիրքը հրատարակեցինք Մոսկվայում, որի առաջաբանը գրեց Մոսկվայի պատրիարքարանի միջեկեղեցական հարաբերությունների բաժնի նախագահ մետրոպոլիտ Կիրիլը: Ժողովածուի գիտական խմբագիրը ես եմ:

Գիրքը մեծ տպավորություն է թողել հզոր անհատականություն, հոգևոր գործիչ, փիլիսոփա, աստվածաբան մետրոպոլիտ Կիրիլի վրա: Նորին Սուրբ Օծություն Գարեգին Բ-ի օրհնագրով Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը նախաձեռնեց հայերեն համալրված տարբերակը հրատարակել: Հուսով եմ, որ այս գիրքը կդառնա մահ հոգևորականների սեղանի գիրքը: Ժողովածուն լուսաբանում, մահ ինքնաճանաչման միջոցով օգնում է տեսնել, գտնել մարդուն, նրա բանական առաքելությունը, իրավունքները, այդ բանական իրավունքների հետ՝ աստվածաբանական ծագումը և այդ երկմիասնության մեջ տեսնել, թե գործակցությունն ինչպիսին կարող է լինել՝ նույն արժեքների շրջանակներում մարդուն ինքնադրսևորման և ինքնահրացման հնարավորություն տալով:

Վերը շարադրված օրինակները հաստատում են, որ մենք ունենք ոչ միայն կարող, այլև խորը մտավորական հոգևոր առաջնորդ, որը կարողանում է նախանձախնդիր հետևողականությամբ, զգուշավոր դիվանագիտությամբ, մարդկանց հետ շփվելու և վարվելու նուրբ որակներով, իսկ եթե անհրաժեշտ է՝ մահ խիստ վճռականությամբ լրջագույն աշխատանքներ ծավալել:

Դարերի ընթացքում պետականության կորստով, որի հետևանքով ինքնության որակներ կորցրեցինք, այսօր պետականության հանգրվանին պարտավոր ենք դարերի պարտքը հատուցել և դարերի բեկումները շտկել,

ձևավորել այդ արժեքների համակարգը, որը գեներալիզացնում է փոխանցվել, ավելի շատ մեր արյան մեջ է, քան գիտակցականի ոլորտում:

Չի կարելի ասել, թե մեր եկեղեցին, դարերի անդադարձումներում իր վրա վերցնելով պետության առաքելությունը, խուսափել է ոչ բնական, բացասական ազդեցություններից: Այսօր եկեղեցու ներսում առաջացել են լրջագույն խնդիրներ՝ տարանջատվածություն, անհասկացություն, խնդրի պատկերացումների որոշակի բեկվածություն, խեղվածություն և բազմաթիվ հարցեր:

Ուստի պետք է օգնել Վեհափառ հայրապետին, որպեսզի հարթվեն բոլոր տեսակի անհասկացությունները, որն արվում է մեր և ապագա սերունդների համար: Արվում է այն բանի համար, որ մենք ունենանք հոգու և մարմնի ներդաշնակություն: Առանց այդ ներդաշնակության երջանիկ կյանք չի կարող լինել: Ներդաշնակությունն ապահովելու գործում մեր եկեղեցու դերակատարությունը բացառիկ կարևոր է, և քանի որ անմնացորդ նվիրումով լծվել է Գարեգին վեհափառը, ոչ միայն պետք է հայեցողական կամ կողքից դիտողի լավագույն մաղթանքները հղենք նրան, այլև պետք է նեցուկ, գործակից լինենք և միասին կարողանանք այդ առաքելությունն առավել հաջողությամբ իրականացնել:

Ուստի ես փորձում եմ մահ կարելվույնն անել այդ ուղղությամբ և մաղթում եմ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ին առողջություն, հոգևոր ապագայի կերտմանը՝ հաջողություն:

2001թ.

ՈՐ ԱՐԱԳԱԾԻ ԿԱՏԱՐԻՆ ՀԱՎԵՐԺՈՐԵՆ ԲՈՅԿԼՏԱ ԼՈՒՍԱՎՈՐՉԻ ԿԱՆԹԵՂԸ

Այսօր, երբ հայ ժողովուրդն ապրում է հուսահատության դժնդակ օրեր, և մշուշի մեջ է նրա ապագան, Մայր տաճարը հիմնող Էջմիածինը՝ Տերը և Փրկիչը, լսեց մեր աղոթքները և իր փրկարար Աջը երկարեց, որպեսզի 132-րդ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն առաջնորդի աշխարհասփյուռ հայությանը: Այդպիսի մի պահի Գարեգին Ներսիսյան հոգևորականի նման առաջնորդը կարող է իր պայծառ մտքով և խորունկ հավատով առաջնորդել Հայաստանի, Արցախի և Սփյուռքի հայությանը խաղաղ հանգրվան:

Իսկ հիմա՞... Նորընտիր կաթողիկոսը հիմա երկրի, ժողովրդի ճակատագրով մտահոգված, բարեկարգման առաջին քայլերն է նախաձեռնում՝ բարեզարդելու հայոց եկեղեցին և հույս ու օրհնություն ջամբելու իր շփոթահար զավակներին: Նա խաղաղության, եղբայրասիրության, հանդուրժողության, հորդորով դիմել է իր հոտին, հանդիպել, գրուցել պետական այրերի հետ, առաջարկել լուծումներ արդարության վերականգնման և լարվածության թուլացման համար: Հայոց հայրապետի անհամ-գիստ երևակայությունը ուր էլ որ թափառի, նրա միտքը որքան էլ հեռուներ սավառնի, ինչպիսի անանուն հուզումներն էլ ալեկոծեն հոգին, նրա երազկոտ աչքերը փնտրում և գտնում են իրատեսական ելքեր՝ ստեղծված

ճգնաժամային կացությունը հաղթահարելու համար: Ինքնաուրացման դժվարին ճանապարհով Հայոց հայրապետը պիտի շարունակի իր դժվարին որոնումները պետության, եկեղեցու և ազգի եռամիասնությունն ամրապնդելու, որ գալիք հաջողությունների գրավականը կարող է լինել:

Վեհափառը գահակալության օրհնաբեր, պատշաճ հանդիսություններից հետո իր պարտքը նկատեց հարգանքի և երախտագիտության տուրք մատուցել Մեծ Սրբի՝ Մեսրոպ Մաշտոցի հիշատակի խորանին: Օշականի Մեծ Սրբի շիրիմին այցելությունը ուխտագնացություն էր Վեհափառ հայրապետի համար, ինչպես ուխտագնացություն է տասնամյակներ ավերակ եկեղեցիների վերաշինումն ու օծումը, ուխտագնացություն է որբանոցների ծնողազուրկ երեխաներին, ծերանոցների միայնակներին նվերներով, բարի խոսքով, աղոթքով հուսադրելը: Հայոց հայրապետը ուխտի էր եկել եռամեծ Սրբի գերեզմանին ոչ այնքան որպես Ամենայն Հայոց կաթողիկոս, այլ իբրև հայկազուն ազգի զավակ, որպեսզի իր հայացքը դարձնի Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանին, ուր նա հանգչում է, ապա դեպի երկինք, ուր նա պսակված է հավիտենական փառքով, ու նրա հանճարի լույսով օծված՝ վերադառնա Մայր Աթոռ:

Երիտասարդ հայրապետը հետևողականությամբ, գործիմացությամբ ու խորությամբ ուսումնասիրեց Մայր Աթոռը, միաբանության ներքին կյանքը և կատարեց նոր նշանակումներ, որը նա չթաքցրեց ժողովրդից, լայն զանգվածներին ծանոթացնելու համար հրավիրեց մամուլի ասուլիս: Վեհափառ հայրապետը սիրով, մանրամասն ներկայացրեց Հիսուսի ծննդյան 2000-ամյակի, քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելու 1700-ամ-

յակի տոնակատարությունների ծրագրերը, հանգամանալից բացատրեց եկեղեցու և հոգևորականության դերի ու խնդիրների, եկեղեցի-պետություն հարաբերությունների մասին, պատրաստական պատասխանեց լրագրողների հարցերին:

Պատմական օրեր են սկսվում Հայոց հայրապետի համար: Հոկտեմբերի 19-ին Գարեգին վեհափառի առջև ծնկի են գալիս վարդապետներ՝ իրենց գլուխ ունենալով Երուսաղեմի պատրիարք Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը և Պոլսո պատրիարք Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Մութաֆյանը, որոնք ուխտ են կապում անձնուրացությամբ և հավատարմությամբ ծառայել Սուրբ եկեղեցուն, Մայր Աթոռին և հավատացյալ ժողովրդին: Այդ ուխտը կապողներն էին Նուրիան Մանուկյան և Արամ Մաշարյան եպիսկոպոսները, որոնց դիմելով՝ Հայոց հայրապետը հորդորում է. «Ու չնայած նրան, որ մեր ազգը անողորձակատագրի բերումով այսօր բաժանված է աշխարհագրականորեն, ընկերային-քաղաքական հայացքներով, կենցաղային կյանքի պայմաններով, միակ վայրը, ուր բոլոր հայերը անխտիր կարող են միանալ, միակ կամուրջը, որ մեզ բոլորիս միացնում է, միակ ս. Սեդանը, որի առջև բոլորս կողք կողքի կարող ենք ծնկի գալ և աղոթել Աստծուն, «հարցն մերոց», միակ դուռը, որ բացվում է բոլորի առաջ առանց պայմանի՝ Հայաստանյայց Սուրբ եկեղեցին է՝ հավետ մեկ և անբաժանելի»:

Միաժմի իջման ամենասուրբ խորհրդով Վեհափառ Հայրապետը մեկ անգամ ևս փաստեց, որ շատ կարևոր է նոր հոգևորական սերնդի կրթության և դաստիարակության հարցը: Սևանի Վազգենյան դպրանոցի շուրջ կենտրոնացնելով իր ամբողջ ուշադրությունը և գուրգուրանքը՝ վերցրեց այն իր անմիջական խնամքի ու հսկողության

տակ: Վեհափառի երազանքն է, որ աճի այնպիսի սերունդ, որոնց հոգիների մեջ բոցկլտա եկեղեցուն, ազգին ազնվորեն ծառայելու կրակը՝ առաջնորդված սուրբ զգացումներով ու ավետարանական խոնարհությամբ: Վեհափառ հայրապետի սիրտը լցվում է ուրախությամբ ու հպարտությամբ՝ տեսնելով օրեցօր աճող ու հոգևոր մարմին առնող միաբանական կյանքը: Այսօր կարող ենք հաստատել, որ Մայր Աթոռի ծերացող փոքրաթիվ հոգևորականների կողքին հասունանում են երիտասարդ միաբաններ՝ ի շինություն մեր ժողովրդի հոգևոր կյանքի:

Հայոց եկեղեցու նորօրյա տարեգրության մեջ գրվեց նաև եպիսկոպոսների, վարդապետների, քահանաների, սարկավագների պատշաճ շարականների, սաղմոսների, աղոթքների ուղեկցությամբ Սպիտակի նորակառույց ս. Աստվածածին եկեղեցու օծման հանդեսը, որը երկրաշարժից ավերված քաղաքի համար հարության և կյանքի խորհրդանիշ հանդիսացավ:

Որքան նոր ծրագրեր ու մտահղացումներ պիտի կյանքի կոչվեն, քանզի դարձյալ Ամանոր է, նորից Սուրբ Ծնունդ, 2000թ., գալիք բոլոր թվականները, որպես նոր կյանքի սպիտակ մատյան, բացված են Հայոց հայրապետի առջև, և նա հրավիրվում է գրի առնել իր ապագա մտահղացումները, տեսիլքները, ծրագրերը: Ուրիշ ճանապարհ չկա, այդ է վկայում Նորին Սուրբ Օծության անդրանիկ կոնդակը, որը միաժամանակ նրա ապագա գործունեության ծրագրերի ամփոփ խտացումն է: Սրբատառ կոնդակը փաստում է, որ Գրիգոր Լուսավորչի պատմական Աթոռը, հանձին Հայոց հայրապետի, նոր ժամանակներում, ուխտի, հավատի այս շրջադարձում նորովի պիտի տնօրինի ալեկոծ հայրենիքի և ասպնջական աշխարհասփյուռ հայորդիների ճակատագիրը:

Հայոց հայրապետի կյանքում անջնջելի դրոշմ թողեց և մնաց իբրև տևական արժեք ու առաջնորդող ոգի, երբ ուխտավորաբար այցելեց Փրկչի ծննդավայրը՝ Բեթղեհեմ, ուր նշվում էր Հիսուս Քրիստոսի 2000-ամյա հոբելյանը: Նորին Սուրբ Օծությունը պատարագ մատուցեց Բեթղեհեմում՝ ներկայությամբ ՀՀ Նախագահ Ռոբերտ Զոհարյանի, Պաղեստինի Նախագահ Յասիր Արաֆաթի, Երուսաղեմի և Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքների և բազմահազար հավատացյալների: Հայոց հայրապետը, անկասկած, Տիրոջ Սուրբ Ծննդյան մսուրում լիցքավորվեց հավատքի նոր բռնկումով, հավատք, որի կարիքը մեր ժողովուրդն այսօր շատ ունի: Բեթղեհեմյան Փրկարար Աստղի ներշնչումով Գարեգին վեհափառը հայրենիք վերադարձավ հավատացյալ իր հոտին բաշխելու Աստվածորդու տնօրինական օրհնությունն ու արքայության հավիտենական խոստումը: Եվ Մայր Աթոռ վերադառնալով՝ նոր հորդոր ու հրավեր հղեց համայն հայությանը. «Ս. Էջմիածինը հանդիսանում է մեր հավատքի վեմը, որի քարերով հյուսված է մեր պետությունը: Ուխտենք բոլորս հավատարիմ մնալ մեր նախնյաց լույս հավատքին, ս. Էջմիածնին և Մայր հողին: Ով որ ուղիղ մտածում ունի, մաքուր սիրտ, շինարար կամք, թող գա իր բարոյական և նյութական ուժերը միացնի հայ ժողովրդի ճիգերին՝ ի շինություն Սուրբ Եկեղեցվույս և ի վերածաղկում Մայր Աթոռի և հայրենի սուրբ տաճարների»:

Մեր ժողովրդի գիտակից, հայրենասեր զավակները չեն կարող չարձագանքել Հայոց հայրապետի ոգեղեն այս կոչին, որ ուղղված է ամենաթանկագին զաղափարների իրագործման նպատակին: Հայրենիքի վերաշինությունը, եկեղեցու միասնականությունը, ազգային ար-

դար իղձերի իրականացումը այսօր կանգնած են ողջ հայության առջև իբրև նպատակ ու գերխնդիր, որ որդեգրել է Վեհափառը: Նման կեցվածքով և գործունեությամբ նա մարմնավորում է ամբողջ հայ եկեղեցու գիտակցությունն ու ազգի գերագույն շահերը:

Կարող ենք հուսալ, որ Աստծո ողորմությամբ Գարեգին Բ-ի հովվապետության օրերին պիտի պայծառակերպվի մեր եկեղեցին, և ժողովուրդը ազգովի վերադառնա դեպի իր հայրերի վճիտ ու խորունկ հավատի ակունքներին, հավատը կվերածնվի, Քրիստոսի Սուրբ Ավետարանը նոր ջերմությամբ ու քաղցրությամբ կլցնի բոլոր դատարկ սրտերը, հավերժորեն կբոցկլտա «մերոյ լուսաւորութեան վերակացու» Մեծ Լուսավորչի անմար կանթեղը:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԳԱՐԵԳԻՆ ԲԻ ԽՈՍԹԸ ՆԱԵՎ ԳՈՐԾ Է

«Հրաժարեցան յաշխարհէս եւ ընծայեցին զանձինս ի հնազանդութիւն ճշմարտութեան սուրբ հարցն աւանդից»։ Սա մի ճշմարտություն է, որին անշեղորեն հետևել են հայոց եկեղեցուն նվիրված հայրերը, որոնք, որպես հոգևորական, հայր, ուսուցիչ ու դաստիարակ, իրենց կյանքով, խոսքով, վարքով շահել են ժողովրդի վստահությունը, ճշմարիտ հարգանք են զարթնեցրել դեպի իրենց անձն ու իրենցով՝ հայոց եկեղեցին եղել է «ամուլար գիտութեան մունետիկ», «ճշմարտութեան քարոզիչ»։

Հայոց հայրապետների բազմակողմանի ու բեղմնավոր գործունեությունը պատմությունը մեզ է հասցրել տաճարի, եկեղեցու, գավիթի մեջ հնչած քարոզներից։ 1700 տարի մեր հայրերը (Գրիգոր Լուսավորիչ, Սահակ Պարթև, Եղիշե, Առաքել Սյունեցի, Ներսես Մեծ, Վարդան Այգեկցի, Նարեկացի, Եսայի Նչեցի, Գրիգոր Տաթևացի...) իրենց կրոնական, դավանաբանական, բարոյագիտական, համամարդկային բնույթի քաղաքական, ազգային-հայրենասիրական խոհերը, մտահոգությունները, լուսավոր ծրագրերը բացահայտել են քարոզների միջոցով, որոնք ոչ թե ոգեշնչված մի պահի արտահայտությունն են, այլ հոգևոր խորունկ ապրումների կենսագրություն։

Հայրենասեր ու եկեղեցասեր հայրապետների իմաստասիրությանը փարված Ամենայն Հայոց կաթողիկոս

Գարեգին Բ-ն ազդված ու ներշնչված մարգարեական գրքերից ու երբեմն էլ դրանցից քաղելով իր երկներու և գրելու ուժը, բազմածիր գործունեության ծրագիրը, ըստ էության, լուսաբանում է քարոզներում, որտեղ անթելված են իր լավագույն բաղձանքներն ու ցանկությունները։

Պատմում են, որ պարթևահասակ, բարետես Գարեգին եկեղեցականը տասնինը տարեկան սարկավագ ձեռնադրված, քարոզելիս է եղել, իսկ քսանմեկ տարեկան հասակում եկեղեցու բեմից քարոզել և վարդապետել՝ ավագ հոգևորականների թույլտվությամբ։

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն կուսակրոն քահանա ձեռնադրելուց առաջ լսել է նրա քարոզը, հավանել և ուղարկել արտասահման, որպեսզի եվրոպական հռչակավոր աստվածաբանական համալսարաններում հարստացնի գիտելիքները, տիրապետի եվրոպական լեզուների։ Իսկ ծերունազարդ Վազգեն վեհափառը ոչ միայն թույլ է տվել, որ սրբակյաց վարքով հայտնի այդ նորահասակ երիտասարդ աբեղան շարունակի վարդապետել, այլև իր մատանին ու զավազանը նվիրել է նրան և եպիսկոպոս ձեռնադրելով՝ կարգել է առաջնորդ Արարատյան հայրապետական թեմում։

Իբրև իր դարի զավակ ու վարդապետ՝ քահանայական ծառայության շուրջ երեսուն տարիների ընթացքում ներսուզվել է իր հոգու խորքերը, քրքրել իր ներաշխարհը, ապա խորին համոզմունքով վճռաբար քարոզել. «Ավարտվում է 20-րդ դարը, որ հայության կյանքում սկսվեց Եղեռնով՝ մեր պատմական հայրենիքից աշխարհի բոլոր կողմերը սփռելով մեր ժողովրդի զավակներին՝ այդ հողի բնիկ տերերին։ Քաղաքակրթությամբ, նվաճումներով ավարտվող դարը, սակայն, տակավին չի արձանագրել

հայոց Եղեռնը դատապարտող համամարդկային արդարությունը»:

Այս ամենի մասին, անշուշտ, շատերն են մտածում և խոսում, բայց անկեղծությունն ու համարձակությունը Վեհափառի խոսքում ավելի են սերտաճած ու, արծարծելով այդ տրամադրությունները, նա ընթացք է տալիս այդ կարգի բազում խոհերի ու կարծիքների զանազան գիտաժողովներում, հանդիպումներում ու զրույցների ժամանակ, լինի ԵՀԽ-ում, ՄԱԿ-ում, Եվրոպայում, Արևելքի երկրներում, Մոսկվայում, Թբիլիսիում: Ո՞ր հայ մարդու սիրտը, միտքը չի սարսռա՝ կարդալով Գարեգին վեհափառի խոսքը Եղեռնի 85-ամյակի ոգեկոչման առիթով. «Գոհություն և փառք Բարձրյալին, Արարատի փեշերին բազմած ազնվատունկ ազգս հայոց գտավ կենսահորդ ավիշը վերընձյուղվելու, կյանքին փարվելու և հինավուրց ու հարուստ իր ժառանգության ողջ հասակով որպես փյունիկ նորահրաշ՝ հառնելու, հոգու ու մտքի նոր սլացքով արագընթաց 20-րդ դարի գիտությանն ու արվեստին հավասարազոր խոսք ասելու»:

Հայոց հայրապետի քարոզներում բովանդակվում է մարդկային պատմության անցյալը, ներկան և ապագան, ցրված ժողովրդին հավաքելու տենչն ու ձգտումը, որը նրա համար նվիրական իղձ է ու աղոթք: Յուրաքանչյուր քարոզխոսություն Վեհափառի համար հանդիպում է կյանքի հետ. «Անուրանալի փաստ է, որ օտար ասիերում ծնված երեխաները իրենց սովորույթներով, գիտելիքներով, հոգեբանությամբ տարբեր են, օտար միջավայրում՝ նույնիսկ միմյանց ժխտող, և հայոց եկեղեցին է, որ նրանց դարձնում է միասիրտ ու միակրոն, նպաստում լինել գիտակ մեր պատմությանը, գրականությանը, մշակույթին ընդհանրապես»:

Այս մտահոգություններով էր, որ Հայոց հայրապետը Երուսաղեմում, Հիսուսի ծննդյան 2000-ամյակի տոնակատարության առիթով, այնտեղ հավաքված իր հոտի

բազմահազար զավակներին ողջույնի, սիրո խոսք ուղղելով՝ ուխտագնացության հրավեր կարդաց. «Յուրաքանչյուր հայ, որքան էլ հեռու ապրելիս լինի հայրենիքից, սիրում և տենչում է իր պապերի բնօրրանը, որ մեր ժողովրդի կենդանության խորհրդանիշն է: Սփռվել ենք աշխարհով մեկ, բայց միացած ենք հայրենիքի խորհրդով և ս. Էջմիածնի աստվածային օրհնությամբ. զի «ծառն արմատով է ծառ և տունն հիմամբ է տուն»:

Գարեգին Վեհափառի քարոզներում դրսևորվում է մտքի և հոգու հպարտությունը, զորանում է խոսքը ապրեցնող ոգին: Նորին Սուրբ Օծությունը «ճշմարտության քարոզիչ» է, որի մեջ հոգեբանական նուրբ վերլուծությունը և բնավորության ճշգրիտ գծագրությունն իրար ներդաշնակ են, որը դրսևորվել է հատկապես նրա բովանդակալից և ոգեշունչ քարոզներում:

Եկեղեցական հնագույն ժանրում՝ քարոզներում բարձր պահելով կրոնական-բարոյական հայեցակետը՝ Հայոց հայրապետը արծարծել է համամարդկային հոգևոր, բարոյական նշանակություն ունեցող բազում խնդիրներ՝ համեմված ավետարանական և հայրենաշունչ զգացումներով, յուրաքանչյուր բառի վրա դնելով ներքին հզոր համոզման կնիքը: Եվ ուր էլ որ գնաց Հայոց հայրապետը, որտեղ էլ քարոզեց խաղաղության ձիթենին ձեռքին և ազգային եկեղեցական միասնականության քաղցր, հայրական խոսքը շուրթերին՝ բարձրացրեց Մայր Աթոռի, հայրենիքի վարկը «հաշս մեր ժողովրդի և օտար շրջանակներու»:

Հայաստան աշխարհի հող ու քար, ծառ ու թուփ Հայոց հայրապետի խոսքը սնելով, հյութավորելով, իրենցից ածանցում են ամենակարևորը՝ որն արդեն լիցքերը

ստանում է այսօրվա հուզումներով ու հոգսերով ապրող հարազատ ժողովրդի էությունից: Ու պատահական չէ, որ Հայոց վեհափառը Գյումրի կատարած անդրամիկ հովվապետական այցելության ժամանակ Յոթ Վերք եկեղեցում քարոզեց. «Երևանից Գյումրի տանող ճանապարհի ընթացքին շրջանցելով քար ու ծառ, ձոր ու գետ, շփվելով մարդկանց հետ՝ գորավոր ուժ ստացանք: Եվ այդ ուժի զգացումն է, որ մեզանից յուրաքանչյուրը պարտավորություն է վերցրել՝ իր լուման բերելու հայրենաշինության սուրբ գործին՝ ինչով և ինչպես կարող է»:

Արցախ կատարած հովվապետական այցի ժամանակ խոսքի բռնվեց շատերի հետ՝ հարց ու փորձ արեց, ճանաչեց ու հասկացավ իր զավակների հոգին և այդ հոգու մեջ գտավ պայծառ գիտակցություն՝ աշխատել, կառուցել, աննկուն կորով ու վճռական կամեցողություն, խոր հայրենասիրություն, սրտաբուխ, անկեղծ սեր ու համակրանք, հավատ՝ հանդեպ Հայոց Առաքելական Եկեղեցին: Այս ամենը շաղախվում է Հայոց հայրապետի սրտում և մտքում ու իմաստավորվում քարոզներում, վերածվում կարգախոսի. «Եկանք գոտեպնդելու, վերադառնում ենք գոտեպնդված»:

Վեհափառ հայրապետը իր քարոզներում հայրենիքի, եկեղեցու պատմական ճակատագրի մոր հայեցակետ է բերում և ժամանակակից մարդու ընկալումների տեսանկյունից իմաստավորում անցյալի դասերը. «Հայ եկեղեցին և հայոց պետությունը հայ ժողովուրդն է՝ իր ամբողջության մեջ: Ազգային կյանքի հոգևոր ու աշխարհիկ երկու այս կառույցների միմյանց լրացնող ներդաշնակ միության միայն ի գորտ ենք կերտել բարգավաճ ու բարօր գալիքը մեր ժողովրդի: Ապրենք ու գործենք հայոց մեծ դարձի 1700-ամյա խորհրդով: Եկեղեցու, հայրենիքի

ու հայրենյաց վերաշինությունն իրական դարձնելու աներեր կամքով»:

Գարեգին վեհափառը եկեղեցասիրությունը, հայրենասիրությունը, ապաշխարությունը քարոզում է՝ կոչ անելով, որ իր հոտի զավակները հետամուտ լինեն բարքերի մաքրության, կյանքի բարոյական կարգավորության: «Ահա, այս հայեցակետից պետք է ճշտել ժամանակի և մարդու միջև առաջացած հարաբերությունը», – ասում է Գարեգին վեհափառը:

Հայոց հայրապետի քարոզները իրենց բովանդակությամբ գրական ամբողջական ժանր են, որտեղ մրա խոհերն ու խոսքը ինքնամոռաց և անձնուրացության աստիճանի համարձակ են: Հոգևոր որոնումների և կյանքի ճշմարտության բացահայտման բնագավառում խորությամբ ներթափանցում է բառի, երևույթի ու պատկերի մեջ, և խոսքը հագնում է ընդգծված խորհրդածություններով: Նորին Սուրբ Օծության քարոզները վեր են հանում մրա կատարած դերը՝ որպես եկեղեցական գործչի, որ ժամանակի զավակը լինելով՝ ժամանակից վեր է բարձրանում: Նրա քարոզներում սփռված են իր հույզերն ու խոհերը, զգայուն սրտի մորմոքն ու կսկիծը, հույսերն ու տենչերը: Հայոց հայրապետը քարոզները գրել է իրեն հատուկ մորաձև մտածմամբ, ինքնուրույն աշխարհայեցողությամբ և գրական տաղանդի առանձնահատկությամբ, զգացմունքային հազվագյուտ մտքի համարձակ թռիչքով: Յուրաքանչյուր քարոզը հոգեբանական մուրը վերլուծությամբ և պահի խորհրդածությամբ կարող է ունենալ մասնական-քննական արժեք:

Ուսումնասիրելով Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի քարոզները, մեկ անգամ ևս համոզվում ես, որ Նորին Սրբությունը կանգնած է այսօր մեր ազգի ամե-

նաթանկագին գաղափարների կենսագործման ճանապարհի վրա: Այդ ճանապարհին է հայրենիքի վերաշինություն, հայ եկեղեցու միասնականություն, հայոց ազգային իղձերի իրականացում, ինչպես նաև՝ համայն աշխարհի խաղաղություն:

Հայոց հայրապետի շուրթերից կաթկթում են աստվածաշնչյան պատգամները՝ իբրև օրհնություն, հավատ և հույս՝ ուղղված ազգի բոլոր զավակներին:

«ԶՀԱԻԱՏ, ԶՅՈՅՍ, ԶՍԷՐ ԵՒ
ԶԱՍԵՆԱՅՆ ԳՈՐԾՍ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆ»

Ամեն առավոտ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն իր մտքի ու խղճմտանքի ձայնին ունկնդիր՝ որպես ազնվացում ու սրբացում, հարց է տալիս. ինչպե՞ս տնօրինել լուսաբացը, որ Աստծուն հաճելի լինի (բարեգործություն կատարել), ո՞րն է իր կոչումը (երախտապարտ ազգին, եկեղեցուն), որտե՞ղ է կյանքի երջանկության բանալին (հիշատակության արժանի գործեր թողնել): Լուռ գնում է եկեղեցի, ամենօրյա իր՝ «Յաւել ի մեզ, Տէր ամենակալ, զհաւատ, զյոյս, զսէր և զամենայն գործս առաքինութեան» աղոթքն անում՝ Աստվածամոր պատկերի առաջ մոմեր վառելով, ազգի խաղաղության համար օրհնանքներ սփռում և ամեն անգամ եկեղեցուց դուրս գալիս մտորում է, թե Քրիստոսին գրկած բարի աչքերով Աստվածամայրը նեցուկ կլինի իր արդար ազգին, նաև կալակասեցնի տիեզերքի ամտիեզերք անարդարությունը:

«Աշխատասիրությունն ու աշխատանքն են անհասանելիին հասցնող ուժը, քանի կա, շնչում է մարդը, պետք է անդադրում գործի, մաքառի, դրանով հաղթահարի դժվարությունները, որով կմերձենա հավերժությանը», — ասում է Վեհափառ հայրապետը, որն իր անկեղծությամբ, անմիջականությամբ հասկանալի է բոլորին, գիտի լիաբուռն ուրախանալ և անհունորեն տխրել ազգի զա-

վակների համար, որի խառնվածքում ոչինչ չիմծու, արհեստական չկա, չի էլ կարող լինել: Նրա հայրական վերաբերմունքը՝ հանդեպ թշվառն ու տնամկը, հայտնի են բոլորին: Իսկ որպեսզի կատարի պարտքը ազգի, եկեղեցու հանդեպ, որի համար ծնվել է, որի համար ապրում է. հայրենիքում, թե արտերկրում, կոչ է անում բարի կամքի տեր մարդկանց՝ ճանաչել հայոց Եղեռնը, Արցախի ժողովրդի ազատ ապրելու կամքը:

Արդ, Հայոց հայրապետը Հռոմի Հովհաննես Պողոս Երկրորդ պապի հետ ստորագրել է համատեղ հայտարարություն, որում Թուրքիայի կողմից հայերի նկատմամբ իրականացրած կոտորածները բնորոշվել են որպես ցեղասպանություն: Նորին Սուրբ Օծությունը Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո պատրիարք Ալեքսի Երկրորդի միջնորդությամբ հանդիպել է Կովկասի մուսուլմանների հոգևոր պետի հետ, ստորագրել է համատեղ հայտարարություն՝ ի շահ դարաբաղյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման: Եվ որպեսզի պատկերն ամբողջական լինի, ուզում եմ հիշել դերասանուհի, ազնվափայլ տիկին Վարդուհի Վարդերեսյանի հուշերը. «Ինձ համար մեծ պատիվ էր ապրիլի 24-ին՝ Եղեռնի զոհերի հիշատակի ոգեկոչման առիթով Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի հետ ուխտի գնալ Դեր Զոր: Մեր աչքի առջև մտովի հառնեց Եղեռնի պատկերը, կարծես թե մեր մաշկի վրա զգացինք նահատակների տառապանքը: Մատուցվեց սուրբ պատարագ, և Հայոց հայրապետն իր ոգեկոչման խոսքն ասաց ի հիշատակ ցեղասպանության զոհերի: Այնպիսի հոգիներ կան, որոնք ծնվել են մարդկանց սրտերի հետ խոսելու համար: Գարեգին վեհափառի սրտաշարժ խոսքից հետո ես եկա այն եզրակացության, որ ցեղասպանության հարցը դարձել է օրվա

խնդիր: Վստահ եմ, որ մի օր ոճրագործը կճանաչի իր գործած սպանողը»:

Գարեգին վեհափառի կրոնաքարոզչական գործունեությանը զուգահեռ կյանքի են կոչվում նաև պատմական-գիտական ծանրակշիռ աշխատությունների հրապարակման շարքեր, որոնք ուղղված են ճանաչելի, շոշափելի դարձնելու հրի, սրի ենթարկված հայ ազգի մեսրոպածուխ օջախը, անդաստանը: Նրա քարոզները մնան են սուրբ հաղորդության, որի սկիհից Սփյուռքում, թե հայրենիքում մեր հայրենակիցները հաղորդվում են մարդասիրության, եկեղեցասիրության, հայրենասիրության մեծ խորհրդին, որոնց մի ծայրն ուղղված է աշխարհին (օտարներին հասկանալի դարձնելու մեր ժողովրդի անցյալը), և մյուս ծայրը վերաբերում է հենց մեզ, որ ոչ միայն չմոռանանք անցյալը, այլև պատրաստ լինենք գալիքին. «Եթե ճշմարիտ է, որ չենք կարող անցյալը փոխել, նույնքան անվիճելի է, որ գալիքը մենք ենք կերտում. անցյալի վրիպումների համար ներկա սերունդը պատասխանատվություն չի կրում, բայց վաղվա բեռը մեր ուսերին է»:

Ծեմարանում ուսումնառության վեց տարին, հայրենի և համաշխարհային գրականության, պատմության, մշակույթի մեջ հմտանալը, հետազայում եվրոպական անցյուղարձերին ականջալուր և ականատես լինելը հայրենասեր հոգևորականի մեջ ուրվագծում են նրա գործունեության հեռապատկերները: Հայոց հայրապետն իր որոնումների ու տազնապների, հույսերի ու հոգսերի մեջ հավատացել է արևոտ, պայծառ գալիք օրերին և հույսով բացել է նոր ժամանակների անծանոթ դուռը և մղել «բարօք պատերազմն»: Ո՞վ չգիտի, թե այդ ճանապարհին որչափ դժվարություններ ու խոչընդոտներ են ծագել,

սակայն, չեն կարողացել կասեցնել կամ խոտորել այն իր ուղղությունից: Ո՞ւմ հայտնի չէ, որ Գարեգին Բ-ն իր նախորդների ոգով ներշնչված, ռահահորդ հանդիսանալով, լուսավոր առաջադիմության գրական-կրթական մշակութային ծառայություններ է մատուցել ազգին (Վազգենյան դպրանոց, հայորդաց տներ...):

Լուսավորության ու կրթության ամենակարող դերի գաղափարը յուրովի է արձագանքվում Հայոց հայրապետի քարոզներում, կոնդակներում: Եվ եկեղեցական ու հասարակական զարգացման նոր շրջանի համապատասխան 2002 թվականի օգոստոսի 22-ին Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում Նորին Սուրբ Օծություն Տեր Տեր Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի և ՀՀ վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանի կողմից ստորագրվեց համաձայնագիր Հայ Առաքելական եկեղեցու և ՀՀ կառավարության միջև, որի համաձայն՝ 2003 թվականի հունվարից Հայաստանի Հանրապետության հանրակրթական դպրոցներում դասավանդվելու է «Հայ եկեղեցու պատմություն» առարկան:

Բարձր գնահատելով համաձայնագրի կնքումը և արժևորելով նոր առարկայի մուտքը հանրակրթական դպրոց՝ Հայոց հովվապետը մասնավորապես ասում է. «Մենք հավատում ենք, որ արդյունքում պիտի ունենանք ոչ միայն մեր պատմությանը քաջածանոթ, գիտակ մոր հայորդաց սերունդ, այլև պիտի ունենանք հայրենասեր, նվիրյալ, բարի քրիստոնյաներ, ազնիվ քաղաքացիներ մեր երկրի, որոնց հայացքի առջև ավելի հստակությամբ պիտի գծվի մեր ժողովրդի վաղվա օրը, նրա առաքելությունը դեպի նոր դարեր, նոր հազարամյակներ»:

Հայ եկեղեցու պայծառության, նրա բարոյական հեղինակությունը պահպանելու անհրաժեշտ պայմաններ

րից մեկն են հովվության կոչված պարտաճանաչ և բանիմաց եկեղեցականները: Այդ նպատակով Գարեգին վեհափառը եվրոպական ու ամերիկյան համալսարաններում ուսանելու է ուղարկել հոգևոր ճեմարանն ավարտած սաների, որոնք բարձր գիտելիքներով կվերադառնան Մայր Աթոռ ս. Էջմիածին՝ լծվելու հոգևոր-մշակութային կյանքի:

Վեհափառի նախաձեռնությամբ և օրհնությամբ վերջին մի քանի տարում տասնյակ եկեղեցիներ, մատուռներ, հուշաղբյուրներ, խաչքարեր, կրթամշակութային օջախներ բարձրացան: Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի եկեղեցական կյանքը երկունքով է բռնկված՝ բարեգարդվում են ոչ միայն խոնարհված վանքերն ու եկեղեցիները, այլև հիմնադրվում են նորերը: Վեհափառ հայրապետի ձեռամբ օծվել են Երևանի ս. Գրիգոր Լուսավորիչ Մայր տաճարը, Սպիտակի ս. Հարություն, Վայքի ս. Տրդատ, Տաշիրի ս. Սարգիս, Մալիշկայի ս. Աննա, Շիրակի թեմի ս. Հակոբ նորակառույց եկեղեցիներն ու Երևանի ս. Սարգիս առաջնորդամիստ եկեղեցու զանգակատունը, վերաօծվել են Դվինի ս. Հարություն, Սանկտ Պետերբուրգի ս. Կատարինե, Մուղնու ս. Գևորգ եկեղեցիները: Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի տարածքում կառուցվել է Տրդատ Մեծ բաց խորանը:

Նրա մեջ միաբանության, միասնության մղող մարտական շունչ կա, անցյալի փառքը, կոթողը վերականգնելու անդրդվելի կամք, որի համար խթան է հանդիսացել իր մեծ ուսուցչի ու դաստիարակի՝ Վազգեն Ա հայրապետի հորդոր կոչը. «Մեր հայրենյաց ու միաբանությունն են երկու կարևոր ու առաջին պատճառն ազգի մը ծաղկելուն ու երջանկությանը: Բյուր երանի ինձի, թե որ իմ տկար ու նվաստ ձայնս կարենար այսօր ինչպես որ

պետք է ցցնել հայրենասիրության ու միաբանության ազնվությունը ու անոնց մեծաշահի օգուտներն ու ավելի բորբոքել զանոնք ձեր առաքինի սրտից մեջ»:

Եվ որպեսզի, բանաստեղծի խոսքերով ասած, երազային «Հայաստան, երկիր դրախտավայրին» հասնելու գաղափարը իրական լինի, Գարեգին վեհափառը՝ «Սիրեցեք զմիմեանս» փիլիսոփայությամբ խարսխված շրջաբերականով, իր հոտի զավակներին հայրենիքին ծառայելու գործնական կոչ է անում. «Հայաստանի ազատագրման երազով ապրած քաջազունիների հրեղեն կյանքով, ինչպես եղեգան փողից ծնունդ առավ Առաջին հանրապետությունը, որի ժառանգորդն ենք այսօր մեր հայրենիքի ազատ ու անկախ փոքրիկ այս հողակտորի վրա:

Արդարև, աշխարհում չկա մի հայ, որի սիրտը հուզմունքով չտրոփի հայրենիքի համար, հայրենիքի սիրուց, ուստի այդ սերը թող խաղաղության անմար կապույտը անդրադարձնի Մայր Հողին առմիշտ և հերկի հայոց հոգին ստեղծագործ ու հողը պտղաբեր՝ հայորդաց մտաց ու ձեռքի արգասիքների արևագույնը բազմապատկելով հայրենի երկնքում»:

Սիրով ու քաղցրությամբ խմորված հոգին գիտի մահ խորշել: Նա ատում է սուտը, ազգութացությունը, ներել չի կարողանում նրանց, ովքեր անձնական շահի համար պատրաստ են վաճառասեղանին դնել երկրի ճակատագիրը, ապագան և բարձր է գնահատում այն հայ գործիչներին, ովքեր ազգի բարօրության համար պատրաստ են զոհաբերել անձնական երջանկությունը: Բարոյական այս չքնադ ձիրքով է, որ մա ներշնչել է հարգանք մարդկանց մեջ: Պատահական չէ, որ Վեհափառ հայրապետի ուշադրության կենտրոնում են գտնվում հասարակական

գործիչներ, մտավորականներ, որոնք հայրենամյներ ծառայության համար արժանանում են Նորին Սուրբ Օծության օրհնությանն ու պարգևներին:

Այսպես անցնում են ամիսները, տարիները, և երազը ոգի, մարմին է առնում նրա հայրենաբույր ծրագրերում: Ամեն անգամ Հայոց հայրապետը՝ մոռացության տալով իր ստեղծածը, տանել չկարողանալով, որ իրեն թմբկահարման նյութ են դարձնում, խոնարհաբար, ինքնավստահ մայում է առաջ՝ մտքով նոր ծրագրերի, գաղափարների հետ՝ շարունակ այն կարծիքին, թե ինչ որ անելու է, նոր է անելու:

«ՍԱ Է ՏՈՒՆՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ»

«Այս օրերում, երբ այնքան սակավ են իրական արժեքներով օժտված հոգևոր առաջնորդները, Ձեր անունը կկանգնի քիչ թվով ընտրյալներու կողքին, որոնք կոչված են մեր Եկեղեցին և հավատավոր ժողովրդին առաջնորդելու նախահայրերու ուղիներ»։ Այս տողերը կարդալով՝ հպարտության զգացումով ես համակվում և խորհում, թե որքան ազնիվ, մաքուր, իր ուխտին ու գործին հավատարիմ ծառայություն պիտի մատուցած լինի Նավասարդ եպիսկոպոս Կճոյանը, որ արժանանար մեծ քարձր գնահատանքի լիբանանյան մամուլի կողմից, երբ 1999թ. Արամ վեհափառի հրավերով սրբազան հայրը այցելել էր Լիբանան։ Միանգամայն հստակ ու պարզ է դառնում դրվատանքի արժանացած հոգևորականի դիմանկարը, երբ թերթում ենք էջ առ էջ սրբազանի կյանքի ու գործունեության տարիների օրագրերը, ծանոթանում եկեղեցուն, ազգին մատուցած ծառայությունների տարեգրությանը, որ բարեխիղճ նվիրումով ծավալեց Արագածոտնի թեմում։

Նավասարդ սրբազանը ծնվել է անսակարկ, առաքինի հոգևորականի ընտանիքում, սնվել և ջերմացել հայրենասիրության այն տաք քուրայից, որի մեջ ձևավորվում է ապագա մարդն ու քաղաքացին, ազգի շահերով ապրող գործիչն ու հոգևորականը։ Սրբազանը մշտապես առաջնորդվել է, իր իսկ բառերով ասած, «Մարդու կոչու-

մը երկրի վրա ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ աշխատել, հոգնել, տառապել, պայքարել, որպեսզի հաջողություններն ու զեղեցկությունները ազնվացնեն ու սրբացնեն մեր կյանքն ու գործերը» նշանաբանով։ Եվ չնայած բոլոր դժվարություններին, նա կենտրոնացրեց իր բոլոր ուժերն ու գործողությունները՝ մի ձեռքին խաչը, մյուսին՝ Ավետարանը, քարոզեց Հիսուսի պատգամները, վերանորոգեց եկեղեցիներ, շենացրեց թեմը, քրիստոնյա հավատքի քաղաքակրթությունը զուգորդելով մերօրյա առաջընթացին՝ հիմնադրեց մշակույթի, իմացության, լույսի կենտրոն Մեսրոպ Մաշտոց դպրատունը։ Այդպես նա ստեղծեց ջերմ մթնոլորտ, սիրվեց և վայելեց հեղինակություն։ Նա իր գործով, խոսքով, քարոզով դարձավ ուսուցիչ, բարոյական և գաղափարական սրտառույց նկարագրով եղավ հայրենասիրության ու եկեղեցասիրության խորհրդանիշ։

Սրբազանը հորիզոնի վրա երևացող այն հոգևորականներից է, որոնք խորունկ հավատքով ու պատրաստակամությամբ և ուժեղ նկարագրով կոչված են դիմակայել ու հաղթահարել բոլոր փորձությունները։ Ու թերևս այս արժանիքներն էին, որ տեսավ ու գնահատեց Հայոց հայրապետը, հրավիրեց, սրբատառ հրամանով՝

«Սիրելի սրբազան,

Գոհունակությամբ սրտի հայտնում ենք, որ Դուք Հայրապետական Մեր տնօրինությամբ սույն թվականի դեկտեմբերի 1-ից կոչված եք Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդի քարձր և պատասխանատու պաշտոնին։ Տարիներ շարունակ Դուք, որպես Արագածոտնի թեմի Առաջնորդ, կատարեցիք Ձեր պարտականությունները՝ պատասխանատվության քարձր գիտակցումով, խղճի մտոք, անմնա-

ցորդ սիրով և անսակարկ նվիրումով: Վստահ ենք, որ Ձեր նոր պաշտոնում առավել ջանադրությամբ, որպես հավատավոր հարազատ զավակ և ուխտապահ միաբան Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի, պիտի տքնեք ի փառս և ի գո-
հություն Աստծո, ի շինություն և ի պայծառություն մեր Մայր եկեղեցու, ի մխիթարություն Մեզ և Արարատյան տիրախնամ թեմի բարեպաշտ հավատացյալների:

Առ Աստված մեր հոգեբուխ աղոթքն է, որ Ամենա-
խնամ Տերը գորակից և մարտակից լինի Ձեզ եկեղեցա-
շեն Ձեր բոլոր գործերում՝ պարզելով անխաթար առող-
ջություն, ծառայության երջանկություն և մնայուն ձեռք-
բերումներ», ու նշանակեց Արարատյան հայրապետա-
կան թեմի առաջնորդական փոխանորդ, որպեսզի սիրով
ու եղբայրությամբ միատեղ տքնեն ու իրագործեն մեծ և
սուրբ նպատակներ, քանզի եկեղեցին արդեն սոսկ հա-
վատի տուն չէ, այն ամբողջացնում է ազգի կենսափիլի-
սոփայությունը, հարատևելու կամքը, որը հնարավոր է
կուռ ու ամբողջական կառույցի մեջ դնել նման եռանդուն
հոգևորականի շնորհիվ: Ու չսխալվեց Գարեգին Վեհա-
փառը, քանզի այս ամիսների ընթացքում չեղծվեց նրանց
համագործակցությունը, որի հաստատումն էր այն բա-
ցառիկ միջոցառումը, երբ Հայոց հայրապետի գլխավո-
րությամբ հոգևորականների դասը երկյուղածությամբ ու
հիացմունքով օրհնության, երախտագիտության խոսք
մրմնջալով մեր լուսաբնակ ժողովրդի զավակների հա-
վատի ամրության և շինարարական տաղանդի համար,
օժեց Նորքի նորակառույց վեհաշեն եկեղեցին:

Հայոց հողի վրա բազում են եկեղեցիները, շատ են
նաև այնպիսիները, որոնք Սուրբ Սարգիս անունն են
կրում: Այդ տաճարները, որոնցից յուրաքանչյուրը մի
ոգեաշխարհի մարմին առած կենդանի վկան է եկած ու

անցած ժամանակների, մեզ ազուցում են անցյալի հետ
այդ ոգեաշխարհի ժառանգորդն ու շարունակողը լինելու
զգացումը՝ փոխանցելով այն բացարձակ իրողությունը,
որ մեր ազգը գիտի անշունչ քարից շքեղ տաճարներ կեր-
տել, քարերի մեջ դնել իր հոգին, նրան փոխանցել իր
շունչը, որոնք ոգեղիանում են այսօր այնպես, որ երբ
տեսնես, պայծառացած կբացականչես. «Սա է տունն
Աստուծոյ»:

Ահավասիկ, Աստծո տաճարում Գարեգին Վեհափա-
ռը բացառիկ ինքնամոռացությամբ կատարեց օծման ծի-
սակարգը, ուր Աստվածորդին ասես ոչ թե պատարագ-
վում, այլ հարություն առնելով երկինք էր համբառնում՝
տանելով իր հավատացյալների երազներն ու բարի հույ-
սերը: Նման մթնոլորտում (ներկա էին պետական այրեր,
հյուրեր արտերկրից, հին ու նոր երևանցիներ) եկեղեցու
օծումը Հայոց հայրապետի ձեռամբ դժվար է երևակայել,
թե ներկա բազմության համար ինչպիսի ցնծագին տրա-
մադրություն ստեղծեց և վերածվեց միասնականության
տոնահանդեսի, որը վկայում էր, որ նրանք Վեհափառի
կողքին են և մեծ սեր ու հարգանք ունեն իրենց սիրելի
Հայրապետի նկատմամբ:

Հանդիսության ժամանակ վեհափառի, Նավասարդ
սրբազանի ոգևորիչ, հուզառատ հայրական սիրո հոր-
դորները, աստվածամերձ աղոթքներն ու շարականները
շատ սրտեր սրբեցին ու տաճարի վերածեցին: Սրբազան
կամարների տակ խնկաբույր աղոթքներով ուղեկցվող
խոսքն ու խոհը, ջերմ մթնոլորտը ներկաներին համա-
խմբեց Հայաստանյայց եկեղեցու միավորիչ խաչվառի
ներքո: Հավաքվածները միասիրտ հուզումով խոնարհ-
վում էին Հայոց հայրապետի առջև, գիտակցում հայոց
եկեղեցու ազգային դերն ու նշանակությունը:

Այսօր վստահորեն կարելի է երանի տալ, որ ապրում ենք մեր հավատի վանքերի հովանու ներքո, վանքեր, որոնք ամփոփում են շունչն ու տեսիլքը մեր եռամեծ վարդապետների, և որոնց աշակերտները հետևորդներն են Հայոց հայրապետը՝ իր հոտով, ուստի մաղթենք, որ փառավոր ընթանա մեր մեծ մախնիների և նրանց արժանավոր հետնորդ Նորին Սուրբ Օծության բացած լուսավոր ճանապարհը. «Թագաւոր երկնաւոր, զեկեղեցի քո անշարժ պահեա»:

Թերևս այս ակնարկը ամբողջական չի լինի, եթե չվկայենք այն ճշմարտությունը, որ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի աներկմիտ հավատքը, հույսը, գիտակից հանձնառությունը մի հրավեր է, կոչ ու հորդոր, որ միշտ պետք է դողանջեն հայոց եկեղեցու զանգերը, որի համար չի երկնչի և ոչ մի խոչընդոտի առջև:

2000թ.

ԼՈՒՅՍԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀ

Ժամանակ առ ժամանակ պատմությունը ծնում է այնպիսի մարդիկ, որոնք իրենց գործունեությամբ թարմացնում են հասարակության բարոյական մթնոլորտը, զորացնում մարդու մեջ հավատը, մոլորվածներին ցույց տալիս արդարության ճշմարիտ ուղին: Հավանաբար, Մեծ Ուսուցիչն այսպիսիներին է իր խոսքն ուղղել՝ «Դուք եք աղն աշխարհի»:

Նախախնամության երկրային առաքյալներից մեկն է Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն, որի հոգում քրիստոնեական հավատը, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը՝ իր նվիրապետական Աթոռներով, սկսած Մեծ Լուսավորչի երազ օրերից, նստած են իբրև ոգի և խորհուրդ, իբրև պատգամ ու արյան ժառանգություն, որը մտավոր և հոգևոր օժտվածությամբ ու բարոյական բարձր սկզբունքներով յուրաքանչյուրի մեջ արթնացնում է նիրհող խիղճը:

Հայրենասիրություն, անշահախնդրություն, հավատ, հավատարմություն – ահա Վեհափառ հայրապետի քնավորության չորս անկյունաքարերը, իսկ դրանց միջև միայն գթասրտություն է ու քնքշություն: Հայոց հայրապետը փառք փնտրելու չի եկել, այլ ուխտով և կյանքով իր ազգին ու եկեղեցուն ծառայելու պատրաստակամության տեսիլքով, որի ապացույցն անցնող տարիների բա-

զում իրագործումներն են: Հայոց եռամեծ վարդապետների գաղափարներին ու կոչմանը հավատարիմ՝ նա գտնում է, որ եկեղեցու բեմը մի սրբազան սեղան է, որտեղ ճշմարիտ հոգևորականը կամովին զոհ է բերում իր անձը՝ Աստծո, ճշմարտության և ազգի համար: Գարեգին Վեհափառը, փարված Ներսես Մեծ կաթողիկոսի անմեռ երազին՝ Հայոց եկեղեցին պետության մեջ վերածել հոգևոր պետության և գիտակցելով ժողովրդի կյանքում Հայ եկեղեցու կատարած դերը՝ պիտի ինքն էլ ջանար «օգնելու մարդկանց փրկությանը»:

Այդ զգացումով տոգորված՝ Հայոց հայրապետը եկեղեցականների և աշխարհականների ուղեկցությամբ՝ 2001 թվականի դեկտեմբերի 31-ին գնաց «Լույսի ճանապարհի» խորհրդով, որպեսզի նշանավորի քրիստոնեության 1700-ամյակի տոնակատարության մուտքը և Գրիգոր Լուսավորչի կանթեղի լույսով վառի նոր հազարամյակ մուտք գործած աշխարհասփյուռ հայության մարած բոլոր լույսերն ու հույսերը:

Պատմական և աննախընթացորեն նշանակալից այն պահը, երբ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն թեև հավատքով, սակայն ահիվ և երկյուղով իջավ Խոր Վիրապ «Չարչարանաց վիհը», որպեսզի այնտեղից Լուսավորչի լույսը հասցնի Սուրբ Էջմիածին: Պետք էր տեսնել այդ պահին Հայոց հայրապետի կերպարանափոխությունը, որն ուժգին կերպով ցնցեց նաև ներկաներին:

Այդ մեծախորհուրդ արարողության երկրային կերպավորումը հետևյալն է. Հայոց հայրապետը Լուսավորչի կանթեղը ձեռքին՝ իր շքախմբով Խոր Վիրապից բազում դադարներով ուղևորվում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, որտեղ Տրդատի կամարի մոտ նրանց է դիմավորում Հայաստանի Հանրապետության նախագահը՝

Ռոբերտ Զոհարյանը, շրջապատված ծովածավալ հավատացյալներով: Յուրաքանչյուր դադարի պահին կարդացվում էր օրվա խորհրդին համահունչ քարոզ: Նորին Սուրբ Օծությունն իր քարոզը մատուցեց իրեն հատուկ մտածմամբ՝ վերապրելով իր ժողովրդի տառապանքը, սրտում բորբոքելով անմար հուրը՝ ինքնուրույն աշխարհայեցողությամբ և գրական տաղանդի առանձնահատկությամբ, զգացմունքային հազվագյուտ մտքի համարձակ թռիչքով: Յուրաքանչյուր տողը, հոգեբանական նուրբ վերլուծությամբ և պահի խորհրդածությամբ, միմյանց գերազանցում էին: Գարեգին Վեհափառին վերապահված էր մի եզակի հնարավորություն՝ լույսի ճանապարհին, ծովածավալ բազմության և Հայոց եկեղեցու հոգևոր իշխանների ներկայությամբ, ներկայացնելու իր ապրումները, մտածումներն ու ապագայի ծրագրերը:

Հուզիչ և սարսուղացնող մի պահ էր, երբ առաջին անգամ Հայոց հայրապետը՝ Լուսավորչի կանթեղը ձեռքին, հայաբույր աղոթքը շուրթերին, քայլում էր այն ճանապարհով, որով 1700 տարի առաջ անցել էր Գրիգոր Լուսավորիչը: Հայոց հայրապետը, լույսի կանթեղը ձեռքին, ճշմարտության և մարդասիրության, խոնարհության և հավատքի մարմնացում էր դարձել, մի վսեմ ու կատարյալ ուխտավոր, որը միշտ պատրաստ է կյանքը զոհ բերել համոզման, հավատի, ժողովրդի ու եկեղեցու համար՝ օրինակ ունենալով Գրիգոր Լուսավորչին, որ բացառիկ նվիրումով էր փարված մեծ ճշմարտությանը՝ ասես ընդգծելու Հայր Աստծուց առաքված իրողությունը: Հայոց հայրապետը այդ հուզիչ պահին կարծես հայկազուն տառապած ազգի մարմնացումը լինեք, որ լույսի ճանապարհով տանում էր իր հավատացյալ հոսի խնկաբույր աղոթքն ու երազանքը: Այսպիսի պահի լույսը ցրում է

փորձության խավարը, իսկ արևելքի ծիրանաներկ ամպերը հաղորդում են երկնային արշալույսի մոտենալը, որ հավատացյալ մարդու հոգին պարուրում է վերերկրային հուզումներով և հավերժական տեսիլքներով:

Այդ ոգևորիչ ու հոգեպարար պատկերից պայծառացած նվիրապետական Աթոռների պատվիրակները, բոլոր թեմերի առաջնորդները արդար գիտակցությամբ ու հպարտությամբ մոտենում էին Հայոց վեհափառին՝ նրա լույսի աղբյուրից լցնելու իրենց հոգու սափորը 1700-ամյա պատմության փառապանծ ավյունով ու կյանքի թարմ ուժերով:

Լույսի ճանապարհը շարունակվեց մինչև Հանրապետության հրապարակ, որտեղից քառասուն կույսերի մասնակցությամբ Լուսավորչի լույսը տարածվեց Հայաստանում, Արցախում, Սփյուռքի գաղթօջախներում: Հանդիսության ավարտին Հայոց հայրապետը զրնգուն գրաբարով կարդաց Պահպանիչը. «Պահեա, պահպանեա... հավատացեալ ազգս քրիստոնէից», քանզի երկրի վրա մեր կյանքի բարձրագույն նպատակն արդարության, իմաստության, հավատի և սիրո խորհրդին հաղորդակից լինելն է:

Նորին Սուրբ Օծությունը, որի քաղաքական հայացքները հիմնված են հայրենասիրության, եկեղեցասիրության, ժողովրդի արժանապատվության և անկախության պաշտպանության վրա, իր խոսքում մեկ անգամ ևս ընդգծեց. «Մարդկությունն առաջնորդող աստղը միշտ եղել է բարոյական անսահման կատարելության գաղափարը, և դրան սերտ միացած հեզության, համբերության, եղբայրության գաղափարները, որոնց իրագործումը նշանակում է՝ Հիսուս Քրիստոսի քարոզած արքայության վերահաստատումն աղետներով ծանրաբեռ երկրի վրա»:

Ավելորդ չէ ընդգծել, որ Հայոց հայրապետի բազում իրագործումների մեջ աչքի է զարնում մի հատկանիշ, որ նրան առանձնացնում է. դա նրա երկյուղած վերաբերմունքն է ավետարանական հավիտենական և անկորնչելի արժեքներին և իր հավատի մաքրամաքուր կայլակունք: Ասվածի լավագույն ապացույցն է «Լույսի ճանապարհին» Հայոց հոր դրսևորած խոնարհությունը, որ կարծես աստվածային նախախնամությամբ հենց նրան պիտի բաժին հասներ, որովհետև ամենից ավելի այն հարազատ ու համահունչ էր նրա ներքին հոգեկան խորունկ ապրումներին:

Թող Լուսավորչի լույսի վեհասքանչ խորհրդի օրհնությունը Հայոց հայրապետի միջնորդությամբ բաշխվի նաև մեր ազգի հավատացյալ հոգիներին և դառնա հոգևոր սփոփանք ու մխիթարություն երկրային այս ծանր ու խառնաշփոթ ժամանակներում:

«ԵՎ ՈՐՊԵՍ ԱՆԵՐԿԲԱ ՎԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ՝
ՀԱՅԱՅԶՍ ՄԱՍԻՍՆ Է ՓՆՏՐՈՒՄ»

1700 տարի առաջ Աստծո որդին և Տերն ու Փրկիչը մեր երկնային պատգամով կամոքն Աստծո իջավ ի Հայաստան աշխարհ՝ հյուսելով հրաշալի, ամենագեղեցիկ լուսե երազը սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի:

Մենք զավակներն ենք այդ լուսե երազի:

1700 տարի անընդմեջ հայ ժողովուրդը եկեղեցու մեջ գտավ աղբյուրը երկնային շնորհների ու հանճարի:

Ազգը ծնունդն է այդ հանճարի:

1700-ամյա Ամենայն Հայոց հայրապետության սուրբ Աթոռը՝ այդ վեմը, հաստատ ու անշարժ է իբրև վավերական վկա ազգի քրիստոնեական հավատի ու մեր եկեղեցու կենդանության:

Նրա տերն ու ծառան եղան հայրենասեր ու եկեղեցասեր 132 գահակալները, որոնք զորավիգ են ունեցել սուրբ Էջմիածինը և ժողովրդական ազատագրական մտատիպարը՝ «վասն հավատո և վասն հայրենեաց», որով առաջնորդել և կրթել են անտերունչ հոտը:

1700 տարի շարունակ Միածնի իջման սուրբ Սեղանը եղավ սիրո և լույսի աղբյուր, ինչպես քերթողահայր Մովսես Խորենացին է վկայում. «մերոյ լուսաւորութեան լուսաւոր վերակացուն»:

Ջահակիրներն այդ լույսի եղան երիցս Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցը, Սահակ Պարթևը, Անանիա Շիրակացին,

Գրիգոր Նարեկացին, Գրիգոր Տաթևացին, Մոմիկ և Տրդատ ճարտարապետները, Կոմիտասը, Եղիշե Չարենցը, Արամ Խաչատրյանը, Մարտիրոս Սարյանը, Վիկտոր Համբարձումյանը...

1700 տարի միակ ուժը, զորությունը և պաշտպանությունը, որ կար, որին ընդունում էին առավել կամ նվազ չափով օտար պետությունները, Ամենայն Հայոց կաթողիկոսությունն էր: Նրա ընդերքում էին կենտրոնացած հոգևոր մշակութային բովանդակ կյանքը՝ կրոն, լեզու, հավատ, դիմագրավելու կորով: Հայոց եկեղեցիներն ազգային գոյության վառարաններ էին, որտեղ մշտապես առկայծում էին ժողովրդի ազատության բաղձանքները, լուսավոր ապագայի հավատն ու հույսերը:

1700 տարի հայ եկեղեցին փրկեց իր զավակներին ձուլվելուց, իբրև ինքնուրույն ազգություն ոչնչանալուց՝ դառնալով նրա համար հուսո և ինքնապաշտպանական ջրդեղված վահան:

1700 տարի հետո վերջապես հասավ երկունքի բաղձալի այն օրը, երբ ամենախոր ու ամենակենդանի զգացումով, հոգու թրթիռով կարող ենք մրմնջալ.

«Մեռելներուս որպես խաչ ես այս ծառը տնկեցի»:

Ահավասիկ կենաց ծառը: Բոլորիս համար թանկ է ու սուրբ 2001 թվականի սեպտեմբերի 23-ը, երբ Հայոց հայրապետն աղոթքով և օրհնությամբ բացում է նորակառույց սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ տաճարի դռները և պատարագ մատուցում նորած սուրբ Սեղանի առաջ: Այս եկեղեցին համակ խորհուրդ է, մարմին առած ապրող ոգի՝ հայ հանճարի լույսով բյուրեղացած, որը կենսագործվեց բարերարների սրտաբուխ նվիրատվության շնորհիվ, նվիրատուների անուններն անջնջելի պիտի մնան մեր ժողովրդի պատմության մատյաններում, և

մրանց միշտ պիտի հիշենք երախտագիտությամբ: Երանի մրանց, որ իմաստությունը ունեն իրենց հիշատակը հավերժացնելու շինարար գործերով հայրենի մայր հողի վրա, քանզի մեր բոլոր հնադարյան տաճարներն անմահ և հավերժական հուշարձաններ են հայ ժողովրդի լույս հավատքի ու կյանքի և կառուցողական համճարի:

Ու թեև փոխվել են ժամանակները, փոխվել են կյանքի պայմանները, սակայն չի փոխվել կրոնական առաքելության մասին խոսելու այժմեականությունը, որովհետև չի փոխվել ու չի կարող փոխվել մարդն իր ապրումների աշխարհով, իր հոգու ծարավով, հավիտենական ճշմարտություններ և փրկության ճանապարհի գտնելու հույսերով: «Երանի եկեղեցի շինողաց, թող Աստված հավետ անսասան ու լույսերի մեջ պայծառ պահի այս աղոթքի տունը և բոլոր մրանց, որ պիտի գան այստեղ աղոթելու»,— ասում է Վեհափառ հայրապետը:

Հայ ժողովրդի համար ամենամեծ, ամենապանծալի օր է: Այսօր լրանում է մեր ազգային գոյության ամենահաստատուն, կարևոր հիմքի տարեդարձը՝ 1700 տարի, և աշխարհասփյուռ հայությունը հավաքվել է տոնելու և ոչ միայն հպարտանալու պատիվ բերող Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու կառուցողական արվեստով, այլև հաղորդակցվելու դարերի մեծասքանչ խորին խորհրդին, որ ազգի համար եղել է հարատևման ուղի: Եվ մրանք, ովքեր ժամանակին քննադատել էին, ի տես այս իրականության, խոստովանում էին, որ իրենց խորհրդածությունների մեջ մեղանչել են: Իսկ Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Նավասարդ եպիսկոպոս Կճոյանը հպարտությամբ խոստովանում է. «Փառք ու պատիվ մեր ազգի զավակներին, որոնք ի հեճուկս ճակատագրի անարդար հարվածների՝ կանգուն

մնացին, և կանաչ պահեցին հայկազյան ցեղի կայծակնազարկ տոհմածառը: Դարերի փորձության հողմապտույտում հայկազուն հանրությունը հավատարիմ է մնացել կառուցելու, ստեղծելու աստվածատուր շնորհին: Ես վստահ եմ, որ հնության հմայքով օծված, ավանդություններով իրականացած սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ տաճարը կդառնա հայ ժողովրդի ամենասիրելի սրբավայրերից մեկը»:

Եվ հազար անգամ իրավացի էր ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմի առաջնորդ Խաժակ արքեպիսկոպոս Պարսամյանը, որ ասում էր. «Արիւն մարտիրոսաց՝ սերմն քրիստոնէից». այսպիսին է Հայոց եկեղեցու դրոշմը, որի հավատավոր ժողովուրդը չտրվեց ժամանակի մեջ խոր ակոսներ բացած հուսահատության հոսանքին, այլ եզակի մի հավատով Նարեկացին երկնեց իր «Մատեան ողբերգութեանը», միջնադարյան քնարերգությունը՝ «Եղիցի լոյսը», Վահան Տերյանը՝

Երկիր իմ, երկնիր հավատով անմար,
Սուրբ է քո ուղին և պսակդ՝ վեհ»:

Ներկաների համար աղոթքը, խնկի ու կնդրուկի բույրը, շարականների հեշտալուր երգերը նպաստում են բուն հոգևոր ապրումին բարձրանալու, որին գումարվում է Հայոց հայրապետի սիրո, միության, հայրենասիրության աղոթք-աղերսը. «Շնորհ, սեր եւ խաղաղութիւն, աստվածային այցելութիւն եւ երկնային ողորմութիւն հանգիցէ ի վերայ ձեր, ի վերայ Ազգիս հայոց եւ Հայաստան աշխարհիս»:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն դարերի բարձունքից է խոսում, և զգում ես, թե ինչպես մրա խոս-

քը հասնում է մինչև անթափանցելի և խորհրդավոր խորքերը հոգուդ, որտեղ հիշվում են հայ եկեղեցու և ժողովրդի պատմության բոլոր կարևոր պատմական իրադարձությունների տարեթվերը՝ 301, 365, 404, 451, 1651, 1915... Հոգիդ, կարծես, տարրալուծվում է ժամանակի մեջ, և մի պահ ներսումդ զգում ես վերակենդանացած ամբողջ անցյալը, ամբողջ հայ ժողովուրդը...

Հայոց հայրապետը օրհնում է ավանդական մատաղը, աղն ու հացը՝ ի նշան առատության, բարեկամության և սրտաբաց հյուրասիրության: Երբեք ու երբեք չի մոռացվի ազնիվ այս ասպնջականությունը, որը կազմակերպել է Նավասարդ սրբազանը: Գարեգին վեհափառը հոգով խաղաղ է և հպարտ իր այդօրինակ տոկուն, ճկուն և ուժեղ բնավորության տեր հոգևորականի՝ Նավասարդ եպիսկոպոս Կճոյանի համար, որին էլ վստահում է սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ աղոթատան «բանալիները»:

Այնուհետև Նորին Սուրբ Օծությունն ընդունում է բազմահազար հավատացյալներին, որոնք եկել են, որպես ուխտավոր, աշխարհի տարբեր երկրներից՝ երկյուղած բարեպաշտությամբ Հայոց վեհափառին մատուցելու իրենց որդիական սերն ու հարգանքը և ստանալու նրա շնորհաբաշխ օրհնությունները: Դժվար է բառերով նկարագրել համաժողովրդական խանդավառությունը և հոգեկան ապրումները հավաքված բոլոր ուխտավորների, որոնք մեծով և փոքրով, հավատքի հուրով և միասնության կամքով շաղախված, մոտենում էին Հայոց հայրապետին՝ աջհամբույր ստանալու: Հայրական գոհունակ ժպիտը դեմքին՝ Հայոց հայրապետն անհոգնաբեկ ու անձամոռությամբ ընդունում է իր հոգևոր զավակներին. «Հայր ճշմարտապես որդուվք բերկրեալ»: Այդ պահին

բոլոր հայերի հոգիներն ամենաազնիվ հույզերով են լցված ու նրանց գիտակցության հորիզոնի վրա լուսավոր միտք է շողում:

2001 թվականի սեպտեմբերի 23-ը հրավեր է՝ ուղղված աշխարհի բոլոր հայերին, որպեսզի նրանք իրենց պապերի սուրբ երկիրը դառնան և իրենց նոր ապագան կերտեն:

1700-ամյա խորհրդով սեպտեմբերի 23-ին դրոշակ բարձրացվեց, որի վրա գրված են ազատագրման սպասող հայկական այն մահանգները, որոնք Արաքսի այն ափին տակավին շոթաների մեջ են գտնվում:

Եվ որպես աներկբա վկայություն՝ հայացքս Մասիսն է փնտրում:

Եվ հիշողությանս մեջ արթնանում է Նավասարդ սրբազանի աղոթք դարձած հավատը. «Ես վստահ եմ, որ մասիսակերպ եկեղեցիների զանգակները պիտի մի օր դողանջեն՝ ազդարարելով ազգի մեծագույն ավետիսը՝ ազատ և ամբողջական հայրենիք»:

1700-ամյա Հայոց եկեղեցու խորին խորհուրդն է սա, որ պիտի սերունդներին առաջնորդի նոր հանգրվաններ: Եվ այնժամ մեր հայացքները կփարվեն ոչ թե գերի, այլ ազատ Մասիսներին...

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԳԱՀԱԿԱԼՄԱՆ ՄԵԿ ՏԱՐԻՆ

Ժողովրդական առածն ասում է. «Երբ Աստված մի դուռ փակում, մեկ ուրիշը բացում է»: Այդպես պատահեց, երբ մեկ տարի առաջ տեղի ունեցավ հոկտեմբերի 27-ի ողբերգական, մահասարսուռ միջադեպը, ոճրագործի պիղծ ձեռքը ազգային խորհրդարանում անժամանակ ընդհատեց հայոց պետական այրերի կյանքն ու գործը: Այդ նույն պահին Աստծո ողորմությամբ ու ազգի կամքով եկեղեցու զանգերը հնչեցին՝ ավետելով Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանի Ամենայն Հայոց կաթողիկոս ընտրվելու ուրախաբեր լուրը:

Հայոց եկեղեցու անդաստանում ծագում էր նոր առավոտ, և բացվում էր հոգևոր կյանքի նոր ճանապարհ: Այո, նա ստանձնում էր իր հոտի հովվապետությունը՝ բանաստեղծի խոսքերով ասած.

Ելնում եմ ես ահերն ի վեր,
Ելնում եմ ես մահերն ի վեր,
Ահեր, մահեր, գահերն ի վեր:

Հոգեխռով ու մտահոգ նորընտիր Հայրապետը չի ուզում տեսնել իր ժողովրդի կյանքի նեղացումը, փոքրացումը, չի ընկնում օրվա, ժամանակի նյարդային, գերլարված իրավիճակների մեջ, այլ կոչ է անում դարերի

ընթացքում մաքրված հույզերի ու զգացմունքների անմիջական դրսևորում, որոնք հատկանշական են եղել մեզանից առաջ ապրած մարդկային շատ ու շատ սերունդների: Հուսալքության և հոռետեսության ներկա ժամանակն առաջադրում է շատ հարցեր: Մեր պատմության կեռամաններում հարցեր միշտ էլ եղել են, կարևորը դրանց պատասխան գտնելն է. ճիշտ կողմնորոշվել, ցրել բոլոր կասկածներն ու տազնապները և պատմությամբ պարտադրված «հանուն և ընդդեմ» կարգախոսով ստեղծել հզոր հայրենիք, կենսասեր ու լիարյուն կյանքով ապրող բնական վիճակ: Ժամանակը ինքն է դատավորը մարդկանց կյանքի ու գործի, իսկ աստվածային նախախնամությունը պատմության դատաստանով արդարություն է պահանջում: Հայոց հայրապետը մեզ բզկտող բազում հարցերին իբրև պատասխան՝ որդեգրեց գործունեության ամենօրյա ծրագիր, որն անցնող մեկ տարում իրականացավ, և արդեն շոշափելի են բարի պտուղները:

Նախկին հեքիաթային, երազային ու հերոսական զգացումներով երիտասարդ հոգևորականը, մի ձեռքին խաչ, մյուսին՝ գիրք, սարկավագությունից մինչև վարդապետ ու եպիսկոպոս ճանապարհին իրեն հաստատել է ոչ միայն ներքին կատարելագործման հարաճուն տքնանքով, այլև պաշտամունքի, եկեղեցական ծիսակարգի տիրապետմամբ՝ աստիճանաբար այն վերաճելով ներքին հոգեկան ուժի, որը նրան մղում է մաքառումներով նվաճելու իր կարողության սահմանները, դժվարությունները հաղթահարում է գիտակցությամբ ու հոժարակամ: Նա ներքին խորը համոզումով և սթափ որոշումով եկավ երիտասարդական նոր ու թարմ ուժերով խտացնելու հայ եկեղեցու սպասավորության կանչված միաբան եղբայրների շարքերը: Այդպես ծնվեց, բացա-

հայտվեց, հասունացավ ու կայացավ հոգևորականը, գործիչը, որի կյանքը աստվածաշնչյան ըմբռնումով մի նոր «Գիրք Ծննդոց» է: Գարեգին եկեղեցականի կյանքը ինքնահաստատման մաքառում է՝ հավատով, սիրով, տեսիլքներով, որը տանում է դեպի կատարելագործում: Աստվածուսույց ճանապարհով քայլած բազմերախտ Գարեգին Բ-ն ստանձնեց Ամենայն Հայոց հայրապետությունը՝ չմոռանալով կյանքի կոչել Վազգեն Ա, Գարեգին Ա կաթողիկոսների երազանքն ու փափագը, կիսատ թողած ծրագրերը, դրանց գումարելով մահ առօրյա լուծում պահանջող բազմաբնույթ նորանոր իրագործումներ:

Շնորհիվ նոր հայրապետի՝ իրողությունն է դառնում հոգևոր միաբանական կյանքի վերընձյուղումը: Գարեգին վեհափառը ձեռներեցությամբ ու նպատակասլաց կազմակերպեց ներքին թեմերը, բնականոն ու սերտ գործակցության կապեր հաստատեց նվիրապետական Աթոռների և արտասահմանի թեմերի հետ, պահպանեց մահ հոգևոր միությունը հայ եկեղեցու և միասնությունը ժողովրդի հետ: Այս բարձր գիտակցությամբ ստորագրվեց «Եկեղեցի-պետություն համաձայնագիրը», որը հստակեցրեց և գործունեության նոր դաշտ բացեց եկեղեցու համար:

Հայոց հայրապետի համար սկզբունք է ու հավատամք, որ մեր օրերում եկեղեցիների միության գաղափարը պետք է բանաձևել իբրև «Միություն Քրիստոսի սիրո, եղբայրական հարաբերությամբ ու համագործակցությամբ, փոխադարձ հանդուրժողության, հարգանքի ու հավասարության պայմաններում, յուրաքանչյուր եկեղեցի պահելով իր դավանաբանական մտածելակերպը, ավանդությունները և իր ինքնագլուխ անկախ ղեկավարությունը»:

Այս անխախտ մտածումներով, անաղարտ եղբայրական սիրով Հայոց հայրապետը հանդիպեց ու ողջագուրվեց համայն Ռուսիո Պատրիարք Ալեքսիի, համայն վրաց կաթողիկոս Իլյայի հետ, արժանացավ բացառիկ ընդունելության:

Պատահական չէ, որ Գարեգին Վեհափառը Նյու Յորքում ՄԱԿ-ի կողմից հրավիրված «Հազարամյակի աշխարհի խաղաղության գագաթնաժողովում» նշեց. «Մեզանից յուրաքանչյուրը հոգեպես մխիթարված պիտի լինի, եթե աշխարհի բոլոր քրիստոնյա եկեղեցիները, առանց խտրության, անկեղծորեն միանան և հավասար հեղինակությամբ ու եղբայրաբար գործակցեն համայն մարդկությանը հուզող կենսական հարցերի լուծման համար»:

Եվ ուր էլ որ գնաց Հայոց հայրապետը, ներկայացավ իբրև հիմնավոր մի ժողովրդի հովվապետ, որի զավակները դարասկզբում ցեղասպանության զոհ դարձան, որ մինչ այսօր չի ստացել պատասխան, իսկ դարավերջում արցախյան պատերազմ, որի արդար պահանջը ցայսօր լուծում չի գտել: Սակայն ինչպես ազգը, այնպես էլ նրա ընտրած հայրապետը լավատես է, որ արդարությունը մի օր պիտի հաղթանակի այս ծեր հողի վրա՝ որպես Աստծո օրհնություն: Ազգընտիր հայրապետը մի առանձնակի սիրով է ձեռնարկում նոր եկեղեցիներ կառուցելը, վերանորոգելը, բարեգարդելը, մահ՝ ուխտավորի մման շրջում է հայրենի երկրի քաղաքներով, գյուղերով, լսում մեծիմ, փոքրիմ, գրուցում, մտքեր փոխանակում մտավորականի, աշխատավորի, գիտնականի, զինվորի հետ: Նորին Սուրբ Օծությունը հովվապետական անդրանիկ այցը կատարեց Շիրակի թեմ, շրջեց փողոցից փողոց, տուն առ տուն, ուրախացավ, հպարտացավ, ոգևորվեց իր գա-

վակների համար, որոնք ծովածավալ բազմությամբ եկել էին հանդիպելու Հայոց հայրապետին, դիպչելու նրա քղամիդին, համբուրելու Աջը. մորմոքվեց սիրտը նրանց վշտից, ցավից աչքերը արցունքոտվեցին թշվառության, աղքատության ծով կարիքների համար: Գարեգին վեհափառը սին խոսքերով չկերակրեց իր զավակներին, այլ կարողացավ տարբեր հոգեվիճակներից ու գոյավիճակներից ծնվող, օրեցօր ուռնացող անորոշությունը մեղմել հաստատուն գոյության գիտակցմամբ, որն իր մեջ ընդգրկում է կյանքի և իրականության բազմանիստ ծալքերը:

Բոլոր հանդիպումներում Վեհափառի խոսքը, քարոզը հավատացյալին ոգեղեն արբեցության մեջ էր գցում. «Սիրելի զավակներ, կարո՞ղ եք երևակայել ու չափել ուրախության այն խորությունը և ջերմությունը, որ հորդում է այս պահին մեր սրտերում, Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի սրտում՝ տեսնելով ձեզ այսպես անմախքնաբարեմ մեծ թվով հավաքված: Գիտեի, որ դուք բոլորդ չէիք կարող գալ ս. Էջմիածին, ահավասիկ, Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը եկավ»:

Անտեսվում էր ամեն տեսակ պաշտոնականություն ու պայմանականություն Հայոց հայրապետի և իր հավատացյալ հոտի միջև: Եվ եթե Վեհափառը Հիսուսի ծննդյան 2000-ամյակի տոնակատարությունների ժամանակ Բեթլեհեմում, Երուսաղեմում ճառագվել էր աստվածածագ լույսով և հյուրաբար այնտեղ գտնվող Սփյուռքի իր զավակներին ալեկոծել, վարակել եկեղեցասիրությամբ ու հայրենասիրությամբ, ապա Շիրակում համագոր լույս էր ստացել իր ժողովրդից, որոնց ներշնչել էր հույս ու հավատ:

Հայոց հայրապետը վերադառնում էր Մայր Աթոռ հաստատ համոզումով, որ չի խնայի ոչինչ (մեկ միլիոն դոլար է հատկացրել մարզերին՝ աշխատատեղեր բացելու համար), որպեսզի իր սիրելի ժողովուրդը մեջքը շտկի: Այս հույսերով ու երազներով մա գնաց հինավուրց Արցախ աշխարհ: Հայոց հայրապետը մեկ ամգամ ևս համոզվեց, որ արցախցին մարտիրոսացած հերոսներով ջրդեղեց ապրելու իր կամքը, ողբերգության մեջ հասունացրեց իմաստությունը և մաքառում է տիրանալ իր ապրելու իրավունքին:

Պատմական անցյալի փոթորկահույզ այս խոհերով ծանրաբեռնված՝ քայլում էր Վեհափառը կարծես երազի մեջ: Ըննքերը, ծառերը, մարդկանց աչքերը, երկնքի կապույտը խոսում էին նրա հոգու հետ: Ինչ սրբազան ապրումներ ունեցավ ճերմակ, կարմիր, կանաչ ժապավեններով աղջիկների հյուրասիրած աղ ու հացից: Բերձորից մինչև Շուշի ու Ստեփանակերտ դարերով կուտակված կարոտը, հույզը ալեկոծում էին նրա բովանդակ էությունը: Երբ հասավ ետդարձի պահը, անձկագին հուզումով հրաժեշտ տվեց իր հոտին՝ հորդորելով, որ հավատարիմ մնան հայոց եկեղեցու ավանդներին, գուրգուրանքով վերաբերվեն հայրենիքին ու իրենց նպաստը բերեն նրա վերաշինման գործին:

Դժվար է մի ակնարկի մեջ պատմել ու գնահատել բոլոր այն ծրագրերը, որ իրականացրել է մեկ տարում Գարեգին Բ-ն, և դեռ որքան ծրագրեր պիտի ավարտին հասցնի, բայց կարող ենք վստահաբար ասել, որ Նորին Սուրբ Օծությունը ընդամենը առաջին քայլերն է անում: Աշխատանքը, գործը նրա պաշտամունքն է: Հավատում ենք, որ Գարեգին Բ վեհափառը բազում հիշատակութ-

յան արժանի գործերով կպսակի իր կաթողիկոսության տարիները:

Հայոց հայրապետի օծման օրը տոնում ենք ուրախ, հպարտ, որ Տերը մեր եկեղեցուն պարգևել է եռանդուն ու շինարար հովվապետ, մման նախորդ հայրապետներից լավագույններից, որոնք պայծառ հետք են թողել հայոց երկնակամարում:

Այս ակնարկը կուզենայի ավարտել մտավորականներից մեկի՝ Սուրեն Պետրոսյանի վերհուշով, որը ներկա էր գտնվել 1983թ. Գարեգին եկեղեցականի Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդի նշանակման հանդիսությամբ, որտեղ Վազգեն Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը առանձնագրույցի ժամանակ ասել էր. «Թերևս պատշաճ չէ ժամանակից առաջ ընկնել, այսօր շնորհավորում ենք Գարեգին վարդապետին փոխանորդ նշանակվելու առիթով, քայց հետագայում ազգը պիտի ողջունի նրան որպես Ամենայն Հայոց հաջորդ կաթողիկոս»:

Այդպես Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Հովսեփյանը կանախտեսել էր Վազգեն Ա-ի համար:

2000թ.

«ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՀԱՄԱՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ ԽՈՐԱՆ Է, ԵԿԵՂԵՑԻՆ՝ ԱՂՈԹՔ»

1951թ. օգոստոսի 21-ին Էջմիածնի Ոսկեհատ գյուղում, տասնյակ ու հարյուրավոր ծնունդների մման, գյուղական համեստ հարկի ներքո մի մանուկ ծնվեց: Ամառային սովորական մի օր էր, որ բացվել էր բնակավայրի գորշ առօրյայով, գամփռների ծույլ հաչոցներին իբրև արձագանք աքաղաղներն էին զիլ շեփորում, ասես ավետելով կյանքի անիմանալի խորհուրդը, չէ որ ծեր երկրագնդի վրա սովորական հրաշք էր տեղի ունեցել, մարդ էր ծնվել, որի ճակատագրի կեռմանները անհայտ էին դեռևս:

Այն ժամանակ ո՞վ կարող էր երևակայել, որ այդ առավուրդ ազգի համար հետագայում դառնալու է լուսաբաց, նորամանուկը պիտի հասակ առնի, քայլի կյանքի լուսեղեն ճանապարհ, և նրանով Ներսիսյանների ազգաբանական սաղարթախիտ տոհմածառը զարդարվի Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ով:

Ինչպես ժողովրդի պատմությունը, այնպես էլ Հայոց հայրապետի կյանքն իմաստավորվում է պատմական այնպիսի իրադարձություններով, որ կարող են դարագլուխ համարվել. արցախյան շարժում, ազգային զարթոնք, հայրենիքի անկախության հռչակում, հաղթական պատերազմ, որ նպաստեցին Գարեգին եկեղեցական անհատի ձևավորմանը և հնարավորություն ընձեռեցին, որ նա ամբողջովին բացահայտվի:

Ազգընտիր հայրապետի կյանքը և գործունեությունը զուգադիպեց վերը թվարկված պատմական նշանակալի անցուղարձերին, իմաստավորվեց դրանցով և իր հերթին նոր շեշտեր ավելացրեց մեզ հայտնի իրադարձություններին: Կան անհատներ, որոնց կյանքը շարահյուսվում է ազգի պատմությանը, ժամանակի գույները լիցք են հաղորդում. անհատը չափվում է այդ ժամանակով և ժամանակն էլ իմաստավորվում է անհատով: Այսպիսի եզակի զուգադիպություն տեղի ունեցավ Ներսիսյան հոգևորականի և իր ժամանակի միջև: Բայց մինչև Լուսավորչի գահին բազմելը՝ նա ևս ապրել է իր մանկությունը, դեղևկոտ քայլերն է արել. ճշմոհել է թոթով լեզվով՝ բոլորի նման ու ամենքի պես: Մանուկ հասակից բարեպաշտ մոր ձեռքից բռնած՝ հաճախել է Էջմիածնի մայրավանք, որտեղ օրհնաձիր մեղեդիներով ու թավջանման խնկի ծխով նրա աստվածավախ հոգին ամեն վայրկյան փոթորկվել է եկեղեցու զանգերի դողանջներով, լույս ու հույս ծփացող դյութական կանթեղներով, խորանից ծուփ-ծուփ բարձրացող խնկանման ալելուիաներով, մյուռոնափայլ դեմքով ու երազկոտ աչքերով մոմ վառել ու աղոթել Աստվածամոր պատկերի առաջ:

Ժամանակակիցներն ասում են, որ նա բազմաթիվ աղոթքներ, օրհնություններ էր գրի առել, որոնք խնամքով պահում էր և հաճախ ընթերցում: Այդ օրհներգերը, շարականներն ու աղոթքները, որ ներդաշնակվում էին ընդհանուր տրամադրություններին ու մտայնությանը, անկասկած իրենց առանձնահատուկ դրոշմն էին դրել նրա հոգում ու մտքում: Ահա այս միջավայրն է եղել փոքրիկ տղեկի նորաքայլ հավատքի առաջին մղիչ ուժը, նաև ավագանը նրա հոգու մկրտության, ուր նա ըմպել է տաղերի ու շարականների ոսկեհորդ նեկտարը: Այդպես հասունացան մանկան ապրումները, հավատը, որ ծնողնե-

րի անսխալ ընտրությամբ առաջնորդեցին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարան:

Ուսման տարիներին վառ երազներով լի երիտասարդը հաղորդակից է դառնում եկեղեցու վեհագույն խորհուրդներին, թևածում անըմբռնելի խորհրդածությունների մեջ՝ ազնվագույն ներշնչումով, կրքոտ երևակայությամբ անշփոթ ընտրություն կատարելով բազում ճանապարհներից այն մեկը, որ նրան պիտի տաներ գալիք մեծագործություններին: Դա Աստծուն ծառայելու աներկմիտ ուղին էր: Ներսիսյան հոգևորականի համար Աստծուն ծառայել՝ նշանակում է նվիրվել Հայոց եկեղեցուն և բոլորանվեր պատարագվել ազգի համար: Այս ճանապարհին ուխտ է կապում սուրբ Սեղանի առջև ու հաստատական վերցնում կուսակրոնի պարտավորեցնող վերարը: Հետագայում կրոնական ու սրբության զգացումը առանցքն է կազմում նրա կյանքի և գործի, որն աննկատ չի մնում Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի կողմից: Վազգեն վեհափառը ուսումնաստեմչ հոգևորականին ուղարկում է ուսանելու Ջազդեսկի Աստվածաբանական ասպիրանտուրա, Բոննի, Վիեննայի Աստվածաբանական համալսարաններ, որպեսզի խոր գիտելիքներ ամբարած՝ վերադառնա, ծառայի ժողովրդին, եկեղեցուն, հայրենիքին:

Չսխալվեց Վազգեն վեհափառը, քանզի Գարեգին Ներսիսյան եկեղեցականը վերադառնում է հայրենիք ու Հայոց հայրապետի սրբատառ կոնդակով նշանակվում է Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ: Չկեղծելով ինքն իրեն, պատասխանատվության բարձր զգացումով Գարեգին սրբազանն Արարատյան թեմում ծավալում է բազմաբնույթ եկեղեցական, մշակութային, քարոզչական աշխատանքներ: Նա հավասարապես իր ուշադրությունն ու հոգածությունն է ցուցաբերել մանուկներին (հայորդաց տների գործունեությ-

յուն), երիտասարդներին (ՀԵԵՄ-ի կազմակերպում, Սևանի հոգևոր դպրանոցի բացում), նեղյալներին ու կարոտյալներին (բարեգործական ճաշարանների հաստատում) և այլ մեծ ու փոքր ծրագրեր, որոնց առանցքում Գարեգին հոգևորականի համար հայրենիքը եղել է խորան, եկեղեցին՝ աղոթք:

Երկար տարիների իր գործունեության ընթացքում բազմապատկվել են նրա շնորհները հայ եկեղեցու և հավատացյալ ժողովրդի ծառայության ճանապարհին, ճանապարհ, որ հաճախ եղել է փշոտ, երբեմն՝ մույնիսկ տառապալից: Սակայն իբրև քաջ հովիվ՝ նա բոլոր փոքորիկներին դիմադրել է իր հոգու խաղաղությամբ, մտքի պայծառությամբ, իր լույսի ծարավ հոգով և անսահման սիրով:

Այդպես ժողովրդի ծոցից ծնված Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանն ապրեց ու գործեց հարազատ ժողովրդի համար, ժողովուրդն էլ սիրեց իր զավակին և նրան հանձնեց Հայոց հայրապետական զավագանը: Վեհափառը քաջ գիտակցում է իր ապրած ժամանակների բարդությունն ու հակասականությունը: Այսօր մեծ ճիգ է պետք, որ վիատված ու ընկճված ժողովրդին դարձյալ ներարկվի հույսը, վաղվա օրերի հավատքը և քաջությունը սպասելու, հուսալու:

Անշուշտ, դժվար է ստանձնել այն գահը, որին անցյալում բազմել են Ներսես Մեծ, Խրիմյան Հայրիկ, Վազգեն Ա, Գարեգին Ա կաթողիկոսներ: Պետք է խոստովանել, որ Հայոց հայրապետը իր հոգեհարազատության կապերն ունի մախորդների հետ, որոնք հիմք են դառնում նրա մախասիրությունների կազմավորման ու ձևավորման համար ու մահ մղում որոշակի ուղղությամբ զարգացնելու սեփական խոսքի ու գործի ուղին:

Ի՞նչն է բնորոշ Հայոց հայրապետի ծրագրերին. առաջին հայացքից՝ զսպված ուժը, և ապա, որն ավելի

գերիշխող է ու բնորոշ նրա խառնվածքին, լցված սիրտն ու փխրուն հոգին նրա էությունն է, բնական վիճակը, որն այսօրվա համար կարգավորող գլխավոր ազդակ է: Ամենակարևորն այն է, որ Գարեգին վեհափառը հավատ է ներշնչում, նա դիմացիմիկ և թե իրեն չի խաբում, չի մոլորեցնում հնարածին ու կեղծ քարոզների ու գործերի մեջ: Այդ զգացողությունը առկա է թե հայրենասիրական ու քրիստոնեական ինքնարտահայտությունների մեջ և թե հիշատակված կամ նոր կյանքի կոչվող ծրագրերում, որը հավատո հանգանակի արժեք ունի: Հայոց հայրապետը երջանիկ է, որ Աստծո ողորմությամբ կոչված է լուսարարը լինելու իր ազգի Սրբություն Սրբոցին և պիտի տքնի իր մվիրյալ գործակիցների հետ միասին ավելի ու ավելի պայծառացնելու, զորացնելու և փառավորելու այն:

Գարեգին վեհափառը երբեք չի տկարանա, բնավ չի հոգնի, չի ծերանա՝ որքան որ ապրի, աշխատի ս. Էջմիածնի, ազգի համար: Կանցնեն տարիներ, կգան նոր ժամանակներ ու սերունդներ, Գարեգին վեհափառի սիրտը միշտ կբաբախի նույն կենդանի շնչով, նույն ջերմությամբ՝ բոլորին բաշխելով Աստծո շնորհներ ու անսպառ օրհնություններ...

Այսօր ձեր ծննդյան տոնն է, Հայոց հայրապետ. շնորհավորում ենք ուրախ, հպարտ սրտով, որ 131 երանյալ հայրապետներից հետո Տերը պարգևել է Ձեզ մնան հովվապետ, քանզի դուք խոր հայրենասիրությամբ ու հոգևորականի պարտքի գիտակցումով, հարցերի ծավալային ընկալմամբ ժամանակի շունչն եք զգում ու ապրում: Երանի լինի այնպես, որ Ամենաբարձրյալը պարգևի հաջողությունների, ուրախությունների տարիներ, որպեսզի կարողանաք մոռանալ անցած դառնության ու երկյուղի տարիները և Ձերո Սրբության ծննդյան օրը տոն լինի ողջ ժողովրդի համար:

«Ի ԶՈՅՈՑ ԶԵՉ ՄԱՏՈՒՑԱՆԵՄՔ»

Աստծո Միածնաէջք Որդու ահեղ տեսիլքով արգասավորված՝ հայ ժողովուրդը ստեղծեց հրաշալի գանձարանը իր ազգային ինքնատիպ մշակույթի և գալիք դարերին ժառանգություն թողեց մասիսափառ մատյանը իր հերոսական պատմության, որի ժառանգորդներն են այսօրվա ուխտագահ ու պայծառատես հոգևոր սպասավորները: Նման տեսլականով էր, որ 1983թ. Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն, նկատելով, որ Գարեգին Ներսիսյան հոգևորականը Նախախնամության կողմից առաքված ծառան է մեր եկեղեցու և ժողովրդի, սրբատառ կոնդակով նրան նշանակում է Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդի բարձր Աթոռին:

Արտասահմանում կրթություն և գիտելիքներ ամբարած եկեղեցականը՝ նվիրական իղձերով, բարի մտադրություններով և սուրբ շնորհներով զեղուն, ստանձնում է այդ բարձր Աթոռը, որպեսզի նոր եռանդով լծվի ու ծաղկեցնի մեր սուրբ եկեղեցին ու պանծացնի քրիստոնեության միջնաբերդ ս. Էջմիածինը:

Այդ բարեբաստիկ օրից անցել են աշխատանքի, կառուցումների, վերաշինության, հաջողությունների և դժվարությունների տասնհինգ և ավելի տարիներ՝ լի հոգևոր-մշակութային, եկեղեցաշեն ու հայրենամարդկային իրագործումներով՝ ի պահպանություն մեր սուրբ հավատի, ի բարօրություն հայ ժողովրդի և վասն հայրենյաց:

Տարիների հեռվից մտածում ես, քե ո՞րն էր այն մղիչ ուժը, որ մանուկ-պատանի, այնուհետև զեղեցիկ երազներով երիտասարդը հրաժարվեց ամենայն աշխարհիկ գայթակղություններից և ընտրեց հոգևոր աշխարհը, որի լուծը, ինչպես ժամանակին Հիսուս Քրիստոսն էր զգուշացնում, թեպետ քաղցր է, բայցն՝ ծանր:

1951թ. ամառային մի շոգ օր, Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի տոմարով Կենդանաշրջանի համաստեղության Կշեռքի նշանի տակ, Էջմիածնի Ոսկեհատ գյուղում Ներսիսյան ամուսինների ընտանեկան հարկը բախտավորվում է անդրանիկ որդու երջանիկ ծնունդով, որը հայերեն այբբենարանը, «Հայր մերը» առաջին անգամ հեզել է սկսում բարեպաշտ մոր ծնկներին: Երեխայի դաստիարակության գործում, նրա սրտի, հոգու և մտքի վրա առանձնապես ազդեցություն է թողնում հարազատ մայրը, որը մայրական անխաբոյալ կաթի հետ իր զավակին ջամբել է նաև հավատի սրբազան հուրը, մայրենի լեզվի քաղցրությունն ու ճաշակը, իսկ հայրը՝ բացառիկ հոգևոր նկարագրի տեր, որդուն անսխալ մպատակամղում է դեպի հոգևոր աշխարհ՝ ճիշտ ընտրություն կատարելու համար: Հետագայում՝ Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանում սովորելու տարիներին, ձևավորվում է նրա աշխարհայացքը, Հայաստանյայց եկեղեցու պաշտամունքը, ազգասիրության շունչն ու ոգին: Այդպես Էջմիածնի հոգևոր մթնոլորտում սնվելով ու հասակ առնելով՝ օրորոցից Նախախնամության Աջն է բարձրանում և առաջնորդում նրան ընտանեկան խոնարհ հարկից մինչև կաթողիկոսական փոխանորդի Աթոռը:

Գարեգին Ներսիսյան եկեղեցականը բազմապահանջ առաջնորդական փոխանորդի պաշտոնում հանդես է բերում իրեն հատուկ լրջություն, եռանդ և կազմա-

կերպչական ընդունակություն: Նա Վազգեն վեհափառի խորհուրդներով իր շուրջն է հավաքում ազնիվ ու հայրենասեր մարդկանց և նրանց օժանդակությամբ խթանում է ազգային-եկեղեցական կյանքը, ստեղծում հայոց եկեղեցու շուրջ պատկառանք, մեծ հեղինակություն, ինչպես վայել է գիտակից, խոհուն, մվիրյալ հոգևորականին: Գարեգին սրբազանի առաջնորդական տարիների հիմնական ու գլխավոր գործունեությունը եղել է շինարարությունը, քարոզչությունը և հովվությունը: Խստապահանջ դեպի իր նման՝ նա նույնքան պահանջկոտ է և երբեմն խիստ՝ իր աշխատողների նկատմամբ: Նա սիրում է, որ ամեն ոք իր տեղում լինի, ամձամբ հետևում է ընդունված որոշումների ճշտիվ կատարմանը: Նրան խորապես վրդովում են աշխատանքում թույլ տրված անփութությունն ու անպատասխանատվությունը: Սրբազան հոր նկարագրի բնորոշ առաջին հատկանիշներն են կարգապահությունը, հետևողականությունը, համառ սկզբունքայնությունը, ինչպես նաև քրիստոնեական ոգին՝ ելնելով ընդհանուր գործի շահերից:

Սրբազանը, առաջնորդվելով «Երեխաները մեր ապագան են» նշանաբանով, իր անմիջական հոգածության ու խնամքի առարկան դարձրեց նախկին պիոներ պալատները, այժմ՝ հայորդաց տներ, որտեղ այս դժվար ու ծանր տարիներին հազարավոր շնորհալի երեխաներ դասերից դուրս ընդգրկված են գործող տարբեր խմբակներում՝ երգի, պարի, համակարգչային, նկարչության՝ հմտանալու ամենատարբեր արհեստների մեջ: Այսօր հպարտությամբ կարող ենք նշել, որ հայորդաց տներից յուրաքանչյուրը մի թանգարան-ցուցասրահ է, որտեղ ցուցադրվում են շնորհաշատ երեխաների ձեռքով ստեղծված կիրառական, կենցաղային, մշակութային արժեք-

ներ ներկայացնող գործեր: Սրբազանը քաջ գիտակցում էր, որ երկրի ուժն ու հզորությունը խարսխվում են ազգի բոլոր խավերի միասնության ու նպատակասլաց գործունեության վրա: Նոր ժամանակներին համընթաց քայլ պահելու համար նոր սերունդ է պետք դարբնել: Այդ մտահոգությամբ՝ սրբազանը Սևանի գեղատեսիլ ափին՝ եկեղեցիների հսկողության և հովանու ներքո, վերաբացում է Վազգենյան հոգևոր ճեմարանը, որտեղ բացառիկ հոգատար պայմաններում սնվում, կրթվում և հասունանում է հավատավոր, լուսավոր մի նոր սերունդ, որը պատրաստական ուխտ է կապում՝ դառնալու մվիրված սպասավորներ ս. Եկեղեցու ու հայրենասեր ծառաները հայ ժողովրդի:

Բնականաբար սրբազանի ծրագրերի առանցքը մեր հայրերի կառուցած եկեղեցիների վերանորոգությունը և բարեզարդումն է, նոր եկեղեցիների կառուցումը, որոնք թանկագին ընծաներ պիտի լինեն քրիստոնեության 1700-ամյակի տոնակատարության առիթով: 1993թ. Վազգեն վեհափառը, բարձր գնահատման արժանացնելով նրան իր ազգօգուտ և եկեղեցաշեն գործունեության համար, հայրապետական օրհնությամբ Գարեգին եպիսկոպոս Ներսիսյանին շնորհում է արքայական աստիճան:

Արքեպիսկոպոս Ներսիսյանը դափնիների վրա չի հանգստանում: Նա հետագա տարիներին, եռանդուն և մվիրված պաշտոնավարությամբ և ժողովրդանվեր, հայրենասեր գործունեությամբ արդարացնում է իր վրա դրված հայրապետական բարձր վստահությունն ու քաջալերությունը և նորովի, բարի գործերով համալրում իր և եկեղեցու հարուստ կենսագրությունը: Իր կատարած մեծ ու փոքր ծրագրերի կողքին՝ բարի հոգու տեր հոգևորականը չի մոռացել նաև անապահով ու միայնակ

ծերերին: Բացելով բարեգործական ճաշարաններ՝ նա այդպես լռելայն բերեց իր կարեկցանքը, հայրական բարի խոսքը, որին այնքան կարոտ է միայնակ մարդը: Նրա կողմից մոռացված չեն ինչ-ինչ պատճառներով բանտերում հայտնված հայորդին, աշխարհից ու մարդկանցից մոռացված, ծերանոցում ապաստան գտած տատիկներն ու պապիկները: Տարբեր առիթներով թեմի հոգևորականները, եկեղեցու զանազան կառույցներում ընդգրկված պաշտոնյաներն այցելում են նրանց, բարի խոսքով, աղոթքով, նվերներով, երգով, պարով ուրախացնում մեծ աշխարհից մոռացված, հաճախ ճակատագրից և հարազատներից անզամ լքված մարդկանց:

Անշուշտ, ուրախալի է, որ Գարեգին սրբազանի անուրանալի ծառայությունն աննկատ չմնաց մաս Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա վեհափառի կողմից: Հայոց հայրապետը, Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանի եռանդուն գործունեությունը, անձամձի աշխատասիրությունը, հոգևոր-վարչական և կառուցողական նորանոր իրագործումները տեսնելով՝ նախաձեռնող հոգևորականին ու անձնուրաց, հայրենասեր ու եկեղեցանվեր գործչին բացառիկ շնորհի արժանացրեց՝ նրան վստահելով կաթողիկոսական փոխանորդի դժվարին պարտականությունը: Սրբազանը, իրեն հատուկ կորովով, անաղմուկ ու շինարար աշխատանքով և անձնվեր ծառայությամբ շարունակում է հոգևորական ու առաջնորդական գործունեությունը Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի ազգային-եկեղեցական կյանքի զարգացման և բարգավաճման ամենատարբեր ոլորտներում: Որքան լավատեսություն և ուրախություն է ներշնչում հավատացյալներին այս իրողությունը:

Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանը՝ Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդը, Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամը և, վերջապես, կաթողիկոսական փոխանորդը գտնվում է ուժերի ծաղկման շրջանում, որի նշանաբանն է. «Եկեղեցիի մեջ իշխել՝ նշանակում է ծառայել: Եկեղեցիի մեջ առաջնորդել՝ նշանակում է նվիրվել: Եկեղեցիի մեջ բարձրանալ՝ նշանակում է «մեծանալ գործովք բարութեան»:

Հայոց եկեղեցին, հոգևորաց դասը լիահույս են, որ ապագայում ևս ականատես են լինելու նորանոր իրագործումների՝ ի փառս մեր երկհազարամյա եկեղեցու, բազմապատկելու համար հայ ժողովրդի ոգեղեն անբավ զանձերը: Վաղվա հայոց եկեղեցին ներկայանալու է մեզ ավելի քան բարվոք ու բարգավաճ, քանզի նրա արի զավակների շարքում է գտնվում «քաջ հովիվն» և խելամիտ առաջնորդը, որի հովվության տարիներն արգասավորվել են բազում բարի գործերով:

ԲԱՐԻՆ, ԼԱՎԸ, ԳԵՂԵՑԻԿԸ ԱՆՍՊԱՌ ԼԻՆԵՆ

Ամեն անգամ տոնախմբություններին, հանդիսություններին, ցերեկույթներին ու երեկույթներին մենք երախտագիտությամբ, հուզումով ու հպարտությամբ փառաբանում ենք մեր մեծերին՝ սկսած Գրիգոր Լուսավորչից, Մեսրոպ Մաշտոցից, Վարդան Մամիկոնյանից, Նարեկացուց և բոլոր նրանց, որոնց Հայ Առաքելական Եկեղեցին ու հայ ժողովուրդը սրբացրել են: Եվ, չգիտես ինչու, չենք տեսնում ու չենք խոսում մեր կողքին ու իրենց գործով արդեն իսկ սրբացած անհատներին՝ Վազգեն Շիմարար, Գարեգին եպիսկոպոս Ներսիսյան... Շատերին զարմանալի կթվա, որ հայ ժողովրդի մեծանուն զավակների կողքին թվարկեցի Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Գարեգին եպիսկոպոսին: Ես չեմ, որ պետք է համեմատության եզրեր գտնեմ և հաստատեմ Գարեգին սրբազանի անձը: Ինքն իր հայրենամանվեր գործունեությամբ արդեն իսկ հաստատել է իրեն: Նրա մտքի իմաստությունը, գիտելիքների խորիմացությունը հայ ժողովրդին հասու է հանդիպումների և պատարագի ժամանակ հնչող բովանդակալից քարոզներից, երբեմն-երբեմն թերթերում, ամսագրերում հրապարակված հարցազրույցներից, որտեղ տիրական շեշտով, հեղինակությամբ և համոզումի կրակով մեկնաբանվում է Հին ու Նոր կտակարանների սրբազան պատմությունը՝ իր լայն հասկացողությամբ ու ընդգրկումով,

շեշտը դնելով կրոնի հիմնական վարդապետության, հավատի գլխավոր կետերի, բարոյական սկզբունքների վրա: Իսկ նրա վարչական, կազմակերպչական և եկեղեցաշեն աշխատանքի վառ ապացույցն է Արարատյան հայրապետական թեմում ծավալած այն խանդավառ գործունեությունը, որտեղ զարգանում և լուսաբանվում են մեր հոգևոր մշակույթը, կրոնը: Դարեր շարանակ մեր ժողովուրդն ապրել, տառապել, տանջվել ու գոյատևել է շնորհիվ իր ստեղծագործ ոգու, մշակույթի, գրքի նկատմամբ ունեցած պաշտամունքի: Այդ գիտակցությամբ, սրբազանի գլխավորությամբ՝ մի խումբ պատանիների և երիտասարդների ուժերով ստեղծվել է Արարատյան թեմում Հայ եկեղեցասիրաց երիտասարդաց միությունը, որի նպատակն է, ճիշտ գնահատելով, զանազանելով մեր ազգային կրոնը մյուս կրոններից, երիտասարդությանը ճշմարիտ հավատքի բերել, որպեսզի, յոթանասուն տարվա ավերից հետո, այսօր էլ թյուրիմացաբար չտրվենք հայրենիք ներթափանցած օտարամուտ կրոններին ու աղանդներին: Հայ եկեղեցասիրաց երիտասարդաց միությունը հրատարակում է «Հայորդի» պարբերականը: Սրբազանը կարողանում է փնտրել և բացահայտել տաղանդավոր, հրաշք մանուկների՝ նրանց համար ստեղծելով անհրաժեշտ բավարար պայմաններ, շրջապատելով բարի, հոգատար, մասնագետ մարդկանցով: Այդպիսի մի շնորհաշատ երեխա է 12-ամյա Սևակ Վարդանյանը, որի աստվածատուր հոգևոր երգի կատարումը տարածվել է Հայաստանով մեկ: Սրբազանը, լսելով փոքրիկի դյուբակյան ձայնը, Տավուշի շրջանից հրավիրել է Երևան՝ ապահովելով լավագույն մասնագետների հսկողությունը: Այսօր Սևակը, իր երգով հուզելով մարդկանց, ծովացնելով սերը, խայթելով չարը, հանդես է գա-

լիս Արարատյան թեմում գործող «Մանկունք» արական մանկական երգչախմբի հետ: Հայ եկեղեցասիրաց երիտասարդաց միության ուժերով այստեղ գործում է նաև «Նորահրաշ» պարի համույթը, որի նպատակն է ժողովրդական երգերին, պարերին զուգահեռ մշակել և ներկայացնել հայկական ժողովրդական խաղիկներն ու ծեսերը:

Սրբազանը հայ ժողովրդի բախտն ու գոյատևումը կապել է լույսի, բանականության, իմացականության հետ: Այդ է վկայել դեռևս 5-րդ դարում Մեսրոպ Մաշտոցը. «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ... Իմիտ առնուլ զարդարութիւն ճշմարիտ եւ ուղղել զիրաւանս»: Այսօր 20-րդ դարի բարձունքից երբ նայում ենք համաշխարհային աստվածաբանական մտքի նվաճումներին, ստիպված ենք խոստովանել, որ հայկականը չափազանց համեստ է, անմշան: Այդ մտահոգությամբ էլ սրբազանը ողջ ջանքերը ներդրեց, որպեսզի Արարատյան թեմում հաստատվի և իր գործունեությունը ծավալի Սուրբ գրոց ուսուցման կենտրոնը, որի նպատակն է դավանաբանական, աստվածաբանական, վարդապետական, մեկնողական միտքը զարգացնելը:

Գարեգին եպիսկոպոս Ներսիսյանը, ծնված լինելով և իր մանկությունն ու ծաղկուն պատանեկությունն անցկացնելով ազգային ավանդույթներով ու հավատալիքներով հարուստ մի հայկական գյուղում, իր հոգում սերմանել է հավատքի առաջին ծիլերը խորանից բարձրացող խնկանման ալելուիաներով: Այս հանգամանքով պետք է բացատրել առավելապես նրա հոգեհարազատությունը հայ եկեղեցու և նրա սրբությունների հետ: Այս ամենի հանրագումարն է վերանորոգված, նոր շունչ ու կյանք ստացած Նորագավթի յ. Գևորգ, Քանաքեռի ս. Հակոբ,

Եղվարդի ս. Մարիամ Աստվածածին, Կոնդի ս. Հովհաննես, Բամբակաշատի, Սևանա կղզու եկեղեցիների ամփոփ, ոչ լրիվ ցանկը: Սրբազան հոր ուշադրության կենտրոնում է եղել նաև կրթական հարցը՝ եկեղեցական սպասավորներ պատրաստելու նպատակով: Այս սուրբ գործն իրականացնելու համար այս տարի նա վերաբացեց Սևանա կղզու՝ Խրիմյան Հայրիկի հաստատած դպրանոցը: Անշուշտ, հետագայում դպրանոցի սաները կարդարացնեն սրբազանի իղձերն ու հույսերը, և դպրանոցի ուսանողների մասին ժամանակագիրները կվկայեն, ինչպես ժամանակին Օրմանյան սրբազանը գրեց Ներսիսյան դպրոցի սաների մասին. «Այդ դպրոցներու աշակերտները եղան վերծանող և թարգմանիչ, պաշտոնյաներու զարգացման ռահվիրաները»:

Արդարացիորեն մտադրություն կա Վազգեն վեհափառի թույլտվությամբ դպրանոցը կոչել իր իսկ անվամբ: Կարծում են, այդ փաստի արձանագրությամբ՝ հայ ժողովրդի կողմից մեկ անգամ ևս երախտիքի խոսք կինչի իր վեհափառի հասցեին: Եթե այսօր մենք հպարտությամբ խոսում ենք ազնիվ նկարագրի տեր Գարեգին եպիսկոպոսի մասին, ապա չպետք է մոռանանք այն կրթական ու դաստիարակչական օջախը՝ Գևորգյան ճեմարանը, ուր հասակ են առել հայ եկեղեցու նվիրյալ հոգևորականներ: Եվ դա շնորհիվ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի անմիջական հոգաժության, որի ձեռքի տակ կրթվել, դաստիարակվել են սեփական ժողովրդին մաքուր սրտով ու խղճով ծառայելու պատրաստակամ հոգևոր մշակներ: Ինչպես ժամանակին գրող Սասուն Վարդանյանն է վեհափառին դիմելիս ասել. «Այդպես դադրած ու հուսալից սերմնացանը կօրհնի իր հոգնությունը՝ հուռթի հասկերի ոսկեշող ծփանքով

արքած: Այդպես, հենց նոր իր բույնը հյուսած հայոց կանաչ բարդուն հանգչող կռունկը, հովի շոյանքից խենթացած, հանկարծ երկինք կսլանա՝ սաղափել փետուրները իբրև սաղմոսներ, օրհներգություններ շաղ տալու երկունքի սրբազան ցավերով բռնված դաշտերին, և ապա ընկեր կփնտրի՝ կյանքի անհատնուն բերկրանքը կիսելու համար: Դուք, Վեհափառ Տեր, հնձվոր ու սերմնացան: Մենք՝ արտ ու բարդի»:

Այսօր Վեհափառ հայրապետը բազմաբեղուն երեսունհինգ տարիների գահակալության միջից գոհունակությամբ ու խաղաղությամբ կժպտա իր զավակների ազնիվ նկարագրի համար:

Հայ ժողովուրդը բոլոր ժամանակներում էլ կարիք է ունեցել ուժեղ, բանիմաց, առողջ, արդար, բարի, նվիրված առաջնորդների: Այդ ամենը մարմնավորվել է Գարեգին սրբազանի մեջ, որն արտահայտվում է նրա գործունեությունում ու աշխատանքում:

Այսօր, երբ բոլորում է նրա 40-ամյակը, շատ անելիքներ ու պարտքեր ունի իր ժողովրդի առաջ, որոնք երբեք չեն հատուցվի և չեն մարվի:

1991թ.

ԱՊՐԵՔ ԴՇՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Գրելու համար Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի մասին՝ պետք է գրիչդ թաթախես հայ ժողովրդի ապրումների, հույզերի սուրբ ավազանի մեջ՝ իբրև մի ամբողջ ժողովրդի, նրա անթիվ-անհամար վարդանների, նրա զալիք լուսավոր մտահղացումների, նրա անադարտ, վսեմ ոգորումների պահպանիչ, առաջնորդ ուժ:

Տոն օրերին առիթ ենք ունենում երկյուղածությամբ ու սիրով ունկնդրելու Վեհափառ հայրապետի իմաստալից քարոզները, հայրական օրհնություններն ու հայրապետական մաղթանքները: Նման օրերին բարեպաշտ հավատացյալը սրտի անհուն թրթռով խոնարհվում համբուրում է Ամենայն Հայոց հայրապետի Աջը: Այդ պահին կարծես դարերն ու հազարամյակներն են խտանում և սրբազան մեղեդիների, սրտառուչ աղոթքների ելևէջները խնկի բուրումնավետ կապտավուն ծխի մշուշից հուշիկ շշմջում են մեզանից յուրաքանչյուրի ունկերին անցյալի նվիրական դեպքերի ու դեմքերի մասին: Մեկ երկվայրկյան, ու միտքդ թռչում սահում է անցյալի մշուշապատ հեռուն, ուր դարավոր պատմության նվիրական խորքից կարծես մեզ են նայում հայ գրերի գյուտի հանճարեղ հեղինակ ս. Մեսրոպ Մաշտոցը, ս. Սահակ Պարթևը, Նարեկացին, Տրդատը, Կոմիտասը, որ խոսում են Հայոց հայրապետի շուրթերով:

Պահը հուզիչ է, լուրջունը՝ մագնիսացնող, օրհնության ու շնորհաբաշխության անկրկնելի օր, քանզի Վե-

հափառ հայրապետը Ավետարանի ավետաբեր լույսն է բաժանում իր հավատացյալ հոտին, և սովորեցնում է. «Իմաստությամբ տնօրինել Աստծո շնորհած տարիները՝ զանձեր կուտակել երկնքում, այսինքն՝ հետամուտ լինել նյութից վեր, հավերժական արժեքների»:

Հայ մշակույթի, լեզվի հավերժացման համար մասնավոր հրահանգ է ուղղում Վեհափառ հայրապետը սիրելի ժողովրդին. «Պետք է հայոց լեզուն վառ պահել ընտանիքներում, ինչպես Վարպետը՝ Ավետիք Իսահակյանն է ժամանակին ասել. «Կենդանի պահեցեք Մեսրոպյան տառերի փառքը»: Ոսկեդեն գրի ու գրականության ստեղծումով հայ ժողովուրդը ստացավ գաղափարական մի հզոր ու անպարտելի զենք, որը նրան պաշտպանել է բազում ու այլազան վտանգներից: Դարերի ընթացքում գրի ու գրականության միջոցով ազգը պահպանեց հազարամյա մշակույթը, արվեստը, երաժշտությունն ու ճարտարապետությունը: Հայ գիրն ու գրականությունը դարերով եղել են այն տաք քուրան, որտեղ ձուլվել, մեկ սիրտ ու մեկ հոգի են դարձել օտար, անհյուրընկալ հորիզոններում դեգերող հայ ժողովրդի տարագիր զավակները»:

Նորին Սուրբ Օծությունը հանդես է գալիս պառակտողական ուժերի, կենտրոնախույս և ազգավնաս տարրերի դեմ, հանդուրժողության, համերաշխության քարոզով հորդորում, կոչ է հղում համախմբվել հայրենասիրության, եկեղեցասիրության գաղափարի շուրջ՝ շեշտելով եկեղեցու պատմական, նվիրական ու սրբազան դերը. «1700 տարիների ընթացքում ունեցանք ուրախության, դժբախտության, նահանջի շրջաններ, և սակայն, ամեն անգամ ս. Էջմիածինը եղավ ու մնաց հավատքի, հույսի, լույսի փարոս ու առաջնորդ և մեր հոգիների փրկության ճանապարհ: Հայրենիքի գաղափարը և հա-

յոց եկեղեցու սերը կարմիր թելի մման պետք է անցնի մեզանից յուրաքանչյուրի կյանքի ու նպատակների գործունեության միջով, քանզի այդ վեհասքանչ զգացումները միաձուլվելով՝ կազմում են մի անսպառ աղբյուր՝ հավատի, ներշնչման, կորովի, պայքարի ու հաղթանակի»:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն ոչ միայն իր հավատացյալ հոտին է կրթում և նպատակամղում մեր պատմության լուսավոր. էջերը մտովի թերթելու, այլև օտար ու բարձր ատյաններում համարձակորեն պաշտպանում է հայ ժողովրդի անտեսված դատը, ինչպես նա այդ արեց ՄԱԿ-ում՝ երևի առաջին անգամ այդ բարձր ամբիոնից աշխարհի պաշտոնական հանրության առջև համարձակ հայտարարելով, որ հայ ժողովուրդն անցյալում կրել է բազում տառապանքներ, կորցրել է իր հողն ու հայրենին, միլիոնավոր զավակներին, բայց և չի կորցրել հույսը, որ մի օր աշխարհում պիտի հաղթանակի արդարությունը, և նենգ դրացին պիտի ներում հայցի իր շարեշար ոճիրների համար:

Գարեգին վեհափառի հաջորդ պատգամը, որ թելադրված է ոչ միայն ազգապահպանման, այլև մեր հանրությանը անաղարտ պահելու մտահոգություններով, պատվիրում է. «Հայ պարմանի զավակները՝ ուստերը և դուստրերը թող խուսափեն օտար ամուսնություններից, որպեսզի հայ ընտանիքն անաղարտ մնա, և հայ մարդու երակներում չցամաքի հայկյան ազնվագարն ու մաքուր արյունը: Օտար ավիշն ու օտար բարքերը չթափանցեն մեր օջախները, որպեսզի հայոց ինքնատիպ մշակույթը, կենցաղը, նիստն ու կացը չաղարտվեն, քանզի դարերով ու կյանքի փորձով հազար անգամ ստուգված է, որ վտանգի դեպքում հայրենիքը պաշտպանում է ոչ թե օտարացած խառնածին մանկուրտը, այլ հայկյան ազնվական արյուն կրող զինվորն ու ազատամարտիկը:

Մեր հոգիներն ու բարքերը միշտ մաքուր և անաղարտ պահենք օտարամուտ հովերից»:

Վեհափառ հայրապետի հաջորդ հրահանգն ուղղված է ազգի ընտրախավին՝ պետական այրերին, գրողներին, գիտնականներին, արվեստագետներին՝ մի յուրօրինակ կոչ է և պատգամ, որ նրանք կարողանան ժամանակավորն ու ամանցը տարբերակել ու անցողիկ դժվարությունների պատճառով կուլ չզնալ օտար ազգերի խաբուսիկ գայթակղություններին, քանզի հայի տեսակը, ինչպես ամեն մի ազգի տեսակ, եզակի է, առանձնահատուկ և հենց դրանով էլ արժանի է համաշխարհային հանրության շղթայում լինելու որպես միավորող ոսկե օղակ: «Մերան ու մակարդ ենք եղել անհանգիստ դարերի հոլովույթում օտարների համար, ժամանակն է, որ նաև դառնանք ու մեր ոգեղեն արտն ու անդաստանը ոռոգենք ու պետական դրոշի պատվանդան բարձրացրած մեր գույները հպարտորեն պարզենք հանուր աշխարհի»:

Ուստի այս լավատեսությամբ, որդիական խոնարհությամբ հնազանդվենք Ամենայն Հայոց հայրապետին, կյանքի կոչենք նրա պատվերներն ու իմաստուն հրահանգները և հարգենք Հայ Առաքելական Եկեղեցին, որովհետև Հայաստանյայց եկեղեցին առանցքն է մեր ազգային կյանքի հավերժացման. «Սիրեցեք ճշմարտությունը և ապրեք ճշմարտության համար: Դժբախտ է այն մարդը, որի ներսում չկա սեր առ Աստված, առ հայրենիք և առ ընկերն: Վայ այն սրտին, որի սիրտ ճրագը մարել է»:

Սրանք սոսկ գեղեցիկ բառեր չեն: Աստծո հետ և հայրենիքի սիրով տոգորված անհատը գտել է երջանկության բանալին, եթե իր հոգում ջիմջ երկինքներ ու ձյունափառ Արարատներ է պարփակում:

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑՆԵՐ

ԱՐԱՐԱՏՅԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԹԵՄԻ
ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ ԳԱՐԵԳՐԻ
ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԵՐՍԻՍՅԱՆԸ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ
21-Ի ՀԱՆՐԱՔՎԵԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒՄ Է՝ ԱՅՈ

Մոտենում է հայ ժողովրդի համար թերևս ամենաճակատագրական օրերից մեկը: Ազգովին պիտի վճռենք՝ մեզ և մեր սերունդներին ստրկությո՞ւն ենք թողնելու, թե՞ ազատ, ինքնիշխան մի գոյավիճակ, որ դարեր շարունակ երազել են հայորդիք: Այս մտածումներով հանդիպեցինք Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանին՝ նրա օրհնությունը, հարուստ կենսափորձը, անսխալ կողմնորոշվելու կամքը բաժին հանելու դեռես տատամսող այն հայորդիներին, որոնք այս օրերի բարդ իրադրությունում տակավին չեն կարողանում կողմնորոշվել:

ՀԱՐՑ.՝ Սրբազան հայր, Արևելքում քրիստոնյա աշխարհի դարավոր առաջապահը հանդիսացող մեր բարի, շինարար, աշխատավոր և խաղաղասեր ժողովուրդը բռնել է դեմոկրատացման ուղին: Նրա ծոցից դուրս ելած հայ հոգևորականը մասնակից է նրա ճակատագիրը դարբնող բոլոր եկեղեցական, ազգային, քաղաքական և մշակութային շարժումներին: Սեպտեմբերի 21-ին համաժողովրդական քվեարկությամբ հայ ժողովուրդը դրսևորելու է իր ազատ, անկախ ապրելու կամքը: Ինչպիսի՞ խոհեր և վերաբերմունք ունեք դուք:

ՊԱՏ.՝ Հայ կրոնը, եկեղեցին հայ ժողովրդի գոյության մեկ ուրույն ձևն է: Նա դարերի ընթացքին, ժողովրդի

կողքին մարտնչել է բանիվ և գործով՝ վասն ազատ ու անկախ հայրենիքի, ինքնիշխան պետության: Հայ կրոնը, եկեղեցին ոչ միայն հակադիր չէ ազգին, այլ նրա գոյության մեկ ուրույն ձևն է: Բավական չէ գոյություն ունենալ, պետք է գոյություն ունենալ սեփական անունով, սեփական արժանապատվությամբ՝ անկախ, ինքնուրույն, միայն ու միայն քեզ նման և ոչ ուրիշի: Մեր երկիրը դարեր շարունակ եղել է կռվախնձոր արշավող շրջակա հզոր տերությունների աշխարհակալ նկրտումների ճանապարհին և առ այսօր այն շարունակվում է: Իսկ դարերով ստրկության մեջ իր քաջությունը կորցրած ժողովուրդը չի կարող, անշուշտ, տկարության պահեր չապրել: Եթե նվազել է նախաձեռնությունը և պակասել միությունը, պատճառն այն է, որ ազատ շունչ չենք քաշել:

Բարեբախտաբար ժողովրդի կողմից նվիրագործված խորհուրդն իր ներգործությամբ ավելի մեծ արժեք ունի, քան նույնիսկ նրան նյութական ապահովություն խոստացող այս կամ այն իշխանությունը: Դարերի ստրկության մեջ մեր ժողովուրդը իր քաջությունը երբեք չի կորցրել, թեև բնական է՝ տկարության պահեր ունեցել է, որի հետևանքով նվազել է նախաձեռնությունը և պակասել միությունը: Ժողովուրդ, որ դատապարտված է եղել անտարակույս կորստյան, հառնել է վերստին կյանքի՝ նոր ուժով լցված, ապագայի նոր հույսով վառված: Այդպես հաստատվեց քրիստոնեությունը Հայաստանում, այդպես ժողովուրդը սուրը վերցրած գնաց Ավարայրի ճակատամարտ, այդպես հռչակվեց 1918 թվականի անկախությունը, այդպես է և այսօր: Մենք պետք է ձգտենք մեզ ազատագրել երկու առումով՝ առաջինը և առավելագույնը՝ ինքնուրույն և անկախ լինելով իբրև պատվար կանգնել դիվանագիտության ճկուն ճանապարհի վրա և երկրորդը՝ նվազագույնը, դառնալ միաձույլ հանրություն, կռել ու կռփել մեր ապագան թե՛ տնտեսապես և թե՛ կրո-

նաբարոյական առումով: Զգացմունքներից վեր կանգնենք և ապավինենք սառը, սթափ բանականությանը, լիճենք իրատես և զգոն: Չառաջնորդվենք օտար և անհարիր գաղափարներով: Հայրենասիրությունն այն է, որ յուրաքանչյուր հայ մարդ, որտեղ էլ նա ծնվի և ապրի, պատկանի իր հայրենիքին, շարունակի ընտանեկան ավանդները, մտահոգվի հայրենի երկրով, խոնարհվի նախնյաց սրբությունների առջև:

ՀԱՐՅ.- Երբ նայում ենք հայ ժողովրդի պատմական փոթորկահույզ անցյալին, թվում է, թե աստվածային մի գորեղ ձեռք, ամենաօրհասական պահին հովանավորում է հայ ժողովրդին: Արշակունյաց գահի կործանում և Ավարայր, Եղեռն և Սարդարապատ, յոթանասուն երկար ու ձիգ տարիների ստրկություն և անկախության Հռչակագիր...

ՊԱՏ.- Այո, անցկուն մի բան ունենք մեր մեջ, մի ամուր հույս, որին բախվելով՝ ամեն տեսակ նեղ ու զորություն փշրվել է ու անհետացել: Մեր ժողովրդի հույսն այդ անցկուն դարերով բևեռված է դեպի այն կանթեղը, որ հայ ժողովուրդն իր թագավորությունն ու իշխանությունը կորցնելուց հետո տարել ու կախել է երկնադետ Արագածի գագաթը՝ երկնքի անտես առաստաղից, որ ավարառու հորդամերը ձեռք տալ չկարողանան: Եվ այդ հուսո կանթեղը լուսավորում է մեր մռայլ ներկան ու գոտեպնդում մեզ ապագայի նկատմամբ: Այսօր ես վախ չունեմ, քանզի մեր ժողովրդի ինքնագիտակցությունը զարթնել է: Կմաղթեմ ազգովի սիրո և միաբանության յուր լցնենք մեր հազար յոթ հարյուր տարիներից ի վեր բոցկլտացող կանթեղի մեջ, Դավթի հրեղեն սրի նման մեկ անգամ ևս մեր զրանիտյա կամքի ԱՅՈՒՆ մեխենք ճակատագրի բիբերի մեջ. թերևս այս կերպ լուծվի դարեր ի վեր անլուծելի թվացող հայոց գորոյանը:

20 սեպտեմբերի 1991թ.

ՀԱՎԱՏԱՆՔ ԵՎ ԿՀԱՂԹԵՆՔ

Չորս տարի է՝ հայ ժողովուրդն իր ձեռքն է վերցրել սեփական ճակատագիրը և հայրենի հողի վրա վառել ինքնության անմար կրակը: Վստահաբար կարող եմ ասել, որ մեզանից յուրաքանչյուրը հավատում է պայծառ գալիքին՝ մեր նահատակների կտակով, տեսիլքով, պատգամով: Այո, այսօր պատերազմ է, ծանր ու դժվարին օրեր են, բայց ես հույս ունեմ և մաղթում եմ, որ այս դժվարին օրերը վերջանան: Մենք իրավունք չունենք հայացքներս հառած երկնքին՝ սպասել: Հայրենիք, պետություն կառուցելու սուրբ գործը կախված է մեզանից յուրաքանչյուրից, մեր գիտակցությունից, մենք պետք է միասնական, համախորհուրդ, միասիրտ գործենք՝ կառավարության շուրջ համախմբված մեցուկ կանգնենք բոլոր տեսակ ծրագրերին, որոնք կնպաստեն դժվարին կացությունից դուրս գալուն: Վստահ եմ, որ մեր ժողովուրդը եղբայրասիրության ոգին չի կորցնի: Եթե մեկը կարիքավոր է, ունևորը պետք է ձեռք մեկնի, իսկ կարիքավորը չպետք է ոտնձգություն կատարի իր ազգի, ժողովրդի, եղբոր, հայրենիքի նկատմամբ: Անհատը, որպեսզի նկարագրային առումով կարողանա կանգնել բարոյական սկզբունքների վրա, պետք է առնչվի Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցուն և Քրիստոսի Ավետարանի պատգամները դարձնի իր կյանքի նշանաբա-

նը և առաջնորդող ուղին: Այս «հոգու դարդիմանություն և հոգու արիություն» շեշտերով զրուցեցինք Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ, պետականորեն մտածող Գարեգին եպիսկոպոս Ներսիսյանի հետ:

– Մրբազան, այսօր շատ է խոսվում բարեգործական ընկերությունների, միությունների մասին, որոնց նպատակն է՝ այս ծանր օրերին դույզն-ինչ թեթևացնել ժողովրդի հոգսերը: Հայ Առաքելական եկեղեցին դարեր շարունակ լուռ, առանց աղմկելու և ցուցադրելու կատարել է այդ սուրբ գործը: Չեզ չի՞ թվում, որ եկեղեցու միջոցով ավելի ազնվորեն կարող է բաշխվել ժողովրդին հասցեագրված օգնությունը:

– Երկրաշարժի օրերին, երբ ժողովուրդը ծանր վիճակի մեջ էր, Արարատյան հայրապետական թեմում կազմակերպեցինք նմանօրինակ աշխատանք: Հետագայում առաջացան կազմակերպություններ, որոնք սկսեցին իրենց ձեռքը վերցնել այդ գործը, իսկ եկեղեցու սպասավորները իրենց պարտքը համարեցին ժողովրդին հոգևոր մխիթարություն հասցնելու, եկեղեցու ներսում վերանորոգչական աշխատանքներ կատարելու հրամայականը:

Անշուշտ, եկեղեցին միշտ օգնել է ժողովրդին, երբ նա հայտնվել է հոգևոր, բարոյական և նյութական ծանր վիճակում: Այսօր էլ եկեղեցին գտնվում է իր առաքելության բարձրության վրա: Արարատյան հայրապետական թեմի բոլոր եկեղեցիներում տեղադրել ենք Արցախի օգնությանը նպաստող զանձանակներ, որտեղ հավաքված գումարները տրամադրվում են Արցախին, ինչպես նաև հորդորել ենք հոգևոր հովիվներին, որպեսզի ըստ ամենայնի լծվեն Արցախի օգնության սրբազան գործին: Ար-

ցախից բացի չեն մոռացվում նաև տեղի կարիքավորները: Այդ առումով հանձնարարական եղավ, որպեսզի նախարարության և արհմիութենական կազմակերպության հետ համատեղ կազմակերպվի մի ճաշարան, որտեղ կարիքավորները կարողանան տաք կերակուր ստանալ: Ամերիկայից եկող օգնությունը, որը եկեղեցու ջանքերով է ստացվում, երաշխավորվում է կառավարության կողմից, իսկ եկեղեցին աջակցում և վերահսկում է, որպեսզի օգնությունը հասնի ճիշտ հասցեատերերին: Իհարկե, ճիշտ կլիներ, որ բոլոր բարեգործական միությունները և կազմակերպությունները մեկտեղեին իրենց աշխատանքը և համագործակցեին Հայ Առաքելական եկեղեցու հետ: Բարեգործական աշխատանքը պետք է դարձնել նաև երիտասարդ սերնդի կրթման և դաստիարակման միջոց: Արարատյան թեմում այդ ուղղությամբ որոշ աշխատանքներ տարվում են. օրինակ՝ քրիստոնեական դաստիարակության դպրոցների կազմակերպումը, Հայ եկեղեցասիրաց տիկնանց միության ստեղծումը:

– *Այս տարի Սևանի հոգևոր ճեմարանը բացեց իր երրորդ տարեշրջանը: Այսօրվա ծանր պայմաններում Դուք վստահ եք, որ այն կհարատևի:*

– Այսօր Հայաստանում տեղի ունեցող հասարակական, տնտեսական և հոգևոր զարթոնքը նոր պայմաններ են թելադրում հայ մշակույթի, առաջին՝ հերթին կրթական գործի զարգացման համար: Սկսած Գրիգոր Լուսավորչի ժամանակներից՝ հոգևոր դպրոցները, դպրատները, բարձրագույն ճեմարանները կոչված են Հայ Առաքելական եկեղեցու և ժողովրդի կյանքում զարգացնելու հոգևոր մշակույթը, գիտությունն ու արվեստը, առաջին հերթին իր կոչմանն ու պարտականությանը գի-

տակից, բազմակողմանի զարգացած, հավատավոր ու հայրենամյալեր հոգևորականություն ու մտավորականություն պատրաստելու ասպարեզում: Ժամանակի, պայմանների թելադրանքով Հայաստանում հոգևոր վակուումը մեղմելու հույսով, հուրախություն հայ ժողովրդի, 1990թ. սեպտեմբերին վերաբացվեց և կյանքի կոչվեց Խրիմյան Հայրիկի կողմից հաստատված Սևանի հոգևոր դպրանոցը, որտեղ ուսումնառության շրջանը կընթանա ուսանողության մտավոր կարողությունների զարգացման, բեմբասացության, բարոյական նկարագրի կերտման, աղոթքի, գեղագիտական ճաշակի զարգացման ուղիով՝ պատրաստելու համար հայ ժողովրդին ծառայելու անխոնջ մշակներ, որ արժանի շարունակողները լինեն Սահակ-Մեսրոպյան փառապանծ գործի: Ճշմարիտ է, Հայաստանում այսօր դժվարին կացություն է ստեղծված, սակայն դա չի կարող խանգարել սրբազան գործի իրականացմանը:

Ես իմ երախտիքի խոսքը պետք է ասեմ ճեմարանի տնօրեն Սասուն Վարդանյանին, որն իր ողջ ուժերն ու կարողությունը ի սպաս դնելով՝ անձնագոհությամբ, դասախոսական կազմի հետ սերտ համագործակցությամբ նոր կյանք է հաղորդում Սևանի հոգևոր բարձրագույն դպրանոցին, որի բեղմնավոր մթնոլորտում կրթված ու սնված սաները Սահակ-Մեսրոպի վառած հազար հինգհարյուրամյա բոցկլտուն ջահը պիտի առողջ բազուկներով փոխանցեն գալիք սերունդներին՝ ազգի ինքնապահպանման զոհասեղանին դառնալով անարյուն զոհեր:

– *Որպես հոգևոր հովիվ, ի՞նչ կմաղթեիք մեր ժողովրդին:*

– Դժվարին այս օրերին մեր ժողովուրդը պետք է տոկա, դուրս գա հաղթանակով, միայն թե փոքր-ինչ համբե-

րություն է պետք, սեր միմյանց նկատմամբ, զոհաբերության ոգի. ժողովուրդն իր հազարամյա գոյատևման ընթացքում աչքի է ընկել իր տոկունությամբ, թող Աստծո ողորմությունը չուշանա մեր ժողովրդի համար: Ապրիլյան եղեռն, աղետաբեր երկրաշարժ, Սումգայիթ, Բաքու, Արցախ տեսած հայ ժողովուրդը պետք է զինվի աղոթքով, սուրբ ուխտով և հավատա ու օգնի Մայր հայրենիքին նրա բեղուն, պայծառ գալիքի կերտման սրբազան գործին:

25 նոյեմբեր, 1992թ.

ԵՍ ՀԱՂԹԵՑԻ

Ճշմարիտ հոգևորականը պետք է կարողանա իր գործունեության մեջ բարձր մակարդակով խտացնել ժամանակի ոգին պատասխանատվության այն ուղղվածությամբ, թե ի՞նչ է քարոզում և ո՞ւմ է հասցեագրում ասելիքը: Երկու կարևոր և մեկը մյուսով խիստ պայմանավորված նախադրյալներ, որոնց ճիշտ գիտակցումը միայն կարող է հոգևորականին դարձնել հասարակության մտավոր առաջնորդ:

Ով՝ ով, սակայն հոգևորականը պետք է միշտ բազմակողմանի շփման մեջ լինի ժամանակի հետ և ամուր կանգնած իր հայրենի հողի վրա՝ փորձի իր վրա վերցնել բոլոր այն տագնապներն ու աղետները, հույսերն ու ակնկալիքները, որ ծագում են ոչ միայն իր շուրջը, այլև դրանից դուրս: Այս մտահոգությունների լավագույն կրողն է Նորին Սուրբ Օծություն Տեր Տեր Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը: Նա հետամուտ է հասարակության բարոյական դրույթներին և ժամանակի հրամայականին ընդառաջ գործադրում է իր հնարավորություններն ու տաղանդը՝ մեր կյանքը թարմացնելու և իր կարևոր խոսքն ասելու անհրաժեշտությամբ. «20-րդ դարի պատմության մեջ երկրորդ անգամ հայոց երկնակամարում վարդագունող լույսի առավոտները շողարձակում են եռագույն վեհ ծածանումով: Երկրորդ անգամ հայ ժողովուրդը վերագտել է ազգային իր անկախ պե-

տականությունը՝ կարևոր պայման ու հենարան, ներշնչման աղբյուր և համագգային նպատակների ու ծրագրերի շուրջ մեր ազգային համախմբման համար հրավերք չպահանջվող բացառիկ առիթ: Սիրով միաբանված միայն ի գործ ենք տեղ կանգնել այդ առիթին և հաստատել ազատ ու անկախ, հզոր ու բարգավաճ հայրենիք կերտելու մեր պարտքի գիտակցությունը, պատրաստակամ կամքն ու աներեր վստահությունը»:

Բավական է նշել Գարեգին վեհափառի քարոզները (որոնք հետագայում հիմք են հանդիսացել ծրագրի ու կանոնադրության համար), վերլուծել ու ցույց տալ ընդհանրական ու անհատական մտատիպարների ու ծրագրերի թվաքանությունը (որը հաճախ անհնարին է տարանջատել), որպեսզի պատկերացում կազմենք, թե ինչպես են խոսքի ու մտքի մեջ խտացել դարաշրջանի մտածողությունն ու դարձել նաև անհատական ապրում, որն էլ վկայակոչում է Հայոց հայրապետի քաղաքական ու գեղագիտական հավատամքի սահմանումը:

Ըստ որում՝ Հայոց հայրապետի ոչ միայն գործը, այլև քարոզը կերպավորված է այնպես, որ չգիտես՝ որտեղ է վերջանում գաղափարը, և սկսում քնարականությունը կամ հակառակը. «Հայ եկեղեցին ազգային, ապակուսակցական հաստատություն է, և նա բոլոր հայերին իր զավակներն է նկատում՝ չտարբերակելով նրանց գաղափարախոսական, քաղաքական համոզումները, բայցև միաժամանակ աշխատանք տանելով, որպեսզի կուսակցական շահերը գերակա չդառնան ազգային մտածողության վրա»:

Եկեղեցասիրություն, հայրենասիրություն, եղբայրություն, որոնց վրա խարսխվել են Վեհափառ հայրապետի քարոզները՝ իրենց հմայքով ու գրավչությամբ, և՛ հին են,

և՛ նոր, բառեր, որոնք, պայծառացած նրա հոգու ու մտքի լուսարձակներով, վերաճում են մի ամբողջ դարաշրջանի գաղափարախոսության: Կարծում եմ, ավելորդ չի լինի ասել, որ Նորին Սուրբ Օծության խոսքը շաղախվում է գաղափարական մտատիպարների և խորը մտահորհրդանի կարողությամբ ու ուժգնությամբ:

«Քրիստոնեությունը մեր ժողովրդի համար արտաքին զգեստավորում չէ, այլ մաշկի գույն, նկարագիր, էություն, որ ծաղկող գրչով դրոշմվել է մագաղաթին և մատյաններ շնչավորել, աներկբա հավատով հայրենյաց մեր սուրբ հողին մարմնավորել որպես խաչքար, վաճառ ու եկեղեցի: Աստվածաշնչյան է Հայաստանը՝ Հայ Առաքելական մեր սուրբ եկեղեցու գոյությամբ, մեր ժողովրդի անցյալ ու ներկա հիշատակներով, ավելի ևս՝ նորօրյա մեր հավատի վերագարթոնքով՝ որպես երաշխիք աստվածաշնչյան մեր հարատևության»:

Սպառնիչ մեկնությամբ Հայոց հայրապետը ապացուցում է, որ ճշմարիտ քարոզն ի խորոց սրտի բխած խոսքն է՝ ուղղված ազգի զավակներին ու համայն մարդկությանը, իր ցավերի մասին՝ իր իսկ ցավերից ծնված խոսք. «Եկեղեցին մեր ժողովրդի հոգու ծննդավայրն է, ժողովրդի ոգեղեն արժեքների գանձարանը: Եկեղեցին եղել ու պետք է մնա ժողովրդի պատմության ու մշակույթի կրողը, կերտողը, ազգային հայրենասիրական ավանդներն ու ավանդությունները շարունակողը:

Չէ՞ որ մեր եկեղեցիների զմբեքները նաև դեպի երկինք նետված մեր գոյատևման բռնցքներն են»:

Անցողիկ այս աշխարհում Գարեգին Վեհափառը երջանկությունը համարում է բարի, հայրենասօգուտ գործ կատարելը, որի ազգային երազն ու գեղագիտական

մտատիպարը միշտ էլ ընդգրկել են ողջ հայությունն ու Հայաստանը:

Այդպես աննկատելիորեն հեռանում, պատմություն է դառնում օրը, ամիսը, տարին և... ահավասիկ, հիսունութ տարի: Բնականաբար, փոքր ժամանակամիջոց չէ, որ պեսզի հեռաքափանց հոգևոր առաջնորդը խորանա, չափի ու կշռի, թե ինչ է արել և դեռ ինչ է մնում անելու... Ու չնայած բոլորանվեր զբաղվածությամբ՝ անձնամոռաց

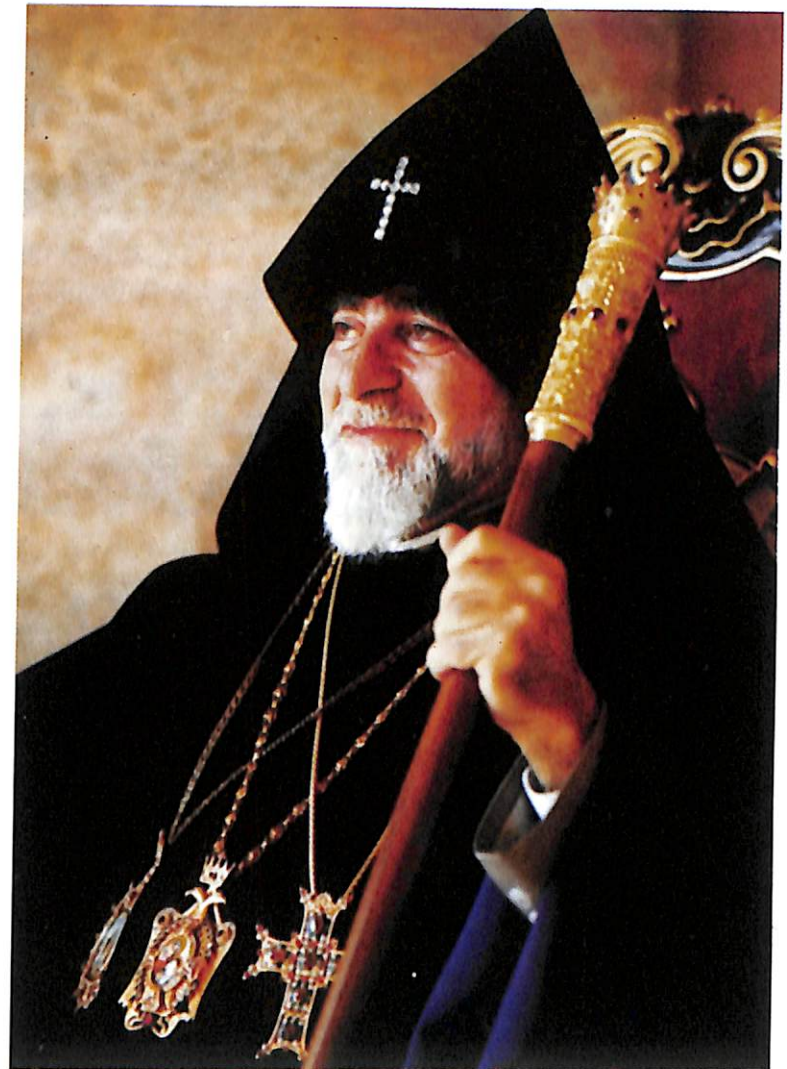
Հայոց հայրապետը, աշխատանքի ու խոհերի մեջ մխրճված, սիրով, զգացումով լցված, մի օր գրիչը կթաթախի մելանի մեջ՝ վերապրելով մանկության, պատանեկության, ծերության անջնջելի հուշերը և կգրի. «Դժվար է ճանաչում ձեռք բերելը, առավել դժվար՝ գնահատված ու սիրված լինելը: Համընդհանուր ճանաչումն ու սերը անխուսափելիորեն գալիս են, երբ ձեռաց գործերում, հոգու և մտքի արարումներում կիզակիտվում են հայրենի երկրի և ժողովրդի ձեռքբերումներն ու կորուստները, սլացքներն ու սպասումները, բացահայտվում է մարդն իր ներաշխարհով», ապա հոգնած կշռյի կնճռոտ ճակատը, շրթունքներին մի ժպիտ ծիածանելով՝ կկրկնի մեծ Վարդապետի խոսքը. «Ես հաղթեցի...»:

ԳԻՐԶ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՓՈՂՈՏԱԾ ԱԶԳԻ ԶԱՎԱԿԻ
ԼՈՒՍԵ ԵՐԱԶԸ...

Նորին Սուրբ Օծություն Տեր Տեր
Գարեգին Ա
Ծայրագույն պատրիարք
և կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Գիրքը հանդիպում է ճշմարտության, մարդասիրության, մարմնող հույսերի, խոնարհության, հավատքի հետ, որը մաքուր կյանքի սկիզբն է, վախճան չունեցող մի Մեծ Սկիզբ, քանզի ամեն տարի կրկին ծնվելու է մարդկության հավերժական Փրկիչն ու մեծագույն մարդասերը:

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ ՏԵՐ ՏԵՐ
ԳԱՐԵԳԻՆ Ա
ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

«ՊԱՏԻՎ ԸՐԵՔ ՎՍԵՄԱԳՈՒՅՆ ՎԵՀԱՓԱՌԻՆ»

«Մեր սուրբերի հոգիները երկնքից պիտի դիտեն մեր ամեն քայլը, խոսքն ու գործը, ծառայությունը եկեղեցուն և հոտին: Պիտի կարողանա՞նք նրանց գծած շունչով ընթանալ: Ահա, սիրելիք, ինչ հոգս է պատում մեր սիրտը այս սրբազան վայրկյանին: Ուստի և մարգարեի նման մեր աչքերը դեպի երկինք ենք բարձրացնում՝ «Տէր հովուեսցէ զիս և ինձ ոչ պակասեսցի»:

Մեծի տանն Կիկիկիո կաթողիկոս Գարեգին Հովսեփյանի այս խոհերն են եղել առաջնորդող Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի համար, որը իր մագնիսացնող խորհրդավոր խոսքով, վարքագծով, եռանդով և հավատքով առ Աստված՝ որպէս իմաստուն մարդ, լուսամիտ անձնավորություն, ազնիվ նկարագրով իր գործունեությամբ վստահություն է ներշնչում: Վտարանդի, սիրած ու սնած սրբավայրից՝ Մեծի Տանն Կիկիկիո կաթողիկոսությունից գալով Մայր Աթոռ ս. Էջմիածին, ծունկ իջավ, ս. Սեղանի առջև, ուխտ արեց ստանձնել հոտի հովվությունը՝ նոր օրերի գեղեցիկ պռավոտների ծիրանափայլ շողշողումների այգաբացով. «Երթանք, ջուր տանք «փոքր ածուին»:

Եկեղեցու վերանորոգություն ու շինարարություն՝ ճեմարան, գիրք, գրականություն, — սրանց վրա է ուշադրությունը դարձնում Վեհափառը: Նորին Սուրբ Օծույթունը՝ իբրև ճշմարիտ մշակ, մի կողմից զգուշությամբ

հսկում է և պահպանում իր անդաստանը շատ որոմներին, մյուս կողմից շարունակում բարի սերմեր ցանել՝ քարոզելով իր ժողովրդին ճշմարիտ ոգի, երրորդ կողմից իր գրքերի հիշատակարաններում բացատրում է «Հայաստանեայց եկեղեցին իր «Ծառայական կերպին» մեջ. անընդհատ ուժ, ժամանակ, եռանդ, դրամ գործածում, որպեսզի Մայր Աթոռը իր բազմակողմանի պարտականությունները կարելի եղածի չափ ճշտությամբ իրագործի, բնականաբար, վաստակաշատ կաթողիկոսը իր ուշադրությունը հրավիրել է նաև գրքերի հրատարակության խնդրին: Սրբազան գործը իրականացնելու համար Վեհափառը ժամանակակից սարքավորումներով վերազինեց Մայր Աթոռի տպարանը, որտեղ կանոնավոր կերպով հրատարակվում է «Էջմիածին» ամսագիրը: Վեհափառի նախաձեռնությամբ հրատարակվեցին շուրջ 100 անուն գիրք, «Աստվածաշնչի» արևելահայերեն թարգմանությունը, որոնք ոչ միայն զարդարել և հարստացրել են մեր հոգևոր գրականությունը, այլև կրոնական, աստվածաբանական գիտելիքներ, սրտի ջերմություն, մտքի սնունդ են տալիս հավատացյալ ժողովրդին: Հայոց հայրապետը քաջ գիտակցում է, որ արդի առաջադիմության բաղդատմամբ շատ մեծ դեր ունի ճեմարանը, որը կռում և կոփում է ապագա սերնդին, դարբնում փոխարինողներ՝ մոր մտայնությամբ և ցանկալի նկարագրով, որի կոչումը պիտի լինի անխոնջ աշխատանքը, առնական ոգին ու կորովը, վերջապես ուսումնառությունը՝ իր պարտքը բոլորանվեր կատարելու համար: Այս ամենի ետևում նկարագրի մարդն է, ինքնագոհաբերվող անհատը:

Հնուց եկող մի կարծիք կա, թե գրողներն ու արվեստագետները ծնվում են, բեմբասացները, ճարտասանները՝

որը՝ աշխատելով դառնում, եթե այս ձևակերպումը հավաստի է, ուրեմն գրող-բեմբասացները ծնվում են:

Վաթսունհինգ տարի առաջ ծնվեց գրող-բեմբասաց, ապագա Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ն, մի փառավոր անձնավորություն, որը տարիների տքնաջան աշխատանքով աստիճանաբար բացահայտում է իրեն ի վերուստ տրված շնորհները, զոհաբերման և նվիրումի ոգին և դառնում ազգի ու եկեղեցու համար այն, ինչ որ է: Գարեգին Վեհափառի կյանքն ու գործը՝ առաքինության վաստակով հարուստ և ուսանելի է բոլորիս համար: Կյանք ու գործունեություն, որը գեղեցիկ ու կենդանի օրինակ է ճշմարիտ հայրենասիրության, եկեղեցական խոնարհության, վսեմ պարզության, իսկական ժողովրդասիրության, որոնք իսկապես զարդարում են ազգի հովվապետին: Վաթսունհինգ տարվա կյանք, որ ժողովրդի կյանքն է եղել և եթե ևս տասնամյակների կյանք բերելու լինի սիրեցյալ հոտին՝ երրորդ հազարամյակը կզարդարվի մորամոր գործերով և անանց արժեքներով: Իբրև եկեղեցական գործիչ, մեր օրերի ժամանակագիր, աստվածաբանական, գրական, մշակութային իրագործումների գեղեցիկ օրինակ, գրասեղանի առջև, թե վանա-եկեղեցական ասպարեզներում, հայրապետական գահի վրա պետք է ամենից առաջ նրա կենդանի խոսքը հիշենք: Եթե մեր ժողովրդաընտիր հովվապետի կատարած գործերը գնահատել ու չափել կամենալիք իր բոլոր կողմերով, ապա պիտի ընդունելիք նաև, որ այդ տարիները լի են եղել հոգևոր, մշակութային, շինարարական, վանական-վարչական խանդավառ ու բեղմնավոր իրագործումներով, ապագայի ոգևորիչ հեռանկարներով՝ հատկապես իր հոգածու ուշադրությունը կենտրոնացնելով Մայր Աթոռի երիտասարդ միաբանության հոգևոր

դաստիարակության և բարոյական նկարագրի կազմության վրա: Հայոց հայրապետը մանկավարժին հատուկ ջերմությամբ, իր իսկ ցուցումներով և պահանջով, մեծ ուշադրություն նվիրեց ճեմարանի ուսումնական ծրագրերի բարեփոխման, դասավանդման մեթոդների և դասախոսական կազմի որակավորման վրա: Եվ պատահական չէ, որ հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմի գլուխն է Վեհափառ հայրապետը, որն իր այնքան բազմազբաղ առօրյայից հաճույքով անգնահատելի ժամեր է հատկացնում ճեմարանին՝ օրինակ հանդիսանալով մաս դասախոսական կազմին և ուսանողությանը:

Հայոց հայրապետը անխտրաբար հոգևոր և հայրապետական իր շունչը ամեն կողմ տարածել է՝ Մայր հայրենիքից մինչև Սփյուռքի հեռավոր ծայրերը: Ջանազանությամբ, խտրականություն չի դրել: Նա իր հոգևոր պատգամը տվել է բոլորին՝ իբրև քաջ հովիվ: Այսօր քաղաքագետներն ու դիվանագետները գոջումով, ցավով հաստատում են, որ եթե Մաղաքիա արք. Օրմանյանը հրապարակի վրա լիներ, հնարավոր է, որ չլինեին 1915թ. արյունալի իրադարձությունները, մինչդեռ, եթե Խրիմյան Հայրիկ կաթողիկոսը մի քիչ դիվանագետ լիներ, ապա «Թղթե շերեփի» փոխարեն երկաթե շերեփ կունենայինք:

Բոլոր ժամանակներում հայ ժողովուրդը կարիք է ունեցել առաջին հերթին մեծ քաղաքագետ և դիվանագետ առաջնորդների: Այսօր վստահորեն կարելի է ասել, որ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ն իր բովանդակ կյանքը նվիրել է ժողովրդին՝ դասեր քաղելով անցյալից, որ շարունակ իր կոչմանն ու գործին նվիրված հիմնալի ճարտարությամբ դարբնում է Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի հոգևոր կյանքը: Մի անձնավորություն, որ նախապաշարումները, հակասությունները կոխկրտելով՝

դիմել է կրոնական և բարոյական նպատակներին և ոչ մի օր չի դադարել տքնելուց: Գործիչ, որի բոլոր ձգտումները, ձեռքբերումները համառ, նպատակասլաց աշխատանքով է իրագործել և այդ աշխատանքն է, որ պիտի բարեկարգի Մայր Աթոռը, բարեգարդի եկեղեցին: Նա իրեն երջանիկ պիտի համարի, քանզի քաջածանոթ է իր գործի մեծությանը, գիտի, թե ինչ է անում և ում համար է տքնում:

Այսօր հայոց եկեղեցին, որը մարմնավորվում է արվեստապաշտ ու աստվածապաշտ կաթողիկոսի կերպարում, որն իր հոգու մեջ ամբարած բազում դարերի վարձն ու գործը գումարեց հայոց փառքերին, հայոց լույսերին, մի փարոս է, որ լուսավորում է հայրենիքում և նրա սահմաններից դուրս ցիրուցան հոտի դժվարին ուղին: Եթե հայոց եկեղեցին կարողացել է հասնել աստվածահաճո հանգրվանի, ոգեկան, բարոյական հեղինակության և կազմակերպվածության, մեծ նվաճումների, անկասկած պարտական է հայոց եկեղեցուն, մաս Գարեգին Ա Վեհափառին ու նրա ծավալած փայլուն գործունեության: Նորին Սուրբ Օծությունը, անշուշտ, պարտական է ժամանակին, ինչպես պարտական են եղել բոլոր նրանք, որոնց հանդեպ բարեհաճ և արդար է եղել ժամանակը:

Գուցե մեր պատմության մեջ քիչ անգամներ է հայ ժողովուրդը այսքան միասնական եղել, ինչպես մեր օրերին, ամուր կանգնած հավատի և ավանդությունների պատվանդանի վրա, բարձր ու հպարտ բռնած Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի և հայոց պետական պանծալի դրոշը:

Ժամանակը մաս դատավոր է, անցողիկն ու առօրեականը մոռացվում է, իսկ խոշոր, գնահատելի արժեքները շրջանցում են ժամանակը և ապրում ժամանակից դուրս:

Գարեգին Ա-ի գործի և պատումի ծիրը այնքան ընդարձակ և ակնառու է, որ գալիք ժամանակներում նրա վաստակն ու տքնանքը, գերակշիռ մասով, կմնա իբրև ազգի ու եկեղեցու անանց արժեք: Իսկ գալիք օրերն ու տարիները ավելի պիտի ընդգծեն Վեհափառի իրագործումները, քանզի Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը լի է ավյունով, երիտասարդական ոգով և նոր արժեքներ ստեղծելու կարողությամբ: Բանաստեղծի թևավոր խոսքը քիչ բարեփոխելով՝ այսօր կարող ենք ասել. «Պատիվ ըրեք վսեմագույն Վեհափառին»:

ԱՍՏՎԱԾԱՏՈՒՐ ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՆ ՈՒ ՔԱՋ ՀՈՎԻՎԸ

Գրիգոր Լուսավորիչը նախորդ դարերից ժառանգած իր ժողովրդի ողջ լավն ու գեղեցիկը վերցնելով և գումարելով դրանց Հիսուս Քրիստոսի մարդասիրական վսեմ գաղափարներով, Աստծո շնչով լցրեց Հայոց աշխարհը և հայ ժողովրդի հոգին: Սահակ Պարթև կաթողիկոսը, Վռամշապուհ արքայի և հանճարեղ գիտնական Մեսրոպ Մաշտոցի հետ համատեղ, լուսավորեց հայ ժողովրդի միտքը, հղանալով, իրագործելով սեփական տառերի տեսիլքները՝ արքան, կաթողիկոսը և գիտնականը իրենց ժողովրդին շնորհեցին ոչ միայն այբուբենը, այլև Ոսկե դարը, որով աշխարհի ժողովուրդների խառնարանում հայությունը իր սեփական ձայնով խոսելու իրավունք ստացավ և հավերժության վկայական: Հայոց եկեղեցին, որ հիմնադրվել է Հիսուսի առաքյալների քարոզչությամբ, պետական աստիճանի բարձրացել Գրիգոր Լուսավորիչի տեսիլքով, հայացվել է Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ Մաշտոց իմաստուն այրերի հանճարով, իբրև անքակտելի կառույց կերպարանագրվել է 130 կաթողիկոսների հետևողական, ընդգրկուն, հեռագնա և խորախորհուրդ գաղափարներով, պահ տրվեց 131-րդ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ին:

Գարեգին Ա կաթողիկոսը թերևս 131 կաթողիկոսներից ամենաբախտավորն է, որը, գահ բարձրանալով

ազատ, անկախ Հայաստանի Հանրապետությունում, ապրելով համահայկական հարցերով, մեր ազգային ձգտումների կենսագործման ճանապարհի վրա լինելով միասնական՝ կառավարության և ժողովրդի հետ, կարողացավ համախմբել համայն հայությանը սուրբ եկեղեցու շուրջ, որի Սեղանի առջև բազմաթիվ քահանայապետեր իրենց ժողովրդի մարմինը իբրև նշխար և արյունը իբրև գինի վերընծայել են Աստծո, եկեղեցու և հայրենիքի գույգ սրբազան սկիհների մեջ:

1995թ. ապրիլի 4-ին Աստծո կամքով, Սուրբ Հոգու շնորհներից ներշնչված, ազգի ու եկեղեցու նկատմամբ ունեցած բարձր պատասխանատվությամբ Ազգային եկեղեցական ժողովը արժանավորներից արժանավորագույնին հանձնեց Հայաստանյայց եկեղեցու բարձրագույն տնօրինությունը: Այդ օրը հայ եկեղեցու պատմության մեջ բացվում է որպես սպիտակ մոր մատյան և նորընտիր Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը՝ Գարեգին Ա-ն, հրավիրվում է այդ մատյանը լցնելու պտղաբեր գործերով. «Ան, որ տվողն է կյանքի և բյուր բարիքներու և Տերը բոլոր ժամանակներու»: Եվ հակառակ վաղվա մասին մեր անգիտության, բոլորս էլ համակված ենք հույսով և հավատքով, ակնկալում ենք լավագույն օրերի և խոստումնալից արշալույսների լուսաբացը: «Այս գիշեր տոն է, հոգվույս կիրակի», կասեր բանաստեղծը: Այս տոնի առիթով շնորհավորելով Ամենայն Հայոց նորընտիր կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի գահակալությունը, աղոթում ենք առ Աստված, որ նրան Տերը պարգևի երկար կյանք, առողջություն, հաջողություն, որպեսզի հայոց եկեղեցին և հայ ժողովրդին առաջնորդի դեպի լույսի, գիտության ու խաղաղության աղբյուրը:

Պետք է խոստովանեն, որ ես քիչ եմ ուսումնասիրել Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության 39 գահակալնե-

րի գործունեությունը, որովհետև մեզ համար անհասանելի է եղել Սփյուռքի գրականությունը և մամուլը: Սակայն անվերապահորեն կարող եմ ասել, որ բավական էին Գարեգին Ա Հովսեփյանց կաթողիկոսի գահակալության տարիները, որպեսզի մենք տպավորություն ունենանք խոնարհվելու այդ գահի և գահակալների ծառայության համար: Առավել համոզվում եմ, երբ կարդում եմ 1977թ. մայիսի 23-ին Լիբանանում հրատարակված «Ազդակ» թերթի համարը, որտեղ ներկայացված է Խորեն Ա կաթողիկոսի աթոռակից Գարեգին Բ կաթողիկոսի ընտրության մանրամասն տեղեկությունները: Այդ հանդիսության ժամանակ Խորեն Ա կաթողիկոսն ասում է. «Մեր խոր բաղձանքն է, որ մօտիկ ապագային Հայաստանյայց եկեղեցույ առջեւ բացուի լուսահեղ ճանապարհ մը, որ երկու Աթոռները կարենան միասնաբար ծառայել հայ ազգին: Կոչ կուղղենք յարգամեծար պատգամավորներու, որ այս ճամբուն վրայ խոչընդոտ հանդիսացող դժվարությունները, ի մասնաւորի 32-րդ եւ 33-րդ հոդվածներու հարցը վերացնեն եւ ամբողջական համերաշխութեան ճամբան հարթեն»:

Իսկ Գարեգին Բ-ն իր առաջին հայրապետական ողջույնի խոսքն ուղղելով ներկաներին՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Վեհափառին, Երուսաղեմի և Պոլսո պատրիարքություններին մաղթում է, որ Հայաստանյայց եկեղեցին իր բոլոր աթոռներով ծաղկի ու ծառայի հայությանը. «Անոնց մեջ ես կը տեսնեմ Հայկի արիւնը, Լուսաւորչի հաւատքը և Սուրբ Մեսրոպի լեզուն»:

Եվ հավատում եմ, որ այլ գիտակցում, մոտեցում ու գործունեություն չի կարող ունենալ Գարեգին Ա կաթողիկոսը, քանզի նրան ավանդել էին մույն հանդիսության ժամանակ. «Անհարժեշտ եւ արդար դատ մը ունինք, դատը՝ մեր բռնագրավուած Արեւմտեան Հայաստանի հողե-

րուն վերստին տիրանալու, դատը՝ մեր երկու միլիոն նահատակներու անմեղ արիւնին, եւ նիւթական, բարոյական ու մշակութային անսահման հարստութեան հատուցումը պահանջելու»:

Հետագայում աշխարհով մեկ սփռված բոլոր հայերի հույսերն արդարացվեցին, քանզի Գարեգին Սարգսյան եկեղեցականը ծառա և տեր եղավ եկեղեցուն, հայրենիքին, ժողովրդին: Այսօր այդ միտքն է հաստատում «Էջմիածին» ամսագրի խմբագիր Բագրատ արեղա Գալստյանը. «Երբ ես Վեհափառ հայրապետի հետ մեկնել էի Վիեննա, որտեղ 49 երկրներից հրավիրված 10.000-ից ավելի պատգամավորների և հրավիրյալների առջև որպես հիմնական բանախոս հանդես եկավ «Երես առ երես մեր ինքնության հետ» թեմայով, այդ ելույթը կարծես նոր շարժում առաջ բերեց՝ մարդկանց կանգնեցնելով հարցադրման առջև. «Մենք քրիստոնյա՞ ենք, թե՞ ոչ, եթե այո, ապա պարտավոր ենք ապրել որպես քրիստոնյա, եթե քրիստոնյա չենք, որտեղ ենք վրիպել, և ուզո՞ւմ ենք դառնալ քրիստոնյա, թե՞ ոչ»: Վեհափառ հայրապետն առաջարկեց հաշտություն հյուսել այս գաղափարի շուրջ, որը պետք է կենսագործենք կյանքով: Կաթոլիկ, օրթոդոքս, ուղղափառ եկեղեցիների ներկայացուցիչները շնորհավորում էին մեզ՝ ասելով. «Երանի ձեզ, որ ձեր եկեղեցու գլուխ այսպիսի հայրապետ է կանգնած»:

Ժողոտված ժողովրդի զավակը զորեղ մարդ է, Հայոց հայրապետը քայլող պատմություն է, ինքը կարողանում է իր հույսերը, ուրախություններն ու վշտերը մեզ պարտադրել: Հայ ժողովուրդը իր սիրելի Վեհափառից տակավին նոր սպասելիքներ ունի և սպասում է հավատով:

1996թ.

ՄԱԽԱՂՈՒՄ ԵՂԵԳԵ ԳՐԶՈՎ ԳՐՎԱԾ ՄԱՏՅԱՆ Է

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՌԱՋԻՆԻ ՆԱՄԱԿԱՆԻՆ

Ինչպես արվեստագետների, գիտնականների, հասարակական-քաղաքական գործիչների, գրողների, այնպես էլ մտավորական հոգևորականների և կաթողիկոսներից յուրաքանչյուրի կյանքն ու գործունեությունը, հետաքրքրասիրությունների աշխարհը, կյանքի, մարդկանց նկատմամբ հայացքները յուրովի ներկայացվել են ստեղծագործությունների, ինքնակենսագրական հուշերի և հատկապես գրած մամակների մեջ: Հաճախ մամակներում է անկաշկանդ ձևով դրսևորվել ու բացահայտվել նրանց ապրած կյանքը, ապագայի իդեերը, ցանկությունները, երագներն ու տվալտանքները: Երբեմն մամակները եղել են անձնական, մեծ մասամբ՝ ազգային-հայրենասիրական և հաճախ՝ համամարդկային բնույթի: Հայաստանի Հանրապետության պետական կենտրոնական արխիվում, որը մեր հանրապետության կարևոր օջախներից մեկն է, հանգրվանել են հայ ժողովրդի ազնվագույն մտավորականների մամակները՝ Կոմիտաս, Արշակ Զոպանյան, Գրիգոր Զոհրապ, Սիամանթո, Դանիել Վարուժան... Գուրգուրանքով, մեծ հոգատարությամբ պահպանվում են նաև եկեղեցական մտավորականների անձնական արխիվները՝ Խրիմյան Հայ-

րիկ կաթողիկոս, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Ա Հովսեփյան, Մաղաքիա Օրմանյան պատրիարք, Կարապետ եպիսկոպոս Տեր-Մկրտչյան...

Արխիվում խնամքով պահպանվում են նաև Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի թղթակցությունները սփյուռքահայ հասարակական-քաղաքական գործիչ, հայազետ-գիտնական, հայրենասեր Հայկ Բերբերյանի հետ: Նրանց միջև մամակագրությունը հաստատվել է 1957թ., երբ Գարեգին Սարգսյանը՝ երիտասարդ արեղա, դեռևս ոչ այնքան հայտնի հոգևորական էր, Օքսֆորդի համալսարանի ուսանող, իսկ Հայկ Բերբերյանը՝ հայտնի, ճանաչված, ծանրակշիռ վաստակով մտավորական: Այդ վավերաթղթերը փայլուն վկայությունն են նրանց սրտամոտ, ջերմ, անխախտ բարեկամության: Մեծանուն արվեստագետի և Սարգսյան հոգևորականի մամակապատասխանները գրքի, գրականության, արվեստի, կրոնի, պատմության, ազգային ցավոտ խնդիրներին վերաբերող հարցեր են շոշափում: Այդ մամակները հստակ պատկերացում են տալիս կաթողիկոսի կյանքի, հայրենասիրական հայացքների, գրական-գեղարվեստական գործունեության մասին: Բերբերյան գիտնականը ողջունել և բարձր է գնահատել երիտասարդ վարդապետի ուսումնասիրությունները, պրպտումները մատենագրության ասպարեզում: Ասածիս ապացույցն է Հայկ Բերբերյանի մամակներից մեկը, որտեղ ասվում է. «Շնորհակալութեամբ ստացայ հայ քրիստոնեական գրականութեան մասին ձեր հրատարակած գրքոյկը, որ հակառակ իր փոքր ծավալին, շատ բան կը պարունակե եւ կարելոր նպատակ մըն է մեր մատենագրութեան ուսումնասիրութեան ասպարեզում: Անկեղծօրէն կը շնորհատրեմ ձեզ այս աշխատանքի համար.. «Օրինեթասիոն էքիումենի-

քի» մեջ 1958-ին յօդուած մը հրատարակած եք եղեր: Կարելի՞ է արդեօք օրինակ մը ունենալ»:

Թերևս մի գրախոսականի անկեղծ ու ճշգրիտ գնահատական էր այս հակիրճ բնութագրումը: Նման խոստովանությունները օգնել են ինչպես մեծ գիտնականին, այնպես էլ երիտասարդ հոգևորականին՝ ավելի ճշգրիտ արժևորել կատարած գործի կշիռը և չափը: Այս մասին են վկայում Գարեգին վարդապետ Սարգսյանի մամակներից մեկի հետևյալ տողերը. «Ստացայ խորին շնորհակալութեամբ ձեր հրատարակած «Աշխարհացոյց Վարդանայ վարդապետին», որուն մասին արդեն խօսիլ էիք ինծի եւ նախափորձերին ալ տեսնելու առիթ ունեցած էի ձեր մօտ: Ուշադրութեամբ կարդացի եւ արդեն իսկ պատրաստեցի գրախօսական մը, որ արդեն իսկ լոյս կը տեսնէ ի մօտոյ «Հասկ»-ին մէջ: Գիտական պրպտումի և խղճմիտ աշխատանքի աղուր մնոյշ մըն է անկախաբար իր նիւթին արժէքէն, իբրեւ մեթոդ ունի գիտական լուրջ հանգամանք եւ արժէք... Շատ շնորհակալ եմ անգլերէն գրքոյկիս մասին ձեր յայտնած գնահատական դատաստանին համար, որ ինծի համար լուրջ եւ արժէքատուր վկայութիւն է»:

Ընդգրկուն բացատրական փոխադարձ մամակագրական երկխոսություն է ընթացել Գարեգին կաթողիկոս Հովսեփյանի ամբողջական երկերի հրատարակությանը վերաբերող մանրամասներին: Ահա ինչ է գրում Գարեգին վարդապետ Սարգսյանը. «Երկար լռութենէ մը ետք որոշ կարոտի եւ ուրախութեան զգացումով մը կը գրեմ այս տողերը գիտական գործունեութեան հաճելի հեռանկարով մը եւ միշտ նոյն բարեկամութեան զգացումին մէջ: Գալուստ Կիւլպէնկեան հաստատութիւնը մեծապէս գնահատելի գաղափարն է ունեցած հրատարա-

կելու հայագիտական ամբողջական երկերը մեծանուն Գարեգին կաթողիկոս Յովսէփեանցի»։ Պր. Ռուպեր Կիւլպէնկեան խնդրեց, որ ես ստանձնեմ հրատարակութեան գործին պատասխանատուութիւնը։ Սիրով ընդառաջեցի՝ խորհելով, որ իբրեւ նախկին աշակերտ Գարեգին կաթողիկոսի, սիրոյ պարտք մըն էր նաեւ ինծի աշխատիլ իր յիշատակի պանծացումին ի խնդիր եւ միանգամայն փոքրիկ ծառայութիւն մը բերել հայագիտական ուսմանց, որոնք այնքան մօտիկ են սրտիս եւ որմէ այլազան զբաղումներ զիս այնքան հեռու կը պահեն»։

Նամակի ընթերցումից մեր առջև հառնում է իսկական մտավորականը, հայրենասեր ազգային գործիչը, որի կյանքը նվիրում է եղել եկեղեցուն, ժողովրդին, հայրենիքին։

Նամակներում պրն Բերբերյանին մանրամասն հաղորդում է, թե ինչպիսի բարեխղճությամբ, մանրակրկիտ ուսումնասիրությամբ, առանձին գիտնականների հետ խորհրդակցելով է հրատարակել ձեռագրագետ, պատմաբան, բանասեր գիտնականի երկերի ժողովածուն։ Այդ ամենը հաստատում է 1963թ. սեպտեմբերի 21-ին տիար Հայկ Բերբերյանին գրած նամակում. «Շատ մօտիկ բարեկամներէն փրօֆ. Լ. Խաչիկեանը, որ մեծապէս հրճուեցաւ, երբ իմացաւ, որ մօտ ատենէն լոյս կը տեսնէ Գարեգին կաթողիկոսի ամբողջական երկերու Ա հատորը։ Իր գրասենեակին մէջ աչքէ անցուցի Գարեգին կաթողիկոսի արխիւին ցուցակը, հետաքրքրական նիւթեր կան այնտեղ ըստ երեւոյթին։ Դժբախտաբար միայն հինգ-վեց օր մնացի Հայաստան եւ այնքան զբաղած եղայ Էջմիածնի մէջ, որ անկարելի եղաւ ինծի աւելի երկար մնալ Մատենադարան եւ աչքի անցնիլ արխիւը։ Կարժե սակայն առիթով մը երթալ եւ շուրջ մէկ ամիս

մնալով՝ ուսումնասիրել այդ արխիւը եւ տեսնիլ, թէ ի՞նչ նորութիւններ կարելի է գտնել անոնց մէջ»։

Վարձատրված է Գարեգին վարդապետը, քանզի վավերագրերի ցանկում պահպանվում է նաև հաղորդում, որ «Գալուստ Կիւլպէնկեան հիմնարկութիւնը իր խորին շնորհակալիքը կը յայտնէ Գեր. Տ. Գարեգին եպիսկոպոս Սարգիսեանին ամբողջական երկերուն պատրաստութեան բազմապահանջ եւ պատասխանատու հոգը» ստանձնելու համար։ Գարեգին եպիսկոպոս Սարգսյանի պրպտող միտքը չէր կարող սահմանափակվել միայն այս գրքերի հրատարակությամբ, և նա ձեռնամուխ է լինում նաև Կարապետ եպիսկոպոս Տեր-Սկրտչյանի հոդվածների ժողովածուն հրատարակելուն։ Ահա ինչ է խոստովանում նա 1962թ. փետրվարի 26-ին ուղարկած նամակում. «Երբ Թավրիզ էի, ուր Կարապետ Տեր-Սկրտչեան սրբազանի յիշատակը այնքան կենդանի է, գաղափար ունեցայ «Արարատի» մէջ իր հրատարակած յօդուածները ի մի խմբելու և բացատրողական յառաջաբանով մը հրատարակելու»։

Գարեգին Սարգսյան մտավորականի աշխատասիրությամբ և առաջաբանով Անթիլիասում հրատարակվեց Կարապետ եպիսկոպոս Տեր-Սկրտչյանի ոգեղեն հոդվածների ժողովածուն։ Իսկ այդ օրերին հրատարակված իր աշխատության մասին Գարեգին Առաջին հոգևորականը համեստաբար գրում է. «Անցնող տարւոյն վերջատրութեան, անգլերեն լեզուով գրքոյկ մը հրատարակեցի Արեւելեան Եկեղեցիներու մասին. փոստի միջոցաւ կուղարկեմ Ձեզի օրինակ մը»։

Նամակները վկայում են, թե ինչպիսի բարեկամական հարաբերություններ են եղել հայ ժողովրդի մտավորականների, օտարազգի հայագետների հետ պրոֆ. Վահե

Մեքեյան, Պաուրա, Շահան Շահնուր, Հ. Միլլտենման, Սուրեն Բոլանջյան, Սիրարփի Տեր-Ներսեսյան և այլն: Մեկ անգամ ևս համոզվում և հստակ պատկերացում ես կազմում, թե որքան կարևոր և ազգանվեր գործունեություն է կատարել ի նպաստ հայ ժողովրդի և հայոց եկեղեցու միջազգային հեղինակության, երբ ծանոթանում ես մամակների այն բաժնին, որոնք պատմում են աշխարհի տարբեր տեղերում (Հնդկաստան, Ժնև, Փարիզ) հրավիրված գիտաժողովների, խորհրդակցությունների մասին:

Հետաքրքիր է նաև Բերբերյանի մամակը՝ հասցեագրված Գարեգին եպիսկոպոսին. «Օտար հայազետներու Օքսֆորտ ժամանումե օգտուելով՝ պիտի խնդրէի, որ անոնց հրատարակուած կամ պատրաստութեան մէջ գտնուող գործերուն ցանկը պատրաստել տայիք իրենց: Մինչեւ այսօր յստակ գաղափար մը չունիմ թէ Տրիսսըն ինչ պատրաստելու վրայ է»:

Պահպանված այս մամակները մեկ անգամ ևս հավաստում են, որ Նորին Սրբությունը վարչական, հոգևոր-եկեղեցական անվերապահ ծառայությամբ կարևոր դեր է կատարել նաև Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության դպրեվանքում նոր սերնդի դաստիարակության գործում. «Դժբախտաբար այնքան ծանրաբեռնված եմ դասերով և տեսչական գործերով, որ գրեթե երբեք առիթ չեմ ունենար մասնաւոր ուսումնասիրութիւններ կատարելու: Շաբաթական 22 պահ դասաւանդութիւն ունիմ: 18-ը՝ դպրեվանքի ընծայարանի սարկաւազներուն և 4-ը՝ ճեմարանական լսարանական բաժնին: Դասերս առհասարակ դասախօսութիւններ են, որոնք կը պահանջեն լուրջ պատրաստութիւն: Կողմնակի վանական հրապարակային դասախօսութիւններ աւելի կը ծանրացնեն

գրադումներս եւ յաճախ կը ցրուին ճիգերս: Կը յուսամ մէկ երկու տարիէն կը թեթեւանան դասերս եւ առիթ կը գտնեմ բանասիրական խորքով ուսումնասիրութիւնների»:

Լիովին չհրականացավ Նորին Սրբության այդ բաղձանքը, քանզի ժողովուրդը գնահատեց հայրենասեր հոգևորականի կազմակերպչական կարողությունները, նախնիներից ժառանգած առաքինի հատկանիշները՝ ջերմեռանդ հավատացյալ քաջ հովվապետ, կրթանվեր ու հայրենասեր մտավորական, և նրանից պահանջեց շատ ավելի կարևոր մի առաքելություն՝ հովվել հոտը Ամենայն Հայոց կաթողիկոսության բարձունքից: Ուսումնասիրելով Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի մամակների փոքրիկ մասը՝ պիտի ցանկանայինք, որ այն դառնար հասարակության սեփականությունը, որոնցից ամեն մեկը կարող է դիտվել իբրև գրական-գեղարվեստական մի փոքրիկ նմուշ, որոնք բնորոշում են Նորին Սուրբ Օծության հոգու վեհությունը, սրտի ազնվությունն ու մարդասիրությունը:

Հրապարակի վրա են մեր մշակույթի, գիտության, գրականության մշանավոր գործիչներից շատերի (Թումանյան, Տերյան, Իսահակյան...) մամակները, որոնք, ազգային և անհատական խնդիրներ արծարծելուց բացի, ընթերցանության սիրված գրքեր են դարձել: Հուսանք, որ մեծանուն հեղինակների շարքում Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի մամականին ևս կներկայացվի ընթերցողին, որը ոչ միայն գրական, այլև գիտամշակութային մեծ արժեք ունի:

ԲՈՒՌ-ԲՈՒՌ ՇԱՂ ՏՎԵՑ ՍԵՐ, ԳՈՒՐԳՈՒՐԱՆՔ

1995թ. ապրիլի 3-ին Լուսավորչի պատմական Աթոռի գահակալությանն է կոչվում Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն: Այս արժանավոր ընտրությամբ՝ երկյուղածորեն, հույսով, հավատով բացվում են Գալիքի մոր օրերի անծանոթ դռները հայ եկեղեցու համար: Վաղվա նկատմամբ վառ հույսի անկոտրում հավատով հայոց հոգևորական դասը և համայն հայությունը ցնծությամբ ընդունեց ոգեկան բարձր շնորհներով, իմացական պատրաստությամբ, անբասիր կենցաղով և համեստ բնավորությամբ, հոգևոր ու մշակութային արժեքների խոր ապրումով և անխառն հայրենասիրությամբ նորընտիր կաթողիկոսին: Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ն, ծնված լինելով համեստ, բարեպաշտ, կրոնական և ազգային ավանդույթներով հարուստ ընտանիքում, իր հզոր ներշնչումները քաղել է տոհմաշունչ բնօրրանից՝ տանը հնչող հոգևոր աղոթքներից, շարականներից, ռազմաշունչ ֆիդայական երգերից, որոնք տարիների մշուշի միջից նրա հիշողության մեջ երկարածովել, խտացել, վերածվել են հեքիաթային մի տեսիլքի: Ծննդավայրի եկեղեցում, կանթեղների թրթռացող լույսի տակ, ահա մեր աչքի առջև դայիրների կողքին կանգնած է ժանեկազարդ շապիկ հագած, բարակ մոմը ձեռքին բռնած, երազկոտ աչքերով ամաչկոտ մի մանուկ, որը բուրվառներից դուրս եկող քուլաներից արբեցած երգում է հայոց ոսկեղենիկ շարականները:

Վեհափառ հայրապետը Քեսաբի Ուսումնասիրաց միացյալ վարժարանից մինչև Լոնդոնի Օքսֆորդի համալսարան, մինչև Հայաստանյայց եկեղեցու բարձրագույն Աթոռ բարձրացել է շնորհիվ իր անընկճելի հավատի, անձնական և բարոյական հազվագյուտ այն շնորհների, որոնց խոր արմատները գտնվում են ծնունդ տվող ժողովրդի հոգում: Արդարև, շնորհազարդ Գարեգին Ա կաթողիկոսը, իր մեջ խտացնելով մեր նախնիների դրական գծերը՝ ջերմեռանդ հավատացյալ, անձնդիր հովիվ ու առաջնորդ, մարդասեր ղեկավար, հոգեշունչ բեմբասաց, կրթամվեր ու հայրենասեր հոգևորական, իր բովանդակ գիտակցական կյանքը, գիտությունն ու շնորհներն առանց մնացորդի նվիրել է իր եկեղեցուն, ժողովրդին, հայրենիքին: Նորին Սուրբ Օծությունը, վտարանդի Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունում ծավալելով հոգևոր, ազգային-եկեղեցական, մշակութային, ճարտարապետական, շինարարական բեղուն գործունեություն, փառքով և շուքով զարդարելով այդ Աթոռը, ազգի կամքով եկավ ս. Էջմիածին, որպես հաշտության աղավնի և սիրո ջերմության ցող՝ իր գիտությամբ, հայրենասիրությամբ ոսկե կամուրջ կապելով Հայրենիքի ու Սփյուռքի միջև:

Վստահ ենք, որ հայ եկեղեցու և ազգի գերագույն շահերի ըմբռնումով ազգային-եկեղեցական միասնության առաքյալ Գարեգին Ա և Արամ Ա հայրապետների սրտի, մտքի, հոգու մեծ բարեկամությունը կաճի և կշարունակվի նրանց հովվապետության տարիներին:

Այս միտքն է հաստատում Գարեգին վեհափառը Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում ընտրություններից հետո իր անդրանիկ քարոզում. «Մեկ ենք և անբաժանելի՝ մեր Առաքելական սուրբ եկեղեցիով, մեր դավանությամբ,

մեր աստվածակառույց ս. Էջմիածնով, մեր պատմության սուրբ մատյանով և մեր հայրենիքով»:

Հայոց հայրապետը, կյանքի մեծ խորհրդի առաջ կանգնած, քաջ գիտակցում էր, որ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսական գահը, իշխանության աթոռ և հեղինակության մական լինելուց ավելի, ծանր և պատասխանատու ծառայություն է եկեղեցու, ազգի և պետության համար: Վեհափառը փաստելով, որ նվիրական է մեր մահատակների խնկելի հիշատակը, ընտրության հաջորդ օրը ողջ հոգևոր դասով այցելեց Ծիծեռնակաբերդ՝ ծաղկեպսակ դնելու և իր հարգանքի տուրքը մատուցելու ցեղասպանության զոհերի հիշատակին:

Իր ժողովրդի անդոհալից կյանքով ապրող Հայոց հայրապետը, նշանաբան ունենալով՝ «Ոչ յօժարինք զքշուառութիւն մերոյ ազգիս ողբալ», իր առաջին հովվական սփոփարար այցելությունը կատարեց Շիրակի թեմ: Շրջելով երկրաշարժի հետևանքով ավերված գյուղերով, քաղաքներով, մոտիկից ծանոթանալով, զրուցելով տուն, տարիների վաստակ, աշխատանք, ապահովություն, վերապրողներից շատերն էլ՝ հավատը կորցրած վշտահար զավակների հետ, իր սերն ու գուրգուրանքն էր փոխանցում, աշխատում նրանց սրտերը լցնել ազգային հպարտության ամենաազնիվ զգացումներով՝ մասամբ մեղմելով ահավոր վշտի ծանրությունը, մորմոքը: Վեհափառը Գյումրիի Յոթ Վերք եկեղեցում աղոթքով ու սուրբ ուխտով պատարագ մատուցեց իր սգավոր զավակների համար: Ասում են՝ այդպես Խրիմյան Հայրիկն էր թաղից թաղ, գյուղից գյուղ, քաղաքից քաղաք շրջում, մխիթարական խոսքով ու օրհնությամբ սրտեր առնում: Ավետարանի շնչով և հայրենիքի սիրով առլցված՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գաբեգին Ա-ն սրտի մեծ հուզումով և խան-

դավառությամբ, բերկրալի զգացումներով ուխտի է գնում Արցախ աշխարհ, որը մեծ և կարևոր իրադարձություն է մեր ազգային, եկեղեցական ժամանակակից տարեգրության մեջ, քանզի հայ եկեղեցու պատմության նորագույն շրջանում առաջին անգամ է, որ Հայոց հայրապետը ս. Էջմիածնից, Արարատյան դաշտից, մայր հայրենիքից, Լուսավորչի կանթեղից լույս, օրհնություն և եղբայրական սիրտ զգացումներ է տանում հուժկու կամքի տեր իր զավակներին: Նա, տեսնելով ողբերգական պատերազմի հետքերը, բայց և քաջատեղյակ ժողովրդի անընկճելի արիությամբ, ոգևորությամբ հանդիպելով, ծանոթանալով, զրուցելով զինվորի, աշխատավորի, մտավորականի հետ, երջանիկ և հպարտ է արցախցու խորին համոզմամբ և գիտակցությամբ, որ դարերի ստրկությունից հետո համառ ու հերոսական պայքարով արդարորեն նվաճել է իր ազատությունը՝ խանդավառությամբ լցված հայրենիքի պայծառ, լուսե գալիքով:

Վեհափառը շատ երազանքներ է ունեցել, որոնք իրագործվել են, սակայն ամենամեծ երազանքը, Աստծո տված պարգևը Շուշիի Ամենափրկիչ եկեղեցում մատուցած պատարագն էր, երբ եկեղեցու զանգերի տոնական դողանջների համբարձումը դեպի երկինք ու նրա հետ նվիրական կամարներից արձագանքվող աստվածային երգեցողությունը սրբազան մի խորհուրդ էին ստեղծել իր մեջ: Վեհափառի համար Հայոց աշխարհի բնության յուրաքանչյուր պատկեր, ծառ ու թուփ, անկյուն ու խորշ անանուն մի սրբարան է, իսկ ապրող ու շնչող ամեն էակ նրա հոգում կաթեցնում է երկյուղած պաշտամունքի սրբազան մի սարսուռ, և այդ ամենը վերածելով տեսիլի՝ Հայոց հայրապետը, հոգու մեջ սեղմած քանկագին լուսանկարի, սուրբ մասունքի պես, վերադառնում է Մայր

Աթոռ՝ սեպուհ պարտքը համարելով այցելել Գուգարաց
և Արարատյան թեմ՝ մոտիկից շփվելու իր հավատացյալ
հոտի հետ՝ հաղորդակից դառնալով այն իրականութ-
յանը, որ հայրենիքը վերականգնվում է, և մեր ժողովրդի
համար նոր սկիզբ ու ոսկեդար է սկսվում:

Եվ ուր էլ որ գնաց, Հայաստան աշխարհի թե Սփյուռքի
հայոց թեմեր, իր հետ տարավ ու բուռ-բուռ շաղ տվեց
սեր, գուրգուրանք, համաստվածյան տրամադրություն-
ներ և բնութենապաշտ հակումներ, որ, ինչպես վերևում
նշեցինք, ներքին խոր ընդհանրություններով կապված
են մեր եկեղեցական տաղերի, արևագալի երգերի, շա-
րականների հետ:

Տաշիրում Վեհափառ հայրապետին համարեցին
«Սուրբի պես մարդ», ինչ որ ժողովուրդը տալիս է, ճշմա-
րիտ է և անկեղծ իբրև հոգու և սիրո քաղցր տուրք: Ժողո-
վուրդը տալիս է կոչում, որովհետև նրա հոգու խորքում և
դեմքի վրա տեսնում է բարությունից ծագած լույսեր և
տեսիլքներ: Վեհափառ հայրապետը հարազատ ծնունդն
է Հայաստանյայց եկեղեցու և նրա սրբազան ավանդու-
թյունների լուսավոր մթնոլորտով ներթափանցված՝ իրեն
հատուկ գործիմացությամբ ու հետևողականությամբ
առաջին իսկ օրից ձեռնամուխ եղավ Մայր Աթոռի
հոգևոր-վանական, կրթական, վարչական, տնտեսական
կյանքի, եկեղեցիների վերանորոգման և նոր եկեղեցինե-
րի կառուցման պատասխանատու աշխատանքներին:
Տասնամյակների ընդհատումից հետո Վեհափառը հա-
յոց հոգում՝ Տաշիր, Սպիտակ, Գյումրի, կատարեց եկե-
ղեցու հիմնարկեք: Մեծ ուշադրություն դարձրեց ս.
Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանին՝ ծրագրելով նոր խնդիր-
ներ, որոնց կատարումը պահանջում է սիստեմատիկ աշ-
խատանք, եռանդ ու նվիրում, բազմապատկեց Սևանի,

Շիրակի հոգևոր հաստատությունների սաների թիվը:
Հայոց Հայրապետը գրչի և մտքի մարդ է, նա թողնում է
պատկառելի վաստակ, որ վաղվա սերնդին պիտի ստի-
պի որոնելու, զննելու և ուսումնասիրելու նրա թողած ժա-
ռանգությունը: Իր բյուրեղյա պարզությամբ, մարդկային
ամենաազնիվ արժեքների դրսևորումով այդ գրքերը
կարծես թե կոչված են ժամանակակից մարդու Ավետա-
րանը լինելու:

Եվ ահա, երբ լրանում է Ամենայն Հայոց կաթողիկոս
Գարեգին Ա-ի գահակալության մեկ տարին՝ համեստ,
կարճ, բայց խոսուն ու խոստումնալից տարեթիվ, որի
ընթացքում ճշտվում և հաստատվում են ապագայի
ծրագրերը, մեզ վստահեցնում է, որ հանձին Նորին
Սուրբ Օծության՝ Հայաստանյայց Առաքելական եկեղե-
ցին ունի պայծառ մտքով և հավատով, նվիրումով, գոր-
ծունյա, շինարար կաթողիկոս, որն իր ուսերի վրա է
կրում Ամենայն Հայոց հայրապետության լուծը՝ իր
պարտքի ու առաքելական խորին գիտակցությամբ: Եվ
բովանդակ հայ ժողովրդի սրտագին մաղթանքն է, որ
Սրբություն Սրբոց Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը հաստա-
տուն և պայծառ մնա Աստծո փառքի և մեր ժողովրդի
մխիթարության Ամենայն Հայոց հայրապետի առաջնոր-
դությամբ: Հայոց եկեղեցին և հայ ժողովուրդն այսօր՝ իր
մտահոգություններով և որոնումների մեջ, ավելի քան
երբևէ, կարիք ունի մնան ոգեշնչող առաջնորդի, որպես-
զի այդ ոգևորությամբ հաղթահարի ու անցնի մեր աստե-
նական կյանքի փորձություններով լեցուն ճանապարհը:

«ՄԻ ԱԶԳ, ՈՐ ՄԵՐԺԵԼ Է ՄԵՌՆԵԼ»

Եկեղեցին հնուց անտի միշտ եղել և մնում է մշակույթի, իմացության, լույսի կենտրոն, որի ծոցում վերջերս Արագածոտնի թեմի առաջնորդ Նավասարդ եպիսկոպոս Կճոյանի մտահղացմամբ և Գարեգին Առաջինի օրհնությամբ հիմնվեց Օշականի ս. Մեսրոպ Մաշտոց դպրատունը, որն առաքելություն ունի՝ կամրջել հայոց ազգային լինելության հիմք հազարամյա անցյալը գալիք ժամանակների հետ:

1997 թվականի դեկտեմբերի երկուսին, Արագածոտնի թեմի առաջնորդ Նավասարդ եպիսկոպոս Կճոյանի նախաձեռնությամբ, Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի գլխավորությամբ Օշականի ս. Մեսրոպ Մաշտոց դպրատանը լուսավոր ծրագրերով և խոհերով գիտաժողովի էր հավաքվել հայոց ազգի ընտրանու մի մասը՝ շաղկապելու միմյանց հայոց հիմնհազարամյա պատմության երեկն ու այսօրը: Օրհնանքից ու մաղթանքից հետո Ամենայն Հայոց հայրապետը համակողմանի և խորությամբ շարադրեց իր մտածումները նորաստեղծ դպրատան կենտրոնի գործունեության ուղեգծի շուրջ և խոսքը մասնավորելով՝ ասաց. «Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի անուամբ մկրտուած դպրութեան տունն Օշականի մէջ ահա դռներ բացեր է իր առաքելութեան սկզբնավորման համար: Սուրբ Մեսրոպի նուիրական եւ սրբաճաճանչ շիրիմը այցելող ուխտավորի համար այլեւս կարելի կդառնայ նրա գերեզմանի կողքին այցելել մեծ սուրբի անունին նուիրված տունը եւ այնտեղ հաղորդվիլ Մեսրոպ

Մաշտոցի եւ թարգմանիչ վարդապետներու, մեկ խօսքով՝ մեր ոսկեդարեա ժառանգութեան արժեքներուն հետ:

Մերունդներ, դուք ձեզ ճանաչեք Օշականի մասունքացեալ շիրիմէն: Այն պետք է տարբերվի մնացած գիտական օջախներից (ակադեմիա, մատենադարան, քանդարաններ): Թող հավաքվի ոսկե դարի մեր թարգմանիչների ժառանգությունը: Այցելուն, ոտք դնելով դպրատուն, պիտի զգա մաշտոցեան ոգին ու շունչը»:

Հիրավի, դպրատանը հրավիրված գիտաժողովը հաստատեց, որ այն ոչ թե քարեղեն իրողություն կամ թանգարան է, այլ դպրատան սյունաքարդ կամարների տակ ապրում են խոհն ու խոսքը, կնդրուկն ու աղոթքը: Հատկապես դպրատանը շունչ ու ոգի է տալիս մեծ հայրը՝ Ուսուցչապետը: Կենտրոնը նաև ծառայելու է գիտաժողովների, ուսումնասիրությունների, շնորհանդեսների համար:

Ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանը հիշեց, թե ինչպես Մեսրոպ Մաշտոցի անվան մրցանակ շնորհելիս՝ այն տրվում էր բակում, ոտքի վրա, որ պատշաճ չէ: Ահա այս փառավոր տաճարում հնարավորություն է ընձեռվում Մեսրոպ Մաշտոցի անվան մրցանակը շնորհել իր անվան համբավին վայել միջավայրում:

Իսկ Մատենադարանի տնօրեն, ակադեմիկոս Սեն Արևշատյանը շնորհավորեց Վեհափառ հայրապետին, ներկաներին և հայ ժողովրդին՝ հաստատելով, որ այս մշակութային կենտրոնը չկրկնի մյուս հաստատություններին, ունենա իր ուրույն դեմքն ու դիմագիծը:

Նոր առաջարկություններով, ծրագրերով հանդես եկան ակադեմիկոսներ Գագիկ Սարգսյանը, Պիոն Հակոբյանը, Գրիգոր Խանջյանը... Գիտնականների յուրաքանչյուր ելույթում, կեցվածքում զգացվում էր պատկառանք և պատասխանատվություն անցյալի անկրկնելի մեծությունների և անկորնչելի արժեքների հանդեպ:

Խնկաբույր աղոթքներով ուղեկցվող խոսքն ու հորդորը ստեղծել էին սիրո, միասնության բարձր պատասխանատվություն, ցանկալի մթնոլորտ, որտեղ յուրաքանչյուր գիտնական կարծես ներքուստ հաշիվ էր տալիս աշխատատար ու պատվավոր այն գործի համար, որին կոչված է կամոքն Աստծո: Այդ պահին կարծես վերադարձել էին եռամեծ հայրապետների նախնի փառքն ու իմաստությունը:

Կենտրոնը յուրահատուկ է նրանով, որ կրոնականը, հոգևորը և աշխարհիկը կապում է ավանդույթների հետ: Գիտնականները հավաստեցին, որ այս քարեղեն փառավոր շինությունը բովանդակությամբ կիմաստավորվի, որը պատշաճում է անվանադիր Մեծն Մաշտոցին ու նրա շավղով քայլող հավերժի ճամփորդներին:

Գարեգին վեհափառը պարտավորեցրեց հավաքված գիտնականներին, որ բազմաթիվ ցուցանմուշների հետ կենտրոնին նվիրեն նաև իրենց հեղինակած գրքերը՝ ընծայագրով: Այնուհետև հրավիրյալները հավաքվեցին հանդիսությունների սրահ, որտեղ շարունակվեց հոգու, մտքի, խոհ ու խոսքի, օրհնության տոնահանդեսը, որ ծայր էր առել դպրատան կամարների ներքո: Հատկապես տպավորիչ էին Վեհափառ հոր համով պատմությունները. «Ես մարդասիրության, բարության նվիրված դասերը իմ սաների հետ անց եմ կացրել որբանոցում, ծերանոցում, որպեսզի նրանք տեսնեն, զգան և ըմբռնեն հոգու ցավը»:

Իսկ դարաբաղյան հարցի շուրջ ծավալված զրույցը և Վեհափառ հայրապետի պարզաբանումները՝ խտացված հայրենասիրությամբ, փիլիսոփայությամբ և մտքի թռիչքով, մի տեսակ խաղաղության և թարմության ցող բերեց ներկաներին:

Ամենահուզիչ հանդեսը Վեհափառ հայրապետին և գիտնականներին սպասվում էր եկեղեցու բակում, որտեղ

Արագածոտնի թեմի փոքրիկ երգիչների համույթը համեստ մի ծրագրով ողջունեց բարձրապատիվ հյուրերին, որը, կարծես, հաստատում էր վերջերս Լոնդոնի Օքսֆորդի համալսարանում Հայոց հայրապետի կարդացած դասախոսության այն միտքը, թե. «Մի ազգ, որ մերժել է մեռնել՝ կապրի հավերժորեն»:

Այնտեղ, ուր վերջանում է խոհը, սկսվում է ճարտարագիտությունը և երաժշտությունը:

Արագածոտնի թեմում տեղի ունեցած միջոցառումը հոգեպարար էր և անկրկնելի: Դա մի պահ էր, որտեղ խոհն ու խոսքը, երաժշտությունն ու ճարտարապետությունը, աղոթքն ու բանաստեղծությունը, երազանքն ու իրականությունը միաձուլվել, պարզ ու նախնական մի դաշնություն էին ստեղծել՝ ոգու, հավատի և հավերժության դաշնության... Արագածոտնի թեմի առաջնորդ Նավասարդ սրբազանը լիահույս է, որ իր սկսած գործը ավարտին կհասցնի, որովհետև թիկունքում Մեծն Մաշտոցն է, առջևում՝ շնորհաշատ Ամենայն Հայոց 131-րդ կաթողիկոսը, իսկ երիտասարդ առաջնորդը լցված է կառուցելու, ստեղծելու անուրանալի ձիրքերով, որի անխոս վկան է նորահիմն Մեսրոպ Մաշտոց դպրատունը:

Բնականաբար, հյուրերը չէին կարող չտեսնել և չզգալ այն կարևոր առաքելությունը, որ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի գլխավորությամբ այսօր իրականացնում է Արագածոտնի թեմի առաջնորդ Նավասարդ եպիսկոպոս Կճոյանը: Եթե փորձենք հովվության առաջին իսկ տարիներից սկսած առանձնացնել, ապա կունենանք հոգեվիճակների ու մտորումների, հարցադրումների ու բացահայտումների հետևյալ պատկերը, մի կողմից մտատիպարներ, մյուս կողմից՝ երկրի վիճակից ծնունդ առնող խռովքներ, աղոթքներ, երրորդ կողմից՝ նոր ուղիներ հայտնաբերելու որոշակի ըմբռնումներ:

Նավասարդ սրբազանն իր ծրագրերն անում է քրիստոսավանդ սիրով, որ կարևորն է, նրա գործը և խոսքը համոզում են մեզանից յուրաքանչյուրին: Անկարելի է լսել սրբազան հոր ոգևորիչ, սրտաբուխ խոսքը և չտրվել այդ ուժին (քարոզի նյութը, ճշմարիտ ըմբռնումից բացի, ունի մի հաջորդ աստիճան ևս. ըմբռնածի մատուցումը հավատացյալին), ու, թերևս, սրբազանի խորունկ խոսքի ուժն էր, որ պարոն Բարխուդարյանը պիտի խոստովաներ. «Սրբազանի խոսքը խորք ունի և կարողանում է սրտեր նվաճել», իսկ Գագիկ Սարգսյանը, «եղբայրաբար» ողջագուրվելով Նավասարդ սրբազանի հետ, ասաց. «Ընկերություն անելը սրբազանի բնածին կոչումն է, իր տարերքը: Նա կարողանում է բարձր պահել ընկերության դրոշը»:

Միանգամայն իրավացի է ակադեմիկոս Սարգսյանը, քանզի Նավասարդ սրբազանի նվիրումի չափն ու սահմանը՝ շռայլ ու անշահախնդիր, ամենահաս ու ամենատես է բոլոր ընկերների նկատմամբ:

Պահը սրտառույզ էր, և ես մտովի հիշեցի, որ օրերից մի օր Պարույր Սևակը Հակոբ Սալախանյանին հարցնում է. «Ժամը քանի՞սն է»: Նա նույն պահին հանում է իր ժամացույցը և կապում ընկերոջ թևին:

Հյուրերը հեռանում էին՝ իրենց հետ տանելով օրվա խորհուրդը, ապագայի հույսը, և ինչպես ակադեմիկոս Լևոն Հախվերդյանը հակիրճ ու պարզ բանաձևեց. «Վեհափառ տեր, սրբազան հայր, մենք խոնարհվում ենք Ձեր առջև, մենք Ձեզ սիրում ենք»:

Իրոք, սիրո և ակնածանքի օր էր, քանզի, ազգի մտքի ու հոգու մեծերն էին իրար գլխի հավաքվել, ասես, Մեծն Մաշտոցի հրավերով, և տեղին է հիշել ավետարանական կարճառոտ ու դիպուկ ասույթը՝ «Բարոք է մեզ աստ լինել...»:

«ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ԵՐԲԵՔ ՉԻ ՄԽԱԼՎՈՒՄ»

45 տարի է անցել այն օրից, երբ վառվռուն երազներով լեցուն 20-ամյա պատանին՝ Գարեգին Սարգսյանը, աղոթքը շուրթերին մտնում է Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության Մայր տաճար հայ գրի ու դպրության երկու մեծ երախտավորների՝ Ս. Սահակ հայրապետի և Ս. Մեսրոպ Մաշտոց վարդապետի մեծ գործին հետամուտ ու երկրպագու, թողնում է «ամենայն աշխարհայինը» և նվիրաբերվում հոգևոր կյանքի՝ իբրև կենդանի զոհ Տիրոջ Սեղանին: Հայոց եկեղեցին իր գիրկն է ընդունում ճշմարիտ հոգևորականի բոլոր արժանիքներով օժտված ապագա քաջ և անձնդիր հովվին, որի քահանայական ծառայության 45 տարիները՝ պատանեկությունից մինչև այսօր, եղել է նվիրում և պատարագ «ի վերայ Սեղանոյ Սրբութեան սպասու Եկեղեցւոյ»:

45 տարի շարունակ հայոց եկեղեցու կամարների տակ նա հոգևոր կրթություն, սնունդ, լույս և հավատք է ստացել, և նրա հոգին օրերի հետ լցվել է այն մաքուր կանթեղի լույսով, որի ձեթը, բանաստեղծի խոսքերով ասած, «Հայ ժողովրդի արցունքն է» եղել: Այդ լույսով օժված՝ նրա միտքն ու հոգին լցվեց անհատույց պարտքով դեպի հայ ժողովուրդը՝ բաշխելով իրեն «իբրեւ կենդանի հաց» «ընդ միոյ երեսուն, ընդ միոյ վաթսուն եւ ընդ միոյ հարիւր»: Այդ ոգով Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունում Գարեգին Սարգսյանն իր ծառայությունը սկսել է

իբրև քարոզիչ, բարի լուրի ավետարանող, բայց հոգևոր գործունեության 45 տարվա ընթացքում ամենից առաջ եղել է ուսուցիչ, որի սրտում երբեք չի մարել ուսանելու և ուսուցանելու սերը:

Եկեղեցու բեմը նրա համար հանդիսացել է ուսուցանելու, հոգեկան դաստիարակության վարժարան, ամբիոն, որտեղից հնչող ձայնը միշտ արձագանքել է մարդկանց սրտերի մեջ՝ շաղախված Տիրոջ անմահ հավատքով:

45 տարի ժողովրդի համար, որ կարոտ էր ճշմարիտ խոսքի, լույսի և աշխարհաշեն աշխատանքի, ինքնահոժար նվիրաբերեց երիտասարդ իր կյանքը և միշտ մնաց ուսուցիչ: Ուսուցանելու բնատուր ձիրքը չիսամբեց աշխարհիկ հուզումներից և չհանգցրին կյանքի հուզառատ փոթորիկներն ու չկարողացան նրան օտարել իր հիմնական կոչումից: Գարեգին Սարգսյան հոգևորականը եկեղեցասեր և ժողովրդանվեր գործունեությամբ, նկարագրի ազնվությամբ, մտքի և հոգու ճշմարիտ հարստությամբ, գրական վաստակով և մեր դասական հոգևորականների տեսիլքով 45 տարի անընդմեջ հովվեց աշխարհի չորս ծագերում ցրված հայ ժողովրդի «մնացորդացը», նույնացավ հոտի խռովքին, նրա հետ թափառեց ամենուր, որպեսզի հայ մարդու մեջ ամուր պահի ապրելու կամքը: Լիբանանը, Սիրիան, Պարսկաստանը, Ամերիկան եղան նրա տքնության վկաները: Ստացած դաստիարակությամբ և ներշնչումով նվիրվեց իր պարտականությանը՝ ստանձնելով առաջարկված թե՛ հոգևոր, թե՛ վարչական պաշտոններ: Որտեղ և երբ հայոց եկեղեցին նրա կարիքը զգացել է, ուր և երբ հայ ժողովրդի ցավն ու դառը վիճակը կանչել է, վազել է այդ ձայնի և պարտականության ետևից՝ անվարան, արի ու վճռական՝ ի վերուստ իրեն

տրված կոչմանն ու պարտականություններին հավատարիմ: Այդպես նա բացառիկ հանգամանքների և պայմանների մեջ ստանձնեց Թեհրանի թեմի առաջնորդի պաշտոնը, ապա մեկնեց Ամերիկա, կազմակերպեց թեմի աշխատանքները, ծաղկեցրեց եկեղեցիները, հայությամբ համախմբեց եկեղեցու շուրջ, ոգևորեց նոր սերունդին, որ ձմագնդի մնան օր օրի չհավեր օտար ափերում:

Ծառայության 45 տարիները պետք է տեսնել իրեն ծնունդ տվող մտահոգության ու պայքարի մեջ, ամուլ վեճերի և կրքերի վայր ու խանձարուր հայ իրականության անդաստանում, որոնք արձագանքն էին հայ ժողովրդի վշտերի, երազների: Ճկուն քաղաքականությամբ, իրեն հատուկ հնարամտությամբ և խորաթափանցությամբ Սարգսյան առաջնորդը ցանեց սեր, հույս, հավատ և իր ժողովրդին հեռու պահեց աղետներից, ուժացումից, այլասերումից: Սփյուռքահայությունն էլ, սիրելով իր առաջնորդին և վստահելով, միական ու միասիրտ ընտրեց Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս, որտեղ 18 տարի շարունակ իմաստուն ու շրջահայաց պաշտոնավարությամբ սրտագին հարաբերություններ է ստեղծում և պահպանում պետության հետ, իր անձով վկայում հոտի քաղաքացիական հավատարմությունը՝ տեղական պայմաններն ու ազգային ակնկալիքները համատեղելով եկեղեցու և հայ համայնքի հոգևոր կյանքի շինությանն ու պայծառացմանը:

Նորընտիր կաթողիկոսը խաղաղություն է ստեղծում իր գահի շուրջ և ժողովրդի ծոցում: Կաթողիկոսության աթոռ բարձրանալուց հետո հոգևոր և մտավոր ծառայության ճանապարհի վրա պատասխանատվության խոր զգացումով ձեռնամուխ է լինում թեմերի ստեղծմանը, եկեղեցիների կառուցմանը, բացվում են կիրակնօրյա

դպրոցներ և վարժարաններ, ծաղկում է հոգևոր կյանքը, հրատարակվում «Հասկ» ամսագիրը, վերանորոգվում և նորանոր արժեքավոր նմուշներով է հարստանում քանդարանը: Որպես ուսման և կրթության մարդ՝ նրա մեծագույն մտահոգությունն էր, նոր պահանջների համաձայն, նոր սերունդ կրթել, ուստի ստեղծում է բոլոր միջոցները՝ «Զարեհյան» դպրեվանքը դնելով իր բուն դերի և կոչման վրա:

Վեհափառ հայրապետը սաների սրտերում սեր արթնացրեց և նրանց մղեց դեպի հոգևոր ասպարեզ, ճեմարանում ստեղծեց եկեղեցական մթնոլորտ: Նրա հոգով քրծված՝ հասունացավ հոգևորականների և մտավորականների խոստումնալից մի սերունդ, որն այսօր Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունում շարունակում է սիրելի ուսուցչի գործը: Պատահական չէ, որ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության քեմական խորհրդի ատենապետ Խաչիկ Պապիկյանը Գարեգին վեհափառի գահակալած տարիները Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունում գնահատում է բեղմնավոր, արդյունավետ, լի շրջան և ավելացնում. «Մեծ անձնավորություն մըն է՝ իբրև հավատավոր ու ներշնչված հոգևորական, մեծ է և միաձույլ ամբողջություն՝ որպես Մարդ, հոգևորական, հայրենասեր»:

Հոգևորականի կոչումը և ուխտը սրբազան երդում էր նրա համար: Նա երբեք չի դրժել հոգևորականի ուխտը: Ապրելով իր ժողովրդի մտահոգություններով՝ նա Դեր Զորում Եղեռնի զոհերի հիշատակին կառուցեց եկեղեցի և ծնկածալ գնաց սրբավայր՝ աղոթքի ու խոկումի՝ ոգեկոչելով մեկ և կես միլիոն անմեղ զոհերի խնկելի հիշատակը: Ազգը միշտ հարգալից վստահությամբ գնահատել և պատվել է իր առաջնորդին, որն իրական շոշափելի ծա-

ռայություն է մատուցել իր եկեղեցուն և ժողովրդին, անվերապահորեն արժանացել է համատարած հարգանքի՝ որպես պարկեշտ, ազնիվ մարդ և մաքուր հոգևորական, քանզի նա ունեցել է ուսուցչական և հովվական կոչման նվիրականության ընդգծված դրսևորում, որն էլ նպաստեց, որ Աստծո և ժողովրդի կամքով 1995թ. ընտրվի Ամենայն Հայոց կաթողիկոս: Նա գալիս էր՝ հարուստ փորձ և գիտելիքներ ամբարած: Հավանաբար այդ իմաստությունը նկատի ուներ Լիբանանի պառլամենտի անդամ, մեր հայրենակից ժորժ Քասարջին, որը կաթողիկոսական ընտրություններից հետո եկել էր շնորհավորելու սիրելի Վեհափառին և իր խոսքում ի մասնավորի ասաց. «Խոնարհ է ապրել, որովհետև միշտ ուզել է մեծ մնալ, և համեստ, բեղմնավոր եղավ իր կյանքը, սակայն իր սրտի ամենեն վառ հրաշքներեն մին եղած է Ազգին սերը»:

Իսկ Հայկական համագումարի նախագահ Հրայր Հովնանյանը, ընտրությունների հաջորդ օրը իր տված հարցազրույցում ներկայացնելով Գարեգին Վեհափառի արժանիքները, ընդգծեց, թե Ազգային ժողովն ամենաճիշտ ընտրությունը կատարեց: Չսխալվեց նաև Հրայր Հովնանյանը, քանզի այսօր, երբ թերթում ես Նորին Սուրբ Օծություն Ս. Տ. Գարեգին Ա-ի «Երկամեայ տեղեկատուութիւնը», որտեղ մանրամասն ներկայացվում է հաշվետվություն վերջին երկու տարիների ընթացքում իրականացրած ծրագրերը՝ հոգևոր ճեմարան, տպարան, միաբանություն, վարչական, կազմակերպչական գործունեություն, քրիստոնեական դաստիարակության և քարոզչության գորացում, հովվապետական այցելություններ, այցելություններ ի Մայր Աթոռ ս. Էջմիածին, հայ եկեղեցու պաշտոնական հիմնադրության 1700-ամյակի նշում, կանոնադրության պատրաստման հարց,

տմոտեսական կացության մասին, համոզվում ես, որ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսությունը վստահելի ձեռքերում է, և ապագան լուսավոր է:

Հավատում ես, քանզի 45 տարի Գարեգին հոգևորականը քայլեց մեր եռամեծ վարդապետների ճանապարհով, նույն խոնարհությամբ վկայեց. «Ես կհավատամ մեր Փրկչի սիրո, խաղաղության և Ավետարանին», նույն խիզախությամբ խոստովանեց. «Ես կհավատամ և Էջմիածնին ու նրա առաքելությունը անցյալին մեջ, ներկայիս և ապագային», խորին հպարտությամբ հայտարարեց. «Ես կհավատամ Ս. Մեսրոպին, հայ լեզվին, հայ մշակույթին», միևնույն անխախտ համոզումով պատգամեց. «Ես կհավատամ իմ ժողովրդին և իմ հայրենիքին, մարտիրոսացած, բայց վերածնված հայ ժողովրդին ու Մայր Հայաստանին» և վերջապես նույն համեստությամբ ու անճնվիրությամբ ասաց. «Ես կհավատամ իմ ուժերին, իմ աշխատանքին, զոր ուխտել եմ ի սպաս դնել Հայաստանյայց եկեղեցուն և հավատավոր ազգին»:

45 տարի այդ ոգին էր, որ լուսավորեց նրա ճանապարհը, որով առաջնորդվեց ու գործեց և աղոթեց. «Եւ հերկեա զքնական անդաստան մարմնեղէն կարծրացեալ սրտիս՝ յընդօրինակութիւն արգասեաց հոգետր սերմանդ»: Մեծ է նաև Գարեգին Վեհափառի քարոզչական, գրական վաստակը և արժանի լուրջ գնահատության: Տասնյակի հասնող գրքերը մեր եկեղեցական գրականության մեջ մնայուն արժեք են ներկայացնում, որոնք նրա անունը դնում են հայ մշակույթի մեծ երախտավորների կողքին: Նա, որպես հմուտ աստվածաբան, ջատագովական աշխատություններին զուգընթաց գրել է նաև կրոնական գործեր, աստվածաբանական խոր հմտությամբ, վառ երևակայությամբ ու հայրենասիրական ջերմ

շնչով, որտեղ դրսևորում է ազգային ոգի, զգացողություն, միտք՝ հարուստ պատկերներով ու գրողական ազնիվ ներշնչումով:

Համառոտ ակնարկում Վեհափառ հայրապետի եկեղեցական, հոգևոր մշակութային բոլոր ձեռնարկների ու գործերի մասին անհնար է սպառնալ պատմել, որովհետև նա շարունակում է երիտասարդական ավյունով աշխատել ու ստեղծագործել. 45 տարիների բեղուն արարումով թեև խոնջացած, բայց մախաղը լեփ-լեցուն, կնճռոտ, սակայն միշտ բարձր ճակատով: Վեհափառ հայրապետը իր շնորհաբեր այցելությամբ, պերճախոս քարոզներով, հայրապետական պատգամներով, հայրական քաղցր վերաբերմունքով կարողացավ շահել ազգի սերն ու վստահությունը թե՛ Սփյուռքում, թե՛ Արցախում և թե՛ Հայաստանում: Ահավասիկ, Հայոց Հայրապետի 45-ամյա հոգևոր բեղուն կյանքի և գործի լավագույն ու ճշմարիտ գնահատականը: Ժողովուրդը երբեք չի սխալվում: Ուսուցչական, հովվական, գրական-ծառայություններին նվիրած նրա 45 տարիները լուսապսակ են հյուսել նրա խոհական ճակատի շուրջ՝ հայ ժողովրդի երախտագետ զգացումներով ընդելուզված:

Մեզ մնում է շնորհավորել Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի քահանայական ծառայության 45-ամյակը և սրտագին շնորհակալություն հայտնել Նորին Սուրբ Օծությանը բոլոր զոհողությունների, հոգածության, հայրական ուշադրության համար, որոնք միշտ և հանապազ մպատակամղված են եղել հայոց եկեղեցու գորացմանը, ազգի առաջընթացին և հայրենիքի բարգավաճմանը:

ԻՆՉՆ Է ՏԵՎԱԿԱՆ, ԻՆՉԸ՝ ՄՆԱՅՈՒՆ

Վաթսունհինգ տարի առաջ ամառային գեղեցիկ մի օր Սարգսյան ընտանիքում ուրախության համբույրով ողջունում և հաղորդում էին միմյանց, թե ծնվել է անդրանիկ արու զավակ: Եղեռնից մազապուրծ՝ Լիբանանի Քեսաբ գյուղում բույն հյուսած աղոթասեր և բարեպաշտ գերդաստանի անդամներից և ոչ մեկը 65 տարի առաջ չէր կարող երևակայել, որ ծնվել է ապագա Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ն և պետք է ապրի ու գործի որպես ճակատագրի ընտրյալ, քանզի կան մարդիկ, որոնց ուսերի վրա ծանրանում է սրբազան և վեհ կոչում՝ ծառայելու ժողովրդին և ավետարանական հավիտենական գաղափարներին:

Վաթսունհինգ տարի շարունակ սնարի մոտ երգած օրորոցայիններից մինչև պատանեկություն և երիտասարդություն, այնուհետև հայրապետական աթոռ՝ նա ներշնչվել և սնվել է ճշմարտության, լույսի, քրիստոնեական անսահման սիրո, հայրենասիրության և գթասրտության ամենամաքուր զգացումներով: Սրբազան Ավետարանի նվիրյալը շուրջ վաթսունհինգ տարի զինված Այբ, Բեն, Գիմ անպարտելի զենքով ու զրահով՝ բռնեց գիտության և ուսման ճանապարհը, որը նրան ծննդավայրի եկեղեցուց տարավ Քեսաբի Ուսումնասիրաց միացյալ վարժարան, Օքսֆորդի համալսարան: Ըմբռնելու և հասկանալու համար իր ժողովրդի պատ-

մությունը, ազգի ոգին, նրա պրպտող միտքը խորասուզվեց դարերի փոշիների մեջ թաղված ձեռագիր զանձերի, մագաղաթե մատյանների խորհրդավոր աշխարհում: Որպեսզի կարողանա քաղաքակիրթ աշխարհին ներկայացնել իր բարի, ստեղծագործ ժողովրդի արդար դատը՝ ուսումնասիրեց և տիրապետեց օտար լեզուներ (անգլերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, հունարեն, արաբերեն) և գրեթե վաթսունհինգ տարի ընկերների, բարեկամների շրջանակում, դասախոսական ամբիոնների առջև թե համաշխարհային գիտաժողովներում խոսեց պատմական Հայաստանի, հայ եկեղեցու, աստվածաբանության, հայագիտության և առհասարակ հայ ժողովրդի մասին:

Գարեգին Սարգսյան հոգևորականը, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունում զբաղեցնելով զանազան պարտականություններ (դպրեվանքի դասախոս, տեսուչ, թեմի առաջնորդ), այնուհետև բարձրագույն Հայ Եկեղեցու Նվիրապետական Աթոռ բարձրացավ անընկճելի հավատի, անձնական ու բարոյական, իմացական շնորհների և այն մեծ սիրո հետևանքով, որ վաթսունհինգ տարի անընդմեջ արժանացավ մանկական թոթովանքներից մինչև ուսումնառության տարիները, հոգևոր աստիճան ստանալը: Կյանքի զանազան տարուբերումներում նա երբեք չկորցրեց հոգու արիությունը և բնավորության զվարթ շեշտերը: Մեծ է նրա ավանդը Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության կազմակերպման, գրահրատարակչության բարգավաճման, բարեգարդման գործում, ուր նրա շնչով աճեց ու հասունացավ հոգևորականության մի սերունդ, որն այսօր մեծ նվիրումով ու ազնվությամբ կոչված է ծառայելու ազգի ու եկեղեցու շահերին: Նրա երկարամյա ու օգտակար ծառայությունները եկեղեցական-վանական, ուսուցչական,

հասարակական ասպարեզներում իր համեստ անձի շուրջը ստեղծեց համակրանք, և պատահական ու զարմանալի չէ, որ 1995թ. ապրիլի երեքին ազգի և Աստծո կամքով, երբ ընտրվեց Ամենայն Հայոց կաթողիկոս, մեր հայրենակիցներն աշխարհի տարբեր ծագերից՝ ուսանող, մեծահարուստ, քաղաքական-հասարակական գործիչ, մտավորական, եկան շնորհավորելու և իրենց սրտի խոսքն ասելու նորընտիր հայրապետին: Իսկ ՀՀ Նախագահն իր շնորհավորանքի խոսքում, իբրև երդում, հավաստիացրեց, որ երկուսով՝ Նախագահ-Վեհափառ, իրենց զուլխները մատաղ պիտի անեն սիրելի ժողովրդին: Նա իր համբուրելի արևմտահայերենով և ջերմ ու անկեղծ արտահայտությամբ սիրվեց և ընդունվեց հայրենիքում: Հայոց Հայրապետն իր աներկբայելի հայրենասիրությամբ եկավ որպես հաշտարար երկու աթոռների միջև՝ շարունակելու շրջահայաց նախորդների բարեկամությունն ու համագործակցությունը:

65-ամյա վեհափառը միշտ ապրել է իր ժողովրդի հոգսերով, հույսերով և ինչպես ինքն է խոստովանում. «Իբրև եկեղեցական, ժողովրդի զավակ, ես ապրել ու զգացել եմ իմ ժողովրդի ցավն ու հուսահատությունն իր ամբողջ խորությամբ»: Այդ նվիրումն էր, որ բարի Սամարացու նման ստիպեց աստվածընտիր հայրապետին առաջին հովվապետական այցելությունը սկսել Շիրակ աշխարհից՝ աղետից վիրավոր ու սզավոր ժողովրդին հույս, տոկալու կամք և օրհնություն բաշխելու: Այսպես նա իր ժողովրդի անլուր տառապանքի դիմաց մղկտացել, արտասվել էր, երբ 1988-ին աղետի բոթը լսելով՝ եկել էր հայրենիք, շրջել գյուղից գյուղ, քաղաքից քաղաք, մխիթարել, աղոթել. ցավը հոգում թաքցրած՝ նրանց փոխանցել սեր, հույս, հավատ: Հայոց հայրապետը կարոտով ու սիրով հովվա-

պետական այցելությունը շարունակեց նաև Հայաստանի և Սփյուռքի մյուս թեմեր, զրուցեց, խոսեց մանուկի, ծերի, երիտասարդի հետ, ինչպես հավասարը՝ հավասարի: Այդ այցելությունները օգնեցին Նորին Սուրբ Օծույթյանը ճանաչելու և հասկանալու իր ժողովրդի ցավերը, ապագա կարիքները: Նա ընտրության առաջին իսկ օրից մեծ եռանդով ու նվիրումով լծվեց աշխատանքի: Նա չէր կարող անտեսել երջանկահիշատակ Վազգեն վեհափառի մտահոգությունը, որը սրտի ցավով հաճախ էր խոստովանում. «Եկեղեցական կյանքի վերջին տարիներու տագնապը ամեն բանեն առաջ մեր տագնապն է հոգևորականության գիտակցության մը պակասին»:

Հայոց հայրապետը, հոգևոր ճեմարանի առջև դնելով նոր խնդիրներ և ծրագրեր, հրավիրեց Ամերիկայից Հայկազուն ծայրագույն վարդապետ Նաջարյանին, որպեսզի կրթի ու դաստիարակի հոգով մաքուր ու ազնիվ նոր սերունդ, անշուշտ, անմիջական իր ձեռքի և հովանու տակ: Ստեղծեց նոր թեմեր՝ Արագածոտնի, Արմավիրի, Գեղարքունիքի, Կոտայքի, Ուկրաինայի, Հարավային Ռուսաստանի: Համապատասխանաբար, որպես թեմերի առաջնորդներ, ձեռնադրեց վեց եպիսկոպոսների: Անհրաժեշտ գտավ իր իսկ զվսավորությամբ ստեղծել մի համձնախումբ, որը պետք է մշակի և ծրագրի հայոց եկեղեցու համար կենսական նշանակություն ունեցող սահմանադրությունը, որի մեջ ընդգրկված են ինչպես հոգևորականներ, այնպես էլ աշխարհիկ գիտնականներ: Վստահաբար կարող ենք ասել, որ շուտով հայոց եկեղեցին կունենա իր Սահմանադրությունը:

Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելու 1700-ամյակը արժանավայել տոներու համար նա Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում ստեղծեց հատուկ մար-

մին՝ բաղկացած ենթախմբերից, որոնք զբաղվում են գիտահրատարակչական, եկեղեցիների վերանորոգության, ցուցահանդեսների կազմակերպման, գիտաժողովների անցկացման, ուխտագնացության ծրագրերի իրականացմամբ: Ուրախությամբ կարող ենք վկայել որ այս երկու տարիներին հրատարակվել են աստվածաբանական, կրոնաբարոյական, գիտական, պատմական շուրջ հարյուր անուն գրքեր, որոնց թվում՝ Վեհափառ հայրապետի արժեքավոր գործերը: Գարեգին վեհափառի գրվածքներում արտահայտվում են նրա տաղանդի զանազան հատկանիշները՝ մարդկային բնավորություններ, ասելիքի դիպուկություն, զգացական լիցքեր և ընկերային հարաբերություններ դիտելու զարմանալի կարողություն, առողջ, նախապաշարունակներից և ավանդական կաշկանդումներից ազատ ինքնուրույն մտածողություն, լայն աշխարհայացք, հակում փիլիսոփայական խորհրդածությունների, բազմակնճիռ հանգամանքների մեջ ճշմարիտը, արդարն ու օգտակարը որոշելու սրատես աչք, թշվառին ցավակցելու զգայուն սիրտ:

Գարեգին վեհափառը հիմնեց Մայր Աթոռի պաշտոնաթերթը՝ «Քրիստոնեայ Հայաստանը», ժամանակ հատկացնելով նաև նորաստեղծ թերթին թղթակցելու: Պարբերաբար հրատարակվում է «Էջմիածին» ամսագիրը: Կազմել է բոլոր այն 40 եկեղեցիների ցանկը, որոնք պետք է վերանորոգվեն մինչև 2001թ., որոնցից մի մասի վերանորոգությունն ավարտված է արդեն: Վեհափառ հայրապետի ձեռամբ Հայաստանի տարբեր շրջաններում կատարվեցին եկեղեցիների հիմնարկեքներ: Այս ամենի փառապսակը պիտի հանդիսանա Երևանում Գրիգոր Լուսավորիչ Մայր տաճարի կառուցումը, որը 1700-ամյակի խորհրդանիշ և խորհուրդն է հանդիսանալու:

Ակներև է, երբ թիկունքում 65 տարիներ են, որքան դժվար է անցողիկ մի ակնարկում թվարկել այն բազում գործերը, որոնք իրագործել է եկեղեցական-հասարակական, դպրոցական-կրթական, գրական-գիտական ասպարեզներում մեծ անուն հանած այնպիսի անհատականություն, ինչպիսին է Գարեգին Ա կաթողիկոս Սարգսյանը:

Սովորաբար ծննդյան օրը ուրախության, զվարճության օր է, մինչդեռ Վեհափառ հայրապետի համար այն սրբազան և նվիրական աղոթքի ու հոգևոր հաշվետվության օր է Աստծո ու սեփական խղճի առաջ: Նրան ուղղված շնորհավորանքները ստիպում են խորասուզվել վաթսուհինգ տարիների խորքերը, որոնել, թե ի՞նչն է տևական, ի՞նչը՝ մնայուն իր ապրած կյանքում, ոչ այնքան բավարարվել իրագործված աշխատանքներով, այլև նկատել թերին ու չարվածը և ուրախանալ միայն այն ժամանակ, երբ հոգու հաշվեմատյանը լցված է հայրենամկեր, եկեղեցաշեն գործերով:

Ի վերուստ են սահմանված Գարեգին Առաջինի պարտականություններն ու իրավունքները, տալիքն ու առնելիքը, որտեղից գալն ու ուր գնալը: Հոգեկան հարստությամբ են փոխհատուցված Հայոց հայրապետի կորուստները, որը իմաստավորվեց, երբ ազատագրված Արցախի հողում, Շուշի քաղաքի եկեղեցում պատարագ մատուցեց: Ջենքով իր ազատությունը ձեռք բերած հայրենի այս մի պատառ հողի վրա նա կարոտով մայեց իր հերոսական ժողովրդի մի փաղանգին, գտավ նախնյաց ազատաբաղձ ոգին և գոտեպնդվեց նրանց արիությամբ:

Մեծագույն երազանքն առջևում է, երբ Վանա ծովի ջրերը ևս պիտի համբուրեն նրա ոտքերը, և աշխարհասփյուռ հայությանը պիտի հրավիրի համընդհանուր

մկրտության Վանա ծովակում, որպեսզի արվեստագետի՝ Միեր Սկրտչյանի խոսքերով ասած՝ «Ոչ մի եկեղեցի թիկունքից մատ թափ չտա մեզ վրա»:

Այնժամ գալիք վաթսունհինգ տարիների հոգնությունը հուզալից կօրհնի՝ մխիթարված, արբեցած հայրենի անդաստանում պտղավորված հուռթի հասկերով, ոսկեշող արտերի ծփանքով: Եվ Մեսրոպյան ոսկե տառերով կարձանագրվի, թե նահատակների չիրականացած երազը իրագործեց մեր սերունդը երրորդ հազարամյակի շեմին կամ միջօրեին:

ՀԱՐՑԱԶԻՐՈՒՅՑՆԵՐ

«ԵՐԲԵՄՆ ՆԱՅՈՒՄ ԵՆՔ ԵՏ,
ՈՐ ԳԱԼԻՔԸ ՏԵՍՆԵՆՔ»

ԱՍԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.-Ն
ՎԱԹՍՈՒՆՀԻՆԳ ՏԱՐԵԿԱՆ Է

– Վեհափառ Տեր, թույլ տվեք շնորհավորել Ձեր ծննդյան օրը, մաղթել առողջություն, երկար տարիների կյանք և բեղուն գործունեություն: Թիկունքում մնացին արգասաբեր ու լարված տարիներ: Ի՞նչ զգացումներ ունեք այսօր և ինչպե՞ս եք գնահատում անցած տարիները:

– Փառք և գոհություն եմ տալիս բարձրյալն Աստծուն, որ ինձ շնորհեց կյանքի վաթսուհինգ տարի: Այս ընթացքում իմ ծննդյան տարեդարձները չեմ նշել, բացառությամբ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության գահակալության 10-ամյակը: Հավանաբար կհարցնեք՝ ինչո՞ւ: Ես նայում եմ կյանքին պարտավորությամբ: Իմ աշխարհընկալման ձևավորման համար երախտապարտ եմ պարզ, մաքուր գյուղական միջավայրին՝ խառնված հողի, ջրի, գրականության, մշակույթի հետ, որտեղ ծնվել եմ և անցկացրել իմ մանկությունն ու պատանեկությունը: Ծնողներիս անհուն սիրով, նվիրվածությամբ, գուրգուրանքով եմ պարուրված եղել իմ վաղ տարիները: Ապրեցինք համեստ, բայց նեղություն, զրկանք չտեսանք: Իմ սիրեցյալ ժողովրդին ուզում եմ ասել, որ եթե Աստված երկրորդ անգամ կյանք տար ինձ, ես այն դարձյալ ապ-

րելու և արժևորելու էի իբրև հոգևորական: Կյանքիս վաթսունհինգ տարիների գնահատականը թողնում եմ պատմաբաններին, վարքագիրներին, որոնք անկաշառու ճշգրիտ կկարողանան վերլուծել, չափել, կշռել ու եզրակացություն անել: Պետք է խոստովանեմ՝ ավելի շատ տխրում եմ, քանզի յուրաքանչյուր տարեդարձ ինձ հեռացնում է իմ ծնունդից:

– Այն ճանապարհը, որ անցել եք Դուք, և՛ կարճ է, և՛ երկար, պատմության համար՝ ակնթարթ, իսկ մարդ անհատի համար՝ հավերժություն: Գալիքը ինչպե՞ս է ներկայանում Ձեզ, երբ հայոց հովվապետն եք և առջևում բազում խնդիրներ կան չլուծված:

– Վաթսունհինգ տարվա կյանք, որից 45-ը հոգևոր ասպարեզում է անցել: Իմ համոզմամբ՝ ոչ թե տարիների հանրագումարը, այլ ներքին բովանդակությունն է իմաստ և արժեք տալիս կյանքին: Խառնվածքի բերումով՝ միշտ ինձանից, իմ կատարած գործերից անբավարարվածության զգացում ունեմ, որը հաճախ հնչում է իմ հրապարակային խոսքում: Ես նայում եմ գավաթի ոչ թե լցված, այլ դատարկ մասին, լցվածը Աստծունն է, դատարկը՝ մեր պարտքը: Ինչպիսի գործեր էլ կատարեմ, որ արժանանա ժողովրդի գնահատանքին, ինձ թվում է ոչ լիարժեք, աչքս միշտ չարածի և չեղածի վրա է: Թերևս այս չբավարարվածությունը օգնեց, որ քահանայական 45 տարիները դատարկ չանցան, բայց թե որքան լիքը եղան, այդ արդեն պատմության խնդիրն է: Առավելապես, երբ այսօր Հայաստանը պատկանում է հային, և մենք կերտում ենք անկախ հայրենիք, ապա օր օրի ծնվում են նորանոր հիմնախնդիրներ, ծրագրեր, որոնք պահանջում են լուծումներ, որ գործնական մեր հայրենիքը և եկեղեցին: Անհրաժեշտ է՝ եկեղեցում նոր շարժում,

գործունեություն ծավալվի, որ ժողովուրդը տեսնի և զգա եկեղեցու ոչ միայն պատմականությունը, այլ նրա ներկա ազդեցությունն իր կյանքում: Պետք է գործի դնել բոլոր լծակները՝ խոսքի, գրի, որպեսզի եկեղեցին, ինչպես որ եղել է պատմության ընթացքում, այսօր էլ մեզ համար լի-նի Մեծ ուսուցչի, վարդապետի գործերի և երազների թարգմանը, վերադառնանք մեր էությունը կազմող դարերից ժառանգած այն արժեքներին, որոնք հային հայ են պահել:

Մեր առաջնահերթ խնդիրն է՝ փոխվել և մեր անցած կյանքը մվիրել եկեղեցու վերաաշխուժացման, վերակենսավորման առաքելությանը: Այսօր ամենուրեք հնչում է՝ «Մեկ ազգ, մեկ եկեղեցի, մեկ հայրենիք» կարգախոսը: Մինչդեռ մեր գերագույն հրամայականն է, թե ինչպես պետք է այդ կարգախոսն արտացոլվի առօրյա կյանքում: Իմ աղոթքն է ու պատգամը, որ ազգը սիրով ու խաղաղությամբ միաբանվի Մայր հայրենիքի շուրջ և երկիրը դարձնի հայրենաշեն գործերի առանցքը, քանզի չկա հայ ժողովուրդ՝ առանց Մայր հողի, և չկա հայի ճշմարիտ հավատ՝ մեր սուրբ ու առաքելական եկեղեցուց դուրս: Փրկարար ու շինարար պատգամ, որ հին դարերից մեզ են ժառանգել որպես գերագույն իմաստություն, ու այն մեր օրերում դառնում է այժմեական ու հրամայական: Մենք մշտապես եղել ենք մեկ եկեղեցի, որի հարկի տակ երբեմն ծնվել են ներքին ընտանեկան վեճեր, տարածայնություններ, բաժանումներ: Այսօր դրանց ծնունդ տվող պատճառները վերացած են, ուստի Հայ Առաքելական եկեղեցին՝ իր Մայր Աթոռով, իր Ամենայն Հայոց կաթողիկոսությամբ և մվիրապետական աթոռներով, կոչված է անցյալի բոլոր վեճերին վերջ տալ և մտնել մի նոր դարաշրջան, որպեսզի գերագույն արդյունավորությ-

յամբ նվիրվենք ու ծառայենք անկախ հայրենիքի և եկեղեցու բարգավաճմանը: Այս չէ՞, արդյոք, նաև պատգամը մեր բյուրավոր նահատակների, որոնք իրենց անհայտ շիրիմներից աղոթում են հայ ժողովրդի զավակների միասնության ու խաղաղ կյանքի համար՝ ի խնդիր մեր եկեղեցու և ազգի գերագույն շահերի:

– «*Ես չասացի, որ Դուք չեք չարչարվի, ես չասացի, որ Դուք չեք տանջվի, այլ ես ասացի՝ Դուք կհաղթեք*»: Հիսուսի այս խոսքերը անվերապահորեն կարելի է վերագրել Ձեզ: Արդյոք Ձեր բոլոր՞ երազանքներն են իրականացել:

– Հիշում եմ, երբ Նոր տարվա գիշերն այցելեցինք հիվանդ, անկողնում գամված 80-ամյա Գարեգին Հովսեփյան կաթողիկոսին, այն ժամանակվա կաթողիկոսական տեղապահը վեհափառին տասը տարիների կյանք ցանկացավ: Կաթողիկոսը պատասխանեց. «Քիչ է, քիչ է, չեմ կարող իմ գործերը տասը տարում ավարտել»: Ուստի ո՞վ կարող է ասել, որ իր իղձերը, հեռանկարները, երազներն ամբողջապես իրականացել են: Այսօր էլ ես ունեմ շատ երազանքներ, որոնք չեն իրականացել: Բաղձանքս էր ուսումնասիրական, գրական, գիտական աշխատանքներով մեր եկեղեցին ծիսագիտական, աստվածաբանական, գրական մշակութային գրականությանն իմ բաժինը բերել: Մի փոքրիկ գրքույկ ունեմ՝ «Հայաստանեայց եկեղեցին իր «ծառայական կերպին» մեջ, որի յուրաքանչյուր էջը կարող է մեկ հատոր լինել: Ուզում եմ գրել մեր եկեղեցու պատմությունը ոչ թե սովորական իմաստով, այլ այնպիսի մոտեցմամբ ու խորությամբ, որ գալիք սերունդը նկատեր ոչ որպես անցյալ, այլ իր կյանքի մեջ գործոն ազդակի ըմբռնումով: Դժբախտաբար, եկեղեցական-վարչական աշխատանքն այնպես է կլա-

նել իմ առօրյան, որ չեմ հասցնում ավելի շատ նստել գրասեղանի առջև:

Երկրորդ նպատակս է՝ եկեղեցու մեջ վանական կյանքը վերակենդանացնել: Պատմությունից հայտնի է մեր վանքերի, վանական հաստատությունների հոգևոր եռուն կյանքը: Եթե երբևէ եկեղեցին աղքատանա, հոգևոր, ծիսական, գրական, գիտական, մշակութային կյանքով չապրի, այն կդառնա ընդամենը հուշարձան: Իմ ըմբռնմամբ՝ եկեղեցու սիրտը վանականությունն է, այն իմաստով, ինչպես հայ ժողովուրդն ապրել է անցյալում՝ հայեցողական, խորհրդածական, գրական, մշակութային: Վանական կյանքին պետք է խառնվեն հայ կանայք: Թող մեր կանայք էլ գան և մասնակցեն հոգևոր կյանքին: Վստահ եմ, որ նրանց ներկայությունը նոր քափ ու ոգևորություն կհաղորդի Ավետարանական գաղափարները յուրաքանչյուր մարդու սրտին հասցնելու գործում...

Որքան խոսում եմ մարդ արարածների մասին, հանկարծ նկատում եմ, որ անելիքը շատ է ավելի: Երևի թե այս է իմ ապրելու կերպը: Երբեմն մայում ենք ետ, որ գալիքը տեսնենք:

1997թ.

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՊԵՏՔ Է ՈՒՆԵՆԱ ԻՐ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

(հարցազրույց Ամենայն Հայոց կաթողիկոս
Գարեգին Ա-ի հետ)

– Վեհափառ Տեր, 1836թ. Նիկոլայ Առաջին կայսրը վավերացրեց Կովկասի կառավարչապետ Պասկևիչի նախաձեռնությամբ ստեղծած գաղտնի հանձնաժողովի մշակած հայ եկեղեցու ներքին կյանքը սահմանող կանոնադրության նախագիծը: Դրանից հետո Հայոց եկեղեցին մոր Սահմանադրություն չի ընդունել: Որևէ ծրագիր կա՞յդ առումով:

– Որպեսզի առավել հաստատ հիմքերի վրա կազմակերպվեն և գորացվեն մեր եկեղեցական համայնքները, կրոնական, մշակութային կազմակերպություններն ու կրթական հաստատությունները, եկեղեցին պետք է ունենա իր Սահմանադրությունը: Այդ նպատակով Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի ժողովը քննարկեց ու հաստատեց մի որոշում, որով պետք է ստեղծել գործիմաց մասնագետներից կազմված հանձնախումբ, որ մշակի մեր եկեղեցու և ազգի շահերից բխող կանոնադրություն: Դարեր շարունակ հայոց եկեղեցին չի ունեցել համապատասխան Սահմանադրություն, որը նպատակահարմար նկատվեր և թույլ տար, որպեսզի բոլոր նվիրապետական աթոռները գործեին Մայր Աթոռի վերին իշխանության ներքո: Արևելյան Հայաստանում գործում էին «Պոլոժե-

նիեի» օրենքները: Արևմտյան Հայաստանում 1836թ. որդեգրվեց ուրիշ Սահմանադրություն, որով առաջնորդվում են տակավին Կ. Պոլսի, արաբական և Միջին Արևելքի երկրներում: 1920թ. Մայր Աթոռում գումարված ժողովների օրակարգում միշտ էլ բարձրացվել է այդ հարցը: Երջանկահիշատակ Վազգեն վեհափառն իր ընտրվելուց (1955թ.) մինչև վախճանը (1994թ.) աշխատեց, որ մշակվի և հաստատվի հայոց եկեղեցու համար կենսական նշանակություն ունեցող կանոնադրություն: Այդ հրատապ հարցի ձգձգման պատճառով մեր եկեղեցին թեև գոյատևել է, բայց չի գործել պետական, վարչական, ընկերային, քաղաքական մեկ համակարգում՝ բաժանված լինելով տարբեր երկրների ու պետությունների կաշկանդիչ տարածքներով ու սահմանափակումներով:

Ժամանակն է մեկտեղվելու, ներքնապես ամրանալու, միասնաբար մտածելու, գործելու և անբաժան հառաջ ընթանալու: Հարցը բարձրացվեց իմ ընտրության հաջորդ օրը Ազգային ժողովում, որտեղ առաջարկություն արվեց առաջիկա երկու տարում պատրաստել և քննարկման ներկայացնել համապատասխան նախագիծ: Նախագծի աշխատանքներին, բնականաբար, մասնակցել են նաև նվիրապետական աթոռների ներկայացուցիչները: Վստահ եմ, որ ազգի և եկեղեցու շահերը պաշտպանող մոր Սահմանադրությունը կլինի գործնական առումով առաձգական բոլոր ժամանակների համար՝ անկախ երկրում ստեղծված դժվարություններից, ինչպես նաև չվնասելով և հարգելով մասնավոր շահերը՝ կպաշտպանի ընդհանուրը: Միայն այդպիսի Սահմանադրությամբ հնարավոր է, որ ամրապնդվի ու ծաղկի հայոց եկեղեցին՝ ինչպես հայրենիքում, այնպես էլ հեռավոր ասիերում:

– Չերդ Սրբություն, 1920թ. Հայաստանում խորհրդային կարգեր հաստատվելուց հետո «անաստվածները» բոլոր միջոցներն օգտագործեցին եկեղեցիները փակելու, և եկեղեցական կալվածքներն ու սրբազան մասունքները բռնագրավելու համար: Դժբախտաբար, շատ սրբություններ թալանվեցին, որոնց ճակատագիրն անհայտ է, իսկ որոշ մասն էլ թանգարանների նկուղներում են պահվում: Արդյոք ժամանակը չէ՞ որանք վերադարձնել օրինավոր տիրոջը՝ եկեղեցուն:

– Այդ հարցով զբաղվում են շատ մախանձախնդիր մարդիկ: Դեռևս չի ճշտված, թե ժամանակին քաղաքական ծայրահեղականները ինչ բարբարոսությամբ են կորստյան մատնել եկեղեցական սրբությունները: Մասունքները չպետք է մնան որևէ մեկ թանգարանի կամ պահոցի մեջ, այլ պետք է վերադարձվեն եկեղեցուն, և մեր պարտքն է ամեն գնով հավաքել այդ սրբությունները և վերադարձնել Մայր Աթոռին կամ համապատասխան եկեղեցու, որոնք ոչ թե սոսկ պատմական հիշատակներ պիտի լինեն, այլ ներգործում ուժ դառնան՝ ինչպես Գրիգոր Լուսավորչի Աջը, որով օրհնում ենք սուրբ մյուռոնը: Տարիներ առաջ ս. Հռիփսիմեի տաճարի շուրջը կատարված պեղումներից հայտնաբերվեցին մասունքներ, որոնք դրվեցին գերեզմանանման ապակիով ծածկված հատուկ տուփերի մեջ: Դժբախտաբար, այդ մասունքները ուխտագնացության առիթ չդարձան, ուստի մենք պետք է մշակենք և զարգացնենք բարեպաշտական զգացումներ բոլոր սրբությունների նկատմամբ և ծառայեցնենք մեր ժողովրդի կյանքում՝ որպես սուրբ հոգու ներգործություն:

– Վազգեն Վեհափառը սրտի ցավով միշտ նշում էր. «Եկեղեցական կյանքի վերջին տարիներու տազնապը,

ամեն բանից առաջ, մեր տազնապն է՝ հոգևորականության հոգևոր-բարոյական կյանքի, և հետևանքը՝ առաքելության գիտակցության մը պակասին»: Պետք է ենթադրել, որ այնքան էլ գոհացուցիչ չէ Չեր ստացած ժառանգությունը:

– Անհրաժեշտ է օգտագործել ամեն միջոց և հնարավորին առավելագույնը՝ միացյալ ճիգերով զորացնելու և շենացնելու նոր կյանքի կոչված հայոց եկեղեցին: Որևէ անհատ, որքան էլ տաղանդ ունենա Աստծուց տրված և ինչքան էլ միջոցներ, չի կարող մեծ գործեր անել առանց իր ժողովրդի մասնակցության: Ուստի կոչ են անում մեր ժողովրդի բոլոր զավակներին, աշխարհի որ մասում էլ ծվարած լինեն, բոլորս մեկ ազգի զավակ ենք, և այդ իմաստության գաղափարով՝ մեկ սիրտ, մեկ հոգի, պատմության մեծագույն վիշտը մեր սրտի մեջ առած, սեփական ոտքերի վրա ամուր կանգնած, բոցավառ հավատով իմաստությունը Աստված մեր ազգի զավակներին առավելապես բաշխի իր ստեղծարար շնորհները և սիրո ու միության ոգին:

Իսկ մեր իղձն է՝ սպասումը, որ հայ հոգևորականությունը, գիտակից իր վսեմ կոչումին, հոգով չտկարանա և գոհ չդառնա այլևայլ փորձությանց:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՓՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲՈԼՈՐ ՀԱՅԵՐԻ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՀԱՍԿԱՅՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ Է

Ամենայն Հայոց հայրապետ Վազգեն Առաջինի հրավերով Հայաստանում է գտնվում Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն: Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում հանդիպեցինք և խնդրեցինք պատասխանել մեզ հուզող մի քանի հարցերի:

– *Վեհափառ Տեր, 1988 թվականի դեկտեմբերյան աղետից հետո Դուք անմասն չմնացիք: Եկաք Հայաստան՝ նյութական և բարոյական օգնություն բաշխելու հազարավոր աղետյալների: Ի՞նչ առաքելությամբ եք այս անգամ Մայր հայրենիքում:*

– Եկել եմ՝ ընդառաջելով Ամենայն Հայոց հայրապետ Վազգեն Առաջինի հրավերին, Դեր Ձորի նորաբաց (1991թ.) Սրբոց Նահատակաց եկեղեցու և հուշարձան համալիրի բացման հանդիսություններից հետո՝ մեզ համակած զգացումները, ապրումները Վազգեն Առաջինի հետ կիսելու և փոխանցելու հայրենիքին, հայ ժողովրդին: Դա իմ պարտքն էմ նկատում, որովհետև Դեր Ձորի անապատի մեջ հարյուր հազարավոր հայ նահատակների արյան գինը Հայաստանն է, նահատակների հանգուցային կետը Հայաստանն է, նրանց նահատակության նպատակակետը Հայաստանի անկախությունն ու ազատությունն է, ու նաև նրանց մարդկային և ազգային իրավունքների ճանաչման հարցն է: Հետևաբար, ես

եկել եմ այստեղ՝ Դեր Ձորից հայ ժողովրդին բերելու նահատակաց հարգանքի և գնահատանքի, հավատարմության և երախտագիտության խոսքը: Այս այցելությունն նկատում եմ կարևոր, որովհետև Վազգեն Առաջինի հետ անձնապես մտերմորեն խոսակցում եմք մեր եկեղեցիների կատարելիք գործերի, դերի, մեր ժողովրդին բերելիք նպաստի մասին՝ լինի հայրենիքի մեջ, լինի արտասահմանում:

Ես անհունորեն ուրախ եմ և ինքս ինձ Աստծո կողմից վարձատրված եմ զգում, որ այս վերջին տարիներին, Աստծո օրհնությամբ և Վազգեն Առաջինի ընդառաջումով, հայ եկեղեցու երկու կաթողիկոսների միջև սերտ գործակցության մի ճանապարհ բացեցինք, որովհետև մեր եկեղեցիները մեկ են և չեն կարող մեկ չլինել, քանզի առաքյալներից ժառանգած և Լուսավորչից կտակված է մեզ մեկ լեզվով, մեկ ծեսով, մեկ վարդապետությամբ, մեկ կանոնով: Ուզում եմք այս այցելությամբ ևս սերտացնել այդ հարաբերությունները, որի համար կապահանջվեն բազում ու բազում նորանոր հանդիպումներ: Պարագանքի բերումով է, որ մեր կաթողիկոսությունները դարերից ի վեր եղել են առանձին, որը չի կարող պատճառ հանդիսանալ, որ մենք դառնանք իրարից անջատ երկու եկեղեցիներ:

Երրորդ նպատակս է՝ մոտից տեղեկանալ, թե ի՞նչ է կատարվում հայրենիքում այս օրերին: Մամուլով, հաղորդակցության այլ միջոցներով կամ ուրիշների հաղորդած տեղեկություններով ես չեմ կարող առաջնորդվել: Ես պարտավոր եմ ուղղակի կապ հաստատել հայրենիքի պատասխանատու անձերի հետ, առավել հստակությամբ, պայծառությամբ իմանալ նրանց ապրումները, խոհերը, ծրագրերը, նպատակները, որպեսզի կարողա-

նամ իմ խոսքը, բաժինը բերել, որքան էլ այն համեստ լինի, և շաղախել հայրենաշինության, վերականգնումի և անկախության գնալու այս երթի հաջող ելքի համար: Վերջապես, իմ տեսակետները ուզում եմ բաժանել նրանց հետ, ովքեր մնան պատասխանատվություն են վերցրել իրենց վրա այս դժվար օրերին, մի խոսքով, երկ-խոսությամբ կարելի է հասկանալ իրար, բանավեճը սրտանց, անկեղծ խոսակցությունն է, որ մարդու առաջ կբացի իրական ճամփան, որովհետև խոսակցության մեջ եղող անձը իր խոսակցի խոսքերի մեջ ինքն իրեն դիտելու հնարավորություն կունենա, նաև խոսակիցը իրեն ճիշտ կհասկանա և իր վերաբերմունքը կճշտի:

– *Ունենալով երկար տարիների եկեղեցական և ազգային գործունեության հարուստ կենսափորձ, ինչպե՞ս եք գնահատում Հայաստանի Հանրապետության որդեգրած քաղաքականությունը և ինչպե՞ս եք տեսնում հայ ժողովրդին հուզող բազում հարցերի լուծման հնարավոր տարբերակները:*

– Մեծ և տարողունակ հարց է և ինձ համար, ուստի դժվար է գոհացուցիչ պատասխան տալ, բայց ասեմ Ձեզ, որ առաջին հերթին ողջունում եմ ամբողջ սիրով և անհուն հավատով, գնահատանքով, որ մենք այժմ ունենք Հայաստանի Հանրապետություն, ունենք մի պետություն, որ դրսից չէ պարտադրված մեզ, այլ մեր ժողովրդի կողմից է ընտրված և մեզ համար, հատկապես արտասահմանցիներին համար, որ միշտ օտար պետություններին ենք վարժվել և տեսել ենք օտար նախագահ, տեսել ենք օտար վարչապետ, միշտ օտար անձերի հետ ենք խոսել, այժմ, երբ տեսնում ենք, որ մենք ունենք մեր ժողովրդավեր և ժողովրդի կողմից ընտրված վարչապետ և Գերագույն խորհրդի նախագահ, իրապես

հրճվում ենք: Ես գնահատում եմ նրանց հատկապես հայեցի քաղաքականությունը: Գնահատում եմ նրանց այն աշխատանքի համար, որ չեզոքացրեցին այն զինյալ խմբակցությունները, որոնք մի ժամանակ խռովեցին հայրենիքի կյանքը, ինչպես նաև հայացքին հայ դպրոցները, որքան որ իմացա:

Երրորդ՝ նրանք հողի սեփականաշնորհում կատարեցին մեր ժողովրդի համար, որ կարող է լիության միակ ակունքը լինել և վեր է ամեն մի գնահատանքից: Բնականաբար, նրանց առջև կան շատ դժվար հարցեր: Ի վերջո, հայրենիքը օղի մեջ չէ, հայրենիքն այս հողի վրա է, պետք է ապրենք, այս հողը կապված է ուրիշի հողերի հետ, մեր շուրջը հարաբերության հարցը մեր գոյության հետ կապված հարց է: Դրա համար այս մի զանգվածային շրջանի մեջ այդ բառը հատուկ կերպով ընտրեցի, այս հեղինեղուկ, հաճախակիորեն փոփոխվող իրադարձության շրջագծի մեջ դժվար է որդեգրել մի վերջնական կաղապարյալ տեսակետ: Անհրաժեշտ է լինել արթուն, ճկուն և պատրաստ՝ որոշ դիրքեր առնելու:

Փոփոխված կացությունների համաձայն՝ այս է, բարեբախտաբար, թե դժբախտաբար, քաղաքականության ենթադրյալ ուղին: Կարելի չէ որդեգրել քաղաքականության մեջ մի վարքագիծ, բնականորեն անհրաժեշտ է ունենալ մի հատուկ անփոխարինելի վճռական կեցվածք: Դա Հայաստանի ազատության ու անկախության կեցվածքն է, որից պետք չէ շեղվել: Դա մեզ համար գոյության իմաստ է, որին հասնելու և նրանով ապրելու ընթացքի մեջ հարկ է ցույց տալ այնպիսի մի քաղաքականություն, որ մենք զոհ չգնանք դեպքերի այնպիսի շաղվածքների, որոնք կարող են մի օր վտանգել մեր այս անկախությունը: Եվ դրա համար ես հարկ եմ տեսնում, որ

խորհրդակցությունները շարունակվեն մեր հայրենի պետության և ուրիշ պետությունների հետ և մամավանդ մեր ժողովրդի մեջ գործող քաղաքական կազմակերպությունների հետ և, ինչու չէ, նաև մեր եկեղեցու պատասխանատու անձերի հետ, որովհետև, ինչպես ասացի, երկխոսությունը մեծ նշանակություն ունի, և մենք պետք է որ այս պետության շուրջը համախմբվենք, և պետք է բոլորին ունկնդիր լինի պետությունը և կարենա գործունեության այնպիսի մի շրջագիծ բացել, որ հայ ժողովուրդը, եկեղեցին, քաղաքական-մշակութային և ընկերային, տնտեսական և այլ ուժերը միաձուլվեն, համախմբվեն մի գաղափարի շուրջ: Սա է Հայաստանի Հանրապետության ապահով, տոկուն, հառաջագնաց և զարգացման ուղեգիծը:

– Ինչպե՞ս եք վերաբերվում Հայաստանում օր օրի աշխուժացող աղանդավորական շարժումներին:

– Այս հարցում իմ տեսակետը հստակ է. ոչ մի օտար կրոնական, թե քրիստոնեական քարոզիչ իրավունք չունի այստեղ աշխատանք տանել, որովհետև Ավետարանից են խոսում: Հիսուս ասել է իր աշակերտներին. «Գնացեք այսուհետև աշակերտեցեք զամենայն հեթանոսաց»: Հիսուսն իր աշակերտներին չի ասել՝ գնացեք քրիստոնյաներին քրիստոնյա դարձրեք: Նա ասել է՝ գնացեք, ովքեր քրիստոնյա չեն, Քրիստոսի աշակերտ դարձրեք, մկրտեցեք նրանց: Հետևաբար, երբ մարդիկ գալիս են մեր հայրենի երկիր, որտեղ քրիստոնեությունը դարերից ի վեր պետականորեն հաստատված կրոն է և ապրվող կրոն է այսօր, նրանք ի՞նչ են ուսուցանելու, որ մենք չենք իմանում: Նրանք ոչ միայն ավեր են գործում, շփոթ ստեղծում, այլ Հիսուսի դեմ են գնում: Հակաքրիստոնեական են նրանք ու Քրիստոսի անունով են խոսում: Պողոս

առաքյալն է ասում, որ սրանք խոսքի վաճառականներ են, խոսք են ծախում, գալիս, ժողովրդի մեջ են մտնում՝ իբրև թե մեր եկեղեցին չի կարող քրիստոնեություն քարոզել: Եթե իսկապես մենք կարիք ունենք ուժերի, թող օգնեն մեզ, և ոչ թե մեր դեմ խոսեն: Մի եկեղեցի, որը դարերով ոչ թե խոսքով, ոչ թե գրով, այլ արյունով, նահատակությամբ է քարոզել, պաշտպանել քրիստոնեությունը, հետևաբար, սրանք մակերեսային, փրփուրի նման, պղպջակի նման կզան ու կզման: Մեր ժողովուրդը արթուն պետք է լինի: Երբ միսիոներներ եկան ժամանակին Հայաստան և Կիլիկիա, իրենց գալը արդարացրին, որ մեր եկեղեցին ի վիճակի չէ իր ժողովրդի հոգևոր կարիքները հոգալու, ուսուցանելու: Բայց մենք հիմա այդ վիճակի մեջ չենք: Մենք հիմա շատ ուժեղ եկեղեցի ենք, ունենք մեր դպրեվանքերը և գրականությունը: Սուրբ Գիրք ենք հրատարակում ու թարգմանում, Աստծո պատվիրաններն ենք տարածում ժողովրդի մեջ: Այս ամենը իրենք չեն տեսնում, եթե թերի է, թող մեզ օգնեն և ոչ թե զան ու մեզ հակադրվեն և ժողովրդի մեջ շփոթ ստեղծեն, հոգևոր անարխիա, անիշխանություն: Դրանք Քրիստոսին ու Աստծուն չեն ծառայում, որովհետև Քրիստոսի և քրիստոնեական կրոնի մեջ շփոթ են ստեղծում, բաժանում ժողովրդին: Ես հարկ չեմ համարում նրանց դեմ խոսել, ես ուզում եմ, որ մենք մեր պարտքը կատարենք, մենք պետք է հոգով արթնանանք՝ հոգևորականներից սկսած, պետք է դուրս գանք այս նստակյաց կյանքից, գնանք ժողովրդի մեջ, ժողովրդի ցավը տանենք, նեցուկ կանգնենք, հասկանանք, խոսենք, դարմանենք, առաքելությամբ լծվենք: Այդ ժամանակ, կարծում եմ, այս բոլոր աղանդները օղի, հովի նման կզան ու կզման, հետևաբար, ես այնքան մտահոգություն չունեմ, քանզի արթուն

է մեր եկեղեցին, գիտակից, պատրաստակամ, լծված իր գործին:

– *Ի՞նչ կցանկանայիք ասել, որ չեք ասել:*

– Ես լավ եմ հասկանում մեր ժողովրդի վիճակը Հայաստանի մեջ: Յոթանասուն տարիների ընթացքում մեռցրին հավատը: Աստվածամերժությունը ծանր հետևանքներ է թողել մեր ժողովրդի հոգեբանության մեջ: Դժգոհ, բողոքող, ամենից զանգատվող հոգեվիճակ, բայց դա բավարար չէ հայրենիքից երես դարձնելու համար: Այժմ այս հայրենիքը մերն է, որը պետք է կառուցվի մեր ժողովրդի ուժերով, հետևաբար, մենք պետք է խոսքի, զգացումների և հոռետորության տեղիք չտանք, մենք պետք է լծվենք շինարար աշխատանքի: Սա ընդհանուր խոսք չէ, որ ասում եմ: Ես օրինակ պետք է բերեմ մի ժողովրդի՝ գերմանացիներին: Համաշխարհային երկրորդ պատերազմից հետո ամբողջ Գերմանիան գրեթե ավերված էր: Իսկ այսօր ամենից կարգավորյալ, ծրագրված աշխատանքի մեջ է: Ես թելադրում եմ իմ ժողովրդին, որ ամեն մի հարցի մեջ խոսքի վերլուծություն չկատարի, այլ ինքն իր աշխատանքով լցնի հայկական կենդանի գանձանակը, և այդ ժամանակ օտարների հարգանքին արժանի ժողովուրդ կլինենք: Ես կմաղթեմ միայն այն, ինչ որ մեր հայրերից բխած կտակն է:

Մեկն ասել է, թե առանց ժողովրդի աշխարհի չկա, առանց հայ ժողովրդի էլ հայ աշխարհ չկա: Ես Լիբանանից եմ գալիս, որտեղ տասնհինգ տարի պատերազմ է: Լիբանանցիներն զիտակցեց, որ իր փրկությունն ամբողջ լիբանանցիների փոխադարձ հասկացողության մեջ է: Եթե մի ազգ իր հողին կառչած չլինի, եթե իր հայրենիքի նվիրականությունը իր անձնական կյանքի մեջ չապրի, այդ մարդն ինձ համար հոտի պես մի անձ է, մի գոյություն:

Մենք այս հողը ունենք: Անցյալ այցելության ժամանակ շրջեցի գրեթե ողջ Հայաստանի տարածքներով: Ի՞նչ հողեր ունենք: Մեր ժողովուրդը իր հողի տերը պետք է լինի: Օտարության նայող հոգեբանությունը պետք է փոխվի: Տակավին տեսնում եմ, որ հայեր կան, որոնք լքում են հայրենիքը և գնում ուրիշ երկրներ: Հարց եմ տալիս: Ես այդ երկրներից եմ գալիս, ի՞նչ եք փնտրում օտար ափերում: Մի բանաստեղծ-երգիչ ասել է. «Մի կտոր հաց առվի ափին, իշխանական ճաշ է ինձի»: Ի՞նչ կա այս բոլոր աշխարհիկ առավելությունների մեջ: Իրենք կարծել են, թե առավելություն է, բայց դա այդպես չէ, և շատերը զղջացել են:

Իմ խոսքը ժողովրդիս այն է, որ կարողանա զգալ հողի նվիրականությունը և ամբողջականությամբ մասնակից դառնա հայրենիքի վերաշինությանը: Կոչ եմ անում իմ հարազատ քույրերին և եղբայրներին, եթե ինձ թույլատրվի կոչ անել, որ իրենք այս ճակատագրական, վճռական օրերին, երբ քիչ անդին Գետաշենի, Մարտունաշենի, Շահումյանի, Արցախի իրենց եղբայրները, քույրերը տառապում են, մենք այստեղ վեր կանգնենք մանր-մունր բաներից: Ես էլ վերջին տարիներին Լիբանանում ապրել եմ տառապանքի մեջ, օրեր են եղել, որ կարագ չեմ ունեցել, բայց իմ կամքը չեմ կապել կարագի հետ: Ճիշտ է, նեղություն կա, բայց չմեծացնենք այդ նեղությունը: Ավելի քիչ դժգոհենք: Պարտավոր ենք մեր հողը ամուր պահել և կերտել մեր հայրենիքի հառաջագնաց ճանապարհը: Ձոհվել զիտենա՞նք: Դեր Ձորի նատակների ոգին ձեզ հետ: Այս է, որ Դեր Ձորի ուխտավորը ձեզ կխնդրի:

«ԷԶՍԻԱԾԻՆԸ ԻՄ ԿՅԱՆՔԻՍ
ԱՆԲԱԺԱՆԵԼԻ ՄԱՍՆ Է»

Վերջերս Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում Վազգեն Վեհափառ հայրապետի հյուրն էր Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Տեր Տեր Գարեգին Երկրորդը, որը սիրով պատասխանեց մեզ հետաքրքրող հարցերին:

– Վեհափառ Տեր, Հայաստանը և հայ ժողովուրդն ապրում են պատմական օրեր: Ստեղծում ենք նոր պետականություն, որի համար շատ կարևոր է համայն հայության աջակցությունը: Պահի ճիշտ գնահատումով և մոտեցումով մենք կկարողանանք կերտել մեր պապերի երազած հայրենիքը: Ինչպիսի՞ն է Ձեր մոտեցումը:

– Այս անգամ ես այցելել եմ հայրենիք Վազգեն Վեհափառ հայրապետի և Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ նորին վսեմություն Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հրավերով, որպեսզի մասնակցեմ «Հայաստան» համաժողովրդական հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդաժողովին: Այս անգամվա հավաքը նպատակ ուներ քննարկել և ամփոփել մի տեսակետ, որը հնարավոր կլինի զարգացնել՝ Սփյուռքում հաստատելով այն գաղափարը, որ յուրաքանչյուր հայ անհատ, որտեղ էլ նա գտնվելիս լինի, ինչ դիրքի վրա, պարտավոր է հայրենիքին իր մասնակցության բաժինը բերելու: Նախաձեռնությունը նվիրված է հայրենիքին, որը ո՛չ նվեր է, ո՛չ հանգանակություն, ո՛չ բարերարություն: Ինչպես բոլոր

տեսակի սուրբ գործերը, այնպես էլ այս պարտականությունը պետք է կատարվի կամավոր հիմունքներով: Նա, ով հայրենիքի նկատմամբ պարտքի զգացում չունի, ինքն իրեն հայ չի կարող զգալ: Բնականաբար, ես եկա Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության բոլոր կարելիությունները՝ իր առաջնորդներով, թեմական կառույցներով, ազգային, եկեղեցական կազմակերպություններով, ի սպաս դնել համազգային, համահայկական բնույթ ստացած մեծ և նվիրական գործին: Այս վեհ գաղափարի համար կխնդրեմ Աստծուց ու կհորդորեմ մեր ժողովրդին, որպեսզի միասնական ուժով զորավիգ կանգնենք մեր հանրապետության այս պատմական, ճակատագրական օրերին արդի պատմության մեջ:

– Վեհափառ Տեր, տարիներ շարունակ Հայ Առաքելական եկեղեցու թեմերի առաջնորդները կատարել են անպաշտոն դեսպանների դեր արտասահմանյան երկրներում՝ օտար հանրությանը ներկայացնելով հայ ժողովրդի դատը և նրա այսօրվա կացությունը: Այսօր իրավիճակը փոխվում է՝ ստեղծվում է անկախ, ինքնուրույն պետություն, որն իր դիվանագիտական հարաբերություններն է մշակում զանազան երկրների հետ: Ինչպե՞ս եք տեսնում Դուք Ձեր հետագա գործունեությունը և փոխհարաբերությունը Հայաստանի Հանրապետության դեսպանների հետ:

– Ուզում եմ առաջին հերթին մի հստակեցում կատարել: Հայ Առաքելական եկեղեցին ազգային եկեղեցի է եղել իր հիմնադրության օրից ի վեր: Մեր եկեղեցին Բրիստոսի վարդապետությունը, Ավետարանը, քրիստոնեական ճշմարտությունը թարգմանել, տարածել և խորացրել է հայ ժողովրդի կյանքի բոլոր բնագավառներում՝ ինչպես ընկերային, կրոնական, կրթական, կազ-

մակերպչական, այնպես էլ քաղաքական առումով, մասնավորապես, այն պատմական ժամանակներում, երբ մեր ժողովուրդը չի ունեցել պետական կառավարական կառուցվածք: Ուստի Հայ Առաքելական եկեղեցին միշտ էլ եղել է ազգի պահապանը և ողջ ջանքերը ներդրել, որպեսզի, իր ուսերի վրա կրելով պատասխանատվություն, աշխատի թեթևացնել նրա հոգսը: Արտասահմանյան այն երկրներում, որտեղ համայնք գոյություն ունի, հատկապես իսլամական երկրների մեջ, այնտեղ մեր եկեղեցին տվյալ երկրի հայության պաշտոնական ներկայացուցիչն է ճանաչված երկրի պետության կողմից, որը, իբրև համայնք, մասնակցում է պետության կյանքին: Իսկ Եվրոպայի, Ամերիկայի կամ այլ երկրների մեջ, ուր եկեղեցին և պետությունն անջատված են իրարից, այնտեղ մեր եկեղեցին չունի պաշտոնական համայնքային ճանաչում պետության կողմից, բայց վայելում է մեծ հարգանք, որովհետև հայոց եկեղեցին իր մեջ է ամփոփում, համադրում մեր ժողովրդի կյանքի այլազան երեսները: Հայ Առաքելական եկեղեցին ժողովրդավարական է, ժողովուրդն է, որ կազմում է եկեղեցին, և ոչ թե հոգևորականներն են կազմում եկեղեցին: Այսօր Հայաստան ազատ, անկախ Հանրապետությունն իր ներկայացուցիչներն է նշանակում արտասահմանի երկրներում: Ուստի այսուհետև մեր հայրենիքը պետք է ներկայացվի պետության միջոցով, իսկ մեր եկեղեցին պետք է զորավիգ կանգնի հայրենի պետության դեսպաններից, քանզի մենք մեկ դատ ունենք և իրավունք չունենք մեկս մյուսից անջատ գործել մեկ նպատակի համար: Ես նախատեսում եմ արտասահմանի մեջ մեր համագործակցությունը հայրենի պետության վստահված ներկայացուցիչների հետ:

– Այսօր բոլոր հայերիս համար հարցերի հարցը Ղարաբաղի խնդիրն է: Վերջապես նրա չորսամյա տառապանքը ունեցավ իր պտուղները՝ մեզ վերադարձվեց Շուշին, բացվեց Լաչին-Գորիս-Ստեփանակերտ ճանապարհը: Մակայն պայքարը շարունակվում է և կշարունակվի այնքան ժամանակ, քանի դեռ Արցախի ժողովուրդը չի ստացել իր ազատ ինքնորոշման հարցի լուծումը: Օգտագործելով Ձեր հնարավորությունները՝ ի՞նչ միջոցներ եք օգտագործում Ղարաբաղի խնդրի լուծման շուրջ:

– Մենք մոտիկից ենք հետևում Ղարաբաղի խնդրին, և մեզ համար միակ չափանիշը նրա ժողովրդի կամքն է: Նրանք հետապնդում են, որպեսզի ճանաչեն իրենց մարդկային իրավունքները, ինքնորոշման իրավունքը, որը միջազգային օրենքներով իրավական է, իսկ մեր գերազույն նպատակը պետք է լինի այդ ժողովրդի արդար ձայնը տեղ հասցնել: Երբ տեսնում ենք, թե ինչպես աղյուրեջանական ուժերը վտանգում են մեր ժողովրդի գոյությունը, ապա ղարաբաղցիների մաքառումը գտնում ենք բնական: Կարծում եմ՝ այսպես երկար շարունակվել չի կարող, և վաղ թե ուշ բոլոր միջազգային հեղինակավոր կազմակերպությունները հաշվի կնստեն և Ղարաբաղի ժողովրդի կամքը իրավական կընդունեն: Մեր խնդիրն է՝ այս հարցում օգտագործելով բոլոր հնարավորությունները, որտեղ մեր ձայնը կհասնի, լինենք թարգմանը Ղարաբաղի ժողովրդի ցանկության: Մեր ձայնը բարձրացնում ենք ինչպես Եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհուրդում, որտեղ քննարկվում է մարդկանց իրավունքների, ինքնորոշման հարցը, այնպես էլ ազգային եկեղեցիների խորհուրդների մեջ՝ Միջին Արևելքի, Ամերիկայի, Եվրոպայի, նպատակ ունենալով Ղարաբա-

դի ժողովրդի արդար պահանջը հասկանալի դարձնել այդ հեղինակավոր կազմակերպություններում, որպեսզի նրանց ղեկավարներն էլ իրենց ազդեցությունը ունենան պետական դիվանագիտական այն հարաբերությունների մեջ, որտեղ կքննարկվի Ղարաբաղի հարցը: Ես ողջունում եմ Ղարաբաղի ժողովրդի արի կեցվածքը և մեր նպաստը բերում նյութական, բարեսիրական, մարդկային, քաղաքական տեսակետից:

– *Վեհափառ Տեր, ոչ միայն հոգևոր դասը, այլև ողջ հայ ազգը հույսով, հավատով սպասում է, թե Էջմիածին-Անթիլիաս հարաբերություններն ի՞նչ ընթացք պիտի ունենան:*

– Ես հաճախ ընդգծել եմ և այսօր էլ շատ հստակ ասում եմ, որ Հայ Առաքելական եկեղեցին իր կառույցով, նվիրապետությամբ, հավատքով մեկ է: Ժամանակների թելադրանքով հայոց եկեղեցին ունեցել է զանազան նվիրապետական աթոռներ: Այսօր կան ս. Էջմիածինը, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունը, Երուսաղեմի և Պոլսո պատրիարքությունները, որոնք մեկ ամբողջության մեջ են, և ես հավատում եմ, որ մեր չորս աթոռների միջև համագործակցության մոր էջ է բացվում կյանքի ու առաքելության ճանապարհին: Վերանորոգ հանձնառությամբ ասում եմ, որ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունը պատրաստ է անվերապահ ու ամբողջովին համագործակցությանը ս. Էջմիածնի հետ՝ ներառյալ մեր եկեղեցու ու ժողովրդի կյանքի բոլոր բնագավառները, գործ, որ պետք է ամրապնդի մեր եկեղեցու ամբողջականությունը և միասնականությունը: Ես հավատում եմ, որ մեր եկեղեցին կդառնա զորեղ, երբ գործի երկու աթոռների միասնական ու լիարժեք համագործակցությամբ: Պետք է խոստովանեմ, որ մեր երկու աթոռների միջև որևէ դժվարություն, վերապահություն չկա, կա

փոխըմբռնում, առավել ևս, որ այդպես ցանկանում և պահանջում են հայոց եկեղեցին, ժողովուրդը, արցախյան ազատագրական պայքարը:

– *Հայ ժողովուրդն ունեցել է ոսկեդար, երբ ազգը, եկեղեցին, պետությունը գործում էին համատեղ և հաճախ էլ կրկնում ենք, թե ժողովրդի գոյատևման երաշխիքը պտտվում է սրբազան այս երրորդության շուրջ: Այսօր այն կարգախոսից դառնում է իրողություն, և կարող ենք հուսալ, որ մի մոր ոսկեդար ենք ունենալու:*

– Ոչ միայն պետք է հուսալ ոսկեդարի համար, այլ պետք է աշխատել, որ մեր ժողովուրդն ունենա մոր ոսկեդար: Երբ հետադարձ հայացք ենք նետում պատմության 5-րդ դարի հոգեմտավոր արժեքներին, հասկանալի է դառնում, թե ինչ տքնաջան աշխատանքով ու ծով զոհողությամբ են կերտել այդ ոսկեդարը՝ պատմության մեծ իրագործումները հավաքական կամքով ու հավատքով են ծնվում: Այսօր մեզ համար խիստ անհրաժեշտ է վեր կանգնել մանրութներից, տարակարծություններից, հակասություններից, որպեսզի մեր ժողովրդի ամբողջականության մեջ մենք մեզ զգանք որպես հայ անհատ, կազմակերպություն, եկեղեցի, պետություն: Մենք ոչ թե անհատների ու կազմակերպությունների հավաքածու ենք, այլ ազգ ենք՝ մեկ պատմությամբ, մեկ մշակույթով ու հայրենիքով: Եվ այս գիտակցությամբ պիտի գործենք՝ խառնելով մեր հավատքը, վճռականությունը մեր ժողովրդի շահերին, այնժամ կկերտենք մոր ոսկեդարը: Եվ այս պահին ես ուզում եմ կոչ անել մեր բոլոր զավակներին՝ Հայաստանի, Արցախի և ի սփյուռս աշխարհի, համախմբվել մեկ հայրենիքի, մեկ եկեղեցու և մեկ ազգի շուրջ: Այս է ճանապարհը միայն:

– *Հարցերից դուրս ի՞նչ կկամենալիք ասել:*

– Ես ուզում եմ իմ խոհերը կիսել հայրենի ժողովրդի հետ: Ցանկացած երկրի վերականգնումը գլխավորա-

պես կապված է այդ երկրի ժողովրդի սեփական ուժի, ներքին կյանքի խաղաղության և աշխատանքի գործունեւից: Ոչ մի ազգ աշխարհում չի կարող գոյատևել միայն օժանդակությամբ, ինչպես մահ ցանկացած օգնություն իր արժեքը կունենա, եթե այն նպաստի ներքին կարող ուժերին: Մեր ժողովուրդն այս օրերին տնտեսական ճգնաժամից դուրս գալու համար և հայրենիքի բարոյական, կրթական, մշակութային, ընկերային բնագավառներն առողջացնելու նպատակով, անհրաժեշտ է հայաստանաբնակների հոգեկան կերպարանափոխություն: Մենք նոր ենք դուրս եկել մի այնպիսի վարչակարգից, որը կեղեքել է մեր հոգիները և դարձրել հաշմանդամ:

Սակայն այսօր մեզ համար կարևորը անցյալի քննադատությունը չի. պատմաբանները կգան և կասեն ժամանակի բնորոշ ասելիքը: Մենք ունենք Հայաստան և պետք է նայենք ապագային: Հիշենք պատերազմից հետո Գերմանիայի վիճակը և նայենք, թե ուր է թևակոխել՝ շնորհիվ կարգապահ, չարքաշ աշխատանքի: Հայ ժողովուրդը եղել և մնում է աշխատասեր, ստեղծող շինարար: Ուստի մեզանից ոչ մեկին իրավունք չի տրված արատավորելու մեր պապերի սուրբ և համբավավոր անունը: Սիրտս ցավով է լցվում, երբ այստեղ տեսնում եմ թեթև կյանքի վազող, արտասահմանյան բարքերին տուրք տվող երիտասարդներին: Արտասահմանը ոչ մի հայի համար հայրենիք չի եղել և չի կարող լինել: Թեև արտասահմանն էլ միայն չարքաշ աշխատանքով է ծաղկել ու զարգացել: Ուրեմն բոլորս, բարձր պահելով մեր պապերի սուրբ հիշատակը, լծվենք ազնիվ աշխատանքի և վերականգնենք մեր հայրենիքը:

1992թ.

«ՊԱՏԻՎ ՓՆՏՐԵԼՈՒ ԿԱՐԻՔ ԶԿԱ, ՊԱՏԻՎԸ ԿԳԱ»

Դար դարի հետևից հոսել է ժամանակը, և ահա շուրջ 1700 տարի է, ինչ հայ ժողովուրդը քրիստոնեությունը հիմք է ծառայեցրել իր ազգային սրբությունների համար, որը դարձել է նրա գոյության ձևը, արժանապատվությունը, ոգու աճը և հասունությունը: Հայ եկեղեցին եղել է և մնում է իր ժողովրդի վշտերի, տառապանքների, ուրախությունների մասնակցողն ու կիսողը: Ժողովրդին հուզող բյուր չլուծված հարցերով մտահոգված՝ մեր հոգևոր հայրերն անում են իրենց կարելին՝ սատարելու ազգին այս դժվարին պայմաններում:

Ստորև ներկայացնում ենք հարցազրույց Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Երկրորդի հետ:

– *Վեհափառ Տեր, բնականաբար, Ձեր այցելությունը պայմանավորված է որոշակի ծրագրերի, խնդիրների իրականացումով Մայր հայրենիքում: Ի՞նչ առաքելությանը եք գտնվում Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում:*

– Այս անգամ եկել եմ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի հրավերով՝ միասնաբար խորհրդակցելու Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու պաշտոնական հիմնադրման և քրիստոնեությունը հայոց թագավորության կողմից պետական կրոն ճանաչելու 1700-ամյակի տոնակատարության ծրագրերի մշակման նպատակով: Խորհրդակցությունը, որին մասնակցում էին

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն, Երուսաղեմի և Պոլսոս պատրիարքները միասնաբար, իբրև մեկ եկեղեցի, քննարկեց այն հիմնական ուղղությունները, նպատակները, բնագավառները, գործունեության դաշտը, որոնք պետք է ներառվեն տոնակատարության ընթացքում: Սույն միջոցառումը մեզ համար պետք է լինի առաջիկա տարիների ընթացքում համակարգի բերված աշխատանք, որպեսզի 1700-ամյա պատմություն ունեցող հայ եկեղեցին աշխարհին ներկայանա ու տեղեկացնի ձեռք բերած նվաճումները, աննախընթաց ու անբաղդատելի իրագործումները:

Հայ ժողովուրդը հազարամյակներով ապրել է որպես քրիստոնյա ազգ և չնայած ապրել է տառապանքով, սակայն ապրել է խաչով և հարությամբ, փառքով և վկայությամբ: Եվ ես հույս ունեմ, որ այս տոնակատարությունը մեր ժողովրդի համար կլինի հոգեկան վերածնության մի գեղեցիկ և առատաբուխ աղբյուր, որովհետև անցյալը ոգեկոչել, նախնիներին հարգանք ու փառք ընծայել, կնշանակի մեր հայրերի կողմից մեզ ժառանգ թողնված հավատքը վերակենդանացնել նոր ըմբռնումներով կյանքի, ապրելակերպի նոր հասկացողություններով ի շահ ժողովրդի բարօրության և հայրենիքի վերաշինության:

Կփափագեմ և կակնկալեմ, որ այդ տոնակատարությունը մի բան փոխեր, նոր ուժ մտցներ մեր ժողովրդի կյանքում հայրենիքում և Սփյուռքում: Եթե 1700-ամյակի տոնակատարության հետ կապված ձեռնարկների շարքը չափտի նպաստի մեր ժողովրդի հոգեկան կերպարանափոխությանը, ապա վստահաբար պետք է ասեմ, որ այն իր ամբողջական նպատակին ծառայած չի լինելու:

Հետևաբար, առաջին ակնկալությունս այն է, որ մեր ժողովրդի համար լինի Թափոր լեռ, որի վրա Հիսուսը բարձրացավ առաքյալների հետ, և Աստծո լույսը նրան կերպարանափոխեց: Ուստի մենք էլ պետք է բարձրանանք մեր Թափոր լեռը, եկեղեցու ամենախոր ակունքներից եկող ճշմարտության բարձունքը և մեր ժողովրդին բերենք ապրելու, դժվարություններին դիմակայելու կամք ու կորով:

Մենք պետք է կարողանանք բացատրել աշխարհին, թե հայ ժողովուրդը որտեղից է գալիս և ուր է գնում, որը ի լուր աշխարհի պետք է տարածել ոչ թե հռետորությամբ, սնապարծությամբ, այլ առարկայական, գիտական խորությամբ ու մակարդակով: Եվ ես, որ աշխարհը լավ եմ ճանաչում, ասում եմ Ձեզ՝ աշխարհը մեզ չի ճանաչի այնպես, ինչպիսին մենք եղել ենք: Մենք չենք կարողացել իրական ու պարզ ներկայանալ աշխարհին՝ մեր առավելություններով, նույնիսկ թերություններով, մեր նվաճումներով և պարտություններով, որոնք, իրավամբ, բավարար կլինեն մեզ պատիվ ընծայելու: Եվ բացարձակապես պատիվ փնտրելու կարիքը չկա, քանզի պատիվը կգա, եթե մեզ տրվի հնարավորություն՝ դրսևորվելու այնպես, ինչպես որ կանք:

– *Վեհափառ Տեր, Ձեր նախորդ այցելությունից հետո Մայր հայրենիք՝ ի՞նչ ծրագրեր եք իրականացրել:*

– Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության, հայրենիքի և, մասնավորապես, Ֆրանսահայության համար մեծ նշանակություն ունեցավ 1993թ. հոկտեմբերի 28-ից դեկտեմբերի 19-ը Փարիզում, աշխարհահռչակ համբավ վայելող Սորբոնի համալսարանում Ֆրանսիայի նախագահ պարոն Ֆրանսուա Միտերանի, Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի և որ-

պես Կիլիկիո կաթողիկոսության գահակալ՝ իմ օրհնության տեղի ունեցավ «Կիլիկյան թագավորության ցուցահանդեսի» բացումը, որը կազմակերպվել էր «Կիլիկիա» անվամբ հաստատված ընկերակցության կողմից, որի նախագահին էր ֆրանսահայ նկարիչ Ջարես Մուրաֆյանի որդին՝ մեծ հայրենասեր, մաթեմատիկոս, արվեստագետ Արմեն Մուրաֆյանը։ Առանց Մուրաֆյանի նվիրված ու հետևողական աշխատանքի՝ այդ ցուցահանդեսը տեղի չէր ունենա, որին ավելի քան քսան թերթեր անդրադարձան, կազմակերպվեցին բազմաթիվ հեռուստատեսային հաղորդումներ, ավելի քան քսան հազար մարդ տեսան մեր ժողովրդի ստեղծածը՝ Կիլիկյան թագավորության երեք դարերի ընթացքում։ Ցուցահանդեսը մեծ նշանակություն ունեցավ մեր հայրենիքի, հայության ու Կիլիկիայի պատմության ճանաչման համար։

Երկրորդ ծրագիրը, որ ես կարևորում եմ, իմ հովապետական այցելությունն էր Լոս Անջելես։ Այս երկրորդ այցելությամբ վերանորոգումի մի հոսանք տարածվեց Կալիֆոռնիայի հայության կյանքում։ Դժբախտաբար, այդ ժամանակ պատահեց Լոս Անջելեսի երկրաշարժը, և ես խորությամբ զգացի այն արհավիրքը, որը պատճառվել էր մեր ժողովրդին, երբ այն տեղի ունեցավ 1988թ.։ Այդ այցելությունը հատկապես մեծ նշանակություն ուներ կրթական կյանքի աշխուժացման և վերակազմակերպման տեսակետից։ Սփյուռքը, անտեսելով իր ներքին տարաձայնությունները, մտահոգված հայրենիքի ճակատագրով, ուզում է իր հնարավորությունները օգտագործել հայրենիքի բարգավաճման համար։ Չպետք է մոռանալ, որ Սփյուռքն էլ ունի իր ներքին կյանքը, և որպեսզի մենք չտկարանանք, պետք է պահենք ուժը, կենսունակությունը, կարողանանք հավատարիմ մնալ մեր նկարագրին, մնալ հայ արտասահմանի մեջ և միաժա-

մանակ մեր լայն բաժինը բերել հայրենիքի վերաշինության նվիրական գործին։

Ապա հաջորդեց Ապրիլի 24-ի հիշատակի օրվա կազմակերպումը Անթիլիասում։ Հազարավոր երիտասարդներ ապրիլի 23-ին եկան և ամբողջ գիշեր լուսացրին Կիլիկիո կաթողիկոսարանի մայրավանքի մեջ, որտեղ կառուցված է առաջին հուշարձանը ապրիլյան նահատակների, ուր ամփոփվում են հայոց Եղեռնի զոհերի ոսկորները՝ Դեր Ջորից բերված։ Անցնող տարվա ընթացքում մենք այդ մատուռը շքեղորեն վերակառուցեցինք հայկական ճարտարապետության և քանդակագործության ոճով, քարապատեցինք, նաև մշտավառ ջահ հաստատեցինք՝ մնայուն երաժշտությամբ և զանգահարությամբ։ Այսօր այն հանդիսանում է անլուելի զանգակատուն մեր ժողովրդի համար։

Այժմ զբաղված եմ Անթիլիասում թանգարան կառուցելու հոգսաշատ գործով, որ այս տարվա ավարտին, հույս ունեմ, պիտի լրումին հասնի։ Սփյուռքի մեջ մենք կունենանք չորսհարկանի, իր տեսակի մեջ լավագույն թանգարանը Կիլիկիո կաթողիկոսության կենտրոնատեղիում։ Թանգարանում ցուցադրվելու են Կիլիկիո թագավորության Սիս մայրաքաղաքի կաթողիկոսության այն հնությունները, որոնք կարողացել են փրկել արտագաղթի կամ, ավելի ճիշտ, աքսորի ժամանակ, երբ Սահակ կաթողիկոս Խաբայանը 1912թ. վերջնականորեն թողեց Սիսը և եկավ ապաստան գտնելու Լիբանանի մեջ։ Այն ժամանակ որոշ կարևոր ձեռագրեր, արվեստի գործեր կարողացանք ձեռք բերել, որոնք ապագա թանգարանային հավաքածուի հիմք հանդիսացան։ Դրանից հետո նախորդներիս ժամանակ և իմ օրոք ձեռք բերված ձեռագրերը, հնությունները և արդի նկարչության որոշ

մնուշներ շարունակեցին հարստացնել հավաքածուն: Ցավոք, պետք է նշեն, որ այստեղ զգացվում է Հայաստանի արվեստագետների գործերի պակասը: Ցանկալի կլիներ մեր քանգարանում պաստառներ կամ կտավներ ունենալ նշանավոր նկարիչներ Մարտիրոս Սարյանից, Հակոբ Կոջոյանից, Հակոբ Հակոբյանից, Մինաս Ավետիսյանից և մյուս տաղանդաշատ արվեստագետներից:

– *Վեհափառ Տեր, վերը նշվածը տալիս է Ձեր ծրագրերի համառոտ պատկերը Սփյուռքում, ի՞նչ կասեիք Հայաստանի հետ կապված Ձեր ծրագրերի մասին:*

– Պետք է խոստովանեն, որ ես ինձ շատ հարազատ եմ զգում մտավորականությանը: Իմ խառնվածքի մեջ այն մտել է հենց այն առաջին օրերից, երբ ես Անթիլիասի դպրեվանքում հաղորդակցվեցի հոգևոր արժեքների հետ, ջանացի այն ճանաչել Գարեգին Հովսեփյանցի սքանչելի տվյալության շնորհիվ: Այժմ ջանում եմ Մատենադարանին օգտակար լինել, գիտաշխատողների բնագրային ուսումնասիրությունները հրատարակված տեսնել, ինչպես նաև օժանդակել համալսարանի, ակադեմիայի և այլ գիտական հաստատությունների, միաժամանակ սատարել «Գանձասար» կրոնական, գիտական, պրպտողական կենտրոնի աշխատանքներին: Ապրիլ ամսին մեր տպարանում լույս տեսան Արտաշես Հունանյանի բանաստեղծությունները՝ սեփական նկարազարդումներով և հոգևոր-եկեղեցական երաժշտական կտորների մնուշներով: Հրատարակել ենք նաև Մահարու կնոջ հուշերը ամուսնու՝ Գուրգեն Մահարու մասին: Այժմ պատրաստում ենք հրատարակության Ասատուր Մնացականյանի «Հայրենների» սովոր հատորը: Համալսարանի դասախոսներից ոմանք ներկայացրել են որոշ աշխատանքներ, և ես ջանում եմ, որ դրանք ևս լույս տես-

նեն: Այդ շարքին ես ամենից շատ կարևորություն եմ տալիս մեր մատենագրությանը, որը պիտի նպաստեր նոր սերնդի առողջ դաստիարակության գործին: Անշուշտ, մեր միջոցներն անսպառ չեն, սակայն նախասիրությունը տալիս ենք այս աշխատանքներին և հուսամ, որ առաջիկայում առավել օգտակար լինենք, քան եղել ենք մինչև այսօր:

Բնականորեն, «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի համար մեր բոլոր թեմերում աշխատանք է տարվում, որ այդ հայրենաշեն գործն արդյունավորվի լավագույն ձևով: Գիտեք նաև, որ Արցախի արդար պայքարին էլ մեր ժողովուրդը բերում է իր լայն աջակցությունը՝ հայրենասիրական օրինակելի զգացումով:

1993թ.

ԱՍՏՎԱԾԱՀԱՃՈ ԾՐԱԳՐԵՐ

Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի այցելությունը հայրենիք, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին քելադրված է Աստվածահաճո ծրագրերի իրականացումով: Այդ մասին է պատմում ստորև ներկայացվող հարցազրույցը:

– Ես եկել եմ Հայաստան և ս. Էջմիածին «Հայաստան» անունով մկրտված համահայկական հիմնադրամի նախագահության անդամների հետ խորհրդակցություն ունենալու համար, այն հեռանկարով, թե ինչ ճանապարհներով ու միջոցներով առավել ևս զորացնենք հիմնադրամի գործունեությունը ի շահ մեր հայրենիքի, ժողովրդի կարիքների և պետության ամրացման: Դուք գիտեք, որ հիմնադրամի ծնունդի օրվանից հանգուցյալ կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը և ես, մեզանից յուրաքանչյուրը իր կարողության չափով, բերում է մեր եկեղեցու բաժինը հիմնադրամի ամրացմանը, որի առաքելությանը, կոչումին և բազում տեսակետներից դիտված օգտակարությանը խորապես հավատացած եմ: Ահա, այդ հավատով ու կարելիությանս գերագույն աստիճանով իմ բաժինն ու մասնակցությունն եմ բերում մեր հայրենիքի ընկերային, տնտեսական զարգացման կենսական գործին, որի կարիքն առօրյա հացի պես ունի մեր ժողովուրդը: Այս ասելով՝ ես նկատի ունեմ նաև Արցախը, և մենք պետք է օգտագործենք բոլոր հնարավոր միջոցները՝ հե-

տապնդելու և պաշտպանելու հերոսական ժողովրդի իրավունքները:

– Վեհափառ Տեր, «Վասն հայրենյաց, վասն Հիսուսի» քնաբանով սկսվեց հայ եկեղեցու պարծանք Ղևոնդյանց և հայրենիքի քաջամարտիկ Վարդանանց հերոսական պատմությունը, որը, Եղիշեի բերանով գերագույն իմաստության հասած, Ավետարանի լույսով լուսավորված, դարձավ. «Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն»: Նրանց հիշատակը հայ ժողովրդի համար ամենամեծ սրբությունն է, որն ամեն տարի Մեծ պահոց Բարեկենդանից երեք օր առաջ տոնում է Հայոց եկեղեցին: Ինչպե՞ս է այդ տոնը նշվում Սփյուռքում:

– Մեզ համար Վարդանանց հերոսամարտի հիշատակի օրը շատ մեծ տոն է: Լիբանանի մեջ հայերի համար աշխատանքային օր չի համարվում: Փակ են լինում բոլոր գործարանները, դպրոցները, և հայությունը, հավաքվելով եկեղեցու կամարների ներքո, պատարագում է Վարդանանց դյուցազնամարտի ոգեկոչումը, մեր նոր կյանքի մեջ նրանց ոգին, իբրև շաղախ, մղիչ ուժ առաջ տանելու ընթացքի մեջ է, և ես կմաղթեմ, որ այդ գիտակցությունն առավել ամրանա, քանզի 451թ. Ավարայրի դաշտում Վարդանանք և Ղևոնդյանք մեզ բոլորիս տվեցին գերագույն օրինակը՝ իրենց կյանքն ընծայելով վասն Աստծո, վասն հայրենիքի, վասն ազատության: Քրիստոնեություն և հայություն, որոնք այնպես գեղեցիկ ներդաշնակությամբ սերտորեն համատեղվել են, չեն կարող գոյություն ունենալ առանց զոհողության գաղափարի, որը մարդկային կյանքին տալիս է առանձնահատուկ իմաստ: Այն, անձնական կյանքից վեր բարձրանալով, ամրապնդում է ազգային վերաշինության գաղափարը,

որը պահանջում է զոհողություն՝ հայրենիքի կյանքին կապվելու իմաստությամբ:

— *Վեհափառ Տեր, Դուք կարծո՞ւմ եք, թե եկեղեցին այսօր լիարժեքորեն վերագտել է իրեն և կարող է ազատորեն իր առաքելությունը կատարել:*

— Ձեր հարցն ընդհանուր բնույթ է կրում և հնարավոր չէ մեկ փոքրիկ զրույցի ժամանակ սպառնալիչ պատասխան տալ, ինչպես նաև պետք է խոստովանենք, որ շատ մոտիկից չեն ճանաչում Հայաստանյայց եկեղեցու գործունեությունը հայրենիքի մեջ՝ չնայած նրան, որ ութ-ինն անգամ այցելել են և որոշ տպավորություն ստանալով՝ գաղափար կազմել: Ուստի այդ հարցը պարզաբանելու համար պիտի հաստատենք հետևյալ նշումներով:

Դուք նայեք, ուսումնասիրեք արևմտյան աշխարհի քրիստոնյա մյուս եկեղեցիների կյանքը և գործունեությունը, կտեսնեք, որ չկան այն բոլոր պայմանները, որպեսզի կատարելության հասնի: Ես չեմ կարծում, որ աշխարհում կգտնվի որևէ մեկ եկեղեցի, որպեսզի ամբողջական գոհացում կարողանա տալ իր հավատացյալների բոլոր կարիքներին, քանզի ոչ մի հաստատություն կատարյալ չէ: Պարզ խոսքով՝ բոլոր եկեղեցիներն էլ ունեն իրենց տկարությունները, դժվարությունները, մանավանդ, ներկա աշխարհի հաճոյապաշտ, չափազանց սպառողական կյանքի հարաճուն կերպով զարգացող պայմանների մեջ:

Բնականորեն, անցած 70 տարիներին կրոնի հալածումից և ուրացումից հետո մեր եկեղեցին հայտնվել է նոր մարտահրավերների առջև, դեմ առ դեմ գալով մի ժողովրդի, որը կրոնական ծարավ ունի և ներքին պահանջ՝ այդ ծարավը հագեցնելու համար, մինչդեռ համապատասխան պասքաստվածության և ուրիշ միջոցների հայ-

թայթման առիթ չի ունեցած: Ուստի եկեղեցու իշխանության պատասխանատվությունը՝ ինչպես հոգևորական, այնպես էլ աշխարհական, հայտնվեցին դժվար կացության մեջ՝ հանդիպելով ժողովրդի մեջ պոռթկացող հավատքի ծարավին գոհացում տալու հրամայականին:

Իմ կարծիքով՝ մեր եկեղեցին Հայաստանի մեջ նախ պետք ունի ներքին ինքնակազմակերպման, որի առողջացումը կսկսվի այն պահից, երբ նրա կազմակերպական դրույթը դրվի լավ, ամուր հիմքի վրա, որը պայմանավորված է պաշտոնների և գործերի խելացի, հեռատես, իրապաշտական ձևով ձեռք բերված, ինչպես նաև ամենակարևորը՝ այդ գործին լծված անհատները լինեն հավատքի, նվիրումի և ոչ թե ասպարեզի մարդիկ: Ես կարծում եմ՝ կազմակերպչական աշխատանքների լիարժեք իրականացումից հետո պետք է շուտափույթ լծվել քարոզչական գործին, որպեսզի հաստատուն հիմքերի վրա դրվի մեր ժողովրդի մարդկային, ազնիվ, քրիստոնեական ոգին:

Ես շեշտը դնում եմ հետևյալ խնդրի վրա, որ քրիստոնեությունը տեսական կրոն չէ, կյանքը չի ներկայացվում ամպերի մեջ, այլ երկրի վրա է իր առաքելությունը իրականացնում: Քրիստոս ինքը նույնպես մարդ եղավ, աշխարհում ապրեց և գործեց մարդու հետ և մարդու համար, ուզեց, որ մարդը երկրի վրա ապրի հավիտենական ճշմարտության գործությամբ: Եկեղեցին իր գործունեությունն այնպես պիտի տանի, որ կարողանա ժողովրդի կյանքը, ապրումները, գործերը, քրիստոնեական ճշմարտությունները թարգմանել և իրականության ապրումի վերածել: Կուզենայի հատկապես ընդգծել, որ եկեղեցին հաստատություն է, բայց հաստատությունից ավելի՝ շարժում է, հոսք խոսքի ու գործի, աղոթքի ու քարոզչութ-

յան, որպեսզի ժողովրդի մեջ երջանկության գաղտնիքը, միջոցներն ապահովի, մեկ խոսքով՝ անձնվիրական գործունեություն է և ոչ թե պաշտոնական, ֆունկցիոնալ աշխատանք, և մեր ժողովրդի մեջ պետք է վերստին քափանցի քրիստոնեական հավատքը տեմդագին գործունեության: Կիրակի օրը մենք ոգեկոչեցինք Սահակ Պարթևի հիշատակը, և ես իմ քարոզի մեջ հիշեցի մեր անգուգական պատմահորը՝ Մովսես Խորենացուն՝ ասելով, որ Սահակ կաթողիկոսն իր շուրջն է համախմբել և գավառ առ գավառ, գյուղ առ գյուղ, քաղաք առ քաղաք գնում էր՝ Աստծո խոսքը տարածելու: Նրա համար եկեղեցին ժողովրդի ներկայությունն է, ավելի քան ներկայություն, ներգործություն է և շարժում: Դրա համար եղավ մեր ժողովրդի կերպարանափոխության հրաշքը՝ 5-րդ դարը վերածվեց ոսկեդարի: Ահա այս է, իմ հայեցակետով, մեր եկեղեցու առաջնահերթ անելիք գործերից մեկը:

Տակավին պիտի ավելացնեմ մի ուրիշ բան: Աշխարհում գործող քրիստոնյա եկեղեցիների մի մասն է կազմում Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցին, և հարց է առաջանում, թե մեր եկեղեցին քրիստոնեության մեջ ինչ տեղ ունի, ինչ դեր պիտի խաղա հանուն Աստծո, հանուն հայրենիքի և ժողովրդի: Մենք մի ճյուղ ենք քրիստոնյա ծառի վրա, արդ, որքան սերտ հարաբերություն մշակենք ուրիշ եկեղեցիների հետ, այնքան ավելի կուժեղանանք, սակայն այդ սերտ հարաբերությունները երբեք չեն նշանակում, որ մենք մեր ինքնության մեջ պիտի գունաթափվենք և տկարանանք, բնավ՝ ոչ, այլազանության մեջ է գեղեցկությունը: Մենք հայկական ներկայություն, գույն, գիծ պիտի բերենք ընդհանուր քրիստոնյա պատկերի մեջ և հաղորդ մնանք ուրիշ եկեղեցիների դրական մեծ գոր-

ծերի և շարժումների հետ, որպեսզի կարողանանք համաքրիստոնեական հասկացողությամբ մեր եկեղեցու դերն ավելի զորացնել: Այս ասելով՝ ես մեկ անգամ ևս պիտի շեշտեմ՝ նրանք, ովքեր ազդվում են օտար, այլազգի քրիստոնյա շարժումներից կամ ոչ քրիստոնյա, նրանք հայ քրիստոնյայի զգացում չունեն: Բոլոր աղանդավորները, որոնք արդեն իսկ օտար աշխարհում հաշվի չեն առնվում, չեն նկատվում որպես քրիստոնեական եկեղեցի, եղծում են: Բառիս բուն իմաստով՝ եղծում են քրիստոնյայի իսկական նկարագիրը, և մեր եկեղեցին պետք է նրանց դեմ կանգնի, և իր գործն անելով՝ նրանք պիտի դադարեն գոյություն ունենալ, ինչպես այդ տեղի է ունեցել բոլոր ժամանակներում: Ժողովուրդը իր մտքով պետք է դատաստան անի, թե որն է ցորենը և որը՝ որոմը: Դժբախտաբար գիտենք, թե ինչ միջոցներ են գործածում և մեր ժողովրդին խաբում:

Այսուամենայնիվ, այս ասելով՝ պետք է նկատի ունենալ, որ Հայաստանը համաքրիստոնեական աշխարհի մեջ միշտ պետք է եղբայրական հարաբերության մեջ լինի դրացի ազգերի և կրոնների հետ: Ահա թե ինչպես են պատկերացնում մեր եկեղեցու վիճակը ներկայումս և մանավանդ՝ գալիք ապագայում:

1994թ.

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄՇԱԿ ԼԻՆԵԼՈՎ՝
ՆԱԵՎ ԱԶԳԻ ՄՇԱԿՆ ԷՐ

«Հայաստանի Հանրապետություն» թերթի հարցազրույցը՝

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ կաթողիկոսի հետ՝

Վազգեն Ա-ի վախճանման առիթով

27 օգոստոսի 1994, Էջմիածին

Ես բնականօրեն շատ քաղցր անձնական յիշատակներ ունեմ Վազգեն Վեհափառից, բայց այստեղ հարկ չեմ զգում այդ բոլորին անդրադառնալ: Դրանց միջից յիշում եմ այն առաջին հանդիպումը, որ պատահեց 1956 թուին, երբ նա եկաւ Անթիլիաս. ես այդ օրը, 14 Փետրուար, 1956-ին, Տեառնդառաջի օրը, քառամեայ վարդապետ, պատարագիչն էի Անթիլիասի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարում: Եւ երբ Պատարագը աւարտեցի, նրան տարեցի մշխարը եւ մասը եկեղեցու. նայեց ինձ, երիտասարդ, վառվռուն վարդապետ էի այդ օրերին, ասեց. ի՞նչ է քո անունը. ասացի՝ Գարեգին Վարդապետ, ա՛հ, դա լաւ անուն է ասեց, յիշելով Գարեգին Ա. Յովսէփեան Կաթողիկոսին, որի հանդէպ նա շատ մեծ, խոր յարգանք ուներ:

Այդ օրից այս կողմ, կարող եմ ասել, որ անձնական համակրանք ունեի իր աշխարհայեացքի, իր անձի, վերաբերումի, մարդկանց, այսինքն՝ արժէքների, հարցերին հանդէպ իր մօտեմալու եղանակներից: Յետոյ, երբ այստեղ եկայ սովետական շրջանում Խորհրդային Հայաս-

տանում այն ատեն, երկու անգամ իրեն հետ եղայ եւ ասելի մտերմիկ զրոյցներ ունեցանք եւ զգացինք որ նոյն խոհերը, նոյն մտածումները, նոյն մտահոգութիւնները ունէինք մեր եկեղեցու ապագայի մասին եւ համերաշխ գործակցութեան տրամադրութիւնները փոխադարձ էին մեր երկուքի միջեւ:

Ապա, 1984-ին, երբ անձնական հանդիպում ունեցանք Փարիզում, առանց որեւէ մէկ խորհրդականի, այլ երկուքս, եղբայրաբար, սիրտ սրտի, միտք մտքի, այն ատեն էր, որ զգացինք, թէ մենք ունենք մէկ առաքելութիւն՝ մեր եկեղեցու զօրացումը ի սպաս մեր հայրենիքին, մեր ժողովրդին եւ Աստուծուն: Հետեւաբար, այդ առաքելութեան շրջագծում, տարակարծութիւնները մեր ժողովրդի ներկայ կացութեան պայմանների ներքեւ գոյութեան իրաւունք չունեն:

Դրանից յետոյ մենք գործակցեցինք, պատուիրակութիւններ ուղարկեցինք, ժողովներ գումարուեցին եւ ապա մի օր, Մոսկուայում, 1988 թուին, Ռուս եկեղեցու 1000-ամեակին առիթով դարձեալ միասին եղանք եւ սրտբաց խօսակցութիւններ ունեցանք: Դրանից առաջ, նոյն տարի Փետրուար ամսին պատահեւ էր Ղարաբաղեան պողոկացող շարժումը. նա ինձ մի քարդ էր ուղարկել, որ սրբութեան պէս եմ պահում հիմա. նա գրում էր. *«Այս քարդն ուղարկում եմ Ձեզ Ղարաբաղեան հերոսութեամբ շիկացած Երեսնից»...* Ապա յաճախ քով քովի եկանք միասին, ճամբորդեցինք միասին, Լեւինականի աղէտին առիթով եղանք շատ ասելի սրտակիցներ, զնացինք միասին մինչեւ Ամերիկա, միասնաբար գործեցինք, որ մեր ժողովուրդը ամբողջական աջակցութիւն ընծայի մեր հայրենիքին եւ աղէտի գօտու մէջ եղող բոլոր վնասների վերականգնմանը: Եւ ահաւասիկ այսպէս մշակուեց մի

այնպիսի հոգեկցական, սրտակցական, եղբայրական գործակցութիւն, որ ես այդ զգացումով եմ մխիթարում, որ նա շուրջ 40-ամեայ իր Կաթողիկոսութիւնը ամառտեց եղբայրութեան, սիրոյ, գործակցութեան սքանչելի այն ոգու մէջ, որ այժմ յատկանշում է մեր եկեղեցին: Եւ բնականօրէն իմ փափաքն է, — եւ հաւատում եմ, որ ամբողջ ժողովրդի փափաքն է, եւ հայրենիքում, եւ մեր պետութիւնում, եւ սփիւռքում, մեր բոլորի փափաքն է, որ այդ համերաշխութեան եւ գործակցութեան ոգին շարունակուի որպէս նրա կտակը մեր բոլորի համար:

Հ.Հ. — Վեհափառ Տէր, այսօր ժողովուրդը սուգի մէջ է, հողին է յանձնում իր սիրելի Վեհափառին, Ձեր մխիթարական խօսքը, խնդրեմ մեր ժողովրդին:

Առաջին հերթին ասեմ, որ Մենք խորապէս ցաւելու կարիք չունենք, որովհետեւ նա Աստուծուց ստացաւ 86 տարիներ կեանքի. դա մեծ բարիք էր: Երկրորդ, նա երջանիկ մահացաւ, որովհետեւ տեսաւ մեր երկրի, մեր հայրենիքի վերանկախացումը: Ո՞ր Կաթողիկոսին տրուել է այդպիսի գեղեցիկ պահ՝ ողջունել մեր հայոց պատմութեան մէջ: Հետեւաբար, մենք իրեն ուղարկում ենք այսօր այս աշխարհից, որպէս մի երջանիկ մարդ, մի երջանիկ Կաթողիկոս, որ երազը իր ժողովրդին տեսաւ իր աչքերովը եւ այդ երազը իրեն հետ տարաւ, եւ Աստծու առջեւ պիտի վկայի ասելով. *Ո՛վ Տէր, փառք քեզ, որ տուիր ինձ այդ երջանիկ պահը, եկել եմ Քո մօտ հիմա երկնքում ասելու համար քեզ, փառք քեզ, Տէր, որ հայրենիքի ազատութիւնը շնորհեցիր իմ ժողովրդին իմ երկրից բաժանուելուց առաջ:*

Թող Աստուած նրան երկնքում մեզ աղօթակից դարձնի եւ բարեխօս՝ որ մեր հայրենիքը, մեր պետութիւնը, մեր եկեղեցին եւ մեր ժողովուրդը մնան մէկ, մնան ուժեղ,

մնան նպատակասլաց եւ մնան վճռական, որպէսզի այս անդ օրերը անցնեն, Հայաստանում, Արցախում եւ Սփիւռքում հայոց ձայնը լսուի իբրեւ մի՛ ազգի ձայն, մի՛ եկեղեցու ձայն. հաւատացէք, եւ աշխարհը այն ատեն անպայման կը յարգի մեր ձայնը եւ մեր ձայնը կը վերածուի ամբողջական յաղթանակի:

Ապրէ՛ք, ժողովուրդ, բայց հաւատացէք, եթէ այսպէ՛ս ապրէ՛ք՝ հազա՛ր կ՛ապրէք:

«Հասկ», 1994, թիվ 8, 9

ՄԵԾ ԷՐ... ՄՆԱՅ ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆ

Տասը տարի է անցել մեր սրտերը մգրմոքող այն օրից, երբ Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ն՝ «Այր լի հաւատով եւ Հոգով Սրբով» փակեց իր աչքերը՝ հավիտենապես ննջելու, փակեց, որպէսզի չարչարված մարմնից աներկբա ու հաղթական հոգուն տա ազատություն, տա թռիչք իր հավատին ու հույսին երկնքի լազուրների մեջ: Նա փակեց իր աչքերը իբրև մարգարե, որ խիզախություն ու համարձակություն ունեցավ ի տես մահվան խոստովանել. «Ոյք առէք զօրէնս ի հրամանս հրեշտակաց, եւ ոչ պահեցէք»:

Տասը տարի առաջ աշխարհասփյուռ հայությունը սզաց իր արժանավոր գահակալի կորուստը, որի վախճանը անդառնալի է, քանզի նա ոչ թե պարզ անձնավորություն, հոգևոր պետ էր, այլ մեր իրականության մեջ հայ ժողովրդի ոտնահարված արդարության (Հայ Դատ), նվազած բարու (երկրաշարժ, աղետի գոտի), զրպարտված առաքինության (արցախյան պատերազմ) հաղթական խորհրդանիշն էր: Երբ մեր հայացքը շրջում ենք շուրջ 60 տարի դեպի ետ, դեպի հեռավոր տարիների այն խորքը, ուր երիտասարդ 20-ամյա Գարեգին եկեղեցականը ավյուճով ոգեշնչված, համեստ, բարեպաշտ գյուղացու վիճակից դեպի ապագան տանող ճանապարհին իր առաջին հիմնաքարերն էր հաստատում, ապա մտովի տեսնում ենք հորդաբուխ մի ակունք, անսպառ մի

աղբյուր, որից սկիզբ առավ մարդ-հոգևորական-գիտնական միաձուլ ամբողջությունը, դարձավ ազգի փառքերից մեկը՝ բաշխելով ի վերջո հայ եկեղեցու նվիրապետական բարձրագույն Աթոռին:

Արդարև, Գարեգին Ա-ն վերջին վաթսուամյակի մեր վաստակաշատ ու հեղինակավոր եկեղեցականներից մեկն էր, որն իր վրա է կրել հայրապետական ծանր լուծը՝ կոչման ու պարտքի խորին գիտակցությամբ դեպի եկեղեցին, ազգն ու հայրենիքը: Հայոց հայրապետը համեստ էր ու ժողովրդական: Նա չապրեց պալատական կյանքով, տոներն ու հանդեսները, պատարագն ու քարոզները առիթ էին, որպէսզի մշտապես շփվի ժողովրդի հետ:

Հիշատակության արժանի հանդիպում-միջոցառումներից մեկի մասին է պատմում Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Նավասարդ արքեպիսկոպոս Կճոյանը, երբ սրբազան հայրը Արագածոտնի թեմի առաջնորդի պաշտոնում Գարեգին Վեհափառին ուղեկցող շքախմբի հետ այցելել էր Եգիպտոս: «Տոնական բարձր տրամադրությամբ համակված բարի ու հավատավոր ժողովուրդը խաչով, խաչվառով, հայոց եռագույն դրոշներով դիմավորեց Հայոց հայրապետին ու քաղցրալուր զանգերի դողանջներով, եկեղեցական թափորով, շարականով ու խնկով հյուրընկալեց առաջնորդանիստ ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցում: Հայոց հայրապետը, խորապես հուզված Եգիպտոսի հյուրընկալ հողի վրա ապրող իր զավակների սրտազեղ արտահայտություններից և խանդավառ ընդունելությունից, Կահիրեի, Ալեքսանդրիայի մշակութային, բարեգործական, կրթական հաստատություններում հանդիպումների, զրույցների, քարոզների ժամանակ առանցքային

տեղ հատկացնելով Ս. Գրիգոր Լուսավորչի հավատքին, Ս. Մեսրոպի գրին ու Վարդանի բազկին ու սրին, իր ներաշխարհը փոթորկող ապրումը փոխանցում էր բոլոր ներկաներին, հուզում բոլորի սրտերը և լցնում ս. Էջմիածնի լույսով և հայրենիքի սիրով: Մեր քույրերի և եղբայրների համար հուզիչ ու անմոռանալի էին այն մի քանի օրերը, երբ մեծ, թե փոքր, պատեհություն ունեցան խոնարհաբար մոտենալու Նորին Սուրբ Օծությանը և ստանալու նրա օրհնությունն ու աջհամբույրը: Արցունք, ժպիտ, հպարտություն մեկտեղվել էին և հուզավառել բոլորին: Անկախ երկրի հայրապետը շատ բան ուներ պատմելու...»:

Նորին Սուրբ Օծություն Գարեգին Ա-ի կորուստը ցավագին եղավ ոչ միայն որպես հայոց շնորհաշատ գահակալի, այլև նրանով հոգևոր մի մեծ պարապ առաջացավ մեր հոգևոր, մշակութային-եկեղեցական կյանքում: Ոչ այսօր, ոչ էլ ապագայում պատմաբաններն ու վարքագիտները չպիտի կարողանան ուսումնասիրել ու ներկայացնել Գարեգին Ամենայն Հայոց 131-րդ կաթողիկոսի կյանքն ու գործունեությունն այնպես, ինչպես այն լուսաբանել է մեծ ուսուցիչը, աստվածաբանն ու պատմագիրը իր «Հայ գիրքը՝ Արիւնը հայուն» գրքում, որը լինելով գիր՝ դարձավ խոհ ու խոսք, դարձավ գիրք ապրված կյանքի, մենախոսություն անցած, գնացած օրերի. «Նրանք կապրին, կը խօսին, կը շարժեն: Հաւատք են՝ ոյժ կու տան, իմացութիւն են եւ իմաստնութիւն կը ցանեն: Սիրտ են եւ սրտեր կը յուզեն: Աչք են եւ արցունք կը բերեն: Կամք են եւ միանգամայն ամբութիւն ու մղում կառաջացնեն: Մեկ խօսքով՝ կեանք են եւ կապրեցնեն «ի վեր քան զժամանակս եւ քան զերկրաւոր գոյութիւնս աշխարհիս այսօրիկ»։ Ավելի կարճ խոսքով, «եկից ճանա-

պարհ» են դեպի «աւետեաց երկիր», դեպի «անպարագրելի յաւերժութիւն»:

Այո, իրապես, Գարեգին 131-րդ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը «եկից ճանապարհ» էր դեպի «աւետեաց երկիր», «անպարագրելի յաւերժութիւն», որի հորդորը հասկացանք ու ընդունեցինք՝ «ոչ միայն հացիւ կեցցել մարդ», ինչպես մտածում էինք, այլ «ամենայն բանիւ, որ ելանէ ի բերանոյ Աստուծոյ», ինչին փարված ենք այսօր: Ահա այդ մտածումներով ու խոհերով մեկ տարի առաջ, նույն օրը Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանը, չկարողանալով իր հոգու մեջ զսպել բնական մի կանչ, որ սերն էր, համակրանքը, մեծ հիացումը վաղամեռիկ Հայոց հայրապետի նկատմամբ, գրեց. «Բնության մեջ Մարդուց բացի չգիտենք ոչ մի էակ, որի ոգով կարողանայինք սքանչանալ»: Մեկ տարի հետո նույն ոգևորությամբ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն իր սրբատառ գրով հրահանգում է, որ Գարեգին Ա-ի մահվան տարելիցը սուրբ Պատարագի մատուցմամբ և հանդիսություններով պետք է ոգեկոչել:

Ամեն անգամ, երբ ազգը, երկիրը կորցնում է մեծ անձնավորություն, անհատականություն՝ դատարկության մի պահ է առաջանում, նման իրականության մեջ մխիթարականը թերևս այն է, որ հանգուցյալ հայրապետը կտակ է թողել ապրողներին՝ ժառանգել գործի շարունակություն, հարատևություն և հանձն առնել Մայր Աթոռի անասանությունը: Այսօր վստահորեն կարող ենք ասել՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի ընտրությամբ մեր եկեղեցին ունեցավ զոհաբերվող և շինարար հայրապետ, որը չի մոռանում իր նախորդ մեծ ուսուցիչների սուրբ գործը և հիշատակը: Այդպես՝ նա չմոռացավ իր հոգևոր հորը՝ հոգեւույս Վազգեն Վեհափառին,

Սևանի հոգևոր դպրանոցը անվանակոչեց նրա անունով: Այսօր մեծարվում է երջանկահիշատակ Գարեգին Ա-ն, որի անունով Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի օրհնությամբ ծնունդ առավ մի նոր մշակութային օջախ՝ հայագիտական կենտրոն: Իսկ ամեն մի նոր ծնունդ ուրախություն է և առիթ, որպեսզի մենք մտածենք «Խորհուրդ մեծի» մասին, որը կայլակում է Աստվածառաք ավետիսը՝ «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»: Այս խորհրդով Ամենայն Հայոց 132-րդ կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն դեռ որքան նոր հույսի և լույսի դռներ պիտի բացի իր զավակների համար: Եվ այն սրբազան պատմությունը, որ չհասցրեց պատմել իր ժողովրդին երջանկահիշատակ Գարեգին Ա-ն, պիտի շարահյուսի Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն, որը ամենօրյա աղոթք է Հայոց հայրապետի շուրթերին. «Ծանրաբեռնված հոգսերով, տագնապներով, հույսերով ապրող մարդկության համայնապատկերում իմ շինարար ու ստեղծագործող ազգի համար լույսի ու վերածննդի դռներ պիտի բացվեն... այսօր և հավիտյան, և Հայկ դյուցազնը պիտի շեփորե Արարատ լեռան գագաթից ի լուր համայն աշխարհի, որ հայ ազգը տիրացել է իր երազին»:

Երազները մարմնավորվում են մեծ անհատականությունների տքնանքի շնորհիվ: Ազգի մեծերից մեկն էր երջանկահիշատակ Գարեգին Ա կաթողիկոսը, որի արժանավոր հաջորդը Գարեգին Բ-ն հանդիսացավ:

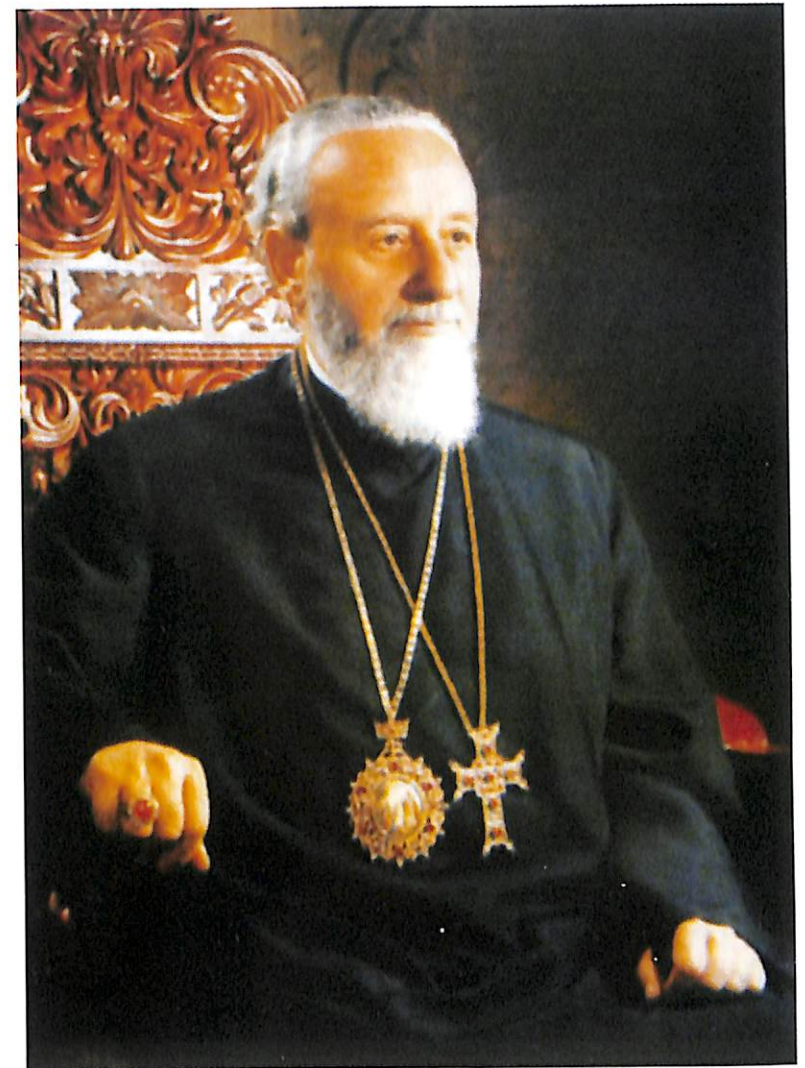
2009թ.

ԳԻՐՔ ԵՐՐՈՐԴ

ՄԻ ԴԱՓՆԵՃՅՈՒՂ ՎԱԶԳԵՆ Ա-Ի ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

Նորին Սուրբ Օծություն Տեր Տեր
Վազգեն Ա
Ծայրագույն պատրիարք
և կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Գիրքը վեհափառ հայրապետի աղոթք-խոստովանությունն է, որի սրտի մատուռում մոմ է վառվում գերված Պատմական Հայաստանի հողերի համար, որի հույսի հորիզոնները տանում են Վանա ծով, որպեսզի պապակ հոգուն մի ափ ջուր տա, որի լույսը բացվում է «Տեսնեմ Անին ու նոր մեռնեմ» փափագով: Իսկ առաջին անգամ տպագրվող փաստաթուղթ-մամակները՝ անադարտ բարեխոս են հայոց հայրապետի ու նրա կենաց փիլիսոփայության միջև:

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ ՏԵՐ ՏԵՐ
ՎԱԶԳԵՆ Ա
ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

20-ՐԴ ԴԱՐԻ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ՋԱՆԳԱԿ ԱՂԲՅՈՒՐԸ

Հայաստանյայց եկեղեցու փառապանծ Հայոց հայրապետներից այսօր պատմությունը հաճախ է անդրադառնում 20-րդ դարի առաքինապաշտ, հրապարակագիր ու գիտնական, լուսաճաճանչ հումանիստ ու հայրենասեր Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի կյանքին ու գործունեությանը: Երևույթը բնական է ու օրինաչափ, քանզի շնորհազարդ հայրապետը տակավին իր կենդանությանը դասական էր, իսկ այսօր՝ վախճանից տասնհինգ տարի անց, դասականն ավելի քան խորհրդավոր ու առեղծվածային է թվում: Եվ եթե հազարամյա հեռավորությունից Գրիգոր Նարեկացուն սեփական զգացումներով ընկալելու հնարավորություն ունենք, նշանակում է՝ Վազգեն Առաջինին՝ Ամենայն Հայոց հայրապետին, որին այցելել եմ հաճախ, տեսել իր հայարտմենության մեջ, ունկնդրել նրա թևավոր խոսքը, հաղորդակից դարձել հուշերին ու գալիքի հեռուները գնացող իմաստուն խոհերին, բնականաբար, թղթին պետք է հանձնեմ այն, ինչն ապրում է իմ մեջ՝ իբրև մասունք: Մասունքներ են դրանք, որից վերագույշ ընտրությամբ առնված խոյակները կարող են ինչ-որ չափով հստակել նրա դիմանկարը:

Գեղեցիկ, հավատացնում եմ, շատ գեղեցիկ շուրթերով, հայակերտ քթով, կամար հոնքերի տակ խոր, ինչ-որ

առինքնող կայծով փայլուն, խոհուն աչքերով և մի քիչ ետ ընկած կզակը՝ փոքրիկ մորուքով, մազնիսական գո-
րությամբ բոլորից սիրվելու սահմանված բարձրահա-
սակ, բարեձև մեկն էր նա: Արարիչ բնությունը, կարծես,
նրան ստեղծել էր՝ մարդուն մարդկանց ցույց տալու հա-
մար:

Երբ հանդիպեցի Վազգեն կաթողիկոսին՝ ծեր էր, գլու-
խը ճերմակ էր ձյունի պես, և դա հատուկ գեղեցկություն
էր տալիս նրան: Բացի այդ՝ կանոնավոր դիմագծերը,
աշխույժ ու վառ աչքերն ավելի շատ հիշեցնում էին
նրբահոգի գեղանուսի: Բնավորությամբ ծանրախոհ էր,
խորաթափանց, հաղորդական ու պայծառատես: Յու-
րաքանչյուր խոսքը տրամաբանված էր: Արտահայտու-
թյուններն ինքնատիպ էին, պարզ, խորը մտածված: Այդ է
պատճառը, որ նրա հետ մեկ անգամ զրուցողներն իսկ
միշտ հիացմունքով են հիշում իրենց հանդիպման մա-
սին:

Նա մեծ էր իր խոնարհությամբ, սրտի անսպառ բա-
րությամբ, վարակիչ կենսասիրությամբ, պայծառ լավա-
տեսությամբ: Բաց էր Հայոց հայրապետի դուռը, սեղա-
նը, քսակը, սիրտը: Եվ նա, կենցաղագետ մարդուն հա-
տուկ, ի բնե կիրթ ու քաղաքավարի, անում էր՝ ինչ պա-
հանջում էր հյուրասիրության ընդունված կարգը: Նորին
Սուրբ Օծությունը վերին աստիճանի զգայուն ու նրբա-
կիրթ, աստվածապաշտ ու արվեստապաշտ, փայլուն
շնորհներով օժտված հոգևորական էր:

Ստեղծարար աշխատանքի ճանապարհով որոնեց ու
հասավ իր հարազատ ժողովրդի կյանքի ու հոգու ամեն-
նախոր ակունքները և դարձավ նրանց վավերական ու
ինքնատիպ արտահայտիչը՝ իր եկեղեցաշեն գործերով,

մտատիպարների խոյանքով և իր ժայռակերտ հայրե-
նասիրությամբ:

Հաճախ Հայոց հայրապետը՝ որպես աղոթք, մրմնջում
էր բանաստեղծի սրտահույզ տողերը. «Երբեք հազար ու
մի կյանք ունենամ, հազարը քեզ տամ, մեկը պահեմ քեզ
երգելու համար»: Այո, եթե նա հազար ու մեկ կյանք ունե-
նար, հազարն էլ կնվիրեր իր ժողովրդին ամբողջությամբ՝
առանց սակարկության:

Հայոց հայրապետը գուրգուրանքով էր վերաբերվում
մեր հին արվեստի նմուշներին, ճարտարապետական
կոթողներին, պայքարում էր դրանց պահպանման ու վե-
րականգնման համար և միշտ ձգտում էր կատարյալին:

Թերևս, սա հենց նրա ներքին կյանքի շարժման
օրենքն է, օրենք, որն օգնեց նրան բացահայտել և
սրբագրել ուրիշների գործած մեղքերն ու սխալները:
Ինչպես հայտնի է, դեռ 17-րդ դարում Նաղաշ Հովնաթա-
նը և իր որդին՝ Հակոբ Հովնաթանը, ս. Էջմիածնի Մայր
տաճարի ներսը՝ պատերը, կամարները, առաստաղը,
զարդարել էին մուրբ, բազմերանգ զարդապատկերնե-
րով, որոնք, չգիտես ինչու, դուր չէին եկել Խրիմյան Հայ-
րիկ կաթողիկոսին, և նա կարգադրել էր՝ դրանք քերել և
ճերմակեցնել, որի վերաբերյալ ժամանակին իր վրդով-
մունքն էր արտահայտել տաղանդավոր նկարիչ Գևորգ
Բաշինջաղյանը. «Վեհափառ հայրապետը աչքի լույսի
պես պիտի պահեր այդ նկարները, իսկ երբ նա կարգա-
դրել է քերել և ոչնչացնել՝ դա բարբարոսություն է և մի
բան էլ ավելի»: Ինչո՞ւ... Սա կյանքի առեղծվածներից
մեկն է, որ տակավին անկարող է լուծել, պարզել մեր
միտքը: Մինչդեռ բարձրաճաշակ Վազգեն կաթողիկոսի
իդժն է եղել ներքնապես ու արտաքնապես հիմնովին վե-

րանորոգված տեսնել հայ ճարտարապետության կոթող
ս. Էջմիածնի Մայր տաճարը:

Ուստի՝ արդարամիտ կաթողիկոսը, շնորհիվ մեծ բա-
րերար Գալուստ Կյուպեկյանի տրամադրած միջոցների
(400 հազար ԱՄՆ դոլար), ոչ միայն հաջողությամբ պսա-
կեց որմնանկարների վերականգնման աշխատանքները,
այլև տաճարի ներքին բարեգարդման մաս կազմեցին
Ռաֆայել Իսրայելյանի նախագծով կառուցած Ավագ
Խորանի մարմարակերտ խաչկալը, Իջման սեղանը, դա-
սը ատյանից անջատող մարմարյա բազրիքներն ու
բրոնզաձույլ դռնակները, մկրտության մոր ավազանը և
այլն: Վերականգնվեց տաճարի հարավային զանգակա-
տունը, հին զանգերը փոխարինվեցին երաժշտական մոր
զանգերով, բարեկարգվեց շրջապատը:

Եվ, հիրավի, շուրջ 40 տարի նա իր բոլոր շնորհներն
ընծայաբերեց հայ եկեղեցու ծառայության ճանապար-
հին, ճանապարհ, որ հաճախ եղել է փշոտ, երբեմն՝ նույ-
նիսկ տառապալից, մեր ազգի փոթորկահույզ կյանքի ըն-
թացքին:

Աստվածամերժության տարիներին նա ոչ միայն
դժվարությունների դեմ պայքարել կարողացավ, այլև
քաջարի ու անշփոթ հաղթահարեց բոլոր խոչընդոտները՝
հոգու խաղաղությամբ ու կենսափիլիսոփայությամբ,
մտատիպարներով ու անսահման սիրով:

Եվ բյուր անգամ իրավացի էր Արշակ Ալպոյաճյանը,
երբ գրում էր. «Սակավաթիվ են անոնք, որոնց համար
ըսեինք՝ իր կյանքը եղավ հայտնաբերումը իր ազգի
կյանքի... Այն վեհ ու ընտիր հոգիներեն մին, որ իրենց
արթուն մտքով, լուրջ ջանքերով և անխոնջ աշխատասի-
րությամբ տիպար գործիչը կկազմեն և իրենց ժամանակի
տիրապետող դեմքը կդառնան»:

Նա դիմագիծ ու հմայք, գույն, լույս ու ջերմություն էր
տալիս Սրբություն Սրբոցին: Եվ սիրում էինք նրան, սի-
րում ամբողջ հոգով: Սակայն ինչքան էլ սիրես այդպիսի
մեծությամբ, միևնույն է, ամհասանելիության գաղափա-
րը շատ ավելի չափերով ծնում է պատկառանք, ակնա-
ծություն:

Հայոց հայրապետը հուշ պատմող էր, երբեմն դառ-
նում էր անաչառ դատավոր երևույթների ու դեպքերի
նկատմամբ: Նրա պատմածը մեծ պաթոսով գեղեցիկ
սիմֆոնիաներ, կտավներ են կարծեք, որ ձոնվում են հա-
յոց մեծերին: Հաճախ կրկնում էր Վազգեն վեհափառը.
«Պետք է սիրել, եթե կուզեք՝ պաշտել մեր մեծերին:
Նրանք արժանի են, քանզի կատարել են իրենց պարտքը
հարազատ ժողովրդի հանդեպ: Ազգի մեծերը հավետ
պետք է ապրեն գալիք սերունդների հոգում և լսեն նրանց
«ողորմիսը»:

Շատ անգամներ Հայոց հայրապետի զրույցները լսե-
լիս ինձ միշտ թվում էր, թե հայ ժողովուրդն իր դարավոր
գիտության, արվեստի շտեմարանի բանալիները և գեղե-
ցիկ մատուցելու շնորհքը կտակել էր նրան՝ իր ծոցից
ելած արժանավորագույնին, և այդ իմաստուն, լայնահո-
րիզոն ներկայացուցիչը հարազատորեն ու շռայլ գոր-
ծադրում էր շնորհ ստացած ժառանգությունը փոխան-
ցել՝ հիացնելով իր ունկնդիրներին:

Քարոզելիս իր նպատակին հասել է հիմնականում
խոհ ու խոսքի միջոցով: Նրա քարոզներում արտացոլ-
վում է մարդու հանրագումարը՝ իր նախասկզբնական
մաքրությամբ: Բառերի արժեքը միշտ կշռող վեհափառ
հայրապետը նախադասության մեջ նրանց տեղն իմա-
ցող վարպետ ոսկերչի հմտությամբ, քնարական նրբե-

րանգներով զարդարամ էր իր պերճ արևմտահայերենը, նրանց լույսով իմաստավորում և ամենահասարակ նյութն անգամ մատուցելիս՝ գեղեցկացնում էր այն արվեստագետի խորունկ մեկնաբանությամբ:

Նրա ոճի վսեմությունը ոչ թե արտաքին պաճուճանքի, այլ պարզության մեջ է, իսկ լեզուն հարուստ է և արտահայտիչ, նրբաճաշակ արվեստագետի վարպետությամբ է նա օգտվում հայոց լեզվի գանձարանից:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջին... որ այն բոլորը լինելուց բացի եղավ անխորտակ խարիսխը Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի և Սփյուռքի, ոսկեբերան ձայնափողը համայն հայության կյանքի ու իղձերի:

«Ումանք ծնվում են մեծ, ումանք հասնում են մեծության, ումանց տրվում է մեծություն»: Վազգեն Առաջինը ծնվել էր մեծ... մնաց մեծություն և անցավ ամմահների շարքը: Ուստի պատահական չէ, որ Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո պատրիարք Նորին Սրբություն Ալեքսի Բ-ն հարգանքով և ակնածանքով է արտահայտվում հոգելույս Վազգեն վեհափառի մասին. «Լավագույն տպավորություններով եմ հիշում երանելի Վազգեն վեհափառին՝ չափազանց խելացի և իմաստուն հոգևորականին»:

Խորապես արդիական, բառի բուն իմաստով՝ գեղեցիկ, քնարական ու խոհական Վազգեն Առաջին կաթողիկոսը հայ ժողովրդի ոգու լուսավոր արտահայտություններից է և ապրելու է գալիք բոլոր ժամանակներում:

Ծանր կսկիծով հողին հանձնեցինք նրան: Նրա աճյունն իր հանգիստը գտավ հայ ժողովրդի համար այնպիսի նվիրական անունների կողքին, ինչպիսիք են հայրենյաց պաշտպան Ներսես Աշտարակեցին, Գևորգ Ծղերքյանը...

Ժողովրդական նկարիչ Մարտիրոս Մարյանը միայն կարողացավ իրեն հատուկ տաղանդի ուժով մարմնավորել վեհափառի վիթխարի կերպարը: Այսօր երկուսն էլ կան, կան իրենց գործերով: Ապրում են ժողովրդի սրտի զարկերի մեջ: Իսկ ժողովուրդն ամմահ է:

Տխուր բան է գերեզման այցելելը: Երբեմն «հուսկ բանքը» ամփոփված է հիշատակի տաճարում, որի առաջ ծնրադրելը ապրողներիս համար մխիթարանք է: Եթե այցելես նրա շիրմին՝ դաշտային վայրի ծաղիկների մի փունջ դիր այդ դամբարանին, հայրենի հողից քաղված երփներանգ ծաղիկներ:

ԱՄԵՆ ԻՆՉ ՀԻՇՈՂ,
ԱՄԵՆ ԻՆՉ ՀԱՏՈՒՅՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Մեծերը երջանիկ են: Նրանք չգիտեն՝ ինչ ասել է մահ-վան օր, որովհետև երախտապարտ մարդկությունն իր սրտում հավերժ է պահում նրանց ծննդյան օրը: Այդպիսի մեծություն էր Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը, որի ոգեղեն կերպարը ներկայացնելու համար հարկ կլինի ի մի բերել նրա ժամանակակիցների կարծիքները:

Երջանիկ էին նրանք, ովքեր աշխատանքային կամ մտերմության բերումով տեսել են Հայոց հայրապետին կյանքում, սրտամոտ զրուցել, շփվել հետը: Ահա այս երջանիկների պարտքն է՝ գրի առնել՝ ինչ լսել են ու տեսել:

Մի այդպիսի պարտքի տակ է 90-ամյա գեղանկարիչ Էդուարդ Իսաբեկյանը, որը մեր օրերի ամենաժողովրդական նկարիչն է: Այդ համբավին ու սիրուն նպաստել է, անշուշտ, և այն, որ նա իր արվեստով զբաղվելուց զատ շուրջ քսան տարի ղեկավարել է Հայաստանի ազգային պատկերասրահի տնօրենի պաշտոնը, դասավանդել է Հայաստանի պետական գեղարվեստի ակադեմիայում, մամուլում հանդես է եկել պատմվածքներով, հոդվածներով ու հարցազրույցներով, հրատարակել է «Իգլիր» պատմական վեպը, կազմակերպել է ցուցահանդեսներ:

Ժողովրդական ակունքներից է սնվել Իսաբեկյանի բյուրեղային, վճիտ արվեստը՝ իր մեջ առնելով հայ ժո-

ղովրդի իմաստությունը, հույսերն ու երազանքները, նրա դրամատիկ ցնցումներով լի պատմությունն ու բարգավաճ հայրենիք ունենալու ձգտումը:

Ահավասիկ, արվեստագետը, ձեռքը հողի շուրթին դրած, երակներով հոսող արյամբ զգում է հողի շնչառությունը, իսկ մեկ ուրիշ կտավում գույնի և գույների գուգադրումով կարողացել է վրձնի մի քանի հարվածով կենդանություն տալ պատմական թեմաներին, ուրվագծել դեմքերն ու դեպքերը, սրտի խորքից բխած զգացմունքներով նպատակ է դրել ոգեկոչել պատմական հերոսների հիշատակը, խոսել նրանց հետ, ողբալ նրանց մահը: Ստեղծագործության անսկիզբ ու անվախճան անջրպետի մեջ ստեղծագործող հոգիները կարող են մոտենալ իրենց սահմանող ընթացքի ծիրին:

Արդ, այսօր կյանքի ճախարակի ոսկե թելերի մեջ գեղանկարիչ Իսաբեկյանը փնտրում է իր համար այնքան սիրելի մի կերպարի հիշողությունը, որպիսին էր արթուն խղճի, ազնիվ հոգու և իր կոչումին անսակարկ նվիրյալ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը:

– Դժվար է անցյալից վերհիշել այն ամենը, ինչ կապված է ազգի կողմից սիրված Ամենայն Հայոց հայրապետի հետ, որ լցված էր կյանքով, և որի մեջ անթելված էր մեր մեծագործ հայրապետների ոգին ու շունչը:

Ընտրյալները միշտ էլ սակավաթիվ են: Ամբողջ կյանքում ապրում, խորհում, տառապում են եկեղեցու, ազգի ու հայրենիքի համար՝ մնալով անանձնական ու կատարյալ՝ մարդկանց վճիտ հայացքով նայելու, բարություն և արդարություն ցանելու համար:

Վազգեն Առաջին վեհափառ հայրապետն այդ ընտրյալներից էր: Ուստի, կփորձեմ հոգեխույզի վրձինով խնամքով մաքրել ժամանակի փոշին, որպեսզի նրա

հիշատակը տեսանելի, շոշափելի իրականություն դառնա ընթերցողի համար: Նրան հիշելիս ամենից առաջ ինձ պատկերանում է նրա ժպիտը, այն ճառագայթող ժպիտը, որ մշտապես լուսավորում էր Հայոց հայրապետի խորապես իմաստուն դեմքը: Զրուցելիս լիներ, թե քայլելիս՝ այդ ժպիտը շարունակ ծաղկում էր նրա դեմքին և նրան հաղորդում արտակարգ բարեհամբույր ու սիրալիր արտահայտություն:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի ժպիտը... Դա մի հմայիչ գեղեցկություն էր, որ նա իր գեղեցիկ արտաքինի և գրուցելու տաղանդի հետ պարզ և ստացել էր վերուստ:

Առաջին անգամ նրան տեսել եմ համերգի ժամանակ, Երևանի հայֆիլհարմոնիայի Արամ Խաչատրյանի անվան համերգային մեծ դահլիճում: Հանկարծ օթյակում երևաց հոգևորականների մի խումբ՝ Հայոց հայրապետի գլխավորությամբ:

– Վեհափառը, Վազգեն վեհափառը, – լսվեցին այս ու այն կողմից:

Մինչ կկարողանայի ուշքս կենտրոնացնել՝ նրան ավելի լավ տեսնելու, դահլիճում ներկաները ոտքի կանգնեցին և բուռն ծափերով ողջունեցին Նորին Սուրբ Օծությանը: Նույնպիսի ջերմ ընդունելություն էին ցույց տալիս նրան ամեն տեղ՝ հոտնկայս, բուռն ծափերով ու օվացիաներով:

Որքան սիրում էր պատմություն ու գրականություն, նույնքան սիրում էր երաժշտություն ու նկարչություն: Բնական է, որ սիրում էր ծաղիկներ ու երեխաներ:

Առաջին հանդիպումը Վազգեն վեհափառի հետ տեղի է ունեցել իմ արվեստանոցում: Այցելության էր եկել՝ ծանոթանալու իմ աշխատանքներին: Օրերից մի օր իմ ար-

վեստանոցում, բազկաթոռին նստած, խորիմաստ զրույց սկսեց: Ինձ թվաց, թե ես ոչինչ չգիտեմ և կյանքում իմ ողջ ապրածը վերապրեցի վերստին: Չեմ հիշում մի դեպք, որ խոսելիս հարցից շեղվեի, բայց ինչի մասին էլ խոսեի, արտահայտվում էր պարզ, հասկանալի: Չկար խնդիր ու հարց, որի շուրջ չխոսեի, լիներ դա հուշամատյանում գրանցված երկիր՝ Բաբելոն, Կիլիկիա, լիներ Ակրոպոլիսի նման ճարտարապետական մի կոթող կամ Աղթամարի վանք, լիներ Ֆրիդրիխ Նիցշեի, Մարկիզ դը Սադի, Ջախեր Մագոխի կամ Ջիզմունդ Ֆրոյդի փիլիսոփայությունը, լիներ գրականություն՝ Հոմերոսից մինչև Գրիգոր Նարեկացի ու Պարույր Սևակ, նաև երաժշտություն՝ ժողովրդական մեղեդիներից մինչև Մոցարտ ու Կոմիտաս: Դատում էր ու խորհրդածում:

Արվեստապաշտ հայոց վեհափառը, խորապես ըմբռնելով մշակույթը, հեռատես խոհեմությամբ հասկանում էր նաև արվեստագետների իղծերն ու ձգտումները, հոգսերն ու ցավերը:

Մեր գնահատականը ճիշտ կընկալվի, եթե պատմության անիվը ետ պտտենք և տեսնենք, թե ինչ ժառանգություն հասավ Վազգեն Առաջինին, և ինչպիսին էր իրավիճակը Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում:

Աստվածամերժության տարիներին արգելափակումների և վախի մեջ հազիվ լսվում էր Հայ Առաքելական Եկեղեցու զարկերակի բաբախյունը: Ամենայն Հայոց հայրապետն ամենից առաջ պետք է գտներ և ապա փորձեր շարունակել անցյալից եկող կապերը, առանց որոնց անհնարին էր եկեղեցու լիարժեք գործունեությունը:

Գահակալության երեսունինը տարիներին ստեղծվեցին եկեղեցական արվեստի բազմաթիվ գործեր, որոնք

քանգարանային բացառիկ նմուշներ են: Հայոց հայրապետն ամենից առաջ ձեռնամուխ եղավ դուրս մղելու եկեղեցիներից օտար, պատահական, ցածրաճաշակ գործերը՝ սկսելով Մայր տաճարից: Նրանց տեղը գրավեցին հայտնի հայ դասական նկարիչների սրբապատկերները, ճանաչված հեղինակների ժանյակագործ վարագույրները, խաչվառները, մոմակալները և եկեղեցական այլ պարագաներ:

Հավատի տներն անհրաժեշտ արվեստի գործերով հարստացնելու համար՝ Ազգային պատկերասրահից Մայր Աթոռին վերադարձվեց եկեղեցական նկարչության զգալի թվով գործեր (բռնագավթվել էին ժամանակին), որոնք վերականգնման ու նորոգման աշխատանքներից հետո զետեղվեցին համապատասխան տեղերում:

Այս աշխատանքները կատարեցին Սանկտ Պետերբուրգից հրավիրված մասնագետները:

Իմ աշխատանքներից Մայր Աթոռին նվիրեցի երեք կտավ՝ «Բջնիի վանքը», «Գարունը Աշտարակում» և «Նամակ Հազկերտին»:

Վազգեն վեհափառի անմիջական հովանավորությամբ Էջմիածնում կատարվեցին առաջին և լուրջ փորձերը՝ ստեղծելու հայաոճ կահույք՝ թե՛ եկեղեցիների ներքին հարդարման և թե՛ վանական շինությունների համար: Այդ հիմքի վրա ստեղծվեցին այնքան հայկական, այնքան պատմական և այնքան ժամանակակից ու հիմնական վանքի դռներն ու մոմավաճառի սեղանը, վանքի բակում գտնվող վանատան և սեղանատան կահույքը, Մայր տաճարի ներքին կահույքը և այլն: Կարող եմ ասել, որ սա զարթոնք է փայտարվեստի ասպարեզում:

Աննախադեպ ծաղկում ունեցավ ոսկերչական և արծաթագործական արվեստը: Բարձրաճաշակ Հայոց

հայրապետը չէր հանդուրժում միջակությունը: Արվեստի արժեքների նկատմամբ վեհափառ հայրապետն ուներ ուրույն մոտեցում, ամենից առաջ նա զգում էր նյութական և հոգևոր մշակույթների արժեքների միասնականությունը:

Ուստի՝ բազմաթիվ եկեղեցական արժեքավոր սպասքների ու զարդերի (զավազաններ, մատանիներ, խաչեր, պանակներ, կաթսաներ, աղավնիներ) թվում գեղարվեստական մտատիպարով և կատարողական բարձր վարպետությամբ Բաղդասար Արզումանյանը և Ժիրայր Չոլոյանը ժամանակի ու պատմության համար ստեղծեցին «Հայոց այբուբեն», «Խորհրդային Հայաստանի զինանշանը» և «Ոսկյա խաչ» արվեստի գանձերը:

Հայ ժողովուրդը դարեր շարունակ հպարտացել է իր գորգարվեստով: Այսօր կարող ենք հպարտանալ ժողովրդական նկարիչ Գրիգոր Խանջյանի «Վարդանանք», «Հայոց այբուբեն» գորելեններով, որոնց գաղափարը և թեման Վազգեն վեհափառին են: Նրա օրոք մի նոր թափ ու որակ ստացավ հրատարակչական գործը: Մեր ժողովրդի համար մեծ նվեր էր Լևոն Ազարյանի հեղինակությամբ հրատարակված «Խաչքարեր» գիրքը: «Խաչքարեր» ալբոմը հնարավորություն է տալիս լայնորեն ծանոթանալու և գնահատելու քանդակագործական արվեստի այդ յուրահատուկ ստեղծագործությունները, որոնք միայն, մասնագետների գնահատությամբ, բավական պիտի լինեին մի ամբողջ ժողովրդի ճարտարապետության համար: Վազգեն վեհափառի հրամանով լույս տեսան նաև «Արարատ», «Աղթամար», «Էջմիածնի գանձերը» արվեստի գրքերը:

Սրտացավ Հայոց հայրապետը հայրենիք վերադարձրեց արվեստի բազմաթիվ գործեր՝ նկարներ, քանդակ-

ներ, ձեռագրեր, նշանավոր հայ գործիչների արխիվներ:
Այդ գործերի թվում են եղել Հովհաննես Այվազովսկու,
Վարդան Մախոխյանի, Էմանուել-Մանուկ Մահտեսյա-
նի, Հովհաննես Ալիսագյանի և այլոց գեղանկարները,
ինչպես նաև՝ Թորոս Ռոսլինի և ամանուն գրիչների ու
մանրանկարիչների ձեռագրեր:

Կատարվել է մեծ աշխատանք՝ շնորհիվ Վազգեն վե-
հափառի իմացության, իմաստության, նվիրումի, ան-
խախտ հավատի և անձնական հմայքի:

Ուստի՝ հիշատակը նրա թող լինի ոսկեհատիկ ցորենի
նման, որ բազում արդյունք է տալիս իր մահով:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆԻ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ 35-ԱՄՅԱԿԸ

«...Այսօր մեր հին արժեքներու մեկ տաս-
ներորդը թերևս կրցավ փրկվիլ, սակայն մեր
ժողովրդի, Հայաստանյայց եկեղեցւոյ պատ-
մությունը ամենամեծ փառքի տիտղոսն է
քրիստոնեության պատմության մեջ»:

«Վազգեն Ա Հայրապետ Հայոց» գրքից

Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու հոգևոր և
եկեղեցավարչական գերագույն կենտրոնական իշխա-
նությունը պաշտոնապես հիմնադրել է Գրիգոր Լուսավո-
րիչը, երբ 301 թվականին Տրդատ թագավորի հրամանով
քրիստոնեությունը Հայաստանում պետական կրոն հռ-
չակվեց: Գրիգոր Լուսավորիչը Վաղարշապատում 303
թվականին հիմնել է Կաթողիկե ս. Էջմիածին տաճարը և
դարձել հայոց առաջին կաթողիկոսը: Գրիգոր Լուսավո-
րիչ, Սահակ Պարթև, Հովհաննես Մանդակունի, Կոմի-
տաս, Ներսես Շնորհալի, Ներսես Աշտարակեցի, Խրիմ-
յան Հայրիկ, Գևորգ 6-րդ Չորեքյան, Վազգեն Շինա-
րար՝ անուններ, որոնցից յուրաքանչյուրն այլ մի ժո-
ղովրդի ոգեղեն արժեքների անդաստանում կաղնի կիա-
մարվեր... Հավուր պատշաճի չէ, որ ես Վազգեն Շինա-
րար կաթողիկոսին թվարկեցի մեր մեծագործ կաթողի-
կոսների շարքում, նա այդ իրավունքը վաստակել է իրա-

վամբ, և ապագայի վարքագիծները կվկայեն այդ, կարծանագրեն հպարտությամբ ու ակնածանքով:

Դեռես 1935 թվականին Բուխարեստում հրատարակվող «Հերկ» ամսագրում երիտասարդ ապագա կաթողիկոսը մարգարեաբար գրել է. «Հայ ապագայի համար ատաղձ կառուցանել, նյութական և մանավանդ մտավոր ու հոգեկան իմաստով, ահա մեր օրերում մեծ խնդիրը: Կառուցել՝ ցեղին հոգիեն բխող զգացումներու թելադրանքին տակ...»: Եվ սա այն ժամանակ, երբ չարը հայոց աշխարհի մեծագույն մասը ավերակների էր վերածել, երբ ժողովրդի զգալի մի հատվածն օտարված էր հայրենի հողից ու տնից, երբ հայրենիք կոչված այս սրտաչափ հողում հայ «մնացորդացը» մեծ, աներևակայելի դժվարություններ էր ապրում: Սակայն հայոց պատմության ոգին խորապես ըմբռնած ազգի լինելիության գաղտնարանները ներթափանցած ապագա կաթողիկոսը, որ 1935 թվականին դեռևս երիտասարդ էր, անփորձ և նոր էր սկսում իր մշակութային-քաղաքական գործունեությունը, ի լուր ամենքի հայտարարում էր ազգի ոգու վերանորոգման մասին:

Եվ հետագայում՝ տասնյակ տարիներ հետո, երբ Վազգեն նորընտիր կաթողիկոսը, դեռևս ոտքը հայոց չարչրկված հողին չդրած, կառուցելու, վերաշինելու, շենացնելու ոսկեղեն տեսիլքներ էր տեսնում, ուղեցույց ունենալով Լուսավորչի մշտավառ ջահը, մտովի հաղորդակցվում Զվարթնոցը կերտող Ներսես Շինողի, Հռիփսիմեն հրաշակերտող Կոմիտասի, Անին հրաշակերտող Մեծն Տրդատի, Աղթամարի քարեղեն երազը մարմնավորող Մանվելի, կառավարական տունը, օպերան երկնող հանճարեղ Թամանյանի մեծ ավանդներին: Եվ այսօր, երբ նայում ենք Ամենայն Հայոց Հայրապետի գահակա-

լության 35-ամյա կառուցողական գործունեությանը, նոր ենք միայն հասկանում, որ 1935 թվականին մարգարեացած «Հայ ապագայի համար ատաղձ կառուցանել...» տողերը կարող են բանալի լինել հասկանալու, թե այս ի՞նչ հրաշքով Վազգեն Առաջին կաթողիկոսը գահ բարձրանալու առաջին իսկ օրից սկսեց կառուցել, ստեղծել ու հրաշակերտել ամսպառ եռանդով, անվերջ ու անդադրում, և որքան խորհրդանշական է, որ Ներսես, Կոմիտաս, Տրդատ, Մանվել, Թամանյան մեծ ճարտարապետների աշխարհաշեն երկրում ժողովուրդը Վազգեն Առաջինին պատվեց ամենամեծ տիտղոսով՝ «Շինարար»: Հայոց հյուրընկալ աշխարհում սրանից ավելի մեծ սիրո և հարգանքի այլ դրսևորում դժվար է գտնել: Վեհափառն իր գահակալության 35 տարիների ընթացքում ամենացորդ նվիրվեց հայ ժողովրդի, նրա մշակույթի ծաղկմանն ու հաստատմանը:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը (Լևոն- Կարապետ Աբրահամի Պալճյան) ծնվել է Բուխարեստում, 1908 թվականին: Սկզբնական կրթությունը ստացել է Բուխարեստի Սիսաքյան-Քեսիմյան ազգային վարժարանում: Այնուհետև սովորել և ավարտել է Բուխարեստի համալսարանի գրականության և փիլիսոփայության բաժինը: 1929-43 թվականներին դասավանդել է Բուխարեստի հայկական դպրոցներում: 1943 թվականին Աթենքում ձեռնադրվել է վարդապետ և նշանակվել Ռումինիայի հայոց թեմի առաջնորդական տեղապահ, իսկ 1951 թվականին ձեռնադրվել է եպիսկոպոս: 1955 թվականին օծվել է Ամենայն Հայոց Հայրապետ:

Հայրապետական օծում ստանալուց չորս օր հետո Վազգեն Առաջին կաթողիկոսը եպիսկոպոս է ձեռնադրում յոթ վարդապետների և երկու օր հետո, 12 եպիսկո-

պոստների ընկերակցությամբ և շքեղ հանդիսավորությամբ, կատարում է սուրբ մյուռոնի օրհնություն, որը 30 տարիներ ի վեր չէր կատարվել Էջմիածնի Մայր տաճարում:

Երբ 1914 թվականին հայտնի բարերար Մանթաշյանի նվիրատվությամբ երկհարկանի վեհարանի կառուցումն ավարտվեց, ցարական կառավարությունն այն խլեց եկեղեցուց, այդպես գրավված մնաց մինչև 1957 թվականի հունվարը և միայն Վազգեն Ա կաթողիկոսի համառ ջանքերի շնորհիվ շենքը վերադարձվում է Մայր Աթոռին: Նոր վեհարանը վերանորոգվեց և դարձավ շքեղ պալատ, իսկ հին վեհարանը՝ ծաղկյա դահլիճով, վերածվեց «կաթողիկոսաց» թանգարանի:

Վազգեն Առաջին Հայրապետն իր անմիջական հոգածությամբ ստանձնեց Մայր Աթոռի հոգևոր ճեմարանը, ինչպես նաև՝ տեսչական ու դասախոսական կազմի նորացնելու գործը: Ամեն ինչ արվեց, որպեսզի հոգևոր ճեմարանն ավարտած ուսանողները, որոնք կոչված են դառնալու հովիվներ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու, լինեն զարգացած, բարձր ճաշակի տեր, հոգով մաքուր և ազնիվ հոգևորականներ, հայ ժողովրդի դարավոր երաժշտական գանձերի և մշակույթի քաջ գիտակ, սեփական ժողովրդին մաքուր սրտով և խղճով ծառայելու պատրաստակամ մշակներ:

Վեհափառը տնտեսապես ապահովեց ճեմարանը, համալրեց աշակերտներով, բարձրացրեց ուսումնական մակարդակը՝ աշխատանքի հրավիրելով և պաշտոնի կոչելով մի շարք վաստակաշատ գիտնականների:

1961 թվականին Վազգեն Առաջին կաթողիկոսի նախաձեռնությամբ ու սփյուռքահայերի անշահախնդիր նվիրատվությամբ վերազինվեց ժամանակակից սարքա-

վորումներով Մայր Աթոռի նոր տպարանը, որը հիմնադրվել էր 1771 թվականին Սիմեոն Ա Երևանցի կաթողիկոսի ջանքերով: Կանոնավոր կերպով սկսեց հրատարակվել «Էջմիածին» ամսագիրը, որը լուսաբանում է Մայր Աթոռի և հայ եկեղեցու թեմերի կյանքը, հրապարակում կոնդակներ, եկեղեցական ժողովների արձանագրություններ: Հրապարակում է հայ ձեռագրագիտության, աղբյուրագիտության, գաղթավայրերի պատմության, վանքերի վերաբերյալ ուսումնասիրություններ, հայ մատենագիրների անտիպ գործեր, ինչպես նաև անդրադառնում է հայոց լեզվի, հայ դպրոցի, տպագրության և մամուլի, խաչքարերի, եկեղեցական և ժողովրդական երաժշտության պատմությանը:

Վեհափառ հայրապետը նախաձեռնեց բազմահազար տպաքանակով «Նոր կտակարանի» հրատարակությունը՝ արևելահայերեն թարգմանությամբ: Ընթացքի մեջ է «Աստվածաշնչի» արևելահայերեն հրատարակությունը:

Վեհափառ հայրապետն իր անդրանիկ կոնդակում գրել է. «Պիտի տքնինք վերանորոգելու և վերազարդելու մեր հայրենի սրբավայրերը՝ վանքեր ու եկեղեցիներ, ինչպիսին են ս. Հռիփսիմեն, ս. Գայանեն, Խոր Վիրապը, Օշականը, Գեղարդը և ուրիշներ, որոնք մեր հոգևոր կյանքի սյուները կհանդիսանան ու հռչակված տաճարները աղոթքի և ուխտի, և զմայելի հուշարձանները հայ ճարտարապետության փառքի»:

Այդ մեծ նպատակն իրագործելու համար Վեհափառ հայրապետի հրավերով կազմվեց անվանի հայ ճարտարապետներից բաղկացած մի հանձնաժողով, որն ինքնաբուխ նվիրումով և մեծ սիրով իր վրա վերցրեց Մայր Աթոռի և վանքերի ու եկեղեցիների շինարարական աշ-

խատանքների կազմակերպումը՝ Նորին Սրբության անմիջական հսկողությամբ, Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի համագործակցությամբ և Հայաստանի կառավարության աջակցությամբ: Հանձնաժողովը, որի կազմի մեջ էին անվանի ճարտարապետներ Միքայել Մազմանյանը, Կարո Ղաֆադարյանը, Վարազդատ Հարությունյանը, Ռաֆայել Իսրայելյանը, Կոստանդին Հովհաննիսյանը, մամրազնին ուսումնասիրեց և պատրաստեց բազմաթիվ նախագծեր՝ վերանորոգելու և բարեկարգելու ավերակ կամ կիսավեր եկեղեցիներ, վանքեր, համաշխարհային ճանաչում ձեռք բերած անկրկնելի կոթողներ:

Ամփոփ ներկայացվում է ոչ լրիվ ցանկը վերանորոգված, շենացած, նոր շունչ ու կյանք ստացած կառույցների՝ Էջմիածնի Մայր տաճար, ս. Հռիփսիմե, ս. Գայանե, Շողակաթ, Աստվածածին, Օշականի ս. Մեսրոպ Մաշտոց, Երևանի ս. Սարգիս, ս. Ջորավոր, ս. Հովհաննես, Հրազդանի, Բաքվի, Մոսկվայի, Ռոստովի և Արմավիրի եկեղեցիները, Գեղարդի, Խոր Վիրապի վանքերը: Մայրավանքի շրջակայքում կառուցվեցին Եղեռնի հուշարձանը, Խրիմյան Հայրիկին նվիրված աղբյուր-կոթողը, Գալուստ Կյուլպեկյան վանատունը, Ալեք-Մարի Մանուկյան գանձատունը, հուշարձան աղբյուրը: Բյուրականում կառուցվեց հանգստյան տուն:

Վերջին յոթանասուն տարիներին եկեղեցին մեկուսացվեց պետությունից, և ժողովուրդը հետզհետե հեռացավ հայ եկեղեցուց: Շնորհիվ Վեհափառ հայրապետի իմաստուն քաղաքականության և Խորհրդային Հայաստանի բարեհաճության՝ Հայաստանյայց եկեղեցու և պետության հարաբերությունները մտան ողջամիտ ընթացքի մեջ՝ փոխըմբռնման բարենպաստ հող ստեղծելով հայ եկեղեցու գոյատևման և բարգավաճման համար:

Բազմավաստակ Հայրապետի հարաճուն ջանքերով արթնացավ հայ ժողովրդի ազգային ոգին Մայր եկեղեցու նկատմամբ, և այսօր հայ ժողովուրդը վերադառնում է իր արմատներին, խոնարհվում նախնյաց սրբությունների առաջ:

Նորին Սրբությունն էր, որ միանգամայն ճիշտ գնահատեց Սարդարապատի ճակատամարտի պատմական նշանակությունը, նպաստեց հուշարձանի կառուցմանը, հրապարակեց 1918 թվականի մայիսի 28-ը Հայաստանի պետականության վերականգնման օր հռչակող սրբատառ կոնդակը:

Հայ եկեղեցին եղել է «Հայ ժողովրդի հոգու գանձարան», որի հնամյա հաստատրմատ կաղնին 1700 տարի ի վեր դիմադրել է բռնության արհավիրքներին, Արևելքից թե Արևմուտքից եկած քաղաքական և կրոնական փոթորիկներին: Եվ բնական է, որ աշխարհի բոլոր կողմերից բազմաքանակ հայեր, հայրենաբաղձ տարագիրներ գալիս էին «Հայոց ժողովրդի գանձարանից» տանելու առատորեն օրհնություն ու լույս, ոգի և կորով՝ հայրեն ապրելու, հպարտ ապրելու, հայ մնալու իրենց ամենօրյա դժվարին պայքարում:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն իր գահակալության 35 տարիների ընթացքում կատարել է շուրջ 30 հովվապետական ուղևորություններ արտասահմանյան զանազան երկրներ, լույս ու հավատք շնորհել իր ցիրուցան հոտի բոլոր անդամներին, և, հակառակ իր ունեցած բազում մեծ ու փոքր դժվարություններին, տրտմություններին, կորուստներին, հոգեկան շռայլումներին՝ Վազգեն Առաջինը, թերևս, 130 կաթողիկոսներից ամենաերջանիկն էր, ինչպես ժամանակին արձանագրել էր. «Այսօր հայ շինականի արտը դալար է, պարտեզը՝ ծաղկուն, տունը՝

շեն, պայծառ, ու սեղանին վրա լեցուն հաց և լույս», եթե վրա չհասներ 1988 թվականի փետրվարի 27, 28, 29-ը, երբ ռխերիմ թշնամին խուրձ-խուրձ մահ ու ավեր էր շաղ տալիս, արյուն ու հրդեհ, եթե չլիներ նոյեմբերը, եթե վրա չհասներ դեկտեմբերի 7-ը, երբ ահավոր երկրաշարժն ավերեց Խորհրդային Հայաստանի մեկ երրորդը:

Եվ, բնականաբար, Ամենայն Հայոց Հայրապետն անմասն չմնաց՝ 1988 թվականի դեկտեմբերյան աղետի ժամանակ նյութական և բարոյական օգնություն բաշխելով հազարավոր աղետյալների: Վեհափառ հայրապետն օգնության ձեռք մեկնեց նաև Սումգայիթից, Կիրովաբադից և այլ տարածքներից մազապուրծ փախած հայ փախստականներին:

Վեհափառ հայրապետի համառ ջանքերի շնորհիվ կյանքի կոչվեցին Սյունյաց, Գուգարաց և Արցախի թեմերը: Արցախում դողանջեցին Գանձասարի, Ամարասի, Դադիվանքի զանգերը:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի գործունեության մեջ կարևոր տեղ են գրավում աշխարհի խաղաղության պահպանման և ամրապնդման գործում, ինչպես նաև՝ միջեկեղեցական (էքումենիկ) շարժմանն իր բերած դրական մասնակցությունը:

1962 թվականին հայոց կաթողիկոսի հանձնարարությամբ Հայաստանյայց եկեղեցին անդամ դարձավ Ժնևում կենտրոնացած Եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհրդին, իսկ հետագայում՝ Եվրոպական Եկեղեցիների Համաժողովին և Կամադայի Եկեղեցական Խորհրդին: Վեհափառ հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր ղեկավարների միջև կայացած բազմաթիվ հանդիպումներն ու փոխադարձ այցելություններն ամրապնդեցին էքումենիկ հարաբերությունները:

Պատմական հատուկ նշանակություն ունի 1970 թվականի մայիսին Վազգեն Առաջին կաթողիկոսի այցելությունը Վատիկան և հանդիպումը Պողոս Զ սրբազան պապի հետ: Կաթողիկոսը հանդիպումներ է ունեցել բարձրաստիճան քաղաքական գործիչների հետ: Մասնակցել է բազմաթիվ խորհրդաժողովների: Մասնակցել է Պրահայում (1961), Ստոկհոլմում (1962), Հելսինկիում (1965), Մոսկվայում (1982-83), Թբիլիսիում և Երևանում գումարված միջազգային խորհրդաժողովների՝ միշտ խորիմաստ ելույթներով գորավիզ կանգնելով խաղաղության և ժողովուրդների միջև եղբայրության օգտաշատ գործին: Խաղաղության պաշտպանությանը մատուցած ծառայությունների համար պարգևատրվել է Խաղաղության համաշխարհային խորհրդի՝ Ժոլիո Կյուրիի անվան ոսկե (1962) և խաղաղության պաշտպանության խորհրդային կոմիտեի ոսկե մեդալներով (1968) և բազմաթիվ շքանշաններով՝ որպես արդար գնահատանք իր երկար, բեղմնավոր գործունեության:

Հիրավի, Վազգեն Ծինարար Հայրապետն այն մեծագործ կաթողիկոսներից էր, որ կարողացավ հայ եկեղեցին փառավորել և ժողովրդի համար մեծամեծ ծրագրեր իրականացնել, ինչպես որ խոստացել էր դեռևս 1935 թվականին. «Հայ ապագայի համար ատաղձ կառուցանել, նյութական և մանավանդ մտավոր ու հոգևոր իմաստով, ահա մեր օրերում մեծ խնդիրը»:

ԽՈՒՆԿ ՈՒ ՕՐՀՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀՈՎՎԱՊԵՏԻ ԵՎ ՎԱՐՊԵՏԻ ԱՆԹԱՌԱՄ ՀԻՇՏԱԿԻՆ

«Եթե այսօր հարց տրվի, թե որտեղ եք հրաշքների հանդիպել, ես, ամենից առաջ, կասեի՝ Հայաստանում... Քեզանից անկախ զարմանում ես, որ աշխարհի մի փոքրիկ անկյունում կարող ես հանդիպել այնպիսի հուշարձանների և այնպիսի մարդկանց, որոնք կարող են լինել ողջ աշխարհի հպարտությունն ու զարդը: Թող երիցս օրհնված լինի հայոց հողը՝ տաղանդների օրրանը, մեծ իրագործումների օրրանը»:

Այսպես է իր հիացմունքը հայտնել հայ ժողովրդի մասին ամերիկացի գրող, նկարիչ, աշխարհագրագետ, հայագետ Ռոքուել Քենտը, երբ այցելել էր Հայաստան՝ մոտիկից ծանոթացել հայ ստեղծագործ ոգուն, ուսումնասիրել մեր բազմադարյան մշակույթը, գրուցել Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի, ժողովրդական նկարիչ Մարտիրոս Սարյանի և այլոց հետ: Վարպետ Սարյանի արվեստանոցում նա ուսումնասիրեց, ճանաչեց արվեստագետի աշխարհը՝ վառվող մի կարմիր-կարմիր արև, կարոտյալ երկրի թախիծ և բովանդակ աշխարհին իր սրտում կուտակված մղկտացող ցավն ու մաշող կարոտը պատմող վրձին:

Այո, գեղանկարիչ Սարյանը նախախնամության ընտրյալն է, որը փառաբանում է իր ժամանակը և իր հայրենիքը, իր ժողովրդի իղձերն ու սպասումները: Նա

այն արվեստագետն է, որ հասկացավ իր ժամանակի ասելիքի գույնը՝ դեղինը, կարմիրը, կապույտը, կանաչը, ստեղծեց նոր ոճ, որը միայն իրենն է՝ սարյանականը: Սա էլ հենց հայտնությունն է արվեստի մեջ: Նա այդ հայտնության նկարիչն է:

Վարպետն իր կտավներամ տաղանդի ուժով ազգայինն անցկացրել է իր երևակայության խառնարանով, դարձրել համամարդկային, որոնք կարծես գույնով ու գծերով կազմված, ամենաբազմազան մտահղացումներով ու դրանց ճշգրիտ վերլուծումով հարուստ մի աշխարհ լինեն, կախարդական վրձնով կյանքի կոչված, բայց վերին աստիճանի բնական: Ինչ թեմա էլ ընտրել է տաղանդավոր նկարիչը, նա միշտ կարողացել է ապրել իր ստեղծագործությամբ, գրավել, հուզել դիտողին, վարակել իր հույզերի, որոնումների, արտակարգ անմիջականությամբ, բնականությամբ: Ահա սրա մեջ է Սարյանի մեծությունն ու ժողովրդայնությունը, որի պարզ մեկնաբանությունը կարող ենք գտնել Վարպետի հարց ու պատասխանի խոկումներում:

– Ո՞ւմ եք համարում Ձեր ուսուցիչը:

– Ուսուցի՞չ, ի՞նչ ուսուցիչ: Ես ինքս եմ միշտ սովորում: Մարդ ինքը պիտի սովորի, ճանաչի, սիրի, տեսնի իրեն ու անկեղծ լինի: Իսկ սովորել պետք է բնությունից: Նրանից մեծ ուսուցիչ չկա:

– Ո՞րն է Ձեր հավատամքը:

– Ես մարդ եմ:

– Ազդեցությո՞ւն:

– Մեզ բոլորիս բնությունն է ստեղծել: Ազդվել կարելի է միայն բնությունից:

Վարպետը ոչ միայն իրեն հատուկ երփներանգներով ստեղծեց բարձր արվեստով հագեցած կառուցվածքային

խոշոր կտավներ՝ նոր ակոս բացելով հայ գեղանկարչության ասպարեզում, այլև աճեցրեց նկարիչների մի մեծ սերունդ, որոնք մեծ հաջողությունների հասան կերպարվեստի բնագավառում:

Վարպետ Սարյանը մեծ բարեկամն էր Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի և երկար տարիներ զբաղեցրել է Մայր Աթոռին առընթեր ճարտարապետների համաձայնագրովի պատվավոր նախագահի պաշտոնը: Մարտիրոս Սարյանն իր ընտանիքով հաճախ էր Մայր Տաճարում հափշտակված, հուզումով մասնակցում ս. պատարագին, վեհարանում ընդունելության սեղանների շուրջ Հայոց հայրապետի կողքին խանդավառում էր իր մտատիպարներով, հեռուները տեսնող փիլիսոփայությամբ:

Ակամա հիշեցի Մարտիրոս Սարյանի տուն-թանգարանի տնօրեն, արվեստաբան Շահեն Խաչատրյանի զրույցը. «Մարտիրոս Սարյանը ցանկալի հյուրն էր Վազգեն վեհափառի: Հերթական այցելությամբ հանդիպում է Տիրամորը, որն ընթերցանությամբ էր զբաղված, հարցնում է.

– *Ի՞նչ գիրք եք կարդում:*

– Սուրեն Այվազյանի «Ճակատագիրն հայոցը»: Կարդում եմ, կարդում, չի վերջանում:

Սարյանը խոնարհում է ալեհեր գլուխն ու մրմնջում.

– Մի՞թե հնարավոր է վերջ ունենա հայոց ճակատագիրը:

Եվ այդ մեծ բարեկամությունը ներքին մղումների պատճառ դարձավ, որպեսզի Վարպետը նկարեր Վազգեն վեհափառի դիմանկարը: Ուստի, բնավ էլ պատահական չէ, որ Սարյանը խոստովանում է. «Ես շատ դիմանկարներ ունեմ: Դրանք միանգամայն տարբեր են: Պրո-

ֆեսոր Մանուկ Աբեղյանին նկարել եմ այլ կերպ, քան ճարտարապետ Աբեքսանդր Թամանյանին, Վազգեն կաթողիկոսին՝ էլ ավելի: Յուրաքանչյուր դիմանկար, որ ամում եմ ես, ուզում եմ հաղորդել ամենից առաջ տվյալ մարդու ոչ թե արտաքին նմանությունը, այլ ներքին նկարագիրը, աշխատում եմ ստիպել նրան մոռանալ, որ ինքը բնորդ է, զրուցում եմ հետը: Ուրեմն ես նկարում եմ կենդանի, շարժուն, իր հետաքրքրություններով ապրող մարդուն»:

Առաջին դիմանկարը կատարված է Սարյանի գունանկարչությանը հատուկ մուրբ ճաշակով, որտեղ Հայոց հայրապետը պատկերված է գեղաքանդակ գլխով ու մտքառատ ճակատով՝ սուզված մտքերի մեջ: Նայում է տիրական հայացքով, ինչպես մի հին մահապետ: Ինչի՞ մասին է խորհում արդյոք: Տխո՞ւր է, նոր հղացումնե՞ր են զբաղեցնում նրան, թե... Վեհափառի նայվածքը... Աչքերը... այն ոսպնյակն է, որն իր մեջ ընկալել ու քողարկել է գողգոթա անցած ազգի պատմությունը, որի համար Աստծուց «անանձնական» ուրախություն աղերսեց.

Տուր ինձի, Տեր, ուրախությունն անանձնական,

Զայն սրբասաց իմ հոգյակիս ընեմ խորան՝

Զայն իմ մտքիս ծխեմ՝ զերթ խունկ բազմաբույան:

Խոշոր սև աչքերում կան մշտավառ, մույնիսկ ցուրն կայծեր, որ ասես մոգիչ զորություն ունեն, մի զորություն, որը տպավորվում ու դաջվում է մարդու հիշողության մեջ՝ մնալով անմոռանալի: Ամեն մի վրձնահետք, գիծ՝ արդեն բնավորություն է: Նմանողության հետ մեկտեղ վեհափառի դիմանկարում կարելի է տեսնել նաև նրա հոգու տվայտանքները, ծերունական դիմագծերի վրա թեպետ

ոչ շեշտված, բայց կարելի է նկատել բնավորության խստություն, կամքի վճռականություն, ազգի ճակատագրով ապրող հովվապետի կենսափիլիսոփայությունը:

Կաթողիկոսի դեմքը նկարված է այնպիսի ճշմարիտ անմիջականությամբ, ինչպիսի մոտեցում պահանջվում է ռեալիստական դիմանկարից: Ընդհանրապես, դիմանկարից ստացված տպավորությունը վկայում է նրա հոգևորականի աստիճանը:

Տաք և սառը գույների, ինչպես նաև լույսի և ստվերների հակադրումները՝ որպես ծավալային ու տարածության արտահայտման միջոց, ավելի շեշտված են: Նկարիչը բանիմացությամբ ու ճաշակով է ներդաշնակել մարմնի, սև գույնի կապալի, մայրավանքի և կապույտ երկնքի գունային հարաբերությունները: Դիմանկարն ունի մի խոշոր առավելություն. այն ընկալվում է կերպարի ամբողջականությամբ: Դիմանկարի համար, որպես ֆոն ծառայող սբ. Էջմիածնի Մայր Տաճարը, բնանկարը նույնպես շաղկապված է կաթողիկոսի էության հետ՝ ինչոր չափով քննարական տրամադրություն հաղորդելով նրա մտախոհ հայացքին:

Նախորդ դիմանկարի հետ համեմատած՝ երկրորդ դիմանկարի գեղանկարչական միջոցներն ավելի կատարյալ են: Վազգեն կաթողիկոսը պատկերված է իր ընդունարանում՝ նստած բազկաթոռին, պաշտոնական տոնական զգեստով և տարբերանշաններով: Սև վեղարի վրա փայլում է ադամանդակուռ խաչը, կրծքից կախված է հայոց եկեղեցու զինանշանը (գույգ արծիվներ), մատին՝ կաթողիկոսական թանկագին մատանին, որը տիրաբար հենել է բազկաթոռի հեմակին: Չնայած իր շեշտված պերճությանը, դիմանկարը հոգեբանական և խորն է կերպարային տվյալներով, սուր է նմանությանը, ար-

տահայտիչ է նկարագրով: Եթե փորձենք համեմատել դիմանկարից ստացված տպավորությունը Վազգեն վեհափառի անձնավորության հետ, կտեսնենք, որ դրանք նույնությամբ համընկնում են: Դա գրավական է, որ նկարիչը լավ է հասկացել Հայոց հայրապետի էությունը:

Սարյանը նրան պատկերել է բնավորությամբ խիստ, վճռական, եռանդուն, գործունյա, ներքնապես անհանգիստ, մտահոգ: Վազգեն վեհափառի ներքին նկարագիրն ամբողջացնում են երկարավուն դեմքը, շեշտված արծվաքիթը, աշխույժ աչքերը: Դիմանկարի թե՛ կոմպոզիցիոն լուծումը, թե՛ գունային շեշտված խտությունը պատկերին տվել են հանդիսավոր տոնական շքեղություն:

Այս դիմանկարը մի խորհրդավոր հոգեհանգիստ է Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի լուսավոր հոգու համար:

«ԳԵՐՎԱԾ ԽԱՉՔԱՐԵՐԸ»

Հայոց խաչքարերն ունեն ձգողական ուժ: Այդ ուժի փյունիկորեն վերհառնումը՝ որպես հայ ստեղծագործ մտքի ու ոգու ճիչ, տեսնում է Հանրային ռադիոյի տնօրեն Արմեն Ամիրյանը Վազգեն Ա-ի՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հուշերում:

– 1990 թվականն էր...

Վազգեն Առաջին կաթողիկոսի հետ նշանակված էր հանդիպում:

Վեհափառը խոստացել էր իր խոսքն ասել «Հոգեզարթնում» հեռուստատեսային հոգևոր ֆիլմի համար:

«Հոգեզարթնումը» իմ առաջին ինքնուրույն ռեժիսորական աշխատանքն էր:

Ճիշտ ժամանակին նկարահանող խումբը վեհարանում էր:

Վեհափառ Հայրապետն իրեն հատուկ գեղեցիկ ժպիտով ընդունեց մեզ: Նկարահանումը շատ կարճ տևեց՝ մի քանի րոպե: Շտապում էինք, սակայն Վեհը որոշել էր անպայման հյուրասիրել մեզ: Հետաքրքիր զրույց սկսվեց:

– Անջատիր տեսախցիկը, հետաքրքիր պատմություն եմ պատմելու, երբեք ոչ մի տեղ չեք լսի, – ասաց վեհափառը:

Ես օպերատորին աչքով արեցի, որ անջատի միայն տեսախցիկի լույսը (Աստված թող ներողամիտ լինի):

– Գիտե՞ք, ես երիտասարդ տարիքում գողություն եմ արել...

Մենք ուղղակի ապշեցինք: Ես ինձ շատ վատ զգացի, որ չեմ անջատել տեսախցիկը, և Վեհափառի գողության մասին անկեղծ խոստովանությունն այլևս իմ սեփականությունը չէ, այն կարող է տարածվել, և դրա մեղավորը ես եմ...

Ուզում էի ներողություն խնդրել Վեհափառից և ջնջել ժապավենի վրայից այդ հատվածը: Սակայն Վեհափառն այնքան էր ոգևորվել իր պատմությամբ, որ ուղղակի վրա բերեց պատմության շարանակությունը:

Ձեր տարիքի երիտասարդ էի: Սովետական Միության սահմանից այն կողմ՝ Թուրքիայի տարածքում էի:

Ճիշտ սահմանամերձ գոտում մի քանի բացառիկ խաչքարեր կային, որի մասին ինձ պատմել էր սահմանապահ զորքի ռուս սպան: Խնդրեցի, որպեսզի հնարավորության դեպքում լուսանկարի խաչքարերը: Իսկապես, դրանք բացառիկ հոգևոր և մշակութային արժեք էին ներկայացնում հայ ժողովրդի, հայ առաքելական եկեղեցու համար: Ոգևորությունս այնքան մեծ էր, որ պատրաստ էի ամեն ինչի, միայն թե գերությունից փրկեի խաչքարերը:

Դրանք կարծես եղեռնի ժամանակ սպանված ու անարգված իմ ազգակիցների աճյունները լինեին, որոնց հոգիները թափառում էին՝ չգտնելով համբարձման ճանապարհը...

Գնացի ռուս սպայի մոտ: Կովկասյան հյուրասիրությանը հատուկ սեղան բացեցի: Հաճելի երեկո անցկացրեցինք: Կերանք, խմեցինք, կյանքից պատմություններ պատմեցինք, կենացներ ասեցինք և հարազատացանք: Հրաժեշտից առաջ ռուս սպային համարձակ առաջարկ արեցի. միասին անցնել սահմանը և գողանալ ու բերել

խաչքարերը: Ռուս սպան, հանուն մեր բարեկամության, պատրաստ էր նույնիսկ «պատերազմ» հայտարարել Թուրքիային:

Մի քանի օրից գիշերով սահմանապահ զորամիավորման բեռնատար մեքենայով պետք է անցնեինք սահմանը: Հագուստս պետք է լիներ շատ գործնական՝ ջինսեր, մուգ գույնի վերնաշապիկ և սպորտային կոշիկներ: Սպասեցինք մինչև մթնեց: Նախ սահմանն անցանք ոտքով՝ ռուս սպան, չորս սահմանապահները և ես: Հետո պիտի մոտենար բեռնատարը, որի մեջ պիտի բարձեինք խաչքարերը և անցնեինք սահմանը: Չնայած որ բոլորս էլ երիտասարդ էինք, միևնույն է, խաչքարը ծանր էր: Բարձեցինք... Քիչ հեռվում լսվեցին ձայներ: Հավանաբար թուրք սահմանապահներն էին... Այլևս հապաղել չէր կարելի: Սահմանն անցանք բարեհաջող, այնուամենայնիվ, կրակոցներ եղան:

Մեզ նկատել էին: Մի քանի օր հետո ռուս սպան եկավ ինձ հրաժեշտ տալու: Բանակի ղեկավարությունը որոշել էր նրան տեղափոխել: Մենք խախտել էինք օրենքը: Ռուս սպան մեկնեց՝ թողնելով քաջ, բարի, ազնիվ և աստվածահաճո մարդու հիշատակ, իսկ խաչքարը տեղադրվեց այստեղ՝ վեհարանի մուտքի աջ մասում:

Հիմա դու գիտես, որ Վեհափառ Հայրապետը երիտասարդ տարիներին գողություն է արել, — ձեռքն ուսիս տմբտմբացնելով՝ ավելացրեց, — իսկ տեսախցիկն, այնուամենայնիվ, պետք է անջատեիր...

Այդ օրվանից անցել է 14 տարի: Տեսաերիզը՝ որպես սուրբ հիշատակ Վազգեն Վեհափառից, պահում եմ տանը և մինչև օրս չեմ համարձակվում դիտել այդ ժապավենը:

2004թ.

ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՆ ՌԻ ԳԻՏՆԱԿԱՆԸ ՔԱՅԼԵՑԻՆ ԱՆԿՈՒ ԱՐԱՀԵՏՆԵՐՈՎ

Բնական և մարդկային է, որ անձնյուր ժամանակի ու տարածության մեջ առանձնացնի բաժանումներ և մի պահ կենտրոնանա, որպեսզի առավել ամբողջական ու ճշգրիտ վերլուծի իր անցած կյանքի ուղին, քանզի տարիները, ժամանակը նորանում են անհատի կյանքում՝ հավատի, հույսի, սիրո և գործի մեջ. «Ձի հիմն անց, եւ արդ նոր եղել ամենայն»:

Ահավասիկ, 2003 թվականի սեպտեմբերի 18-ը պատմական հանգրվան է Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահ Ֆադեյ Սարգսյանի համար, որն իր ազագույն ուսերին կրում է 80 տարվա բեռ: Ծննդյան տոնի այգաբացին ազգի ճակատագրով ապրող գիտնականն ու հասարակական գործիչը, անսալով իր խղճմտանքի ձայնին, խորհրդածում և հանրագումարի է բերում իր կյանքից խլված օրերի թվաբանությունը. «Այն հարցին, թե ինչ է կյանքը, ես կպատասխանեի՝ իրական երազ: Ոչ երազ, ոչ իրականություն, այլ երազ-իրականություն, որտեղ հաղթողը մտքի ու հոգու դաշնությունն է»:

Սակայն կարելի՞ է երազ-իրականությունը պատկերացնել նրանից դուրս՝ ոչ: Ֆադեյ Սարգսյանին պետք է փնտրել Ֆադեյ Սարգսյանի մեջ՝ մասնագիտությամբ Գիտնական, Պետական գործիչ, Մարդ: Արդարև, խոսել

նրա մասին՝ նշանակում է նկատի ունենալ մի աշխարհ՝ իր ուրույն նկարագրով, երևոյթների և նրանց շարժման պարտադրված օրենքներով, անհրաժեշտորեն սկզբնավորված և բնականորեն ավարտին ձգտող նպատակներով ձևավորված, որի առաջընթացն օրգանապես պայմանավորված է նրա կամքի ու սկզբունքների հետ՝ մի կողմից, և ապրած դարաշրջանի ու նրան շրջապատող միջավայրի փոխազդեցության հետ՝ մյուս կողմից:

Մինչդեռ 20-րդ դարը նշանավորվեց պատերազմների ու հեղաբեկումների, անմախաղեպ աղետների ու ավերածությունների, հույսերի ու սպասելիքների պաթետիկ վիճակներով: Ժամանակին ճիշտ է նկատել Սարգսյանի կյանքն ու գործունեությունն ուսումնասիրողներից մեկը՝ գրող-հրապարակախոս Ժիրայր Ավետիսյանը՝ գրելով, որ գիտնականի կյանքը պատմություն է՝ շաղախված իր ժողովրդի հոգսերով. «Կազմակերպչական խոշոր տաղանդը, լայն գիտելիքները, անխոնջ աշխատասիրությունը, մարդկանց հետ հեշտությամբ հարաբերակցություններ հաստատելու և ստեղծված կապերը պահպանելու զարմանալի կարողությունը, մարդկանց աշխատանքի գնահատումների անկողմնակալությունը մեր հանրապետությանը վիթխարի ծառայություններ են մատուցել:

Միամտություն կլիներ մտածել, որ պարոն Սարգսյանն այս ամենը հեշտությամբ է նվաճել: Բնությունն ու պատմությունը կոփել են խոչընդոտներից չընկճվող հայի ցայտուն տեսակ: Անձնագրի քաջություն (1942-1943 թվականներին մասնակցել է Արևմտյան ռազմաճակատի մարտերին), գործունեության լայն թափ (1946-1963 թվականներին՝ ԽՍՀՄ պաշտպանության նախարարության գլխավոր հրթիռահրետանային վարչության հրետանային գիտատեխնիկական կոմիտե, 1963-1977 թվականներ-

րին՝ Երևանի մաթեմատիկական մեքենաների գիտահետազոտական ինստիտուտ, 1977-1989 թվականներին՝ ՀԽՍՀ կառավարության նախագահ (վարչապետ), 1993-ից՝ ՀՀ ԳԱԱ նախագահ), ինքնավստահություն, հաստատականություն (ռադիոլոկացիոն սպառազինությունների նոր տեսակների ստեղծում և արտադրություն), ավանդապահ՝ ընտանեկան կյանքում, ահա սարգսյանական հատուկ գծերը:

Նրա անունն անխզելիորեն կապված է գիտության մի սովոր ժամանակաշրջանի հետ, որտեղ հավերժական ու անփոփոխ արձանագրված է ազնիվ անուն ու բարի գործ՝ վեհ ու վսեմ ապրումներով ու մտատիպարներով. «Մենք ապրում ենք Արևելքի և Արևմուտքի, Եվրոպայի ու Ամերիկայի քաղաքակրթությունների մերձեցման ու համադրության հետաքրքիր ժամանակաշրջանում, որտեղ ծնվում են նոր կոնցեպցիաներ:

Ուստի՝ ամեն կերպ պետք է նպաստել այդ գործընթացների ընդլայնմանն ու արագ զարգացմանը և զգալ ժամանակի զարկերակի բաբախյունն ու հասու լինել ժամանակակից մարդու հոգեբանությանն ու մտածողությանը, քանզի իմ խորին համոզմամբ՝ դրանով է պայմանավորված ապագայի համաշխարհային գիտության առաջընթացը»:

Ավելի քան հիսուն տարի նա եռանդուն կերպով մասնակցել է մեր ժողովրդի գիտական, հասարակական կյանքին, նաև հոգևոր մշակույթի ստեղծման ու զարգացման շնորհակալ գործին:

Ակնարկս ծանրաբեռնելու գնով իսկ ուզում եմ ներկայացնել որոշ փաստեր, որոնցով կարող ենք միայն հպարտանալ: Ֆադեյ Սարգսյանին շնորհվել են ԽՍՀՄ կառավարության կողմից սահմանված բոլոր բարձրա-

գույն շքանշաններն ու մեդալները, պարգևատրվել է «Ոսկե աստղ» և «Ոսկե մեդալ» նշաններով, Միջազգային կենսագրական կենտրոնի կողմից (Քենթրիջ, Մեծ Բրիտանիա), ՉԺՀ երկու մեդալով, Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի անդամ, Վրաստանի գիտությունների ակադեմիայի անդամ...»:

Դժվար է, եթե ոչ անհնար, թվարկել այն բոլոր պարգևներն ու շնորհները, որոնց արժանացել է պրոֆ. Սարգսյանը, որն այսօր էլ պատմե՞լի վրա է և թանձրության մեջ իրեն զգում է ամեն դիպվածի մասնակից: Նման դեպքում հիշում ես Սաղմոսերգուի հետևյալ տողերը. «Ընդ առաօտս որպես դալարի զուարճասցին ես ծաղկեսցին»:

Թող որ Ֆադեյ Սարգսյանի ծննդյան օրվան հնչած բանախոսությունները, շնորհավորանքներն ու մաղթանքները նրա կյանքի պարզ շարադրանքը լինեն, մինչդեռ պատմությունն անսխալական է և իր տարեգրության էջերում յուրաքանչյուրին հատկացնում է այն ստույգ տեղը, որին նա արժանի է: Վստահ եմ, որ բանասիրական միտքը կանդրադառնա նրա կյանքի պատմությանը՝ մի մարդու, որը միայն փառք ու պատիվ է բերել իր ժողովրդին: Իսկ նրա ալեկոծ հոգին կխաղաղվի, երբ Արարտյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Նավասարդ եպիսկոպոս Կճոյանի օրհնությանը գիտության և մշակույթի կերտնը կվառի Արարատի փեշերին: Այնժամ, բանաստեղծի խոսքը քիչ փոխելով, կազդարարենք. մեր բոլոր ռահվիրաները՝ Մովսես Խորենացուց մինչև Գրիգոր Նարեկացի, Նարեկացուց մինչև Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց վեհափառ ու Գաբրիել Բ հայրապետ և Արամ Խաչատրյան ու Մարտիրոս Սարգսյան, սրանցից մինչև Վիկտոր Համբարձումյան, Էդուարդ

Իսաբեկյան, Նավասարդ սրբազան ու Ֆադեյ Սարգսյան՝ «Բոլորն անխտիր և յուրաքանչյուրն՝

Անպայման պիտի
Ծնվեր նույն տնից
Նույն ցեղից սերեր
Եվ պատվով, փառքով,
Վեհությամբ կրեր
Նույն տոհմանունը
Մեսրոպ Մաշտոցյանք:

Այստեղ առանց երկընտրանքի կարող եմ ասել, որ ընդհանուր մի բան ունենիմ Վազգեն վեհափառը և ՀԽՍՀ Նախարարների խորհրդի նախագահ (վարչապետ) Ֆադեյ Սարգսյանը՝ հաղորդակից բնավորություն և սրտացավ հետաքրքրություն դեպի ազգային արժեքները, դեպի եկեղեցին, հայրենիքը:

Ահավասիկ, Ֆադեյ Սարգսյանի մտորումները երջանկահիշատակ Վազգեն կաթողիկոսի մասին.

– Ասում եմ՝ առաջին տպավորությունը, սխալ թե ուղիղ, երբեք չի մոռացվում: Եվ այդ ճշմարիտ է: Ես գոնե իմ առաջին հանդիպումը նրա հետ և նրանից ստացած տպավորությունը հիշում եմ ամենայն պայծառությամբ: Հիշողությանս մեջ մնացել է երկու տպավորություն՝ մեկը գեղեցիկ մի մարդու դիմապատկերից, իսկ մյուսը՝ ավարտված մեր զրույցներից, որոնցով կփորձեմ ոգեկոչել այդ պատկերը կենդանացնող հոգին:

Դեռևս 49 տարի առաջ, երբ Նորին Սուրբ Օծություն S. S. Վազգեն Առաջին հայրապետն ընտրվեց Ամենայն Հայոց կաթողիկոս, մեծ ուրախություն ունեցանք նրան տեսնելու ս. Էջմիածնի կամարների տակ: Այն ժամանակ նա հավաստիացրեց, որ Մայր Աթոռը, Հայաստանյայց

Առաքելական Եկեղեցին իր մեկուսացված, անշուք վիճակից բարձրանալու է համաշխարհային ճանաչման աստիճանին: Կաթողիկոսական գահակալության անցած 39 տարիների ընթացքում հայ ժողովուրդն ականատես եղավ վեհափառ հոր ամբողջական նվիրվածությանը՝ ի սեր Աստծո, ի սեր հայրենիքի և ի սեր ազգի: Աշխարհով մեկ կատարած իր շրջագայություններով և ոգեշունչ խոսքի զորությամբ, ճգնելով ու տառապելով, նա բարձրացրեց հայ անունը, ճանաչել տվեց ամենուր նրա մեծ ցավը:

Այսօր ի սրտե կարող ենք ասել, որ մենք ազգովին հպարտ ենք մեր սիրելի վեհափառ հայրապետով, ազգովին երախտապարտ ենք նրան՝ հայ ժողովրդի նկատմամբ ունեցած իր մեծ նվիրվածության համար:

Դեռևս 1937 թվականին Բուխարեստում, տակավին երիտասարդ ուսուցիչ, Լևոն-Կարապետ Պալճյանը, խորապես համոզված, կոչ էր անում իր հայրենակիցներին՝ լինել ժողովրդի հետ՝ որպես կենսաբանական արժեք, նույնանալ ազգի և մշակույթի հետ՝ որպես բարոյական, հոգևոր արժեք, նույնանալ հայրենիքի հողի, ջրի հետ՝ որպես աշխատող, ստեղծագործող արժեք, վերջապես նույնանալ հայ պետությունն ամրացնող և նրա ապագան իրականացնող իդեալների հետ՝ որպես քաղաքական ուժ:

Ահա, մեր կարծիքով, պատկերը ճշմարիտ հայի: Այսպիսի հասուն, կարգավորված գաղափարներով ս. Էջմիածնի նվիրական միջավայրում փայլատակեց Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի միտքը:

Եկան և անցան տարիները, և ձյունն Արարատի գագաթից իջավ նաև Ամենայն Հայոց հայրապետի գլխին՝ ավելացնելով նրա իմաստությունը, սերն իր ժողովրդի նկատմամբ: Ամենայն Հայոց կաթողիկոսին սովորաբար

կոչում են «շինարար» և չեն սխալվում: Իրավամբ նա հայ եկեղեցու պատմության մեջ հանդես եկավ որպես բացառիկ շինարար կաթողիկոս, ի կատար ածեց հայի շինարարական ու կառուցողական սխրանքները:

Վազգեն Առաջինի ղեկավարությամբ են վերականգնվում և կյանքի կոչվում կիսակործան ու լքված մեր վանքերը, որոնց կամարների տակ կրկին հնչեցին հայոց շարականները: Նրա բարձր ճաշակով վերականգնվեց վեհարանը, նրա նախաձեռնությամբ կառուցվեց «Ալեք և Մարի Մանուկյան գանձատունը»: Վեհափառը վառվում էր աշխատանքի մեջ՝ ունենալով այն մեծագույն հատկանիշը, որը կոչվում է պարտքի գիտակցում ազգի նկատմամբ: Չէր հուսահատվում, պայքարում էր:

Հայաստանի կառավարությունը՝ Կարեն Սերոբի Դեմիրճյանը և ես, հասկանում ու ամեն կերպ աջակցում էինք նրան:

1988 թվականի աղետի օրերին նա իրեն դրսևորում էր բացառիկ ձևով: Ծանր լուրերի, դեպքերի ազդեցության տակ շատերն ընկճվում էին, հուսահատվում և այլևս կարծեք ելք չէին տեսնում մեր ժողովրդի համար: Վեհափառ հայրապետը, սակայն, թեև տխրում էր, տանջվում, բայց երբեք չէր կորցնում հույսն ու հավատը:

– Եղել են ավելի ծանր օրեր ու աղետներ, բայց մեր ժողովուրդը գտել է մի ելք և բուժել է իր վերքերը, – ասում էր իմաստուն հայրապետն ամեն անգամ, երբ զգում էր, որ շուրջը՝ զրուցակիցներն ընկնում են հուսահատության մեջ:

Այդ օրերին սրտապնդիչ էր լսել այդպիսի խոսքեր, մանավանդ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսից: Նրա իմաստուն խոսքերն ասվում էին այնպիսի հավատով ու համոզված շեշտով, որ մարդը թեթևություն էր զգում, և ինքը ևս տոգորվում էր հույսերով: Նա անողոր անալիտիկ էր և

ստույգ փաստերի երկրպագու: Երբ գալիս էին և հայտնում որևէ լուր՝ միշտ հարցնում էր. «Ստուգե՞լ եք...»: Եվ դա մարդկանց ստիպում էր, նրա հետ խոսելիս, լինել ճշմարտապատում: Սրանից չպետք է մակաբերել, թե նա խիստ մարդ էր:

Երբ զրուցում էինք, զգում էինք նրա ներքին բարեկրթությունը, կարեկից սիրտը: Զրույցների ժամանակ նա սրտաբաց պատմում էր ինձ իր մանկությունից, ուսանողական տարիներից: Վեհափառ հայրապետը շատ կարդացած մարդ էր, գիտեր թե՛ դասական և թե՛ նոր գրականությունը՝ իր լավ մնուշներով: Նրա գրական դաստիարակությանը նպաստել էին, անշուշտ, նախ՝ ուսուցչուհի մայրը և ապա՝ Բուխարեստի պետական համալսարանի գրականության և փիլիսոփայության ֆակուլտետում ուսանած տարիները՝ մասնագիտություն ընտրելով մանկավարժությունը, հոգեբանությունը և հասարակական գիտությունները: Հայոց հայրապետն իր իմաստությամբ ժողովրդին է ներկայանում նաև որպես մտավորական և գիտական գործիչ: Բավական է նշել, որ ստեղծագործական 60 տարիների ընթացքում նրա գրչի ուժով ստեղծվել են մոտ երկու հարյուր տարբեր բնույթի գիտական աշխատություններ և հարյուրավոր հայրապետական կոնդակներ: Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան, բարձր գնահատելով Վազգեն վեհափառի գիտական վաստակը, միաձայն նրան ընտրեց ակադեմիայի պատվավոր անդամ:

Մեզ բոլորիս բախտ է վիճակվել ակադեմիայի ժողովներում լսել վեհափառի խորիմաստ ելույթները և կանխատեսումները ազգային գիտությունների զարգացման մեծ հեռանկարների մասին:

Մի անգամ Վազգեն վեհափառի մոտ ուղեկցեցի Մոսկվայից ժամանած բարձրաստիճան գինվորական-

ներ՝ մարշալներ Դմիտրի Ուստինովին և Հովհաննես Բաղրամյանին: Նրա քննախույզ միտքը հարցականի տակ էր դնում շատ խնդիրներ: Հարցերի մի ամբողջ շարք շոշափելով անժամոթ կետից՝ տալիս էր անսպասելի պարզաբանումներ:

Վերադարձին, երբ նրանք մտքեր էին փոխանակում, երևաց, որ մեծ տպավորություն էին թողել երկու բան՝ Էջմիածնի հնագույն վանքը և Վազգեն վեհափառը: Հպարտությամբ եմ հիշում մարշալ Ուստինովի խոստովանությունը Վազգեն կաթողիկոսի մասին. «Հայոց նշանավոր հուշարձաններից հետո տեսա մի նոր, կենդանի հուշարձան»:

Նա հոգով, էությամբ շատ կարեկից սրտի տեր էր: Տկար լինել մեկը կամ հիվանդ ունենար, կհետաքրքրվեր նրանց վիճակով, մանրամասն հարցուփորձ կաներ հիվանդության ընթացքի մասին և խորհուրդներ կտար, թե ինչ միջոցներ պետք է գործադրել առողջանալու համար: Ու երբեմն նա ցուցաբերում էր բժշկի գիտելիքներ:

Նրա հայրական հոգատար վերաբերմունքը մշտապես զգացել է ՀՀ ԳԱԱ-ն: Ու չգիտեմ, թե նրա մեջ գիտնականի մծա՞րն է ծանր, թե՞ արվեստաբանի կամ հոգևորականի: Կուզեի ներկայացնել Վազգեն վեհափառի մի նամակը՝ գրված 1961 թվականին:

«Ս. Էջմիածին, 6 հոկտեմբերի, 1961թ.

Հայկական ՍՍՌ- Մինիստրների Սովետին կից
Հայ Եկեղեցու Գործերի խորհրդի նախագահ
պրն Ս. Գասպարյանին

Մեծարգո պարոն Գասպարյան.

Ինչպես հայտնի է հարզո Խորհրդիդ, սույն հոկտեմբերի 15-ին պետք է տեղի ունենա Մայր Աթոռի տպարա-

նի պաշտոնական բացումը: Տպարանը գրեթե ամբողջովին պատրաստ է և մոտ ապագայում կարելի է այն շահագործման հանձնել:

Տպարանի ներկա կազմաձևերու վրա առաջիկային պետք է ավելանա գունատիպ օվսեթ տպագրական մեքենան և ցինկոգրաֆիական սարքավորանքը, որոնք արդեն պատվիրված են: Այսպիսով՝ Մայր Աթոռը կունենա արդիական մեքենաներով օժտված տպարան:

Հանգամանքից օգտվելով՝ կուզենք մեկ անգամ ևս հիշեցնել, որ տպարանը ամբողջովին ամերիկահայ հավատացյալ ժողովրդի նվերն է Ս. Էջմիածնին, որով մերազն ժողովուրդը մի անգամ ևս վկայեց իր անսահման սերն ու նվիրվածությունը հայրենի սրբությունների հանդեպ՝ արժանանալով Մեր և Մայր Աթոռի խորին երախտագիտության և օրհնության:

Սիրելի պարոն Գասպարյան, ինքնին հասկանալի է, որ Մեզ հետաքրքրում է տպարանի հետագա վիճակը, նրա իրավական կացությունը և շահագործման եղանակը: Եթե առաջին երկու հարցերը Մեզի համար պարզ են, ապա վերջին հարցի, այսինքն՝ շահագործման եղանակի կամ, ավելի շուտ, տպարանը շահագործող հաստատության վերաբերյալ Մենք կկամենայինք բերել Մեր առաջարկությունը:

Մենք ջերմապես կփափագենք, որ տպարանը շահագործվեր Հայաստանի Գիտությունների ակադեմիայի կողմից, Մայր Աթոռի հետ համատեղ և համախորհուրդ: Ակադեմիայի հրատարակությունները, որոնք գերազանցապես գիտական բնույթ ունեն, մանավանդ պատմական ու հայագիտական բովանդակությամբ, հետևաբար, միանգամայն պիտի համապատասխանեին մեր տպարանի բնույթին ու խնդիրներին, քան եթե այդ տպարանը շահագործվեր Պոլիգրաֆ վարչության կողմից:

Հարկ է նկատի ունենալ նաև, որ տպարանը Ակադեմիայի կողմից շահագործվելու պարագան շատ ավելի պիտի խոսեր և միանգամայն համապատասխաներ նվիրատուների իղծերուն, քան եթե այլ վիճակ ստեղծվեր: Սա շատ կարևոր հանգամանք է:

Որով, Ձեր նկատառմանը հանձնելով այս պարագան, պիտի խնդրեինք, որ հաճեիք այս հարցը վերադաս պատկան մարմինների ուշադրության հանձնել և ամեն կերպ աշխատել լուծելու հարցը դրական իմաստով:

Մնամ կանխահայտ շնորհակալությամբ և հարգանք՝

ՎԱԶԳԵՆ Ա

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց»:

Վազգեն վեհափառի կյանքի ու գործի, մատուցած ծառայությունների մասին կարելի է խոսել անվերջ, քանզի վեհափառն հայոց պատմության ձայնն է, մենք զգում ենք մեր ժողովրդի հազարամյակների խորքը հասնող պատմության արձագանքը հանդիսացող այդ ձայնը՝ որպես անփոխարինելի մի կամուրջ, որ հայոց հին դարերը կապում է մեր ժամանակների հետ:

Աղոթենք, որ ամեն մեկս ներշնչվենք նրա հավատքով՝ մեր ուժերն ու կարողություններն ի սպաս դնենք մեր հայրենիքի և հայ ժողովրդի բարգավաճմանը:

2004թ.

«ՊԱՏԻՒՍ ՊԱՐՏԱԽՈՐԱՅ ՀԱՐԿՍ ՀԱՐԿԱԽՈՐԱՅ»

20-րդ դարակեսի խառն ու հակասական երևույթների համակցության մեջ եթե փորձենք Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն վեհափառի առաջին իսկ ծրագրերից առանձնացնել ու արձանագրել այն հատկանշական թեմաները, որոնք շոշափելիորեն ուրվագծում են նրա կերպարը՝ առավել ամբողջական ու համադրված, ապա կունենանք հարցադրումների ու բացահայտումների այնպիսի տեսք, որի զարգացման հիմնական փուլերը ներկայացնում է Սևանի Վազգենյան դպրանոցի հայ եկեղեցու պատմության դասախոս, Արվեստի և գրականության արխիվի տնօրեն Սանդրո Բեհրուդյանը:

1955 թվականի հոկտեմբերի 2-ին վեհաշուք հանդիսավորությամբ, համազգային ցնծության մթնոլորտում ս. Էջմիածնի Աստվածակառույց Մայր Տաճարի մեջ տեղի ունեցավ Վազգեն Առաջին նորընտիր Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի օծումը:

Առաջին իսկ օրվանից երիտասարդ, հավատք ու տեսիլք ունեցող, բացառիկ հայրենասեր հայրապետը հետևողականորեն, եռանդով ու գործիմացությամբ ձեռնարկեց նույնիսկ շատերի համար անհավատալի թվացող կազմակերպչական, շինարարական և հոգևոր-մշակութային ու տնտեսական կյանքի վերակազմակերպման աշխատանքները:

Այսօր, թերևս, ոչ ոք ի վիճակի չէ լիակատար կերպով ներկայացնել այն վիթխարի, բազմաբովանդակ, եռանդուն ու գերմարդկային գործունեությունը, որ նա ծավալեց իր գահակալության 39 տարիների ընթացքում՝ հաղթահարելով բազմաթիվ դժվարություններ ու արգելքներ: Վազգեն կաթողիկոսը տեսավ ու զգաց, որ հարկավոր է նախևառաջ սկսել մեր ազգային Մայր եկեղեցու խախտված ու խաթարված բարոյակրոնական և մտավոր շենքի վերակառուցումից և այդ շենքը վեր բարձրացնել, զարդարել ու ամրապնդել նոր, ամրակուռ ու մնայուն քարերով՝ ոչ միայն ազգը պանծացնող, այլ նաև օտարների մատկառանք ներշնչող:

1956 թվականից սկսած՝ իր Լիբանան և Եգիպտոս կատարած առաջին հայրապետական շրջագայությունից հետո, Վազգեն Առաջին լուսապայծառ հայրապետը հատուկ դիմումներ է հղում Հայաստանի կառավարությանը՝ հորդորելով աշխուժացնել մշակութային կապերը Սփյուռքի հետ, պարբերաբար Հայաստանից Սփյուռք գործուղել խմբեր և գործիչներ, ամեն կերպ նպաստել հայրենասիրական ոգու վերազարթոնքին:

1960 թ. սկսած՝ ամեն տարի հունվարին, վեհափառն ինձ հանձնարարում էր ներկայացնել սպասվող հոբելյանական կարևոր տարեթվերը, որը ես սիրով էի կատարում: Այդպես համազգային տոնախմբությամբ ու ցնծությամբ նշվեց Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակը: 1961թ. թույլտվություն ստանալով կառավարությունից՝ օգոստոսի 25-ին հայրապետական կոնդակով հորդորում է համայն հայ ժողովրդին, բոլոր հաստատություններին ու կազմակերպություններին «համազգային հանդիսությամբ տօնել, պանծացնել սուրբ հիշատակը Մեսրոպ Մաշտոց Վարդապետին, անոր ծննդեան 1600-ամեակի

առիթով, հոկտեմբերի 14-ին, Թարգմանիչ Վարդապետներու տօնին»:

Նույն ձևով նշվեցին Առաքել վարդապետ Դավրիժեցու, Ներսես Աշտարակեցու, Ներսես Շնորհալու և բազմաթիվ համազգային այլ մեծությունների հոբելյաններ: Այդ տոնախմբության օրերին հայ ժողովուրդը վերստին կարողացավ ի մի բերել իր հերոսական ջանքերը, ցուցադրել իր հոգևոր կարողությունները, լույս աշխարհ հանել իր նոր հայրենասիրական ստեղծագործությունները՝ մշակույթի ու հայագիտության բնագավառներում, հանդես եկան մեր ազգային պատմության նոր հետախույզներ ու նորանոր անուններ:

Բազմազան էր, հետաքրքիր Վազգեն վեհափառի հղացումներով ձեռնարկած մշակութային գործունեությունը: Նրա հայրապետական կոնդակներով կատարվող համազգային ամեն մի տոնախմբություն հոգևոր զարթոնքի նոր վերելք էր բերում, մոտեցնում անկախության հաղթանակը:

Բնականաբար, հարց է ծագում, թե Վազգեն կաթողիկոսն ի՞նչ ժառանգություն էր ստացել:

Երբ 1954 թ. մայիսի 9-ին վախճանվեց Գևորգ Զ Զորեքչյան Ամենայն Հայոց հայրապետը, Մայր Աթոռը գտնվում էր նյութական դժվարությունների և քաղաքական ճնշումների տակ: Ես «Վավերագրեր հայ եկեղեցու պատմության» 6-րդ հատորում ներկայացրել եմ այդ ժամանակաշրջանի պատմության տխուր էջերը: Բազմաթիվ արձանագրություններ ու նամակներ կան Հայաստանի կառավարությանն ու Մոսկվայի Ռուսաց պատրիարքարանին ուղղված՝ Մայր Աթոռի ֆինանսական ծանր կացության և օգնություն խնդրելու մասին: Բերենք մեկ օրինակ:

1954 թ. մայիսի 12-ին Գերագույն հոգևոր խորհրդի նախագահող Վահան արքեպիսկոպոս Կոստանյանը Գևորգ Վեցերորդի հուղարկավորության առիթով հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահին գրում է. «Մայր Աթոռը ներկայումս կանգնած է խոշոր ծախքերի առաջ և, ցավ ի սիրտ, ի վիճակի չէ հոգալու իր առջև ծառացած խիստ անհրաժեշտ ծախքերը:

Ինչպես Ձեզ հայտնի է, Վեհափառ Հայրապետի մահվան առթիվ թե՛ արտասահմանից և թե՛ Սովետական Միության սահմաններում գտնվող կրոնական համայնքներից մեծ թվով հյուրեր են սպասվում, որոնց հյուրասիրության ծախքերը Մայր Աթոռն է հոգալու: Մայիսի 20-ին ս. Էջմիածնի միաբաններին, աշխատակիցներին ու հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմին բաշխելու ենք մոտավորապես 50 000 ռ. աշխատավարձ...»: Այնուհետև թվարկվում են նաև մի շարք այլ ծախքեր:

Արդ՝ այս բոլորի մասին Ձեզ իրազեկ դարձնելով՝ խնդրում եմ Ձեր միջամտությունը՝ Էջմիածինը դրամական այս ծանր վիճակից հանելու համար»:

Այդ ժամանակ ես ճեմարանի երկրորդ կուրսի ուսանող էի: Անհնարին է նկարագրել մեր ծայրահեղ աղքատության, սննդի և հագուստի ողբերգական վիճակը: Իսկ Վազգեն վեհափառի ընտրությունից հետո, շատ կարճ ժամանակում, վիճակը փոխվեց, և կյանքն աշխուժացավ: Նույնիսկ ճաշացուցակին ինքն անձամբ էր հետևում:

Ահա ինչ ժառանգություն էր ստացել Հայոց հայրապետը: Ողբերգություն, անմխիթար ու ավերված վիճակ: Իսկ իր կատարած հրաշագործությունները բոլորիս աչքի առաջ են: Հայրապետն իր հոգատար հայրական սրտով հասավ նաև Սփյուռքին և իր ալեկոծող 30-ից ավելի այցելությունների միջոցով տարավ սուրբ Էջմիածնի

օրինությունն ու պատգամը աշխարհասփյուռ ողջ հայությանը՝ մխիթարելով ու ոգեշնչելով նրան:

Իր արտասահմանյան ուղևորությունների ժամանակ հայոց հովվապետը պարտականություն է համարել պաշտոնական հանդիպումներ ունենալ տվյալ երկրի պետական, քաղաքական ղեկավարների և բարձրաստիճան անձանց հետ: Իր տաղանդի և մեծ հեղինակության շնորհիվ կարողացել է բոլոր ազգերին ծանոթացնել հայ եկեղեցուն, հայ ժողովրդին, նրա պատմությանը: Վազգեն Առաջին կաթողիկոսը միջազգային համաժողովների և համագումարների բեմերից խոսելիս չի մոռացել նշել ու դատապարտել 1915 թվականի ցեղասպանությունը:

Վազգեն Առաջին կաթողիկոսը՝ որպես գործակիցներ, իր շուրջը միշտ ունեցավ բազմաթիվ համձնաժողովների անդամներ, հայ եկեղեցու բարձրաստիճան հոգևորականներ և հայրենաբնակ վաստակաշատ, անվանի մտավորականներ, ճարտարապետներ, ինժեներներ, արվեստագետներ, որոնք իրենց մասնակցությունը բերեցին նրա եկեղեցաշեն բազում ծրագրերի իրականացման գործին:

Վազգեն Առաջին կաթողիկոսի ուշադրության կենտրոնում էր Մայր Աթոռի և ներքին թեմերի վարչական, տնտեսական գործունեությունը: Կազմակերպում է նոր թեմեր: Վազգեն Առաջին հայրապետի ուրախություններից մեկը եղավ 1930 թվականին բռնությամբ փակված Արցախի թեմի վերականգնումը և նոր եկեղեցիների ու Գանձասարի վանքի վերաբացումը, որի համար տարիներ շարունակ ինքը դիմում էր իշխանության ամենատարբեր առյանների:

Միայն 1988 և 1989 թվականներին բացվել են 30-ից ավելի վանքեր ու եկեղեցիներ Հայաստանում, մերձավոր և հեռու արտասահմանում:

Տեղի ունեցան Հայոց հայրապետի և քույր եկեղեցիների պետերի բազմաթիվ փոխալսելություններ, որոնցով առավել ևս ընդարձակվեցին ու ամրապնդվեցին հայ եկեղեցու կապերը քույր եկեղեցիների հետ: 1969 թվականին Մայր Աթոռում ստեղծվեց միջեկեղեցական հարաբերությունների բաժին:

Նա իր գահակալության առաջին իսկ օրերից մեծ ուշադրություն է նվիրել Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի և հայ եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների, բոլոր թեմերի կապերի ամրապնդմանը, միասնությանը:

1990 թվականին պատմական շրջադարձ են ապրում մեր ժողովուրդը, հայ եկեղեցին:

Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդը 1991 թվականի հունիսի 11-ին պատմության մեջ առաջին անգամ օրենք ընդունեց խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին՝ «Ճանաչելով Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին որպես հայ ժողովրդի ազգային եկեղեցի, նրա հոգևոր կյանքի շինության ու ազգապահպանման կարևոր պատվար»:

Միաժամանակ շեշտվում էր, թե Հայ Առաքելական Եկեղեցին արտերկրում «ենթակա է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը միջազգային իրավական նորմերի սահմաններում»: Հայ եկեղեցին ճանաչվեց որպես իրավաբանական անձ:

Երջանկահիշատակ հայրապետի օրինությամբ Հայաստանի հողի վրա սկսվում են կառուցվել դաժան ժամանակներում մոլուցքով քանդված եկեղեցիների փոխարեն նոր եկեղեցիներ, աղոթքի տներ:

Վազգեն Առաջինի օրոք Մայր Աթոռի մշակութային գործունեության մեջ կարևոր տեղ են գրավում եկեղեցական արվեստի թանգարանների կազմակերպումն ու հաստատումը: Վեհափառի օրոք են ձեռք բերվել բարձր-

արժեք ձեռագրեր, հմատիպ գրքեր, սրբանկարներ, հին դրամների հավաքածուներ, ասեղնագործության նմուշներ, գորգեր, եկեղեցական սպասքներ և այլն:

Նրա գործունեության մեջ հիմնական տեղ է գրավում նաև աշխարհի խաղաղության պահպանման և ամրապնդման եռանդուն մասնակցությունը: Մեծ հայրապետն ապրեց նաև հայ ժողովրդի տազմապալի օրերը՝ դարաբաղյան շարժումը և իր արդար խոսքն ու բողոքն ուղղեց աշխարհի բոլոր ատյաններին՝ վերականգնելու համար մեր արդար իրավունքը:

1962 թվականից սկսած՝ Վազգեն կաթողիկոսի օրինությամբ հայ եկեղեցին անդամակցում է Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդին և մասնակցում նրա գործունեությանը, իսկ ավելի ուշ՝ եվրոպական եկեղեցիների կոնֆերանսին և խաղաղության քրիստոնեական կոնֆերանսին:

Սկսվել է Վազգեն Առաջին կաթողիկոսի արխիվի ցուցակագրումը: Վիթխարի է արխիվը և խիստ արժեքավոր, գրեթե բոլոր փաստաթղթերը գրված են իր ձեռքով և իր իմաստուն մտքի արգասիքն են: Նախապատրաստվում է մեկ հատորյակ՝ այս օրերին հրատարակելու համար: Մի քանի հատոր կարող են կազմել այն նամակներն ու գրությունները, որ գրել է երջանկահիշատակ հայրապետը՝ նվիրապետական Աթոռների համերաշխության և համագործակցության, Էջմիածին-Ամբիլիաս հարաբերությունների մասին: Դեռևս 1968 թվականի հունիսի 10-ին Նյու Յորքի Առաջնորդարանի մեջ Հրանտ արքեպիսկոպոսի հետ տեսակցության ժամանակ Վազգեն վեհափառը նշում է. «Ամբողջ հարցը, հիմնականը, մեր եկեղեցու միությունը վերականգնելն է: Փաստորեն եկեղեցին երկուքի կբաժնվի, երկու նվիրապետություններ սկսած են արդեն ուրվագծվիլ: Միջազգային միջեկեղե-

ցական հարաբերութեանց մեջ երկու աթոռներ կան, երկու կեղորոններ կան, երկու հայ եկեղեցիներ կան: Հայկական եկեղեցի՝ Կիլիկյան Աթոռ, հայկական եկեղեցի՝ Էջմիածին: Եվ օտար մը միայն երկու եկեղեցիով կրնա հասկնալ այս դրությունը: Ուրիշ կերպ չի կրնար հասկնալ: Ադիս-Աբեբայի մեջ հինգ եկեղեցիներ հրավիրված էին, բայց որովհետև Խորեն կաթողիկոսը չընդունեց, որ մեկ պատվիրակություն ըլլանք, այնտեղ վեց եկեղեցիներ եղանք, պարզ է, Ժնևի մեջ միջեկեղեցական հարաբերությանց մեջ նույնն է կացությունը: Երկու եկեղեցիի վերածված ենք, բառերը օգտագործենք թե չօգտագործենք, հերձված ըսենք կամ չըսենք, հակաթոռ ըսենք կամ չըսենք, իրողությունը հերձված է, իրողությունը հակաթոռություն է: Անկախ մեր զգացումներեն և մեր մեկնաբանություններեն: Եվ ասիկա վտանգավոր է»:

Նույն թվականի հունիսի 16-ին «Ամերիկայի ծայնից» իր կոչի մեջ վեհափառը շեշտում է. «Մեկ ժողովուրդ, մեկ եկեղեցի, մեկ նվիրապետություն ս. Էջմիածնի Աստվածային օրհնության ներքև, այս կպահանջեն մեր եկեղեցվո նվիրապետական կարգն ու կանոնը, մեր պատմությունը, մեր ժողովուրդի հոգևոր և ազգային հիմնական և տևական շահերը»:

Այս խոսքերից անցել է 35 տարի, շատ փոփոխություններ են եղել քաղաքական ասպարեզում, մեր հայրենիքն անկախացել է, միասնականացել, դարձել բոլորինն ու բոլորի համար: Սակայն եկեղեցական կյանքում վիճակը մնացել է նույնը և, ընդհակառակը, գնալով խորանում է, որովհետև ունեցություններն ու անջատողական բնույթ ունեցող տազմապները շարունակվում են:

Իր բարդ ու դժվարին պատմության խաչուղիներում Հայ Առաքելական Եկեղեցին բազմիցս հանդիպել է անհաղթահարելի թվացող դժվարությունների, եղել են մռայլ

ու ամուլ դարեր՝ կապված ժամանակաշրջանի դաժան պայմանների հետ: Սակայն միշտ լույսը հաղթել է խավարին:

Մեր եկեղեցու պատմության մեջ այդպիսի ժամանակահատված եղան աստվածամերժ 70 տարիները, երբ փորձեցին ժողովրդին կտրել եկեղեցուց՝ դիմելով բռնության բոլոր միջոցներին: Թեև ժողովուրդը պահեց իր հոգու ներքին լույսը, այնուամենայնիվ, մա անհաղորդ էր մնացել հայ եկեղեցու և նրա հայրապետների գործունեությանը, ընդհատվել էր հայ մահատակ եկեղեցու գործունեությունը:

Սակայն երջանկահիշատակ Վազգեն Առաջին Աստվածապարզ և հայրապետի գահակալության շրջանին հայ եկեղեցին կարողացավ դուրս գալ նեղ շրջանակներից և ընդարձակել իր գործունեությունը, իսկ Հայաստանի երրորդ Հանրապետության հռչակմամբ հայ եկեղեցին ստացավ իր նախկին կարգավիճակը: Սակայն Վազգեն կաթողիկոսը կարողացավ ճեղքել նաև այդ պատմեշը և 1990-ական թվականներից դիմեց պետանվտանգության մարմիններին՝ տեղեկություններ ստանալու հայ եկեղեցու անմեղ գոհերի, նրանց բռնադատության վերաբերյալ:

1992 թվականին որոշ, շատ քիչ փաստաթղթեր պաշտոնապես հանձնեցին իրեն: Վեհափառ հայրապետը, այդ նյութերն ինձ տրամադրելով, հանձնարարեց հոգվածով հանդես գալ, որպեսզի աշխարհն իմանա մեր օրերի մահատակ ու անթաղ սրբերի նկատմամբ կիրառված անարդար վճիռների ու դրանց գործադրման, հայ հոգևորականների հայրենասիրության ու անսասանության մասին:

Այդպես Վազգեն վեհափառի օրհնությամբ սկիզբ դրվեց «Վավերագրեր հայ եկեղեցու պատմության» մա-

տենաշարին, որի 11 հատորներն այսօր լույս են տեսել և դեռ շարունակելի է: Նա նույնիսկ առաջին և երկրորդ հատորների համար առաջաբան գրեց. «Վշտալի հայրապետներ» և «Մեր տխուր խոսքը», սակայն, դժբախտաբար, հնարավոր չեղավ հատորների հետ Վազգեն վեհափառի վշտալի ու տխուր խոսքերը հրատարակել:

Անշուշտ, ես ականատես եմ եղել վեհափառ հայրապետի գահակալության 39 տարիների գործունեությանը և նրա նվաճած համաժողովրդական համակրանքին ու սիրույն:

Շատ է տպավորվել, երբ 1955 թվականին՝ օծումից հետո, ծաղկյա դահլիճում միաբանները, Գերագույն հոգևոր խորհրդի անդամներն ու հյուրերը հերթով մոտենում և համբուրում էին վեհափառի օծյալ աջը: Հերթը հասավ քանաստեղծ Ավետիք Իսահակյանին: Վարպետը խոնարհված մոտեցավ նորած հայրապետին: Վեհափառը կարմրեց, ձեռքը քաշեց ու փորձեց թույլ չտալ, որպեսզի մեծ և ծերունագարդ Վարպետն այդքան խոնարհվի:

– Սիրելի վեհափառ, ես Հայոց հայրապետի նորած աջն եմ համբուրում, այլ ոչ թե երիտասարդ Վազգեն եպիսկոպոսի,– ասաց Վարպետը և համբուրեց վեհափառի աջը, այնուհետև երկու մեծերը գրկախառնվեցին:

Վազգեն վեհափառի կաթողիկոսական նշանաբանն էր. «Հավատ, սեր և միություն»: Տա Աստված, իրականություն դառնա Մեկ ազգ, Մեկ եկեղեցի, Մեկ Հայրենիք միությունը՝ ընդ հովանյալ Ամենայն Հայոց ընդհանրական հայրապետության:

2004թ.

ԵՎ ԳՆԱՅ ԱՇԽԱՐՀԻՅ ԱՆԱՐԾԱԾ ՀՈՎՎԱՊԵՏԸ

Այսքան չարիք թե մոռանան մեր որդիք,
Թող ողջ աշխարհի հայուն կարդա նախատիմք:

Ավետիս Ահարոնյան

• Ինչպես ընդհանուր եկեղեցական գրականությունը, այնպես էլ մեր հին մատենագրությունը հարուստ են հոգևոր հայրերի գրած քարոզներով: Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը, յուրովի համրագումարի բերելով հայ նշանավոր քարոզիչների ու մեկնիչների բազմադարյան նվաճումները (Եղիշե, Ներսես Լամբրոնացի, Վարդան Արևելցի, Եսայի Նչեցի, Գրիգոր Տաթևացի և այլք), նաև յուրացնելով համաշխարհային մշակույթը՝ Հոմերոսից մինչև Շեքսպիր ու Գյոթե, հաղթահարեց քարոզխոսության բարձունքը՝ սերունդներին նվիրելով թևավոր խոհ ու խոսք. «Առանց արդարության չկա ներդաշնակություն, առանց ներդաշնակության չկա խաղաղություն, բայց մանավանդ մարդկային աշխարհի՝ արդարության և խաղաղության աղբյուրը հաշտությունն է, խաղաղությունն է Աստծո և մարդու միջև: Ո՞վ որ խաղաղություն կփնտրեն՝ զԱստված կգտնեն»:

Հայոց հայրապետն ուսումնասիրել էր մեծամուն հայրերի քարոզների համեստ, պարզ ու մոնումենտալ ձևերը և այդ ամենը ձուլեց իր ստեղծագործական քուրայում ու գրեց իր նախնիների մման պերճ ու իմաստուն: Վիթխա-

րի երևակայությամբ օժտված բնատուր տաղանդ է նա, որ նորարարի խիզախությամբ ներդաշնակեց հին և նոր քարոզխոսության ավանդներն ու մտածելակերպը: Համբուրելի արևմտահայերենի և գրաբարի նրբությունները միմյանց պատշաճելով՝ Վազգեն վեհափառը ստեղծում է եկեղեցասիրության, հայրենասիրության գեղեցիկ դարձվածքներ, հզոր շեշտեր: Լեզվի պարզության, կուռ ու ձուլածո կառուցվածքի շնորհիվ է, որ գրաբար ոճերը չեն խանգարում նյութի ընկալմանը՝ նույնիսկ ժողովրդական խավերի համար: «Մենք պիտի ուզեինք վերստին հավաքումի կոչել մեր հավատացյալ ժողովուրդը և Հայաստանյայց եկեղեցվո բոլոր ուխտյալ սպասավորները, մեծով և պզտիկով, որպեսզի հավատքի հրով և միության կամքով շաղախված՝ դառնայինք իրավ եկեղեցի մը, այսինքն՝ հոգևոր մեկ մարմին՝ անբաժանելի և անսասանելի: Սուրբ հավատքի միությունը հայ ժողովրդի գոյության զորավորագույն ամրոցն է, մանավանդ Սփյուռքի կյանքի պայմաններում մեջ: Հավատքով և միությամբ մենք պիտի կարողանանք լեռներ շարժել»:

Հայոց հայրապետի քարոզների նյութը կրոնաբարոյական է, որի նպատակը՝ ձգտումն է եղել ուսուցանել քրիստոնեական հավատք, քարոզել բարեպաշտություն, արմատավորել սրբություն և առաքինություն: Նորին Սուրբ Օծությունն ահռելի թանձրության մեջ ներծուլվեց իր ժողովրդի հետ, ներապրեց նրա հոգսերով և սրտով հասկացավ, որ հայ ժողովրդի հաղթանակի ուժը թաքնված է ժողովրդի հավատքի միասնության մեջ:

Նա, ինչպես ամեն մի ճշմարիտ հովվապետ, փորձեց գտնել իր օրերում ապրող մարդկանց էության մեջ ձևավորվող, հասունացող այն ապրումներն ու խոհերը, այն գլխավոր հոգեվիճակները, հարաբերությունները և

կենսական մտահոգությունները, որոնցով ապրում են 20-րդ դարակեսի մարդիկ:

Հայոց հայրապետը ծայրագույնս բժախնդիր է եղել իր գրչի հանդեպ: Յուրաքանչյուր բառ ու միտք թաթախել է իր ծով հույզերի ավազանում և նոր միայն հանձնել թղթին. «Երազ և իրականություն դարերու հետ կիյուսվին, երազ և իրականություն դարերու հետ կբարձրանան և դարերու հետ ծնունդ կուտան՝ հայոց հավատքի փառքը երգելով: Հայ ժողովուրդ, «զգոյշ լեր ասանդիդ, որ քեզդ հաւատացաւ ի Տեառնէ Յիսուսէ Քրիստոսէ»: Մնացիր հավատարիմ քու սուրբ հավատքիդ, քո մայրենի քաղցրախոս լեզվիդ, քու սրբություններուդ, քու մշակութիդ լույս արժեքներուն, վերածնված քու Մայր հայրենիքիդ և ամենասուրբ ս. Էջմիածնիդ»:

Այսպիսի հեղինակությամբ, հայրական շեշտով ու խանդադատանքով Վազգեն վեհափառը միայն կարող էր խոսել:

Ձեռքին մետրոպյան Այբ, Բեն, Գինը՝ որպես վահան, իսկ մեծ մտածողի կոչը՝ «Այսքան չարիք թե մոռանան մեր որդիք, թող ողջ աշխարհի հայուն կարդա նախատինք»՝ որպես սուր, Հայոց հայրապետը շրջեց երկրներ-կիր, քաղաքեքաղաք և իր հոտի զավակներին, լուսավորչական հարցերից զատ, շեփորահարեց հայրենասիրություն, քարոզեց հույս, արիություն և մաքառում՝ հայ մնալու դժվարին գործում: «Եթե մեր ազգին վիճակված է տակավին բաժանյալ և ցրվյալ ապրիլ ի սփյուռս աշխարհի, ապա ուրեմն մեր հոգևոր առաջնորդներն ու մշակները, մեր դաստիարակներն ու գրչի մարդիկ իրենց սեպուհ պարտքը պետք է համարեն մեր բաժանյալ հոտի մարմինը հոգեպես միավորյալ պահելու, ի մի ձուլելու գայն, մեր Սրբություն Սրբոց ս. Էջմիածնի և մայր հայրե-

նիքի սիրո կրակով, «զի ամենայն թագաւորութիւն բաժանեալ յանձն՝ աւերի, եւ տուն բաժանեալ յանձն կործանի»:

Այո, իրավամբ, Վազգեն վեհափառն իրավունք ուներ ասելու՝ սրտի մեջ կրում է իր ժողովրդի զավակներին, որ «կրծքի տակ կտրոփե»:

Նրա հոգեշունչ քարոզները՝ երազ-իրականություն մտատիպարներով, սուրբ աղոթքներով, պայմանավորված էին նաև քաղաքական իրադարձություններով՝ հայկական ջարդերից մինչև Արցախյան շարժում և մեր պատմական ընթացքի ճգնաժամին կանգնեց աշխարհի առջև՝ իբրև հայ ժողովրդի վշտի և ցասման, արդարության և սիրո բոցաշունչ թարգման. «Հավաքված ենք Մայր տաճարին մեջ, մեր աղոթքը երկինք վերառաքելու, վասն խաղաղության հոգվոց մեր երկու միլիոն հայ քրիստոնյաներու, որոնք 1915 թվականի ապրիլի 24-ին նահատակվեցան Արևմտյան Հայաստանի մեջ, սուլթանական Թուրքիո կառավարության ծրագրով ու կազմակերպությամբ: Ամբողջ ժողովուրդ մը տեղահանվեցան և կոտորվեցան զարհուրելի տանջանքներու մեջ: Իրենց հոտին հետ նահատակվեցան նաև չորս հազար հոգևորականներ: Քանդվեցան ու հրկիզվեցան վանքեր ու եկեղեցիներ, ոչնչացվեցան բազմահազար հին ձեռագրեր, եկեղեցական սրբություններ ու արվեստի արժեքներ»:

Արդ, բացահայտվում է աշխարհի անարդարության դեմ ընդվզող Հայոց հայրապետի կերպարը, որն իր վրա է վերցրել հայրենիքի բախտի ծանրությունը:

Ի՞նչ գաղտնիք է տիրապետում նրա լեզուն:

Նրա ձայնը հնչում է ինչպես հայոց աղխի եղեգան փողը՝ մերթ ծուխ, մերթ բոց ժայթքելով: Եղեգան փողից ելնում է նրա հոգու ճիչը. «Հայ ժողովուրդը իր պատմութ-

յան ամենամեծ այս ողբերգության հիշատակին առջև կսգան իրենց մահատակները և չեն մոռնար երբեք իրենց ավերված երկիրը հայրենական՝ Արևմտյան Հայաստանը, և կսպասեն, որ արդարություն ըլլա իրենց, և օր մը ամոռնք բոլորը վերադառնան իրենց ազատագրված Մայր երկիրը»:

Սերտորեն կապված լինելով հայ իրականության հետ, խորապես ինքնատիպ՝ ազգային են նրա քարոզները, ելույթները, որով նա իր զգայուն սրտի դողանջով թափանցում է ունկնդրի հոգու ամենախուլ խորշերը, հուզում նրան, համակում անբացատրելի թախիծով, խինդով և այս բոլորի մեջ ընդհանուրն այն է, որ ներկայանում է որպես խոշոր դիվանագետ, գեղագետ՝ ինքնատիպ իր ոճով, պատկերավոր մտածողությամբ, հարուստ բառապաշարով, պատմելու մեծ տաղանդով ու հյութեղ ոճով, իր խոհականությամբ, փիլիսոփայական մտորումներով, դատողություններով:

Բայց այն, ինչ որ գրել է՝ քարոզներ, կոնդակներ, ելույթներ, պատմաբանասիրական հոդվածներ, տոգորված են մեր խնկելի մախնիների հայրենասիրության ու եկեղեցասիրության ոգով, որոնք իրենց գիտական բարեխղճությամբ, ինքնատիպ գրելաոճով արժանի տեղ են ապահովել Վազգեն վեհափառին հոգևոր գրականության ասպարեզում:

Կարո՞ղ է պատմություն շարադրող որևէ ակնարկ այնքան կենդանի ու առինքնող լինել, այնքան թրթռուն կյանք պարունակել իր մեջ, որքան այն հատորները, որոնց կազմին գրված է. «Վազգեն Ա հայրապետ հայոց»:

Անհնար է ընթերցել Հայոց հայրապետի գրքերն առանց ապրումներ ունենալու, միաժամանակ չզարմա-

նալ ու հիանալ գեղարվեստական խոսքի այն ճոխ բազմազանությամբ, որով խոսում է նա իր ընթերցողի հետ: Համոզված են, որ բազմաբովանդակ հատորները դեռ երկար տասնամյակներ կփոխանցվեն սերնդից սերունդ և կընթերցվեն հետաքրքրությամբ:

Եվ գնաց աշխարհից անարժաք հովվապետը, որի խոհն ու խոսքը հնչում էր արժանապատվությամբ և սրտի խորքից Նարեկյան ուժով պոռթկացող վշտով ու ցասումով:

Տարիները կբոլորեն, Վազգեն վեհափառի հայաշունչ և հրաշունչ խոսքը հանուր հայության հավաքական սրտի սիրելի հանկերգը կդառնա:

«ՄԱՏԵԱՆՆ ԱՀԱ ՋՈՐ ԽՈՍՏԱՑԱ»

«Ազգապատում»... Գիրքը պատմում է «առանց հողի մարդկանց մասին և առանց մարդկանց հողի մասին», որն Աստված արևածագի շողերով և վաղորդյան ցողերով կոչեց Հայաստան: Այդ հինավուրց երկրի հուշարձանների նման մի մոնումենտալ կոթող է Թուրքիայի Հայոց պատրիարք Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանյանը: Աննկուն հոգևորականն ու քաղաքական գործիչը, ոգևորությամբ օրհներգելով հայրենաշունչ պատմահոր՝ Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմություն» փառավոր գիրքը, շրջեց պատմության բոլոր կեռմաններում և արշալույսի երկունքով բռնկված՝ ստեղծեց իր ամենախոշոր երկը՝ «Ազգապատումը»: Երեք ստվարածավալ հատորներում հարուստ նյութ է ամփոփված ոչ միայն հայ եկեղեցու, այլև հայ ժողովրդի քաղաքական, մշակութային պատմության վերաբերյալ:

«Ազգապատում» ոսկե բանալիով պատմության փակ դռները բացեց դոկտոր Ջավեն քահանա Արզումանյանը. անձնուրաց ծառայությամբ փոշիներից մաքրեց, ուսումնասիրեց և ժողովրդի դատին հանձնեց մեզ անհայտ ու հայտնի, տխուր և ուրախ պատմություններ, փաստաթղթեր, որոնք հրատարակել է մատենաշարով:

Բոլոր հատորները մի յուրատեսակ ազգակցություն ունեն: Նրանք կարծես ամբողջի տարբեր մասերն են, որոնք մի տեղ կապակցվում են: Ամնշակ փաստաթղթերը

նա հավաքել, դասակարգել ու գրի է առել՝ դարձնելով այդ բոլորը համրամատչելի գիտական արժեքներ: Համառ ու տևական է եղել դոկտոր Արզումանյանի գիտահետազոտական գործունեությունը: Եթե դրան ավելացնենք նրա հետևողականությունը, ապա միանգամայն պարզ կդառնա, որ նա կարողացել է կարճ ժամանակամիջոցում կատարել մի ամբողջ գիտական ինստիտուտի աշխատանք:

Հպարտությամբ կարող ենք ասել, որ «Ազգապատում» մատենաշարի լույսընծայումն անխզելիորեն կապված է հեղինակի բարեկամ, բազմաթիվ հայրենական և միջազգային կոչումների ու մրցանակների արժանացած, Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատվավոր դոկտոր Խաժակ արքեպիսկոպոս Պարսամյանի անվան հետ, քանզի սրբազան հայրը ոչ միայն հովանավորել է, այլև իր իմացությամբ ու իմաստությամբ նպաստել, որպեսզի ի մի բերվեն և ճիշտ դասակարգվեն զգրոցներում և արխիվներում պահպանվող փաստաթղթերը:

Սուրբ Էջմիածնի և Հայոց հայրապետության պատմական արժեքը և Հայ եկեղեցու կրոնական, քաղաքական և հովվական գործունեությունն իր բոլոր կողմերով արդարացի գնահատելու մտահոգությամբ՝ դոկտոր Արզումանյանը պատրաստեց և հրատարակեց մատենաշարի չորրորդ հատորը: Այն նվիրված է երջանկահիշատակ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի գահակալության (1955-95 թվականներ) տարիներին, քանզի, ցավոք, քիչ չեն այնպիսի դեպքերը, երբ բացահայտ թյուրմբոնումներով կամ խեղաթյուրումներով են հաղորդվում Հայոց հայրապետի մտորումները՝ նրան վերագրելով դատողություններ, կարծիքներ ու տեսակետ-

ներ, որոնք միանգամայն անհարիր են նրա աշխարհայացքին ու մտածողությանը, նրա ճաշակին ու գեղագիտական չափանիշներին:

Բնականաբար, գրքի ուսումնասիրությունը կնպաստի մտորելու և սրբագրելու պատմական մեր հիմնական թերությունները ներկա իրականության մեջ: Հատորում տեղ գտած փաստաթղթերը բացահայտում և հաստատում են Վազգեն վեհափառի մտքի ու հոգու մեծությունը, արգելափակումների, դաժանությունների ու հալածանքների պայմաններում անգամ նրա կատարած եկեղեցաշեն, հայրենամուկեր գործունեությունը՝ սփյուռքահայ թեմերի ստեղծումն ու ամրապնդումը, աշխարհասփյուռ հայ հոգևորականության համախմբումը Մայր Աթոռի և Մայր հայրենիքի շուրջ և նրանց ազդեցությունը գործունեության ծավալումը՝ խիզախորեն իր հովանավորության ու պաշտպանության տակ առնելով չեկայի «ցուցակում» հայտնված հոգևորականներին:

Վազգեն վեհափառին հասու էր «օրենքները չեն ստեղծում մարդկանց, այլ մարդիկ են օրենքներ ստեղծում» թեզը, ուստի, երբ պարզվում էր, որ այս կամ այն օրենքը չէր բխում եկեղեցու շահերից, օգտվում էր բարոյական օրենքներից: Արդարամիտ Հայոց հայրապետը դիվանագիտորեն միջնորդեց և փրկեց Երուսաղեմի մատենադարանից գողացված և Լոնդոնում աճուրդի հանված հայոց ծաղկյա մատյանները:

Հեղինակը որոնել, ճշտել և արժևորել է այն ամենը, ինչ գտել է, ինչը կապ ունի ուսումնասիրվող շրջանի հետ, որը կազմված է ժամանակագրական սկզբունքով: Որքան այնտեղ Վազգեն վեհափառն իր սեփական զգացմունքների մասին է խորհում, դրանով բովանդակությանը տալով հուզիչ անմիջականություն, բայց և

նույնքան օբյեկտիվ ճշգրտությամբ այդ փաստաթղթերը վկայում են, որ հայոց եկեղեցին, շնորհիվ իր եկեղեցանվեր ու հայրենամուկեր հովվապետի, դիմակայել է բոլոր հարվածներին և անաղարտ հասել մեր օրերը: Հայոց հովվապետը հետաքրքիր էր առաջին հերթին իր անկրկնելիությամբ, որի չափանիշն անհատականությունն էր, որով էլ պայմանավորված էր նրա ծրագրերի ինքնատիպությունը:

Դուրսորդ Արզումանյանի «Ազգապատում» մատենաշարի չորս հատորները կազմված են գիտնականի բարեխիղճ, բժախնդիր, տքնաջան աշխատանքով, որի կարիքն այս օրերին անչափ զգացվում էր եկեղեցու և ժողովրդի պատմության սպիտակ էջերը լրացնելու համար: Կասկածից վեր է, որ հեղինակը շնորհակալ գործ է կատարել՝ դյուրացնելով ապագա պատմաբանների, ուսումնասիրողների աշխատանքը՝ առավել ամբողջական ու մանրակրկիտ ուրվագծելով հայ ժողովրդի և եկեղեցու վերջին մեկդարյա պատմությունը: Բայց սրանով հարցը ոչ թե սպառվում է, այլ սկսվում է միայն:

Ուստի շնորհավորում ենք տաղանդավոր գիտնական Ջավեն քահանա Արզումանյանին և սպասում նրա նոր գրքերին:

**ՆՐԱՆՔ ՃԱՇԱԿԵՑԻՆ
ՓՈՐՉՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺԱԿԸ ՅՄՐՈՒՐ**

Մի առիթով բրազիլացի գրող Ժայմե Ադուարն ասել է. «Հույներն ունեն մշակութային նույնպիսի ավանդներ և արժեքներ, ինչպես հայերը, տարբերությունն այն է, որ հույներն այդ ավանդները պահպանել են ավերակների մեջ, իսկ հայերը հասցրել են մինչև մեր օրերը»:

Անվերապահորեն, հայարտությամբ կարող ենք ասել, որ հայ ժողովրդի մշակութային գանձերը ստեղծվեցին ու պահպանվեցին շնորհիվ հայոց եկեղեցու, նրա իմաստուն, ազգային շահերով ապրող, հայրենիքին անմնացորդ նվիրված գիտնական ու քաղաքագետ Հայոց հայրապետների և հոգևոր դասի: Նրանցից քանի-քանիսն արյամբ և կյանքով են ապացուցել իրենց նվիրվածությունը ազգին ու հայրենիքին՝ գրերի գյուտից և Ավարայրից՝ Սարդարապատ:

Վեհափառ հայրապետ Վազգեն Առաջինն այդ նվիրյալներից էր, որի ողջ կյանքը հարազատ ժողովրդին անձնվեր ծառայելու անգուգական օրինակ է: Նա դարձել է մեր ժողովրդի հավատը, որը որոնում, ընթացք ու լուծում է տալիս իր հոտի զավակներին հուզող բազմաթիվ հարցերի:

1988 թվականի արցախյան շարժումից հետո, որին հաջորդեց ամենակարևորը՝ մտքի, խոսքի ազատությունը, «Գլավլիտի» իսպառ վերացումը, Հայոց հայրապետն

իր մոտ հրավիրեց արվեստի և գրականության արխիվի տնօրեն, Սևանի հոգևոր դպրանոցի հայ եկեղեցու պատմության և Երևանի պետական համալսարանի աստվածաբանական ֆակուլտետի դասախոս Սանդրո Բեհրուդյանին և հանձնարարեց, որպեսզի ներհուն գիտնականն ուսումնասիրի չեկայի արխիվներում պահպանվող փաստաթղթերը:

Ժամանակին Վազգեն վեհափառը մատենաշարի հրատարակության մասին գրել է. «Անարդար պիտի լիներ մոռացության տալ այդ դաժան ժամանակներում Հայ Առաքելական Եկեղեցու կրած տառապանքներն ու ավերումները: Ահա թե ինչու մենք պարտք ենք համարում հրապարակել ցարդ գաղտնի մնացած արխիվային փաստաթղթերից մի կարևոր մաս, որ մեր ձեռքի տակ ունեցանք, փաստաթղթեր, որոնք վկայում են 1922-1938 թվականներին հայ եկեղեցու դեմ սանձազերծված հալածանքներն ու բռնությունները»:

Անուրանալի է Սանդրո Բեհրուդյանի ծառայությունը մեր ժողովրդի կյանքում: Նա իր հայրենաճակեր գործունեությամբ արդեն իսկ հաստատել է իրեն՝ հարազատ զավակի պես փայփայելով, փոշիներից, խոնավությունից, ցրտից պահելով, պահպանելով արխիվի հարստությունը, որպեսզի հետագա սերունդները հնարավորություն ունենան ուսումնասիրելու մեծամուն արվեստագետների թողած ժառանգությունը, պատմությունը, որը մեր ժողովրդի ճշմարիտ պատմությունն է: Եվ նրա անձնուրաց ծառայությունը մեկ անգամ ևս հաստատվեց. ուսումնասիրելով, ինչպես նաև ի մի բերելով յոթ տասնամյակից ավելի արգելված, Պետական անվտանգության կոմիտեի զգրոցներում պահվող եկեղեցական գործերին վերաբերող փաստաթղթերը և դրանք ամփոփելով

մի քանի գրքերի մեջ Սանդրո Բեիբուլյանն այն հանձնել է ժողովրդի դատին:

«Չարը միշտ տրտմունք է ու նախանձում առաքինության հետամուտ մարդկանց»՝ Ղևոնդ Ալիշանի այս միտքն անվերապահորեն վերաբերում է Հայաստանում խորհրդային կարգերի ձախողակ ծնունդ անվտանգության կոմիտեին: Շահախնդիր մարդիկ բուռն կրքով խեղդում էին ամեն մի ազատ մտքի դրսևորում, կեղծ մեղադրանքներ հարուցում, մահապատժի կամ աքսորի դատապարտում ժողովրդի բոլոր խավերից, իսկ հոգևորականներին՝ հաւտկապես, որի հաստատումն են Հայաստանի պետական արխիվային վարչությունում պահվող փաստաթղթերը, որոնցից յուրաքանչյուրը մի ողբերգական ճակատագրի ու կյանքի պատմություն է: Միրտ ու արյուն չունեցող, սարդի հոգեբանությամբ, ատելության մոլուցքով լցված, զրպարտությունների իր ոստայնը հյուսած՝ Բերիայի զինվորագրյալ գործակալների կատարած սահմնկեցուցիչ ոճիրներն են արձանագրված փաստաթղթերում:

Ահա թե ինչ է ասում հեղինակն այդ մասին. «Իմ «Վավերագրեր հայ եկեղեցու պատմության» գրքի առաջին հատորը լույս տեսավ 1994 թ., որը խմբագրվել և պատրաստվել էր երջանկահիշատակ Վազգեն Ա կաթողիկոսի օրհնությամբ, դժբախտաբար ինքը չտեսավ: Այնտեղ ընդգրկված փաստաթղթերը վերաբերվում էին 1921-38 թթ. և տպագրվում էին առաջին անգամ: Գիրքը հրատարակվեց հայ եկեղեցու լավագույն նվիրյալ, անբասիր հոգևորականներից մեկի՝ ԱՄՆ-ի Արևելյան շրջանի և Կանադայի Կիլիկյան թեմի առաջնորդ բարձրաշնորհ Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Աշճյանի հովանավորությամբ: Այնուհետև, նրա իսկ խնդրանքով, ես աշխատեցի Խո-

րեն Ա կաթողիկոսի աճյունը Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի նախաձեռնությամբ տեղափոխելուն, որը վերջնականապես հաստատվեց Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում՝ խաղաղորեն ննջող նախորդ կաթողիկոսների աճյունների կողքին: Փաստաթղթերի մեծ մասը գրված է Խորեն Մուրադբեկյան Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ձեռքով, նույնիսկ ինքն է պաշտոնական փաստաթղթերը մեքենագրել, քանզի վերջին տարիներին գրեթե մենակ էր ու անօգնական: Բարձրաստիճան հոգևորականների մեծ մասը բանտարկված էին ու գնդակահարված»:

Էջ առ էջ թերթելով գիրքը՝ կարդում ես Խորեն կաթողիկոսի անձնական նամակը Գևորգ արքեպիսկոպոսին՝ «ազատ եկեղեցականների գործունեության, իր ապրած դառն ժամերի, Թիֆլիսում տիրող իրադրության մասին», «Խորեն Ա կաթողիկոսի դիմումը ՀՍԽՀ ներքին գործերի ժողկոմ Վ. Խվորոստյանին՝ Երևանի ս. Սարգիս եկեղեցու, Հայաստանի տարածքում մոտ 800 եկեղեցի բռնությամբ փակելու մասին» և այլ փաստաթղթեր:

Չայրանում, վշտանում և ափսոսում ես, թե ինչպիսի տիտանական մտքի ու հոգու տեր հոգևորականներ են կտտանքների ենթարկվել, որքան բարձրարժեք գիտական, մշակութային ձեռագիր աշխատություններ են ոչնչացվել ու անհայտ կորել, քանի կյանքեր են անմեղ զոհ դարձել, որոնց մեծագույն մեղքը հոգևորական կոչումն է եղել:

Վարչակարգը փորձում էր ժխտել և քանդել Հայաստանյայց եկեղեցու գոյության և պատմական զարգացման հիմքերը, ու եթե չհաջողվեց, պատճառը, անշուշտ, պետք է որոնել շուրջ երկիսկադարամյա նվիրագործված ավանդույթներին և իրողություններին, որոնք անհնար էր արագորեն և նույնիսկ տասնամյակների ավերիչ գործո-

դություններով խեղաթյուրել և ոչնչացնել, թեև այդ ընթացքում կորուստներ եղան, որոնք տկարացրին ազգի և եկեղեցու միասնությունը:

«Վավերագրեր հայ եկեղեցու պատմության» մատենաշարի 3-րդ հատորը նվիրված է Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի ուխտապահ և իր կոչմանը հավատարիմ բացառիկ միաբաններից մեկին՝ Արտակ եպիսկոպոս Սմբատյանցին, որին գնդակահարել են 1937 թ.՝ ՀՍՍՀ ՆԳԺԿ-ի Եռյակի որոշմամբ:

Ահա թե ինչ է ասում սարկավագ Բեհբուդյանը. «Մահասարսուռ այդ փաստաթղթերի միջով սարսափահար անցնելիս առաջինը նկատեցի ձերբակալման թույլտվությունը՝ օրդերը, հաջորդ փաստաթղթերը՝ խուզարկության արձանագրությունն է, ըստ որի՝ բռնագրավել են ելից-մտից 5 մատյաններ, 15 «ազգայնամոլական բնույթի» գրքեր, անձնական նամակներ: Դժբախտաբար արժեքավոր այդ բոլոր նյութերն առայժմ անհայտ են: Ի վերջո, Արտակ եպիսկոպոսի գործը շինծու մեղադրանքով ներկայացվում է «Եռյակի» դատին:

Մի օր էլ կազմեցին մահվան արձանագրությունը. «Լսեցին.՝ Հայկ. ՍՍՀ ՆԳԺԿ-ի պետանվտանգության վարչության 4-րդ բաժնի հ. 18698 մեղադրական գործը՝ 1887 թ. ծնված եպիսկոպոս Արտակ Եփրեմի Սմբատյանի մասին: Մեղադրվում է նրանում, որ լինելով կաթողիկոսի հավատարիմը, նշանակվել է Երևան քաղաքի եկեղեցիների ներկայացուցիչ՝ դրանով իսկ դառնալով կապող օղակ կաթողիկոսի և հակախորհրդային տարրերի միջև, ակտիվացրել է եկեղեցիները, թաքցրել և հովանավորել է եկեղեցական մոմերի անլեգալ պատրաստումը, քարոզների միջոցով պարբերաբար հակախորհրդային ազգայնամոլական քարոզչություն է արել եկեղեցիներ-

ում, հանգանակություն կազմակերպել և նյութական օգնություն է ցույց տվել քաղաքստրյալներին: Որոշեցին.՝ Արտակ Եփրեմի Սմբատյանին գնդակահարել»:

Թերթելով այդ գրքերը՝ սառը, մահաբեր քրտինք է պատում, երբ մտածում ես, թե մի ժողովուրդ, որի ողնաշարը կոտրել էր 1915 թ. եղեռնը, ապրեց երկրորդ՝ սպիտակ և կարմիր եղեռն:

Մատենաշարի 4-րդ հատորը նվիրված է երջանկահիշատակ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Սահակ Բ Խապայանին:

Ընթերցողի սեղանին դրվեց նաև բազմալստակ, բանիբուն մտավորականի ուշագրավ և բազում տեսակետներով կարևոր «Վավերագրեր հայ եկեղեցու պատմության» մատենաշարի 5-րդ հատորը: Այս անգամ ևս հարգելի հեղինակն ուսումնասիրել է բոլոր արխիվները:

Գիրքը բաղկացած է ներածությունից, փաստաթղթերից և 1920 թ. Մայր Աթոռում լույս տեսած «Էջմիածին» պաշտոնաթերթի հիմնական հոդվածներից: Պարոն Բեհբուդյանը կարողացել է ընդհանուր և ճիշտ դասակարգել բոլոր փաստաթղթերը, ուր կան ժամանակաշրջանի ճշմարիտ պատկերը գծող բնութագրումներ, պատմական, քաղաքական, հասարակական և մշակութային նկարագիր: Նա մեծ գուրգուրանքով է մոտեցել նյութին: Ուսումնասիրելով փաստաթղթերը՝ համոզվում ես, որ հայ ազատագրական պայքարի մեջ հայ ժողովրդի բոլոր զավակները՝ հոգևորական թե աշխարհական, կովել են կողք կողքի, և մղած մեծ ճակատամարտերը թշնամիների դեմ իր ձևով ու բովանդակությամբ, կովող ուժերով ու պայքարի մեթոդներով նոր հանգրվան են նշանավորել իրադարձություններով հարուստ մեր պատմության անդաստանում:

Չես կարողանում թաքցնել հուզմունքդ, երբ կարդում ես «Երևանի փոխթեմակալի գրությունը կաթողիկոսին՝ զինվորական քահանաների համար հատուկ հրահանգ կազմել տալու խնդրանքով և Խորեն արքեպիսկոպոսի կազմած հրահանգի նախագիծը»:

Փաստաթղթերը վկայում են, թե Գևորգ Ե կաթողիկոսն ինչպիսի խորությամբ է ըմբռնում ազգային-հայրենասիրական նշանակության արժեքը, իր որոշումներով, քարոզներով, հորդորներով արթնացնում հայրենասիրական անթեղը մարդկանց հոգիներում:

Պակաս էական չի Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի նամակը Պողոս Նուբար փաշային՝ միջազգային կոնգրեսում հայ ժողովրդի դատը պաշտպանելու և նրա արմատական լուծումը վաստակելու նպատակով ուղարկվող պատվիրակության մասին, Գևորգ Ե կաթողիկոսի կոնդակն ուղղված հայ ժողովրդին՝ Հայաստանի կառավարության շուրջ համախմբվելու և ձեռք բերած ազատությունը պաշտպանելու մասին:

Կան փաստաթղթեր, որոնք խոսում են հայ ժողովրդի անկրկնելի ոգու մասին. Ակսել Բակունցի, Վահան Համբարձումյանի և Հ. Մանուկյանի դիմումը՝ ճեմարանի լսարանական բաժինը վերաբացելու մասին, Գևորգ Ե Սուրենյանց կաթողիկոսի ողջույնը համալսարանի բացման առիթով: Հատկանշական է, որ Հայոց հայրապետի, պետական այրերի, մտավորականների համատեղ ուժերով հիմնադրվում է համալսարան մի այնպիսի ժամանակ, երբ երկիրը սովի, թշվառության, դժվարին կացության մեջ էր:

Գուցե այդ դժվարություններն էին, որ զգաստության կոչ էին հնչեցրել՝ համախմբելու ազգի բոլոր ուժերը:

1918-1920 թթ. իշխում էր մեկ ազգ, մեկ եկեղեցի, մեկ պետություն կարգախոսը:

Անհնար է խոսել այն բոլոր փաստաթղթերի մասին, որոնք պատմում են մեր բարեշնորհ սուրբ հայրերի, եպիսկոպոսների տառապանքների, հալածանքների, խիզախումների, անմնացորդ հայրենասիրության մասին:

Սանդրո Բեհրուդյանն անտարբեր չէր կարող գտնվել Արցախի ժողովրդի կրած տառապանքների, թշվառությունների և հալածանքների հանդեպ: Դժվար չէ պատկերացնել և զգալ այն մորմոքը, այն տառապանքը, որով մա պատրաստել ու հրատարակել է «Հայ Առաքելական Եկեղեցու Արցախի թեմը 1813-1933 թթ.» հատորը:

Հայ Եկեղեցու Արցախի թեմի պատմությունն ի սկզբանե համընթաց է եղել Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի գործունեությանը, որը, սակայն, դաժան ժամանակների արգելքների պատճառով, մինչև օրս մատնվել էր անուշադրության, մանավանդ արխիվը տեղափոխվել էր Բաքու: Ահա այդ բացը լրացնելու և Արցախի թեմի վերջին 200 տարվա պատմությունը մեր ժողովրդի սեփականությունը դարձնելու համար լույս տեսավ 975 էջանոց ժողովածու, ուր ընդգրկված են 712 վավերագրեր:

Մատենաշարի տասներորդ հատորը նվիրված է Հայ Եկեղեցու շնորհագարդ հոգևորական (1874-1884 թթ.) Կ. Պոլսի պատրիարք Ներսես արքեպիսկոպոս Վարժապետյանին:

Ժողովածուն նրա կյանքի տարեգրությունն է, որտեղ տեղ են գտել հոգևոր և հասարակական-քաղաքական, մշակութային գործիչների նամակները՝ Գևորգ Դ կաթողիկոսին, Խրիմյան Հայրիկին, Մատթեոս արքեպիսկոպոս Իզմիրլյանին, Գարեգին եպիսկոպոս Սրվանձտյանին, Մինաս Չերազին, Ծերենցին և այլն:

Մեծ արժեք են ներկայացնում Սան Ստեֆանոյի և Բեռլինի վեհաժողովների վերաբերյալ նյութերը: Ոչ պա-

կաս հետաքրքիր են Սուլթան Համիդի հետ նրա ունեցած հանդիպումների մասին փաստաթղթերը:

Զգալի տեղ է հատկացված Կ. Պոլսի ազգային ժողովի արձանագրություններին:

Այդ տասը ստվարածավալ հատորներում ընդգրկված են հայ ժողովրդի և եկեղեցու վերջին մեկդարյա եղերական պատմությունը լուսաբանող հազարավոր փաստաթղթեր, որոնք վերաբերվում են երջանկահիշատակ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսներ Խրիմյան Հայրիկի, Մատթեոս Բ Իզմիրլյանի, Գևորգ Ե Սուրենյանի, Խորեն Ա Մուրադբեկյանի, Գևորգ Զ Զորեքչյանի, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Սահակ Բ Խապայանի գահակալության շրջանին:

Խոնարհվելով նրանց սևով երիզված հիշատակի առջև՝ կրկին ու կրկին ասենք. «Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի»:

ՎՇՏԱԼԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆԵՐ

Թերևս պարտականության ու անհրաժեշտության պատճառներն էին, որ ստիպեցին Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինին գրիչը թաթախել իր հոգու հույզերի և հիշողության ավազանը՝ գրելու «Վշտալի հայրապետներ» ակնարկը: Եվ, բացի պարտականություն լինելուց, մահ հետմահու մի խորհրդավոր հոգեհանգիստ է՝ սգակիր կաթողիկոսների հիշատակին, իսկ արցունքախառն մտքերը՝ լուսավոր հոգիների համար շուրթերից մրմնջացող «ալելույա»:

Ամենայն Հայոց Գևորգ Ե կաթողիկոսն իրավամբ ստորագրում էր «Վշտալի կաթողիկոս»: Նրա հայրապետության օրոք տեղի էր ունեցել Հայոց պատմության մեծագույն ողբերգությունը՝ 1915-16-ի ցեղասպանությունը: Նա տեսել էր Վասպուրականի ժողովրդի գաղթը Հայաստան, հայ ազգի բազմահազար որբերին և մեր ժողովրդի գավակների բազում տառապանքները: Նա ապրել էր 1918 թվականի ահավոր օրերը, երբ թրքական զորքերը հարձակվել էին Հայաստանի վրա՝ շարունակելու համար իրենց ցեղասպանության ծրագիրը և բնաջնջելու Արևելյան Հայաստանի բնակչությանը:

Այդ օրերին Գևորգ Ե կաթողիկոսը ցուցաբերել էր քաջարի վերաբերմունք՝ հայրենասիրական կոչեր ուղղելով մեր ժողովրդին, հատկապես կովող զորքերին՝ հաղթա-

մակի հավատ մերշնչելով բոլորին: Կովի նախօրյակին հայ գործերի հրամանատարը լուր էր ուղարկել կաթողիկոսին, որ միաբանության հետ միառժամանակ հեռանա ս. Էջմիածնից և ապաստանի Սևանա կղզում, որովհետև Էջմիածինը, մոտ լինելով սահմանին, կարող էր թշնամու ձեռքն ընկնել:

Հայտնի է ծերունագարդ հայրապետի պատասխանը՝ «Ես ս. Էջմիածնից չեմ բաժանվում, բոլոր միաբանների հետ մայր տաճարում կհավաքվենք աղոթքի՝ մեր գործերի հաղթանակի համար և կովի օրերին հրահանգ կտանք հնչեցնել Էջմիածնի և ողջ Հայաստանի եկեղեցիների զանգերը»:

Այդպես էլ վարվեց և հոգեկան մեծ մխիթարությունն ունեցավ ողջունելու Մարդարապատի հաղթանակն ու ապա՝ Հայաստանի անկախ Հանրապետության հռչակումը, որը տևեց մինչև 1920-ի աշունը:

Գևորգ Ե կաթողիկոսը կրկին դժբախտությունն ունեցավ ապրելու վտանգի և տառապանքի պահեր, երբ 1920-ի հոկտեմբերին Հայաստանի վրա հարձակվեցին քենալական Թուրքիայի զորքերը՝ Քյազիմ Կարաբեքիր փաշայի հրամանատարությամբ: Այս անգամ էլ Հայոց հայրապետը սրտառուչ կոչերով հանդես եկավ՝ ուղղված հայ մարտիկներին, սակայն թրքական զորքերը հաղթեցին՝ գրավելով Ալեքսանդրապոլն ու պարտադրեցին Հայաստանի կառավարությանը՝ ստորագրելու «Ալեքսանդրապոլի սև դաշնագիրը», որով հայ ժողովուրդը ծնկի էր գալիս թուրքերի առաջ:

Այդ օրերին էր, որ Հայաստան մտավ խորհրդային բանակը՝ չեղյալ հայտարարելով «Ալեքսանդրապոլի դաշնագիրը», մի քանի ամիս կռվելով՝ դուրս քշեց թրքական զորքերին Հայաստանից և այնտեղ հաստատեց

խորհրդային կարգեր: Այդպես է, որ թեև ֆիզիկապես հայ ժողովուրդը փրկվեց, սակայն մահ վերջ գտավ Հայաստանի անկախությունը:

Խորհրդային կարգեր հաստատվելուց հետո մեծ սահմանափակումներ պարտադրվեցին եկեղեցական կյանքին՝ հասցնելով մինչև իսկ խստությունների՝ եկեղեցական կալվածքների գրավումով և նույնիսկ հոգևորականների աքսորումով: Սկսվեցին փակվել բազմաթիվ աղոթքի տներ՝ աթեիստական անանց պրոպագանդայի պայմաններում: Այդպիսի ծանր պայմաններում է, որ Գևորգ Ե կաթողիկոսն իր աչքերը փակեց 1930 թվականին:

1932-ին Գևորգ Ե կաթողիկոսին հաջորդեց Խորեն Ա Մուրադբեկյան կաթողիկոսը: Նրա օրոք խստությունը եկեղեցու դեմ ավելի ու ավելի սաստկացավ, հետզհետե եկեղեցիները փակվեցին ու քանդվեցին, իսկ պատմական վանքերը դադարեցին գործելուց՝ նկատվելով ճարտարապետական պատմական հուշարձաններ միայն՝ պետության հովանու ներքո:

Մինչև 1930 թվականը փակվեցին Լեռնային Ղարաբաղում գործող 18 վանքերը և 105 եկեղեցիները, մեծ մասամբ հոգևորականներն աքսորվեցին, իսկ ոմանք ստիպված թողեցին իրենց եկեղեցական կարգն ու հեռացան կրոնական ասպարեզից: Ղարաբաղի առաջնորդը՝ Վրթանես եպիսկոպոսը, հանդուգն և քաջարի հոգևոր առաջնորդ, մինչև վերջ մնաց իր աթոռի վրա՝ Գանձասարի վանքում՝ հրաժարվելով վերադառնալ Էջմիածին: Ինչ-որ շինծու մեղադրանքներով նրան ձերբակալեցին և բանտարկեցին Բաքվում՝ մի քանի ամիս, ապա ազատ արձակեցին՝ պայմանով, որ ոտք չկոխի Ղարաբաղ ու վերադառնա Մայր Աթոռ:

Այդ տարիներին, դեռևս Գևորգ Ե-ի օրոք, մութ ուժերը կազմակերպեցին, այսպես կոչված, «Ազատ եկեղեցի» շարժումը՝ հայ եկեղեցին ներքուստ քանդելու և տկարացնելու։ Այդ շարժման գլուխն էին կանգնել Աշոտ եպս. Շխյանը՝ Շիրակի թեմից, Բենիկ վարդապետը, Եղիշե վրդ. Վաթյանը՝ Թբիլիսիից և հայտնի քարոզիչ Մելյան քահանան։ Տարիներ շարունակ հայ եկեղեցու ներքին կյանքն ալեկոծվեց նաև «անաստված» միությունների հիմնադրումով։

Մայր Աթոռին հավատարիմ բարձրաստիճան հոգևորականները՝ գլխավորությամբ Գևորգ Ե և ապա Խորեն Ա կաթողիկոսների, անհավասար պայքար մղեցին ուխտադրուժ հոգևորականների դեմ՝ տևապես ենթարկվելով հալածանքների ու վիրավորանքների։ «Անաստվածյան» շարժումը հետզհետե բորբոքվեց, նաև Հայաստանում փակվեցին գրեթե բոլոր եկեղեցիները, իսկ ս. Էջմիածինը դարձավ մի մենաստան, որ հազիվ փոքրաթիվ հավատացյալներ, պառավ մայրիկներ կարողանում էին աղոթել այնտեղ։

1937-ի վերջերին կամ 1938-ի սկզբներին Էջմիածնի ֆինբաժինը նույնիսկ վաճառքի հանեց կաթողիկոսական վեհարանի կահույքն ու գորգերը՝ իբր «վանքի պարտքերի դիմաց», Խորեն կաթողիկոսի աչքի առջև։ Վանքի միաբանների թիվը հետզհետե նվազում էր, նույնիսկ վեհարանի երկու շաթիրները՝ Գեղամ և Հրանտ, 1938-ի մարտի սկզբներին ձերբակալվեցին։ Ծերունազարդ հայրապետը մնացել էր գրեթե մենակ՝ մի քանի ծերունի միաբաններով և մեկ-երկու ժամկոչներով։ Վանքի շուրջ մթնոլորտը հետզհետե մթագնում էր, և պայմանները դառնում էին անտանելի։ Այդ պայմաններում է, որ 1938 թվի ապրիլի 5-ի առավոտյան Խորեն կաթողիկոսը վեհարանում գտնվեց մահացած։

Ինչպես հայտնի է, արտասահմանում տարածվեց հայրապետի մահվան գուժը, որ նա խեղդամահ է եղել վեհարանում չար ձեռքերով։ Պաշտոնական հաղորդագրությամբ, սակայն, Հայաստանից հաղորդվեց, որ Խորեն կաթողիկոսը մահացել է սրտի կաթվածից և թաղվել ս. Գայանեի վանքում։

Իրական ճշմարտությունը հայտնաբերելու համար երևի հարկ կլինի ուսումնասիրել այդ շրջանի հին արխիվային նյութերը, մանավանդ պետական անվտանգության մարմինների՝ չեկայի գործերը։

Այս ողբերգության վերաբերյալ պարտք են զգում գրի առնելու այն, ինչ որ ես անձնապես լսել եմ Հայաստանում։

1951 թ. հրավիրվել էի Մայր Աթոռ՝ եպիսկոպոսական աստիճան ստանալու։ Նույն նպատակով հրավիրվել էին նաև Երուսաղեմից երեք վարդապետներ՝ Եղիշե Տերտերյանը, Նորայր Պողարյանը և Պարգև Վրթանեսյանը, որոնք, սակայն, մոտ մեկ ամիս ուշացումով եկան Հայաստան։ Այդպիսով՝ ես ստիպվեցի սպասել նրանց ժամանման։ Բնակվում էի Երևանի «Ինտուրիստ» հյուրանոցում։ Էջմիածնի վանքում ոչ մի բնակության հարմարություն գոյություն չուներ այդ ժամանակ։ Միաբանության բնակելի մեծ շենքում՝ «Երեմյան» շենքում, բնակվում էին ընտանիքներ։ Իսկ այլ վանական շինություններ կիսավեր վիճակում էին և անբնակելի։ Կային մի քանի խուցեր, ուր ապրում էին մի քանի հոգևորականներ, մի մասը՝ աքսորից վերադարձած, բոլորովին անմխիթար, վատթար պայմաններում։ Նույնիսկ վեհարանում բնակվելու հնարավորություններ չկային՝ ո՛չ ջեռուցում կար, ո՛չ էլ ջուր, բոլորովին տարրական պայմաններ չուներին ոչ մի տեղ։

Գևորգ Չ կաթողիկոսը բնակվում էր Երևանում՝ Նալբանդյան փողոցում, երկուսենյականոց շատ համեստ բնակարանում, կիրակի օրերը գալիս էր Մայր Աթո՝ պատարագի արարողությանը ներկա լինելու: Սպասելով երուսաղեմցիների ժամանման, ես ապրում էի Երևանում՝ մասնակցելով պատարագի արարողությանը Մայր Աթոռում կամ Երևանի եկեղեցիներում, կամ երբեմն այցելություններ տալով ռումինահայ ինձ ծանոթ ներգաղթողներին՝ հետաքրքրվելու համար նրանց կյանքի պայմաններով, պայմաններ, որոնք բավական ծանր էին և դժվարություններով լի:

Գևորգ Չ կաթողիկոսը հաճախ էր ինձ հրավիրում ճաշի՝ Երևանի իր բնակարանը: Իմ այդ այցելությունները շատ հետաքրքիր էին ինձ համար, քանի որ ծերունազարդ հայրապետը պատմում էր ինձ անցյալ շրջանների լավ օրերի մասին, մինչև առաջին համաշխարհային պատերազմը:

Մի օր, երբ նորից ճաշի էի հրավիրված նրա մոտ՝ Երևանում, և մենակ էինք կաթողիկոսի հետ, խոսք բացեց Խորեն Ա կաթողիկոսի մահվան պարագաների մասին՝ ինձ պատմելով հետևյալը.

«1938-ի առաջին ամիսներին էր, երբ Էջմիածնի Մայր Աթոռում կյանքը արդեն անտանելի էր դարձել: Մի քանի հոգևորականներ հավաքվեցինք Խորեն կաթողիկոսի հրավերով՝ մտածելու համար, թե ինչ անենք, որ այս դրությունից ազատվենք կամ գոնե որոշ չափով կյանքը տանելի դարձնենք: Գիտեինք, որ չենք կարող հույս դնել Հայաստանի իշխանությունների վրա, որովհետև նրանք էլ անգոր էին, և բոլորը վախենում էին ընդհանուր ստեղծված կացությունից: Որոշեցինք հուսահատական մի քայլի դիմել, այն է՝ հատուկ գրությամբ ներկայանալ այդ օրերին Թբիլիսի, ամենագոր Լավրենտի Բերիային՝

բացատրելու նրան Մայր Աթոռի դժբախտ կացությունն ու անտանելի պայմանները, խնդրելով նրա օգնությունը՝ մեր կյանքն ինչ-որ չափով բարելավելու համար: Դիմումը ստորագրեց Խորեն կաթողիկոսը և ինձ, որպես պարտականություն, հանձնարարեց գնալ Թբիլիսի, ներկայանալ Բերիային ու տալ նրան աղերսագիրը: Ինձ վիճակվեց այդ պարտականությունը՝ նկատի ունենալով, որ իբրև նախկին Թիֆլիսի առաջնորդ, ես քիչ թե շատ ծանոթություններ ունեի այնտեղ: Մի երկու օր հետո ժամանեցի Թբիլիսի, մարտի վերջերին, և խնդրագիր ուղարկեցի Բերիայի հիմնարկին, որպեսզի նա բարեհաճեր ինձ ընդունել: Անցան 7-8 օրեր, և որևէ պատասխան չստացա: Սպասում էի անհամբեր, երբ ապրիլի 5-ին ստացա մի հեռագիր Էջմիածնից, ուր ասվում էր, որ անմիջապես վերադառնամ Մայր Աթոռ: Ես չհասկացա, թե ինչու էին ինձ հրավիրում, քանի որ դեռևս իմ առաքելությունը չէի կատարել: Համենայն դեպս, որոշեցի հաջորդ օրը մեկնել Էջմիածին, սակայն հենց նույն օրը առավոտյան ստացա պատասխան Բերիայի հիմնարկից, որ նա ինձ ընդունելու է հաջորդ օրը ճշտված ժամին: Որով ես հետաձգեցի իմ վերադարձը: Ներկայացա Լավրենտի Բերիային, հանձնեցի Խորեն կաթողիկոսի աղերսագիրը՝ խնդրելով, որ իր բարձր հեղինակությամբ բարելավի մեր եկեղեցու կյանքի պայմանները Հայաստանում: Նա ուշադրությամբ կարդաց աղերսագիրը և խոստացավ իր օգնությունը: Գոհունակ սրտով ապրիլի 8-ի շուրջ ետ վերադարձա Էջմիածին: Մտնելով վանքից ներս, լսեցի կատարվածը և տեսա նաև, որ վանքում ոչ մեկը չկար, բոլոր մի քանի ծառայողները՝ ժամկոչներ, շաթիրներ և այլն, հեռացել էին: Միայն տաճարի շուրջ կային մի քանի միլիցիոներներ՝ հսկողի դերով: Զգտա ոչ մեկին, որի հետ կարողանամ խոսել: Իմացա միայն, անշուշտ, որ Խորեն

կաթողիկոսը մահացել է և թաղվել ս. Գայանեի վանքում, մի հասարակ անկյունում, առանց կրոնական որևէ արարողության:

Շփոթված և հուզված գնացի Էջմիածին քաղաքի ոստիկանատուն և ասացի. «Ասացեք, խնդրեմ, Էջմիածնի վանքը փակո՞ւմ եք, ի՞նչ եք մտադիր անելու»:

Միլպետը, ինքն էլ մի քիչ շփոթված, պատասխանեց. «Ոչ, սրբազան, այդպիսի կարգադրություն չկա, մի վախենար: Ես անմիջապես հրահանգ կտամ, որ միլիցիոներները վանքից հեռանան: Դուք շարունակեցեք այնտեղ ապրել և գործել»:

Վերադարձա վանք, հեռացած մի քանի միաբանների հրավիրեցի, որ ետ գան, նրանց հետ մաս մի քանի աշխատողների: Այսպիսով՝ փորձեցինք շարունակել մեր հոգևոր գործունեությունը նույն ծանր պայմաններում: Այդ օրերին Էջմիածնի չեկայի պետը Խվորոստյան անունով մի անձնավորություն էր, որի գիտությամբ էր, անշուշտ, կատարվել կաթողիկոսի մահվան հետ կապված ողբերգությունը: Խորեն կաթողիկոսի մահվանից մի քանի ամիս հետո, սակայն, ինձ անժամոթ պատճառներով Խվորոստյանն ինքն էլ ձերբակալվեց և գնդակահարվեց՝ իբրև ժողովրդի թշնամի»:

Ահա թե ինչ ասաց ինձ Գևորգ Զ կաթողիկոսը 1951 թվականին Խորեն կաթողիկոսի մահվան առնչությամբ: Թե ինչպես էր մահացել Խորեն կաթողիկոսը՝ սրտի կաթվածո՞վ, թե՞ խեղդամահ եղել, այդ մասին նա ինձ հստակ չարտահայտվեց:

Խորեն կաթողիկոսի շաթիրներից Գեղամը 1955թ. աշնանը վերադարձել էր աքսորից, այսինքն՝ իմ կաթողիկոս ընտրվելուց հետո և ներկայացավ ինձ: Ես նրան անմիջապես աշխատանքի ընդունեցի նույն պաշտոնով՝ իբրև վեհարանի շաթիր: Թեև տարիքն առել էր, բայց բավա-

կան աշխույժ և շատ բարեխիղճ աշխատող էր: Նա խոր հարգանքով և վշտով էր խոսում մանավանդ Խորեն Մուրադբեկյան կաթողիկոսի մասին, պատմում էր այն ծանր պայմանները, որոնք այն ժամանակ ստեղծված էին Մայր Աթոռում:

Հիշում եմ՝ ինչպես մի օր ինձ պատմում էր հետին մանրամասնություններով, թե ինչպես կաթողիկոսի մահից մի քանի ամիս առաջ ֆինրաժինն աճուրդի էր հանել վեհարանի գորգերն ու կահույքը Խորեն կաթողիկոսի աչքի առաջ: Արտասուքն աչքերին նա ինձ ասաց, որ կաթողիկոսի մահից շուրջ մեկ ամիս առաջ նրան և Հրանտ շաթիրին ձերբակալել ու բանտարկել էին Երևանում, ու թե ինքը բանտում էր լսել նրա մահվան մասին:

Մայր տաճարի ժամկոչ Գրիգոր Մանուկյանը, որն այդ պաշտոնի վրա էր 1938-ին, իմ կաթողիկոս ընտրվելուց հետո ես նրան վերցրի իբրև երկրորդ շաթիր ու որոշ մանրամասն տեղեկություններ ստացա նրանից Խորեն կաթողիկոսի մահվան կապակցությամբ: Նա ինձ պատմեց, որ 1938-ի ապրիլի 4-ի երեկոյան Խորեն կաթողիկոսի մոտ էին եկել չորս կամ հինգ անձի՞նք, որոնցից մեկը կին՝ Փիրուզա Նահապետյան անունով, իսկ մեկը՝ գարածի Լևոն անունով: Երկուսը մտան Խորեն կաթողիկոսի մոտ, իսկ երկուսը մնացին Վեհարանի մուտքի դռան մոտ, որից մի 30-40 րոպե հետո բոլորը մեկնեցին: Հաջորդ առավոտյան Խորեն կաթողիկոսը գտնվեց մահացած: Կասկած կա, որ նրան խեղդել են, և այդ ոճիրը կատարողը եղել է գարածի Լևոն կոչեցյալը»:

Երկար տարիներ ես հետաքրքրվել եմ և հարցուփորձ արել Խորեն կաթողիկոսի մահվան պարագաների մասին ու գրեթե նույն տեղեկություններն եմ ստացել: Ինձ տեղեկացրել են նաև, որ տարիներ հետո, երբ գարածի Լևոնը բնական մահով մահացել է ու թաղվել, Էջմիածնե-

ցիները գիշերով երկու անգամ նրա գերեզմանը քարոքանդ են արել:

Ուզում եմ ավելացնել մի վկայություն ևս:

1966-67 թթ. ինձ մոտ էր գտնվում, իբրև հյուր, Փարիզի առաջնորդ Սերովբե արքեպիսկոպոս Մանուկյանը: Ամառ էր և բավական շոգ: Հրավիրեցի նրան, որ մի քանի օրով գնանք Արզնի՝ հանգստանալու: Գնացինք, ուր մեզ ընդունեցին ջերմ հարգանքով և հոգածությամբ:

Հաջորդ օրը առավոտյան շուտ ես առանձին դուրս եկա քայլելու առողջարանի շուրջ՝ դեպի փոքրիկ անտառը: Ոչ ոք դրսում չկար, մի տասը րոպե քայլելուց հետո, սակայն, տեսա մի այլ հանգստացող, որն ինքն էլ էր քայլում դանդաղ քայլերով:

Նա ինձ նկատեց և կանգ առավ, մոտեցավ ինձ և հարգալից ողջունեց, ու սկսեցինք խոսել և քայլեցինք: Խոսակցության ընթացքում նկատեցի, որ շատ տեղեկություններ ունի հայ եկեղեցու և ս. Էջմիածնի գործունեության մասին:

Ասաց, որ ինքը կանոնավոր կարդում է «Էջմիածին» ամսագիրը և գնահատում իմ գործունեությունը: Լսելով այդ բոլորը՝ ես նրան հարցրեցի՝ ինչպես է, որ այդքան հետաքրքրում է մեր Եկեղեցին և ս. Էջմիածինը:

Նա պատասխանեց. «Ես Էջմիածին քաղաքի ռայկոմի առաջին քարտուղար եմ եղել մի քանի տարիների շարունակ»:

Հարցրեցի. «Որ թվականներին»: Նա հասկացավ իմ հարցման իմաստը և պատասխանեց. «Վեհափառ, դժբախտաբար այդ թվականներին»:

Այդ որ ասաց, ես կանգ առա և բացականչեցի. «Ո՛հ, ուրեմն Դուք տեղյակ եք ամեն ինչից»:

Նա պատասխանեց. «Այո, Վեհափառ, տեղյակ եմ, և շարունակեց. — Դուք այժմ չեք կարող երևակայել, թե ինչպիսի պայմաններում էինք գործում այդ ժամանակներում»:

Ձեզ կարող եմ ասել հետևյալը, որ իբրև ռայկոմի առաջին քարտուղար՝ 1937-38 տարիներին մանավանդ զգում էի, թե ինչ է կատարվում Մայր Աթոռի շուրջ:

Տեղյակ էի, թե հետզհետե ձերբակալվում և աքսորվում են միաբաններ, ու ամտանելի պայմաններ էին ստեղծվում կաթողիկոսի և նրա գործակիցների համար: Ջգում էի, թե ինչպես օղակը հետզհետե սեղմվում է Էջմիածնի շուրջ, և Խորեն կաթողիկոսի մահից մի երկուերեք ամիս առաջ ինքս, ծանր մտահոգված, գնացի Հայաստանի Կոմկուսի առաջին քարտուղար Գրիգոր Հարությունյանի մոտ՝ խոսելու նրա հետ այդ կացության մասին՝ ակնկալելով, որ մի բան արվի, և վերանա այդ ծանր կացությունը, որ տիրում էր ս. Էջմիածնում:

Նա պատասխանեց ինձ. «Սիրելիս, ես էլ եմ լսել այդ բոլորի մասին, բայց անգոր եմ որևէ ձևով փրկելու կացությունը, ես ինքս էլ չգիտեմ, թե վաղն այս Աթոռի վրա կլինե՞մ, թե՞ ոչ: Դժոխսային պայմաններում ենք ապրում»:

Եվ Էջմիածնի ռայկոմի նախկին քարտուղարը շարունակեց վկայություններ բերել այդ մասին՝ եզրակացնելով, որ «այդ բոլոր շարագործությունները ղեկավարվում էին չեկայի կողմից, որ գործում էր Լավրենտի Բերիայի սև ձեռքով»:

Ահա այն ամենը, ինչ որ ես կարողացել եմ լսել մեր մահատակ հայրապետի ողբերգական մահվան մասին:

ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆ
Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

«ՏՆԿԵՍՅԻ ՍԵՐ ԵՎ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ ՅԵՐԿՐԻ»

«Այսօր՝ թեպետների 30-ին, ուրբաթ օրը՝ ցերեկվա ժամը 5-ին, ս. Էջմիածնի Մայր տաճարում, 137 պատգամավորների ներկայությամբ, գումարված ազգային-եկեղեցական ժողովը՝ 125 ձայնով, Ամենայն Հայոց կաթողիկոս ընտրեց Ռուսինիայի և Բուլղարիայի հայոց թեմի առաջնորդ, գերաշնորհ Տ Վազգեն եպիսկոպոս Պալճյանին»:

1955 թ. Հայոց եկեղեցու զանգերը դողանջեցին՝ ազդարարելով Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս Նորին Սուրբ Օծություն Վազգեն Առաջին հայրապետի ընտրությունն ավետող լուրը: Մինչդեռ նորընտիր կաթողիկոսին սպասվում էր ժամանակի վարչակարգի հրեշավոր գաղափարախոսությունը. «Քրիստոնյա հոգևորականությունը թշնամաբար է ընդունել հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության հաղթանակը, ծավալել հակասովետական և հակակոմունիստական գործունեություն... պայմաններ են ստեղծվում մարդկանց գիտակցությունը կրոնական հայացքներից ազատելու համար: Այս գործում խոշոր դեր ունի աթեիստական դաստիարակությունը»:

Ահա այս դառն ու մահացու ապրումներն էին պաշարել Հայոց հայրապետին, և այսքանից հետո խոցված ու վիրավորված իր արժանապատվության ձայնն է բարձրացնում արդարատենչ մեծ հոգին: Արիասիրտ Վազգեն վեհափառը հաղթահարում է բոլոր դժվարությունները, և

նրա գործնական միտքը հարթում է ծառացած խոչընդոտներն ամենայն հաջողությամբ ու մեզ վերընծայում է մեր հավատը, մեր խիղճը:

Շարժառիթներին ընդառաջ՝ վեհափառը հնչեցնում է հայոց եկեղեցու կոչնազանգը...

25 մարտի, 1959 թ.

Ս. Էջմիածին

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՌԵՍՊՈՒԲԼԻԿԱՅԻ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻ
ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԵԾԱՐԳՈ ՊԱՐՈՆ ԱՆՏՈՆ ԶՈՉԻՆՅԱՆ
ԵՐԵՎԱՆ

Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի պարոն Նախագահ

ՀԿՊ և Հայկական ՍՍՌ պաշտոնաթերթ «ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ»-ի 1959 թվականի մարտի 20-ի համարում մեծ զարմանքով կարդացինք Վ. Սևյանի հոդվածը՝ «Կրոնական բարոյականության հակաժողովրդական էությունը» խորագրի տակ:

Մեզ և ամեն մի սովետական գիտակից քաղաքացու քաջ հայտնի է, որ մեր հայրենիքում շատ հստակ ու ճիշտ կերպով լուծված է խղճի ազատության հարցը՝ Սովետական Միության Կոնստիտուցիայի մեջ արձանագրված սկզբունքով, որով ամեն մի քաղաքացի ազատ է լինելու հավատացյալ կամ աթեիստ, հավատացյալներին ապահովված լինելով կրոնական համայնքներ հիմնելու և եկեղեցիներում իրենց հոգեկան մխիթարությունը գտնելու իրավունք՝ սահմանված պետական օրենքների սահմանում:

Մեզ համար շատ պարզ է նաև, որ ամեն մի ոչ հավատացյալ քաղաքացի իրավունք պետք է ունենա, նույն խղճի ազատության սկզբունքի վրա, իր աթեիստական հայացքներն ունենալու և արտահայտելու ազատ ու անկաշկանդ կերպով: Եվ, անշուշտ, ոչ մի հավատացյալ կամ Եկեղեցու ներկայացուցիչ իրավունք չունի այդ բանի համար վրդովվելու կամ վիրավորվելու:

Վ. Սևյանի հոդվածում, սակայն, հանդիպեցինք կրոնի և Եկեղեցու նկատմամբ հայտարարությունների և վերագրումների, որոնք անմիջապես դուրս են գալիս «գիտա-աթեիստական» ընդունված պրոպագանդայի սահմաններից:

Վ. Սևյանը մեր ժողովրդի առաջ հրապարակավ մեղադրում է Հայոց Եկեղեցուն, որպես թե՝

1. Եկեղեցին ներշնչում է աշխատանքի և հավաքական սեփականության դեմ անբարյացակամություն ու այդպիսով՝ վնասում մեր հայրենիքի սոցիալիստական վերաշինության առաջընթացին:

2. Եկեղեցին սովետական սոցիալիստական բարոյական նորմաների ճիշտ հակառակն է քարոզում:

3. Եկեղեցին մարդատյացություն և «մարդը մարդուն՝ գալ» վարդապետությունն է քարոզում՝ լինելով կեղծ՝ խաղաղության և ժողովուրդների բարեկամության համար մղվող պայքարում:

Այսպիսի ամբաստանություններ չափազանց ծանրակշիռ են և ոչ մի կապ չունեն խղճի ազատության արդար սկզբունքի վրա հիմնված գիտա-աթեիստական լուրջ պրոպագանդայի հետ:

Վ. Սևյանի հոդվածից հետևում է, թե կրոնն ու մեր Եկեղեցին պարզապես թշնամիներ են մեր ժողովրդին ու Սովետական Հայրենիքին:

Հոդվածագիր Սևյանը, միայն մի քանի օրինակներ քերելով արևմտյան եկեղեցական պատմությունից, ընդհանրացումներ է անում և այդ բոլորը վերագրում առհասարակ բոլոր կրոններին ու բոլոր եկեղեցիներին: Թեև նա ուղղակի չի հիշում Հայ Եկեղեցու անունը, սակայն պարզ և որոշ երևում է, որ նրա բոլոր ասածներն ամբողջապես վերաբերում են նաև մեր կրոնին և Հայոց Եկեղեցուն:

Հետևաբար, հանուն ճշմարտության ու արդարության և հիմնվելով մեր հայրենի Սահմանադրությամբ նվիրագործված խղճի ազատության սկզբունքի վրա, այլև նկատի ունենալով 1954 թվականի նոյեմբերի 10-ին ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետի Նախագահ Նորին Վսեմություն պարոն Խրուշչովի հատուկ հայտարարությունը՝ մենք պարտք ենք համարում հայտնել մեր խոր հուզումը և կատարել հետևյալ ճշտումները՝ ի գիտություն Ձեզ և մեր հայրենի բարեխնամ ու արդարադատ կառավարության՝ պարտն ու պատշաճը տնօրինելու խնդրանքով:

ա) Քրիստոնեական կրոնն ընդհանրապես և Հայ Եկեղեցին աշխատանքը նկատել են ու նկատում են նվիրական պարտականություն՝ հիմնվելով Ս. Գրքի Նոր Կտակարանի վարդապետության վրա, ուր ասվում է՝ «ՈՎ ԶԻ ԱՇԽԱՏԻ՝ ԶԻ ՈՒՏԻ»:

Ի մասնավորի՝ Հայ Եկեղեցու ամենամեծ առաքիություններից մեկն է եղել աշխատանքի սերը և զնախատումը, և այսօր էլ նա քարոզում է ու մղում իր հավատացյալներին՝ հավատարմորեն և նվիրումով աշխատելու՝ ի շինություն մեր Սովետական Հայրենիքի և ի ծաղկումն սոցիալիստական տնտեսության:

Հայ Եկեղեցին ոչինչ չունի ընդհանուր բուրժուական հասարակարգի հետ և ոչ մի պատճառ ու ցանկություն

չունի հակադրվելու սոցիալիստական-կոմունիստական հասարակարգին կամ հակառակ լինելու հավաքական սեփականության սկզբունքներին: Ընդհակառակը, մեր քրիստոնեական մտածելակերպի և հատկապես Հայ Եկեղեցու համար առավել հարազատ են այդ սկզբունքները:

Մեր Եկեղեցին ոչ մի պատճառ չունի անհատական սեփականության ջատագովը լինելու:

Թե անցյալում կամ ներկայումս արևմտյան որոշ կրոնապետեր (հատկապես Հռոմի եկեղեցականության ծոցում) գործակցում են բուրժուական իմպերիալիստական քաղաքականության և նույնիսկ գործիք են դառնում նրանց ձեռքում ու փորձում են անհատական սեփականությունը ներկայացնել իբր հաստատված աստվածային կարգ՝ դա ճշմարիտ է, անշուշտ, սակայն այդ բոլորը չեն վերաբերում Հայ Եկեղեցուն և հայ հավատացյալին: Նման երևույթներ Սկյանի կողքին մենք ևս դատապարտում ենք՝ իբրև Հայ Եկեղեցուն և մեզ խորթ, հակաժողովրդական, հետադիմական ու մահ հակաքրիստոնեական մտածելակերպ և գործելակերպ:

Սկյանը ոչ մի ապացույց չի կարող բերել այսօր այս ուղղությամբ մեր Հայրենիքում գործող Հայ Եկեղեցու գործունեության մասին: Նույնպես չի կարելի ասել, որ Հայ Եկեղեցին անցյալում հլու հպատակ գործել է. ճիշտ հակառակն է: Գոնե վերջին մի քանի հարյուրամյակների ընթացքում մեր Եկեղեցու ամենամեծ դեմքերից շատերը պայքարել են տիրող բռնատիրական իշխանությանց դեմ և երբեմն նույնիսկ նահատակվել: Ներսես Աշտարակեցի, Խրիմյան Հայրիկ, Մատթեոս Իզմիրլյան կաթողիկոսները հրապարակավ ըմբոստացել են և պայքար կազմակերպել պարսկական, ցարական և սուլթանական իշխանությանց դեմ:

Մեր ժողովրդի վերջին չորս-հինգ հարյուր տարիների պատմությունը լիքն է ժողովրդավեր և հայրենասեր խիզախ հոգևորականների անշահախնդիր նվիրվածության գործերով՝ ընդդեմ տիրող իշխանությանց: Ծանոթ է անշուշտ մահ բոլորին, որ 1915-1917 սև տարիներին ամբողջ արևմտահայ հոգևորականությունն աքսորի ճանապարհների վրա նահատակվեց իր ժողովրդի հետ և զենի ձեռին կռվեց տիրող բռնակալների դեմ:

Հայ Եկեղեցին ինքը նահատակ է եղած անցյալում իմպերիալիստական և բուրժուական բռնակալությանց լծի տակ, սուլթանական Թուրքիայում և ցարական իշխանության օրերին, և այժմ երջանիկ է, որ հայ աշխատավոր ժողովուրդն իր արդար քրտինքով ու հանճարով, քաղաքական-սոցիալական խաղաղ պայմաններում, ապրում ու զարգացնում է իր սոցիալիստական տնտեսությունը և Պետությունը:

Եվ Հայ Եկեղեցին երջանիկ կլինի, եթե այսօր մի քար էլ ինքն ավելացնի Սովետական Սոցիալիստական Հայաստանի շենքի վրա:

բ) Սկյանը պնդում է, թե կրոնական-քրիստոնեական բարոյականությունը հակաժողովրդական է և հայտարարում է, թե կրոնական բարոյականությունը հակադրվում է կոմունիստական բարոյականությանը, այսինքն՝ «կոլեկտիվիզմի, բարեկամության, ընկերական փոխադարձ օգնության և համագործակցության սկզբունքներին, որը խարսխված է անձնական ու հասարակական շահերի ներդաշնակ զարգացման, անձնական շահերը հասարակականին գիտակցաբար ենթարկելու վրա: Այստեղ մարդը մարդու համար ոչ թե թշնամի է, այլ բարեկամ, եղբայր, ընկեր»:

Այս սկզբունքներին և վեհ գաղափարներին ոչ թե հակառակ է քրիստոնեական Հայ Եկեղեցին, այլ դրանց

պաշտպանն ու տարածողը դարերից ի վեր: Ուղիղ հասկացված քրիստոնեական վարդապետությունն ամբողջությամբ հիմնվում է այդ բարոյական ըմբռնումների վրա: Քրիստոնեական հավատը՝ իբրև կրոնական ապրում և մտածում, մեզ համար բարոյական մի կատեգորիա է: Այդ այդպես է մանավանդ Հայաստանյայց Եկեղեցու համար, որը գոնե վերջին ժամանակաշրջաններում իր ճակատագիրը և իր առաքելությունը կապել է ոչ թե իշխող պետությունների ու դասակարգերի հետ, այլ ընդհակառակը, կանգնել է ժողովրդի լայն զանգվածների կողքին՝ ընդդեմ տիրող կարգերի, ընդդեմ իմպերիալիստների, ընդդեմ ժողովուրդների ազատությունը խեղդողների, ընդդեմ անարդարությունների և բարբարոս ազգասպանների:

Հրավիրում ենք Սկյանին, որ գոնե մեկ հատ կոնկրետ ապացույց ներկայացնի Հայ Եկեղեցու մեր ներկա կյանքից՝ իր ասածները հաստատելու համար: Թե՛ հայ հավատացյալների և թե՛ նույնիսկ հայ հոգևորականների շարքերում կարող են գտնվել անհատներ, որոնք գործեն նշված բարոյական նորմաների դեմ, ինչպես այդ երբեմն պատահում է նաև աթեիստների շարքերում: Նման մեղքեր ու հակաժողովրդական բարոյական արարքները դատապարտվում են առաջին հերթին նույնինքն Եկեղեցու կողմից և այդպիսի արարքներ գործողները համարվում են ոչ միայն ժողովրդի, այլ նաև Եկեղեցու վնասարարներ:

Մեզ համար անչափ ուրախալի է կարդալ կոմունիստական բարոյականության նորմաների մասին, ըստ Վ. Սկյանի վերոհիշյալ շարադրության, որոնք ամբողջապես և առանց մնացորդի հարազատ են մեզ և նվիրական:

գ) Վերջապես՝ Սկյանը մեր քրիստոնեական կրոնը և Հայ Եկեղեցուն ներկայացնում է որպես «մարդը մարդուն՝ զայլ» դատապարտելի տեսության պաշտպան, կեղծ խաղաղասեր և ժողովուրդների միջև թշնամություն, ատելություն սերմանող հաստատություն: Սակայն այս մասին նա ոչ մի կոնկրետ փաստ չի բերում: Նա չի էլ կարող բերել: Այնուամենայնիվ, նա մեղադրում է Հայ Եկեղեցուն և հայ հավատացյալին՝ անպատասխանատու կերպով:

Թե՛ Եկեղեցու ծոցից և թե՛ հավատացյալների շարքերից անցյալում դուրս են եկել սոցիալիստական հասարակարգի և Սովետական Հայրենիքի անհարազատ տարրեր, այդ ճիշտ է, բայց այդ եղել է հեռու անցյալում, եղել են հազվադեպ պարագաներ և այդպիսիները մեղադրվել են ու մեղադրվում են այսօր էլ Հայ Եկեղեցու կողմից:

Ձեզ ծանոթ պետք է լինի, որ 1956 թվականի փետրվարին, Անթիլիասում երեք եպիսկոպոսներ, երբ հայ ժողովրդի և Հայրենիքի շահերի դեմ որոշ դիրքավորում ընդունեցին, գործիք դառնալով քաղաքական մի շարք բախտախնդիրների ձեռքում՝ ամերիկյան դիվանագետների հովանավորության ներքո, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի գլխավորությամբ, նրանց վտարեց իր ծոցից՝ իբրև հերձվածողների: Ավելի քան երեք տարի է ահա, որ Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը գլխավորում է այդ պայքարը նրանց դեմ աննահանջ վճռականությամբ և պիտի շարունակի մինչև հաղթական վերջավորություն:

Նման անհարազատ տարրեր կամ ժողովրդի թշնամիներ դուրս են եկել նաև ոչ հավատացյալների շարքերից: Այդպիսիներ ժամանակին արդար կերպով ժո-

դովրդի կողմից դիմակազերծվել են և պատժվել՝ որպես սովետական ժողովրդի թշնամիների և Սովետական Հայրենիքի դավաճանների:

Մենք ուրախությամբ պետք է ասենք, որ հատկապես վերջին տասնամյակների ընթացքում մեծ վատառողջ, ոչ հայրենասիրական արարքներ մեր Հայրենիքում երբեք չեն երևացել, բարեբախտաբար, Հայ Եկեղեցու ծոցում և հայ հոգևորականության շարքերում:

Ավելին՝ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին և հայ հավատացյալ ժողովուրդը, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի գլխավորությամբ և ղեկավարությամբ, ոչ միայն Մայր Հայրենիքում, այլ նաև Սփյուռքում կանգնած են եղել ու կանգնած կլինեն մեր Սովետական Մայր Հայրենիքի և ժողովրդի գերագույն շահերի պաշտպանության դիրքերում: Ս. Էջմիածինը միշտ եղել է ճշմարիտ հայրենասիրության սրբազան օջախը: Դրա վերջին պայծառ փաստն է՝ հանգուցյալ երկու մեծ հոգևորականների՝ Գևորգ Զ Կաթողիկոսի և Գարեգին Ա Հովսեփյանց Կաթողիկոսի հայրենասիրական գործունեությունը, որոնք Հայրենական մեծ պատերազմի դժնդակ օրերին, իրենց խոսքով և ծավալած գործունեությամբ, մի մարդու մեծ ուժի հանեցին ամբողջ Հայ Եկեղեցուն, բոլոր հոգևորականներին ու հավատացյալներին և նրանց միջոցներով Սովետական բանակին նվիրեցին մի ամբողջ տանկային շարասյուն՝ վտանգի մեջ եղող Սովետական Հայրենիքի փրկության համար:

Հայրենասիրական զգացմունքներով տոգորված՝ մեր հոգևորականներից շատերը, Սփյուռքի դժվարին պայմաններում, դրամատիկական-բուրժուական երկրներում, վերջին 40 տարիների ընթացքում անվախ կերպով կանգնած են եղել Սովետական Հայրենիքի կողքին՝

պայքարելով հանուն խաղաղության և ժողովուրդների բարեկամության: Նրանցից ոմանք համամարդկային այդ գաղափարների կենսագործման համար խոշտանգվել են, դատապարտվել և մեղադրվել՝ որպես համայնավար գործակալներ, իսկ ոմանք էլ իրենց արյունն են թափել այդ պայքարի ճանապարհի վրա, ինչպես Հյուսիսային Ամերիկայի հայոց առաջնորդ նահատակ Ղևոնդ արքեպիսկոպոս Դուրյանը, որը 1934 թվականի դեկտեմբերի 25-ին Նյու Յորքում, օրը ցերեկով եկեղեցում սպանվեց հակասովետական քաղաքական գործակալների կողմից: 1935 թվականին Աթենքում նույնպիսի մարդկանց կողմից խոշտանգվեց ծերունազարդ Կարապետ արքեպիսկոպոս Մազլումյանը, իսկ 1950 թվականին Փարիզում՝ Արտավազդ արքեպիսկոպոս Սյուրմեյանը, խաղաղության համար մղած իր պայքարը վճարեց իր կյանքի գնով:

1956 թվականից սկսյալ՝ հետադիմությունը Բեյրութում հալածում և խոշտանգում է այն հոգևորականներին, որոնք հայրենասիրական գործունեություն են ծավալում և մնում են Էջմիածնի գլխավորած ազգային-եկեղեցական միասնության շարքերում:

Այսօր էլ այն ժամին, երբ Սկյանը, նստած իր խաղաղ տանը, հակակրոնական-հակաեկեղեցական իր հողվածն է խմբագրում, Սփյուռքում մեր հոգևորականներից շատերը և մեր հավատացյալներից տասնյակ հազարավորներ, մեր Ս. եկեղեցին և Ս. Էջմիածինն իրենց պայքարի դրոշմ դարձրած, դժվարին պայմանների մեջ, հալածանքի, բանտի և գնդակահարության սպառնալիքի տակ, մարտնչում են խաղաղության, ժողովուրդների ազատագրման ու բարեկամության և առաջադիմական գաղափարների հաղթանակի համար՝ անկաշառ հավատարմությամբ դեպի Սովետական մեր Մայր Հայրենիքը:

Ինչպես երեկ, նաև այսօր, Հայ Եկեղեցին և հայ հավատացյալներն ընդ հուր և ընդ ջուր են անցնում ճիշտ այն գաղափարների համար, որոնք թանկ են նաև Սկյանին: Այս տեսակետից մենք կասկածի տակ չենք դնում Սկյանի անկեղծությունը, բայց իրավունք ունենք պահանջելու նրանից և բոլոր մեր համաքաղաքացիներից, որ կասկածի տակ չդնեն մեր հայ հոգևորականների, հայ հավատացյալների քաղաքացիական, հայրենասիրական անկեղծությունը, նվիրվածությունը դեպի մեր Երկրի սոցիալիստական կարգերը և դեպի Սովետական մեր Հայրենիքի գերագույն շահերը:

Մենք խորհուրդ կտայինք Վ. Սկյանին՝ ուշադրությամբ ուսումնասիրել ՍՄԿՊ Կենտկոմի կողմից տրված «Բնակչության շրջանում գիտա-աթեիստական պրոպագանդա անցկացնելու սխալների մասին» 1954 թվականի նոյեմբերի 10-ի որոշումը, ուր խոսվում է նաև հետևյալը.

«Չի կարելի մոռանալ, որ մեր երկրի հավատացյալ քաղաքացիներն իրենց հիմնական զանգվածով նույնպես սոցիալիստական հասարակության ազնիվ աշխատավորներ են, որոնք ակտիվորեն մասնակցում են Երկրի կյանքին: Բայց այս մարդիկ գտնվում են տարբեր տեսակի կրոնական հավատալիքների ազդեցության տակ: Հավատացյալ մարդկանց, նրանց կրոնական զգացմունքների նկատմամբ չի կարելի վերաբերվել ինչ-որ արհամարհանքով ու անվստահությամբ, առավել ևս անմիտ և վնասակար բան է, կրոնական համոզմունքներ ունենալու պատճառով, նրանց քաղաքական կասկածանքի տակ դնելը» («Ինչպես վարել գիտա-աթեիստական պրոպագանդան», Երևան, Հայպետհրատ, 1958թ, էջ 6):

Ահա թե ինչու Վ. Սկյանի հոդվածը խորապես վիրավորում է Հայ Եկեղեցու հոգևորականների և հայ հավատացյալների հայրենասիրական զգացմունքները:

Մենք ավելին կասեինք այդ մասին՝ Սկյանի հոդվածը խորքում վնասում է Սովետական Հայրենիքի գերագույն շահերին, որովհետև հավատացյալ քաղաքացիներին անարդար կերպով ներկայացնելով որպես անբարոյական, հակաժողովրդական հանցագործների՝ դրանով կարող է շփոթեցնել հավատացյալների հայրենասիրական գիտակցությունը, նվիրվածությունը դեպի մեր հասարակարգը և Սովետական Պետությունը: Մեր կարծիքով՝ դա մեծ սխալ է Սովետական Հայրենիքի միասնության դեմ, մանավանդ՝ այսօրվա միջազգային քաղաքական լարված պայմաններում, երբ մեր Հայրենիքի առաջ կարող է ստեղծվել ինքնապաշտպանության դիմելու ծանրակշիռ վիճակ, մեկ օրից մյուսը, արևմտյան իմպերիալիզմի ագրեսորների դեմ, երբ մեր Սովետական Հայրենիքի բոլոր քաղաքացիները գերագույն զոհաբերությանց կիրավիրվեն, ինչպես այդ պատահեց 1941 թվականին ֆաշիստական ներխուժման ժամանակ, երբ ռուս, ուկրաինացի, վրացի, հայ, մահմեդական և այլ հարյուր հազարավոր հավատացյալներ իրենց հայրենասիրական պարտքը պատվով և փառքով կատարեցին իրենց աթեիստ ընկերների հետ միասին ու նրանց ղեկավարության տակ:

Ինչ վերաբերվում է Հայ Եկեղեցուն, Սկյանը և նրա մնացած այլ մտածողներ կարող են վստահ լինել, որ հակառակ իրենց ենթադրությունների, հայ հոգևորականներն ու հավատացյալները, ինչպես միշտ անցյալում, նույնպես այսօր ևս կանգնած են ու կանգնած կմնան հայ ժողովրդի, Սովետական Հայրենիքի գերագույն շահերի

պաշտպանության դիրքերում՝ խոսքով ու գործով, և պատրաստ կլինեն զոհաբերության՝ գերագույն ժամին իրենց կյանքն իսկ նվիրելու հանուն մեր Հայրենիքի պաշտպանության, ոչ պակաս վճռականությամբ:

Ավելին՝ Հայ Եկեղեցու կենտրոն Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի ծավալած հայրենասիրական աշխատանքների շնորհիվ Հայ Եկեղեցին նույն ոգով կկազմակերպի նաև արտասահմանի ավելի քան մեր մեկ միլիոն հավատացյալներին և կղեկավարի նրանց գործակցությունը, ակտիվ աշխատանքը՝ ի խնդիր Սովետական Հայրենիքի պաշտպանության և հաղթանակի:

Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի մեծահարգ պրն Նախագահ, ընդունեցեք մեր հարգալիք ողջույնը և անկեղծ բարենադրությունները Ձեր հայրենամանվեր գործոց հաջողության համար:

ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՀՊԱԱ, ֆոնդ N 883»:

ԽՈՍՈՒՄ ԵՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի արխիվը պահպանվում է Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի և ՀՀ կառավարությանն առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի ֆոնդում: Հայոց հայրապետի նամականին հարստացնում է նրա կողմից գրված և նրան հասցեագրված բացառիկ գիտական ու պատմական արժեք ներկայացնող նամակները: Նամակ-փաստաթղթերը միավորում են բոլոր այն ապրումներն ու մտատիպարների փունջը, որոնք հատկանշական են եղել Վազգեն վեհափառի համար:

Թանկագին վկայություն-բանալի է Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարք Գարեգին Խաչատուրյան Տրապիզոնցու՝ 1956 թվականին Վազգեն վեհափառին հասցեագրված նամակը, որն իր ժամանակի ամենաբնորոշ և լիարժեք ծրագիրն է առաջարկում հայոց եկեղեցու բնականոն առաջընթացի համար: Փաստաթուղթը պահպանվում է կառավարության ֆոնդում N 823 ցուցակում:

«ՊԱՏՐԻԱՐԷԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ ԹՅՈՒՐՔԻՈՅ

Գումգաբը – Իսթանպուլ

Ն. Ս. Օծություն

Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆ Ա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ս. Էջմիածին, Հայաստան

Շնորհագարդ և սիրելի Հայրապետ մեր,

Ուշացուցի պատասխանս՝ զոր հեռագրով խոստացեր էի տալ Ձեզ հրավեր-հեռագրին: Ներողամիտ եղեք: Մո-

ռացում չէ պատճառը, ոչ էլ չկամություն: Կունենամ ահա պատեհությունը՝ կատարելու խոստումս:

Գիտեմ, թե չեն պակսիր Ձեզի բարի կամեցողություն, նախանձախնդրություն, ողջամտություն, իմաստություն և հոգվոյ եռանդ՝ փառավորելու այն սրբազան ու բարձրագույն պաշտոնը, որուն կոչուեցաք արժանավորապես Աստծոյ ողորմածությամբ և Ազգին լրության կամքով: Տերը ըլլայ Ձեզի գորավիզ: Իսկ մենք, որչափ կներեն պայմաններն ու տարիքը, ի պարտականությունն հոժար ու պատրաստ ենք բերելու Ձեզի հաճույքով մեր համեստ ու հնարավոր աջակցությունը:

Ծանր է Ձեր պաշտոնը, որ սակայն կը թեթևանա քաղցրությամբը քրիստոսատուր լուծին: Դուք, վստահաբար, կը հավատաք ասոր: Կը հավատանք նաև մենք: Այս հավատքը բարձրացուց զՁեզ Լուսավորչի գահուն վրայ՝ դարերու կռանումով դարձած ամբակուռ և անսասան: Այս հավատքն է, որ Ձեր ջանքերը պիտի ընեն արդյունառատ:

Չար է ժամանակը՝ լի փորձություններով, բայց բարիինն է վերջնական հաղթանակը, զոր ձեռք բերելու համար պիտի գործենք ամեն կարելի զոհողություններով: *Քրիստոնեական կրոնն ընդհանրապես և Եկեղեցին մասնավորապես, տազնապ մը կանցունեն:* Արթնությանը հսկել հարկ է չհանգելու համար աղետի մը անդարմանելի: Անշուշտ «ՎԵՍՆ» կը մնայ անշարժ, զի Անոր ընդհարուող կատաղի ալիքները պիտի փշրուին: Սակայն «վեմերը», որոնք պիտի շարուին Անոր վրա կառուցանելու համար շենքը քրիստոնեական կրոնին, կը վախճան, որ խարխիւն: Ինձ մտածել կուտա Տիրոջ մարգարեական կասկածը, թե «Որդի մարդոյ եկեալ՝ գտանիցե՞ն արդյոք հավատս երկրի»:

Չենք կարող խորանալ՝ քննելու համար խիղճերը: Բայց փոթորիկները դուրս կը թափեն խիճերն ու ավազները ծովափի վրա: Ահա մարդկային ծովը՝ ալեկոծուած չորս հովերեն աշխարհի: Եվ չենք տեսներ տիղմերը, որոնք կը վկայեն պղտորությունը խիղճերու հատակին:

Կայ, սիրելի Հայրապետ, *ներքին քրիստոնեությունը*, ուր կը ցոլայ լույսն Ավետարանին, այնքան պայծառ ու ջերմիկ: Կայ, սակայն, նաև *արտաքին քրիստոնեությունը*, որ մթազնած է դժբախտաբար՝ ի չգոյե Ավետարանի այդ լույսին, խավարն ունենալով միայն «այս աշխարհին»՝ մատնանշուած Յիսուսեն: Եվ մենք այդ աշխարհին մեջ կը տուայտինք ողբալիորեն: Հուսահատ հոռետեսի մը խոսքերը մի նկատեք ասոնք: Բայց ինչո՞ւ ունենանք ինքնախաբեություն որ օրօրե զմեզ հույսերով և ծալլե մեր ձեռքերը հանդարտ կուրծքերու վրա:

Վստահ ենք, թե ձեռնածալ մը չեք Դուք, և պիտի չըլլաք երբեք: Հետևող եք «Քաջ Հովիվ»-ին: Ահա ձեռք կը կարկառեք նաև մեզի, Ձեր ուխտակիցներուն, հայրապետական քաղցր ու համբուրելի հեղինակությամբ, որ մենք ալ մեր ձեռքերը երկարենք Ձեզի՝ *սպասավորելու* հոժար տրամադրությամբ:

Հեռու ենք Վեհեղ միջոցով, բայց անանջրպետ են սրտերը: Սրտակից ենք Ձեզի գործակցական բուրրանուեր և անկեղծ ոգիով: Կտրել, սակայն, միջոցը, որ ֆիզիկապես կը բաժանե զմեզ իրարմե, անհնար է *առայժմ*: Ինչ որ կարելի է, այդ գիրն է: Ան կը լեցնե միջոցը և կմոտեցնե հեռավորությունը: Թեև մերթ ասոր համար ալ արգելքներ պակաս չեն ըլլար: Եվ ահա Ձեր մոտ եմ տկար ու համեստ գրչովս:

Գուցե նախաբանս ավելորդ, զի անկասկած նույն խորհրդածություններն ու մտահոգությունները պաշա-

րած պիտի ըլլան նաև Ձեզ: Բայց Դուք հավատքին հետ՝ որ մերն ալ է, ավյունն ևս ունիք երիտասարդության: Պիտի չընկրկիք՝ ունենալով Ձեզ հետ նաև մեզ, մեր դեռ չսպառած փոքր ուժերով: Եվ դուք ու մենք ունինք զԱստված ապավեն:

Եթե Աստված կամենա, և պայմաններն ըլլան թույլատուր, պիտի առնեն մեքենական թռիչք գալու Ձեզի, մեր պատուական Հայրապետին:

Պիտի գամ ուխտի Միածնաէջ սուրբ Սեղանին՝ վերանորոգելու իմ այն ուխտը, զոր ըրած եմ 33 տարիներ առաջ: Չեմ գիտեր որչափ հավատարիմ եմ մնացեր այդ ուխտին: Գիտե միայն Աստված: Եվ լավ է, որ այդպես եղած ըլլա: Միայն թե ունեցեր եմ բարոյական արիությունը՝ կոչելու զիս *«ծառայ անպիտան»*: Չեմ վարանիր այսօր ալ տալու այս վկայությունը իմ մասին՝ առանց համեստության ցույց մը ընելու մեղքը գործելու: Կուգեմ, սակայն, դեռ պահել ձեռքս արորադրող մաճին վրա՝ Հայաստանյայց Եկեղեցվոյ անդաստանին մեջ, չհանդիմանուելու համար մյուս կողմն իբրև *«Ծառայ չար և վատ»*: Դուք Դետոն ու Պետոն եք այժմ այս Եկեղեցվոյն: Անույշ է ձայնը Ձեր հրավերին:

Եկեղեցվոյ *«Բարեկարգությունը»* և անոր «շինությունը», որ կը քարոզի ամեն կիրակի մեր տաճարներուն մեջ, — մեծագույն մտահոգություն է անշուշտ նաև ու մանավանդ Ձեր: Բարի կարգերը *վերահաստատել* Եկեղեցվոյ մեջ, ուր արդարև կան խանգարումներ կարգերու և կանոններու: Բայց այս անհրաժեշտ վերահաստատումը պայմանավորված է, ամեն բանն առաջ, *«բարեկարգ-յալ» եկեղեցականությունով*: Իսկ այս բարեկարգությունը կիրականանայ միայն *անգտանելի* դարձած *կենդանի*

հավատքով: Ճշմարտապես ապրուած և գործի վերածուած հավատքով: Պիտի գտնե՞ մարդու Որդին զայն մեր եկեղեցականության մեջ:

Արդ, խոնարհաբար հայտնեմ, թե Ձեր և մեր ընելիքը, բարեկարգական հարցի լուծման համար, պիտի ըլլայ.

Ա.— Պատրաստել *խկական հոգևորականություն մը*, տոգորված *ներքին քրիստոնեության* զգացումներով և ըմբռնումներով, և կատարելապես գիտակից իրենց կոչումին, որ զոհաբերության ոգին է գերազանցորեն և անձնունայնացումը ըստ օրինակին Աստուածորդոյն: Անոր որ իր Ոսկի Ուռով Սանդարամետին մեհեանը կործանեց և հիմը դրավ մեր շողընկալ Մայր Տաճարին, լուսախորան Ս. Էջմիածնին: Այս պարտի ըլլալ գերագույն կոչումը Մայր Աթոռի Հոգևոր ճեմարանին, զուխագործոցը Երանաշնորհ Տ. Գեորգ Զ Մեծ Հայրապետին. Երուսաղեմի Ս. Յակոբյանց վանքի Ընծայարանը, վերյառնումը Օրմանեան-Դուրիանով հիմնարկուած Արմաշու Դպրեվանքին. Անթիլիասի Դպրեվանքին, Սահակ-Բաբգեն, Շահեն-Գարեգինով կյանք առած: Չեմ գիտեր, կարժե հիշել նաև մեր նորահաստատ Ս. Խաչ Դպրեվանքը, Արմաշականն և ներշնչուած, որ հագիվ դեռ երկամեայ մանուկի մը կթոտ, բայց ոչ դեղևկոտ քայլերը կառնե:

Բ.— Քրիստոնեական կրոնի խորհուրդը հարկ է հաշտեցնել գիտության այն նուաճումներուն հետ, որոնք վարկածներ և հարակարծիքներ ըլլալն վեր ճշմարտություններ են, այսինքն՝ հայտնություններ տիեզերական խորհուրդներու կամ գաղտնիքներու: Այս ուղիով մոտենալ նաև բարեկարգության հարցին: Առանց խորհրդի կրոնքը դատարկ է, և անոր վրա հաստատուած Եկեղեցվոյ շենքը փլչելու դատապարտուած:

Գ.— Պարզել խորհրդակատարությունները՝ պահելով անոնց անբողջականությունը իրենց էական գիծերում մեջ:

Դ.— Պահել կուսակրոնությունը վանքերու մեջ, Դուրեան սրբազանի առ Գեորգ Ե ուղղած թուղթին բովանդակության համաձայն: Ի մտի ունենալ, որ հոգևորականությունը հիմնուած է ծայրագույն զոհաբերության սկզբունքին վրա: Նկատի ունենալ նաև Պողոս առաքելի տեսությունը կուսակրոնության և կանամբիության մասին: Այսուհանդերձ, «*որ կարողն է տանել՝ տարցի*»: Բարձրագույն զարգացում տալ նաև ամուսնացեալ քահանաներուն՝ ներշնչելով անոնց խոնարհության և ծառայության ոգին չփնտռելու արժանիքը աստիճանի բարձրացումներում մեջ: Տիրական վավերացում ունեցող *ծառայության* մեջ է արժանիքը:

Ե.— Մայր Աթոռիս մեջ պետք է գտնուին միշտ 12 եպիսկոպոսներ, ոչ ավելի, որոնք առնուազն ճեմարանական կրթություն ստացած, վկայուած հոգևոր կոչում ունեցած և խոնարհության ու անփառասիրության ոգիով տոգորված ըլլան՝ չստեղծելու համար Աթոռին շուրջ աշխարհիկ մրցակցություն: Իրենց գլխավոր զբաղումն ըլլայ հոգևոր մարզանքն ու մտավոր աշխատանքը մշակութային մարզին մեջ: Ասոնք պետք է կազմեն նաև Ս. Սիննոտը կամ Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը:

Զ.— *Մեր աթոռներու իրավական դիրքը և փոխհարաբերությունը*: Տարակույսե վեր է, թե Մայր Աթոռն է գլուխ բոլոր մյուս աթոռներուն, որով և «*նախամեծար*» անոնցմէ: Ան է *բւեռակետը* մեր հավատքի լույսին, իբրև իջման վայրը Միածնին: Եվ առաքելական է այդ հավատքը, քրիստոնեական ըլլալե հետո: Առանցքն է այն՝ հոգևոր միության: *Միակ Գլուխը՝ Մեկ Մարմինն*: Բոլոր մյուս

աթոռները անբաժան հոդերով կապված են իրարու և իրարմով այդ միակ մարմինին, իբրև անդամներն անոր: Այս տեսությամբ անհրաժեշտ է որոշապես գծել իրավասության սահմանը և աստիճանին չափը «*Կիլիկեան Հայրապետության*»:

Կըսեն «*Հայրապետության*», վասնզի ընդհանրական իմաստ ունեցող *Կաթողիկոսություն* բառը կը պատճաշի միայն Մայր Աթոռին: Իմ խոնարհ կարծիքով, ժամանակավրեպ է այս Հայրապետությունը, որ կը դառնա հաճախ կոռուծադիկ հայության մեջ:

Մենք պիտի ուզեինք ջնջուած տեսնել զայն բոլորովին կամ Պատրիարքության մը աստիճանին իջեցնել, եթե մեր առջև չցցուեր այլ անպատեհություն մը մտահոգություն պատճառող:

Ահա այսօր կա Անթիլիասի դեմ «*կաթողիկէ*» պիտակին տակ նույնքան պիտակ «*Կաթողիկոսություն Տանն Կիլիկիոյ*» մը: Եվ հռովմեադավան հայ Ծիրանավոր մը, որ կը հովանավորե զայն կամ կը վարե, միշտ պետրոսեան ուռկանը պատրաստ իր ձեռին մեջ:

Ուստի պարտինք տալ մեր այնտեղի Աթոռին ևս համազոր հեղինակություն մը, բայց հեղինակավոր աթոռակալով մը: Պիտի առաջարկեի այս աթոռակալիս տալ «*Հայրապետ Տանն Կիլիկիոյ*» տիտղոսը, կաթողիկոսական-ծիսական կարգ մը իրավասություններով, օրինակ՝ մյուռնոօրինություն և եպիսկոպոսական ձեռնադրություն: Միայն թե ասոնք ալ կատարուին գիտությամբ և հավանությամբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին: Եվ Կիլիկիոյ Հայրապետն ալ, ընտրուելե հետո իր ժողովրդեն, իր ձեռնադրությունն ընդունի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսեն կամ անոր ներկայացուցչի նախագահությամբ և գոնե վեց եպիսկոպոսներու մասնակցությամբ:

Վարչական-մատակարարման գործառնությանց և կարգապահական խնդիրների մեջ Կիլիկիոյ Հայրապետը, ինչպես Երուսաղեմի և Կ. Պոլսոյ Պատրիարքները, կը պահէ իր բացարձակ անկախությունը, ի հոգևորս միշտ կապ պահելով Մայր Աթոռի հետ: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին կը վերապահուի կոնքեռի տվչութեանց Կիլիկիոյ Հայրապետին, ի նշան յայտարար ասոր ենթարկության ընդհանրական Կաթողիկոսին:

Թերևս ավելի պատշաճ ձև մը պիտի ըլլար Կիլիկիոյ Հայրապետին տալ *«Աթոռակից Հայրապետ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին»* տիտղոսը:

Է.— Գտնել փորձել միջեկեղեցական հարաբերությանց գետին մը խիստ զգուշավոր մերձեցումով, առանց քաջալերելու միապետական ձգտումները որևէ եկեղեցիի կողմէ: Միության միակ զողը Քրիստոս է բոլոր եկեղեցիներուն միջև:

Ասոնց աթոռակալները հավասարազոր ծառայակիցներ են իրարու ի Քրիստոս: Այս աթոռներուն ներքին վարչական կազմակերպական անկախություններուն տրուած *«հերետիկոս»* կամ *«հերժուածող»* մակդիրները՝ քրիստոնեական ոգիին հակասող մեղապարտ որակումներ են:

Ը.— Եկեղեցին Պետությունն բաժնուած ըլլալու իրողությունը բանավոր է: Միայն թե Եկեղեցին իր սեփական ստորոգելիներով, ուրույն և ուղիղ կեցուածքով, մեծ նպաստ կարող է բերել *ուղղափառ* պետականության մը զաղափարին, այն բոլոր պետություններով, որոնք պիտի ուզեն լուծիլ *Աշխարհակրթության նոր կառույցքին*:

Թ.— Պետք է շրջել կրոնական և հակակրոնական բոլոր նախապաշարումները և իրարանմախստ քարոզությունները:

Իրենց ամրակուռ պատուանդանին վրա հաստատուն պահել տիեզերական անսպառ և անհասանելի խորհուրդներու կամ գաղտնիքներու տեր՝ *Աստուծոյ* և անկէ բխած և աստուածային հայտնությամբ ճշմարտուած *Ամնահոության զաղափարն ու հավատքը*: Բարձր բռնել երկինքն ու երկիրը իրարու կապող լուսեղեն *«Սանդուխը»*:

Ահա, Պատուական Հայրապետ մեր ընդհանրական, իմ խոնարհ մտածումներս հաղորդեցի Ձեզի ամփոփ ձևով: Ձեզ կը մնայ, եթէ արժանի դատեք, նկատի առնել զանոնք:

Եթէ երջանիկ պատեհությունն ունենանք, ուրիշ եղբայրակիցներով հավաքուիլ Մայր Աթոռի մեջ և Ձեր շուրջը, ավելի ընդարձակորեն և լրջորեն քննության և գնահատության կենթարկենք այն բոլոր խնդիրները, որոնք կապ ունին մեր Եկեղեցվոյ բարեկարգման, ուժեղացման և զարգացման հետ:

Կը տեսնեք, որ ուշ գրեցի, բայց երկար գրեցի: Սակայն անչափորեն ընդարձակ է տարողությունն այս խորհրդածություններում որոնք ավելիով Ձերն ալ են անտարակույս: Եվ պետք է ըլլան բոլոր անոնցը, որոնք սրտացավորեն կը մտահոգուին Կրոնի և Եկեղեցիի ապագայով:

Մեր արևը իր մայրամուտին մոտեցած է: Վեհիղ արևը երկար թող ըլլայ՝ առաջնորդելու Եկեղեցին բարեկարգական այս ուղիով և հառաջատուական ու հաստատուն քայլերով:

Միայն թե ունենաք և հետզհետե հասցնեք այս ոգիով զինուորյալ և սպառազինյալ փաղանգ մը հոգևորականներու, որպես անմախսանձ գործակիցներ Ձեզի:

Կարոտն ունիմ Մայր Աթոռին և ամոր նորընտիր աթոռակալին:

Եվ կը մնամ միշտ հավատարիմ ծառան Հայաստանյայց Եկեղեցիին, և հարգանաց համբուրիվ նորա Օծելուն՝

Ձերդ Շնորհազարդության Աջոյն,
ԳԱՐԵԳԻՆ ԽԱՉԱՏՈՒՐՅԱՆ
Պատրիարք Հայոց Թյուրքիոյ:

ՏԱՐԵՄՈՒՏԻ ԱՅՍ ՕՐԸ ՍՐԲԱԶԱՆ Է

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը կաթողիկոսական աթոռ բարձրանալուց ի վեր իր հայրական խնամքի առարկա դարձրեց հոգևոր ճեմարանը, ցանկացավ այն կրկին հիմնադիր Գևորգ Դ կաթողիկոսի գծած շավղի մեջ դնել և իսկական հոգևոր կրթարանի կերպարանք հաղորդել, դարձնել «աղբիւր բացեալ գիտութեան Աստուծոյ»:

Անշուշտ, իմաստուն վեհափառը գիտակցում էր, որ նախկինում ճեմարանը եղել է քարերի անբարբառ մի կառույց, որին կենդանություն և իմաստ են ներշնչել երջանկահիշատակ Գևորգ Դ կաթողիկոսի հավատն ու հույսերը, նրա շուրջը համախմբված մանուկների տենչը և հայ ժողովրդի մի փոքրիկ, բանիմաց հատվածի վառ իղձերը, մինչդեռ այսօր ճեմարանը պետք է լինի խոսուն ու կենդանի մի մարմին, որի աղոթքի, խոկումի և կրոնաբույր մթնոլորտում, նրա ոգեկան լույսի մեջ բարոյական նկարագրի կերտման անխոնջ աշխատասիրությամբ ու իմաստությամբ աճեն, պայծառակերպվեն վաղվա «լուսատու ճրագները»:

Տերը Հայոց հայրապետի մարմնի կանթեղի մեջ վառել էր գիտության, լուսավորության, նոր սերնդի հոգևոր կրթությանն ու դաստիարակությանը նվիրված խանդավառ և անխոնջ հոգի, ուստի, որպես մանկավարժական գործունեության հարուստ փորձ ու բեղմնավոր անցյալ ունեցող անձնավորություն, մեծ հոգածություն էր ցուցա-

բերում այդ հաստատության նկատմամբ՝ ջանալով առավել բարձրացնել նրա ուսումնական մակարդակը և այն ապահովել արդի պահանջները բավարարող հոգևորական և աշխարհական դասախոսներով: Մինչդեռ ժամանակներին համընթաց քայլ պահելու համար նոր սերունդ է պետք կրթել:

Հայոց հայրապետի մտահոգությանն արձագանքեց հայոց եկեղեցուն, ժողովրդին և հայրենիքին անմնացորդ նվիրված Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանը, որն իր քահանայական ծառայության 25 տարիներին միշտ բարձր է պահել Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի հմայքը՝ «հաչս մեր ժողովրդի և օտար շրջանակներու»: Այդ մտահոգությամբ՝ սրբազան հայրը, Վազգեն վեհափառի սրբատառ կոնդակով, Սևանի գեղատեսիլ ափին, եկեղեցիների հսկողության և հովանու ներքո վերաբացում է հոգևոր դպրանոցը:

1990 թվականի սեպտեմբերի 28-ին վերանորոգված, բարեզարդված և կահավորված դպրանոցն ընդունում է տանտերերին և հյուրերին: Սևանի հոգևոր դպրանոցն արժանի է խորին ուշադրության և անկեղծ համակրության, որի լուսավոր առանցքը, հոգևոր շաղախը Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի անունն ու խորհուրդն է:

Վեհափառ հայրապետին, դպրատան սաներին, դասախոսներին շնորհավորելու և բարի գալուստ մաղթելու էին հրավիրվել մի շարք հոգևոր ու աշխարհիկ հյուրեր՝ մշակույթի և գիտության մշակներ, ծնողներ, իշխանության ներկայացուցիչներ: Հայոց հայրապետն ուրախ է, որ հոգևոր դպրանոցը քայլ առ քայլ, հետևողականորեն կաշխատի իրագործել այն նպատակը, որի համար կյանքի է կոչված: Նորին Սուրբ Օծությունը լիասիրտ շնորհավորում է հոգևոր դպրանոցը, օրհնում դասախո-

սական կազմին, իմաստալից խրատականով գիտության բանալին հանձնում ուսանողությանը:

«Ժողովրդի դաստիարակի մը նպատակն է հեղաշրջում բերել այդ ժողովրդին կյանքին մեջ դաստիարակչական աշխատանքով, կրթական միջոցներով՝ բարձրացնելու համար ժողովուրդը դեպի ավելի լուսավոր ու ազատ գիտակցության մը, դեպի ավելի բարոյական ըմբռնումներու հորիզոն մը, դեպի մշակութային ավելի բարձր արժեքներու հասկացողություն և նաև դեպի տնտեսական ավելի բարգավաճ և ընկերային ավելի արդար վիճակ մը:

Հայ ազգը հոգեկան արժեքներու ծնունդ է և հոգեկան արժեքներու ծնունդ տվող ժողովուրդ: Հայ ժողովուրդն այլ բանի չի տենչար, բայց միայն ունենալու ասի մը ազատ հող, բաժակ մը լույս և խաղաղ կյանք՝ շարունակելու համար իր առաքելությունը, արդարացնելու համար իր կոչումը աշխարհի ժողովուրդների մեծ ընտանիքին մեջ: Թե որպես Հայաստանյայց եկեղեցու սպասավոր, թե որպես հայ ժողովրդի հարազատ զավակ, կաղոթեմ և կհավատամ, թե բարիին ուժերը պիտի հաղթանակին աշխարհի վրա, և խաղաղության սպիտակ աղավնին պիտի չներկվի արյունով»:

Տարեմուտի այս օրն անկրկնելի է, քանզի սկզբնավորվում է հորդացյալ հոգիների սերմանումը բարի հունդերով:

Նորընտիր սաները դպրանոցի կամարների տակ լույս, ջերմություն, հավատքի կայծ ստանալով՝ հետագայում պիտի լուսավորեն, ջերմացնեն իրենց շրջապատն ու մարդկանց սրտերը: Տարիներ հետո գիտելիքներ ամբարած այդ պատանիները պիտի ս. Սեղան բարձրանան, որպեսզի ուխտեն հետևելու սիրելի վեհափառի կոչին. «Զար մը ևս ավելացնել այս բազմա-

դարյան քարերուն վրա, տող մը շարել երկաթագիր մագաղաթներուն մեջ և պուտ մը լույս ևս կաթեցնել Ս. Լուսավորիչի անմար կանթեղին մեջ»:

Պատանիների հուզված ելույթները, անմեղ հայացքները, ժպտուն, բարի աչքերը հավաստիացնում և հույս են ներշնչում, որ նրանք իրենց նվիրումով, հավատքով ու ջանասիրությամբ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու վաղվա մշակներն են լինելու, որոնց շնորհիվ հայոց բոլոր խոնարհված վանքերն ու եկեղեցիները պիտի վերականգնվեն և վերածվեն Աստծո տաճարների: Եվ այնժամ ապագա վարքագիրներն ու պատմաբանները շնորհաշատ Վազգեն վեհափառին, որ հոգ է տարել, որպեսզի գիտության և դպրության այս ածուն մշտապես դալար մնա, կնվիրեն իրենց սիրո, հիացմունքի, երախտագիտության, երազանքի փունջը՝ իբրև երախտիքի խոսք:

Ավարտվում է Սևանի հոգևոր դպրանոցի մոր ուսումնական տարվա հանդիսությունը Հայոց հայրապետի «Պահպանիչով»: Հանդիսության ներկաները ողջունում են ու նորանոր հաջողություններ մաղթում կրթական հաստատությանը, որ հետագա տարիները մույնքան և ավելի արդյունավետ լինեն՝ ի մխիթարություն վեհափառ հայրապետի սրտին, հուրախություն հայ ժողովրդի և ի պայծառություն Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի:

Մասնակիցները գնում են բարձր տրամադրությամբ, խանդավառված, իսկ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը մնում է բազում մտահղացումների իրագործման մեծ ու փոքր հոգսերի հետ: Դեռ որքան ծրագրեր, անելիքներ կան, որ հայոց եկեղեցու փառքը և դարերի խորհուրդը պիտի ներկայացնեն աշխարհին ոչ միայն իբրև պատմական իրողություն, այլև ապրող, կենդանի կառույց:

ԳՅՈՒՄՐԻՈՒՄ ԲԱՅՎԵՑ ՀՈԳԵՎՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆ

1992 թվականի հոկտեմբերի 10-ը Գյումրիի դարավոր պատմության մեջ մի փառավոր էջ ևս բացեց. Վազգեն վեհափառ հայրապետի գլխավորությամբ և Շիրակի թեմի առաջնորդ Գրիգորիս արքեպիսկոպոս Բունիաթյանի նախաձեռնությամբ հիմք դրվեց Գյումրիի հոգևոր ճեմարանին: Բացման արարողությանը ներկա էր Երուսաղեմի ամենապատիվ պատրիարք Գերաշնորհ տեր Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, որին վերապահվեց ճեմարանի գիտության բանալին սաներին հանձնելու պատիվը:

Անցնող 70 տարիների ընթացքում քաղաքական, ընկերային, գաղափարագիտական և այլ պատճառներ, որոնք հակառակ էին քրիստոնեության առողջ և մաքուր կենսակերպին, ստեղծեցին բաժանումներ, անհասկացողության և անհանդուրժողության անդունդ բացեցին ժողովրդի ու եկեղեցու միջև, որը, դժբախտաբար, տկարացրեց քրիստոնեական ոգին, ժողովրդին հեռացրեց եկեղեցուց:

Այսօր, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը կերտում է իր անկախությունը, և հայ ժողովրդի դարավոր երազանքն իրականություն է դառնում, մորովի է իմաստավորվում ԱԶԳ, ԵԿԵՂԵՑԻ, ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ սրբազան երրորդությունը, որոնց շուրջ կարող է համախմբվել հանրությունը: Շիրակի թեմի առաջնորդ Գրիգորիս ար-

քեպիսկոպոս Բունիաթյանը չէր կարող մի կողմ կանգնել, երբ շրջապատում ամեն բան կարիք ունի նորոգման ու քարմացման:

Հայոց Առաքելական Եկեղեցին այսօր, ավելի քան երբևէ, պահանջ ունի հավատավոր, կիրթ, գիտնական ու նվիրյալ սպասավորների. նման գիտակցությամբ էր Շիրակում հիմնադրվում հոգևոր կրթական մի նոր օջախ, որի բացմանը սրբազան առաջնորդը հետևյալ մի քանի կետերն ընդգծեց. «Շիրակ աշխարհի հոգևոր կրթօջախի բացմանը ներկա յուրաքանչյուր անհատ այս նվիրական գործի ոչ միայն մասնակիցը, այլև իրականացնողն է: Դուրս գալով անցյալի կաշկանդումներից, որոնք տկարացրին և թուլացրին հոգևոր կյանքը, այսօր եկեղեցին մի նոր փուլ է թևակոխել, որը հատկանշվում է ավելի ազատ գործունեությամբ, ազատ ծրագրեր, մտահղացումներ իրագործելու հնարավորությամբ:

Հայ Առաքելական Եկեղեցին մայր հայրենիքի հողի վրա հիմնեցին Քրիստոսի երկու աշակերտները՝ Թադեոսը և Բարդուղիմեոսը, որոնք կարողացան արմատավորել այն եկեղեցին, որի հիմները կերտեցին Ս. Գրիգոր Լուսավորիչը, Տրդատ Երրորդ թագավորը, Ս. Ներսես Մեծը, Սուրբ Սահակը, Մեսրոպ Մաշտոցը, ոսկե դարի մեր մեծ թարգմանիչները, փիլիսոփաները, գրողները: Հայոց Առաքելահիմն Եկեղեցին, ճոխանալով ու շարունակաբար հարստանալով, հասավ մեր օրերը:

Պատմական պարտականություն է բաժին ընկել իմ սերնդին. հայոց տկարացած եկեղեցին վերստին հզորացնել: Ժամանակի բերած ավերը պատճառ դարձավ, որ գյուղերն ու շրջանները մնան անհովիվ, անքահանա, իսկ եկեղեցիներն այնպիսի անմխիթար վիճակում են գտնվում, որոնք հիմնովին վերանորոգման կարիք են

զգում: Ո՞վ պետք է իրագործի այս ամենը, անշուշտ, ժողովուրդը, իսկ ժողովրդին հոգևոր առաջնորդներ են հարկավոր՝ նվիրյալ, գիտակից, զարգացած, ծառայության և հնազանդության ոգի ունեցող զինվորներ:

Եվ ահա, Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի օրհնությամբ, հարմար նկատվեց, որպեսզի Շիրակի թեմը նույնպես ունենա հոգևոր ճեմարան: Այստեղ թվով տասը սաներ կանգնած են ձեր առջև: Վեցը Էջմիածնից են եկել իրենց հոգևոր ծնողի և դաստիարակի՝ Հովսեփ քահանա Հակոբյանի հետ, իսկ չորսը՝ Գյումրիից են, որոնք եկեղեցում ծառայել են, շապիկ հագել: Այսպես համեստորեն հիմքն է դրվում Շիրակի հոգևոր ճեմարանի»:

Շիրակի թեմի թեմական խորհրդի ատենապետ Մարտին Թադևոսյանն իր ելույթում ներկայացրեց պահի հանդիսավորությունը՝ մասնավորաբար նշելով. «Շիրակ աշխարհի ավերակ 17 շրջաններից 14-ն ընդգրկվում են Շիրակի թեմի մեջ, որի առաջնորդն է Գրիգորիս արքեպիսկոպոս Բունիաթյանը: Ահեղ երկրաշարժից հետո Գրիգորիս սրբազանը, ստանձնելով Շիրակի թեմի առաջնորդությունը, մեծ բեռ վերցրեց իր ուսերին: Ահավոր երկրաշարժի ժամանակ հազարավոր զոհեր եղան, գյումրեցին կորցրեց ամեն բան՝ տուն, տարիների վաստակ, աշխատանք, ապահովություն, վերապրողներից շատերն էլ կորցրեցին հավատը, հույսը: Եվ ահա այսօր Շիրակի թեմում հիմնադրվող այս հոգևոր կրթօջախը սփոփանքն է մեր կյանքի, իսկ նրա սաները կլինեն լուսարարները լուսավորչի կամքով և լույս կբաժանեն, մարդկանց կվերադարձնեն իրենց կորցրած հավատը»:

Այնուհետև, վերջում ճեմարանի բացման արարողության իր ողջույնի և օրհնության խոսքն ասաց Երուսա-

դեմի ամենապատիվ պատրիարք, գերաշնորհ Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը. «Հատկանշական է, որ հոգևոր ճեմարան է հիմնադրվում մի այնպիսի ժամանակ, երբ բնությունը քարոքանդ է արել ամեն բան Շիրակ աշխարհում: Որքան զոհեր եղան, որքան մարդիկ մեռան՝ չիմանալով, թե ի՞նչ պատահեց իրենց հետ, ինչո՞ւ պատահեց:

Ոչ միայն Շիրակ աշխարհում, այլև ողջ հանրապետությունում դժվարին կացություն է: Մի կողմում՝ պատերազմ, շրջափակում, մահ, մյուս կողմում՝ լույս, դպրանոց, եկեղեցիների վերաբացում: Հայ ժողովուրդն աշխարհի իմաստասիրությանը, լույսին և գիտությանը փարված ժողովուրդների թվին է պատկանում, որ կարող է ամենածանր պահին իսկ չմոռանալ ոգու շինարարությունը:

Այսպիսի ծանր մի պահի Շիրակի թեմում հոգևոր ճեմարան բացելը կնշանակի, որ Գրիգորիս սրբազանը կոչված է իր ժողովրդի լուսավորության և եկեղեցու շինության սրբազան գործին: Եվ շնորհիվ այս բարի ձեռնարկության՝ տասնյակի չափ այս մանուկները գտան իրար, որոնք միայն հունդերն են, որ պիտի ընկնեն պարարտ հողի մեջ, որպեսզի կանաչեն և մեկին երեսուն, վաթսուն, հարյուր արդյունք տան: Տարիներ հետո այս մանուկներն իրենց ամբարած գիտելիքները պիտի փոխանցեն հաջորդ սերունդներին: Նրանք պիտի քաջ գիտակցեն, որ մեր եկեղեցին, մեր ժողովուրդն ազնիվ ծառայողների պետք ունեն հատկապես այս օրերին:

Գրիգորիս սրբազանի ձեռնարկած գործը բարի է և ինքնին օրհնված: Թող Աստված պահապան լինի այս բարի գործի բարգավաճմանը, ամեն»:

Ավարտվում է Շիրակի թեմում հոգևոր դպրանոցի բացման արարողությունը: Մեծապատիվ հյուրերը, հանդիսության մասնակիցները հեռանում են, անշուշտ, խանդավառված, բարձր տրամադրությամբ, իսկ Գրիգորիս սրբազանը, կյանքի կոչված հոգևոր դպրանոցի դասախոսական կազմը մնում են բազում մեծ ու փոքր հոգսերի հետ:

Հոգևոր դպրանոց հիմնելը մի հարց է, պահելը, ոտքի կանգնեցնելը, նյութական ու հոգևոր ամենօրյա կարիքները հոգալը՝ մի այլ, ծանր աշխատանք է: Վազգեն վեհափառը, Շիրակի թեմի առաջնորդը և նրա գործակիցները, անշուշտ, գիտակցում են իրենց նախաձեռնած գործի ողջ դժվարությունը:

Ժամանակ կանցնի, տարիները կբոլորեն, թե Աստված կամենա, Շիրակի նորաբաց կրթօջախից առաջին շրջանավարտները դուրս կգան, նրանց կհաջորդեն նորերը, հայոց ավերակ եկեղեցիները նորից Աստծո տուն կդառնան, հոգևոր եկեղեցական կյանքը զարթոնք կապրի, և այնժամ այսօրվա հանդիսությունը՝ դպրանոցի բացումը, տարիների հեռվից առավել կիմաստավորվի:

Մաղթելով Շիրակի թեմի նորաբաց հոգևոր դպրանոցին հաջողություն՝ հավատանք նրա պայծառ ապագայի հիմքերի ամրապնդմանն օրերի հետ:

Իսկ ներկաներից յուրաքանչյուրը լի էր հավատով, հույսով և լավատեսությամբ, քանզի նրանց առջև կանգնած պատանիները, հավատարիմ մեր պապերի լույս հավատքին, վաղվա հայրենիքը կերտողներն են: Նրանք են, որ երկյուղածությամբ պիտի պահպանեն մեր նվիրական ավանդույթները, մեծասքանչ մայրենի լեզուն և հայ մշակույթի արժեքները, պիտի զարկ տան հայ գրակա-

նությանն ու ազգային մամուլին, հաստատուն ու ծաղկ-
յալ պահեն հայոց դպրոցները, զորավիզ լինեն հայրենա-
սիրական, բարեգործական, եկեղեցական կազմակեր-
պություններին՝ գերագույն նպատակ ունենալով կենդա-
նի պահել մեր ժողովրդի ինքնագիտակցությունը, հայ-
կական շունչը, հայրենաբաղձությունը և մեր ազգային
արդար իղձերի իրականացման ուխտը:

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑՆԵՐ

ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ՆՈՐ ՏԱՐՎԱ ՇԵՄԻՆ

Եթե ես անձամբ առիթ ու երջանկություն չունենայի ճանաչելու Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ս. Տ. Վազգեն Առաջինին ու հեռվից հեռու հեռուստատեսությամբ դիտելի նրա հանդիպումը Խորհրդային Միության մայրաքաղաքի «Մոսկվա» հյուրանոցում հացադուլ հայտարարած ԽՍՀՄ պատգամավորներ՝ հայորդի գրող Ջորի Բալայանի, ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի, ԽՍՀՄ ժողովրդական դերասան Սոս Սարգսյանի, Արցախի զավակներ Վաչագան Գրիգորյանի և Սեմյոն Բաբայանի հետ, կհառներ իմ առջև երկրի, ժողովրդի, եկեղեցու և համայն մարդկության հոգսերով ապրող, տառապող, մտահոգվող քսաներորդ դարի կորովի Մարդաբաղաքացին, Ազգային գործիչը, հոգևոր առաջնորդը։ Ու ես վստահ եմ, բոլոր այն մարդիկ, ովքեր երբեք չեն տեսել Վազգեն Առաջին Հայրապետին, բայց առիթ են ունեցել տեղեկանալու, ծանոթանալու նրա գահակալության 35 տարիներին կատարած հայրենամանվեր գործերին՝ իրենց մտքի ու ոգու աչքերով ավելի պարզ ու ամբողջական կտեսնեն Հայոց Հայրապետին՝ որպես եկեղեցու նախանձախնդիր առաջնորդի, ժողովրդի բախտով ու մտահոգություններով ապրող քաղաքագետի, որ համայն հայության համար նրա ծավալած գործունեությունը դարձել է ճշմարիտ ու կենդանի, իր խոսքերով ասած՝ «Գանձարան հոգւոյս ժողովրդեան հայոց»։

Հայ ժողովրդի գոյատևման և հարատևման հարցը պատվում է մի սրբազան երրորդության՝ Ազգ, Եկեղեցի, Պետություն առանցքի շուրջ, որ աստվածության պես մեր էության արմատն է ու կյանքի գերագույն նպատակը: Հանրահայտ են հայ ժողովրդի պատմության տեսանելի փաստերը: Միսալ քաղաքականությունը ոչ միայն չստեղծեց կենտրոնական ուժեղ իշխանություն, այլև բերեց բազում կորուստներ: Հայաստանի թուլացումը գրգռեց հզոր հարևանների ախորժակը:

Տարօրինակ, երիցս սուրբ առեղծվածային ժողովուրդ եղավ հայ ազգը՝ օժտված փորձություններին հակազդելու, դիմակայելու հրաշագործ ուժով: Ռ՞ոն է այն մոր գործունը, որ միասնական կամքի մեջ պետք է ձուլի և՛ հոգևորականին, և՛ ժողովրդին, և՛ ղեկավարին: Ահա հարցերի հարցը: Այսօր մենք գործ ունենք մոր հայության հետ, որը որակապես տարբերվում է ոչ միայն մինչհոկտեմբերյան հեղափոխության ժամանակաշրջանի քրիստոնյա հայությունից, ոչ միայն 70 տարիների ժամանակաշրջանի, այլև վերջին երկու տարվա ընթացքում հասունացած հայությունից: Եվ ծնվում են մոր հարցեր, ստիպում դիտել, ուսումնասիրել, հասկանալ և ապագայի մեջ եթե ոչ ամբողջական պատկերը, գոնե մրա արմատները ճշտել, որի համար ժամանակ է պետք: Իսկ համայն հայության առջև դրված առաջին պայմանն է՝ թոթափել հին մտայնությունը, որը դյուրին չէ, քանզի ապրում ենք պատմական փոխանցման շրջան:

Հայ ժողովրդի մեջ վարդաճանց ոգին մորից հարություն առավ, պարզեց պայքարի դրոշը, որ ազգի ընդերքում քնած ուժերն արթնանան և նպատակամղվեն կենսական խնդիրներ լուծելու անհրաժեշտության: Այս մտորումներով մոր տարվա նախաշեմին հարցազրույց

ունեցանք Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Նորին Սուրբ Օծություն Ս. Տ. Վազգեն Առաջինի հետ:

– *Վեհափառ Տեր, տարիներ շարունակ հայ ժողովրդի մեջ մեղքին հավատը, այն սրբությունը, որը մրան հայ է պահել: Նոր ժամանակներ են: Ի՞նչ է ամուսն եկեղեցին՝ հավատը զորացնելու, հոգևոր ներքին կյանքն աշխուժացնելու համար: Ինչպիսի՞ն է պատկերը հայ եկեղեցում: Ի՞նչ հիմքերի վրա է դրված մշակութային և հոգևոր կյանքը:*

– Հայոց կրոնական գրականությունը քրիստոնեական աշխարհի հարուստ գրականություններից մեկն է: Սա փաստ է և իրողություն, ու հազիվ թե հարկ լինի ապացուցել: Սակայն վերջին 70 տարիների ընթացքում ժամանակներ եղան, որ թվում էր, թե անցյալի ստեղծագործ ոգին ցամաքել է, որը տագնապ, տարակույս ու մտահոգություն էր հարուցում յուրաքանչյուր մտածող-հավատացյալ հայի սրտում: Թեև ժողովուրդը մշակութային, գիտության, արտադրության ճյուղերում վիթխարի ճիգերի շնորհիվ լցրեց այդ բացը, մեղմեց խզումը:

Վերջապես հայ ժողովրդի համար բացվում են լուսավոր ժամանակներ: Դեմոկրատական ուժերի հաղթանակը հույս է ներշնչում՝ կրոնական մշակութային կյանքն աշխուժացնելու, որ մեր նախնիների ոգեղեն արժեքները շարունակվեն, և մեսրոպյան տառերով ու մեսրոպյան հանճարով, մեսրոպյան խորությամբ և մեսրոպյան հավատքով գրվեն մոր պատմության էջեր՝ ուղեցույց ունենալով Գրիգոր Լուսավորչի մշտավառ ջահը:

Դավանաբանական հարցերում որոշ աշխատանքներ նախկինում կատարվել են: «Արմատ հաւատոյ», «Կնիք հաւատոյ» հանրագիտարանային բնույթի գործերը, որ Օձնեցուց սկսած մինչև Գրիգոր Տաթևացի շարունակա-

բար հղկվել ու համալրվել են (ինչպես նաև՝ Օրմանյանի «Հայոց եկեղեցի» աշխատությունը), որոշ գաղափար տալիս են հայ եկեղեցու դավանաբանական ուղղության մասին: Սակայն այսօր այդ ամենը թերի է, անկատար, շատ բան հնացած է, բազմաթիվ հարցեր ամբողջական լուծում չեն ստացել...

Իսկ մեր աստվածաբանական միտքն ավելի անմխիթար վիճակում է: Այս բնագավառում, անցյալում որոշ անջատ, պատահական, կցկտուր աշխատանքներ արվել են: Բայց 20-րդ դարի բարձունքից երբ նայում ենք համաշխարհային աստվածաբանական մտքի նվաճումներին հայ եկեղեցու բերած ավանդին, ստիպված ենք խոստովանել, որ հայոց բաժինն այս բնագավառում չափազանց համեստ է, աննշան: Հայ հավատացյալ ընթերցողն այսօր օղի պես կարիք ունի կրոնական գրքի, էլ չենք խոսում հոգևորականների մասին: Դրա համար մի անգամ վերահրատարակեցինք «Նոր կտակարանը»:

Ընթացքի մեջ է աշխարհաբար «Աստվածաշունչը», նպատակ ունենք նորացնել, թարմացնել, համալրել, ամբողջացնել հայ եկեղեցու դավանաբանական ստույգ, ճշգրիտ վարդապետությունը, որոնք հայ ժողովրդի, մշակույթի, եկեղեցու համար բացառիկ նշանակություն ունեն: Ստեղծվում են նոր թեմեր, կյանքի են կոչվում նոր եկեղեցիներ, որոնց համար մեծ թվով պատրաստված հոգևորականների կարիք ունենք: Այդ նպատակով Սևանում վերաբացեցինք Խրիմյան Հայրիկի հիմնադրած դպրանոցը:

– *Դուք ինչպե՞ս եք մեկնաբանում հայ ժողովրդի լինելիության դժվարին խորհուրդը:*

– Ուզում եմ հիշել երեց Էրիզ Մաքեյի հուշերից մի բեկոր՝ Ջորջ Բայրոնի մասին. «Բայրոնը սիրում ու հար-

գում էր այն բոլոր ազգերին, որոնց սիրելի էր անկախության ոգին: Այս էր գուցե հայերի նկատմամբ ունեցած նրա հիացմունքի բանալին, որովհետև Բայրոնը հայերի մեջ տեսավ մի այնպիսի ազգ, որին բռնությունն ու ազգության կորուստը չէր կարող աղավաղել կամ ընկճել, մի ազգ, որ հակառակ պարտության՝ անաղարտ էր պահել իր ավանդությունների վեհությունը, համոզմունքների գեղեցկությունը»:

Հայոց չորսհազարամյա պատմության նշանաբանը, հարատևման ամփոփագիրն ու խորհրդանիշը կարող են լինել Մաքեյի բնութագրումները: Հայ ժողովուրդը, կենտրոնացնելով իր բոլոր առողջ ուժերը, կարող է իրագործել ազգօգուտ ու եկեղեցաշեն ծրագրեր: Նոր եռանդով կառուցել, հերկել, ստեղծագործել՝ հավերժ ծաղկուն պահելու համար նշխարաչափ այս հողակտորը, որ համայն հայության հույսն է և ապավենը:

– *Վեհափառ Տեք, անհանգիստ մեկ տարի ևս հայ ժողովրդի համար պատմություն դարձավ, որ բազմաթիվ կորուստներ ու ձեռքբերումներ ունեցավ: Ի՞նչ կցանկանալիք ասել անցնող տարվա և գալիք Ամանորի մասին: Ժողովուրդը Ձեր շուրթերով արտաբերված յուրաքանչյուր իմաստուն հորդորն ու օրհնանքն ընդունում է սիրով ու երկյուղածությամբ:*

– Հիրավի, որքան էլ ծանր ժամանակներ ենք ապրում և ականատես ենք բազում դժվարությունների, սակայն չտեսնել նաև մեծ ու փոքր հաղթանակները, հուսադրիչ առողջ ծիլերը՝ նշանակում է ոչինչ չտեսնել:

Ես լավատես եմ: Եվ հավատում եմ, որ հայ ժողովուրդը, թեկուզև դժվարին պայմաններում, կհաղթահարի և դուրս կգա խաղաղ և ապահով հանգրվան: Հույս ունեմ, որ գալիք՝ 1991 թվականին հայ ժողովրդի համար հաջողությունների, աշխատանքի, ստեղծագործության և խա-

դադողության տարի կլինի: Թող երջանկություն, լավատեսություն և հանդարտություն մտնի յուրաքանչյուր հայ տան շենից ներս:

– *Ո՞րն է Ձեր քաղաքական հավատո հանգանակը:*

– Ես հավատում եմ, որ փրկության գլխավոր ուղին և, հավանաբար, միակ ուղին, աշխարհում բարեհաճության ու վստահության պայմաններ ստեղծելն է: Դրան կարող է նպաստել տարբեր երկրների և ժողովուրդների, տարբեր ցեղերի ու դավանանքների խաղաղ գոյակցության քաղաքականությունը: Տարբեր գաղափարախոսություններ ունեցող, երկրների փոխադարձ վստահությունն ու համագործակցությունը համընդհանուր խաղաղության հասնելու բարենպաստ պայմաններ կստեղծեն:

Մարդիկ պարտավոր են հասկանալ, որ իրենց անհրաժեշտ է խաղաղության մեջ ապրելու բանաձև սահմանել: Հակառակ դեպքում՝ մեզ սպառնում է օմնիցիդը՝ Երկրի վրա ամեն գոյավորի ոչնչացումը: Հենց այդպիսի մտածողության, այդպիսի հոգեբանության որդեգրումն եմ համարում ազգային եսամոլության, կրոնական ծայրահեղականության, սոցիալական ճնշումների հաղթահարման անհրաժեշտ պայման: Նրանք են այն մադձոտ արմատները, որոնք դեռևս թունավորում են ժողովուրդների կյանքը և նպաստում պատերազմների ծագմանը: Քաղաքագետների շարքում դեռևս կան «ավերակների ճարտարապետներ», բայց ապագան նրանցը չէ: Ապագան շինարարներինն է:

– *Իսկ Դուք ինչո՞վ եք զբաղվում հոգևորականի՝ Ձեր քաղում հոգսերից դուրս, ինչո՞վ եք հրապուրվում:*

– Ընթերցանությամբ՝ հայ և համաշխարհային դասականներ, խորհրդային և արտասահմանյան ժամանակակից հեղինակներ: Եվ երաժշտությամբ:

Ամենից շատ սիրում եմ ներդաշնակ Մոցարտին, որը, իմ կարծիքով, մի ամբողջ կոնսերվատորիա է: Նա այն կատարյալ ու պայծառ անհատականությունն է, որի ավանդները ժառանգեց կոմպոզիտորների ու երաժիշտ-տեսաբանների, կատարողների հաջորդող սերունդների մի փայլուն կաճառ: Հավաքում եմ նրա ստեղծագործությունների ձայնագրությունները խորհրդային և արտասահմանյան լավագույն երաժիշտների կատարմամբ:

«ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՀԱՅՐԵՆԻ ՏՈՒՆՆ Է ՀՈԳԻՈՅՍ»

Հայաստանյայց եկեղեցին քրիստոնեական եկեղեցու պատմության մեջ նշանակալի տեղ է գրավում: Բավական է ասել, որ աշխարհում առաջինը Հայաստանում քրիստոնեությունն ընդունվեց և ճանաչվեց պետական կրոն: Եվ առաջին քրիստոնեական եկեղեցիներն ու նվիրապետությունը, բնականաբար, Հայաստանում սկզբնավորվեցին ու ձևավորվեցին, դրան գումարած՝ կրոնական գրականությունը, նկարչությունը, արարողակարգը, վարդապետությունը և այլ ստորոգելիներ: Եթե ընդհանուր եկեղեցու պատմության մեջ Հայաստանյայց եկեղեցու դերն ու նշանակությունը և ներդրումը բավականին շոշափելի են, ապա հայ ժողովրդի պատմության ամենաճակատագրական պահերին այն գրեթե վճռորոշ է ու բացառիկ՝ չխոսելով արդեն ազգային մշակույթի սկզբնավորման ու զարգացման մասին, որոնց ուղղակի խրախուսողն ու նախաձեռնողը հանդիսացավ վերջին երկու հազարամյակում Հայաստանյայց եկեղեցին:

Հայ եկեղեցին իր խորհրդով ու սրբազան ավանդություններով, իր հոգևոր ժառանգությամբ, ծեսերով ու արարողություններով հսկայական դեր ու նշանակություն է ունեցել այդ սրբազան հարստությունը հայեցի պահելու համար՝ ինչպես հայրենի երկրում, այնպես էլ օտար հորիզոնների տակ: Ոչ մի եկեղեցի այնպես չի

ծուլված իր ժողովրդի հետ, ինչպես Հայաստանյայց եկեղեցին: Սակայն Ստալինի բռնատիրական և անմարդկային քաղաքականության տարիներին փակվեցին, քարուքանդ արվեցին եկեղեցիներ, սպանվեցին կամ արտորվեցին հազարավոր հոգևորականներ, և ինչպես ժողովուրդը, այնպես էլ եկեղեցին զգուշավորվեց, ներփակվեց իր պատյանի մեջ և մի կերպ կարողացավ պահպանել գոյությունը: Բարեբախտաբար, այսօր նոր ժամանակներ են եկել, և եկեղեցին հնարավորություն է ստացել ժողովրդի հետ իր ձայնը բարձրացնել՝ որպես ինքնուրույն իրավական միավոր: Այսօր հայ եկեղեցին կանգնած է նորացման շեմին, և այդ առիթով հարցազրույց կայացավ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ս. Տ. Վազգեն Առաջինի հետ:

– Վեհափառ Տեր, Դուք ընտրվեցիք ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի պատգամավոր և մասնակցեցիք նրա առաջին նստաշրջանին: Ինչպիսի՞ տպավորություններ ունեցաք դրանից: Ի՞նչ նպատակամղվածությամբ էին մեր հայ պատգամավորները ներկայացել նստաշրջանին:

– Անշուշտ, մեծ և անհրաժեշտ երևույթ է, երբ եկեղեցին մասնակցում է երկրի պառլամենտական աշխատանքներին և իր ձայնը բարձրացնում երկրի և ժողովրդի ճակատագրին վերաբերող հարցերին, իր ներդրումը բերում այնքան կարևոր ազգային հարցին:

Ես համոզվեցի, որ «վերակառուցում», «ժողովրդավարություն» արտահայտությունները լոկ խոսքեր չեն, այլ իրական համարձակամղիչ նոր գաղափարներ, նոր որոնումներ: Վերակառուցման մասին շատ է խոսվում և պիտի խոսվի, անշուշտ, տարբեր տեսանկյուններից: Հիմնականը, սակայն, մենք կարծում ենք, թե «վերակառու-

ցում», «Ժողովրդավարություն» ասելով՝ պետք է հասկանանք ընկերվարական գաղափարախոսության կենսագործման մեթոդների վերակառուցում:

Անձի պաշտամունքի տարիներին ընկերվարության անունից որդեգրված մեթոդները նույնքան հեռու էին ճշմարիտ ընկերվարությունից, ինչքան հեռու էր միջնադարյան հավատաքննչությունը Քրիստոսի Ավետարանից կամ մեր օրերին ատոմային ռումբը հեռու է ճշմարիտ գիտությունից:

Ես անդրադառնում եմ այս հարցին նաև որպես քրիստոնյա, որովհետև ուղիղ հասկացված ընկերվարության գաղափարները համապատասխանում են քրիստոնեական գաղափարներին՝ թե՛ մարդկային իրավանց ու հավասարության և թե՛ ընկերային արդարության հարցերի առնչությամբ: Այս ճշմարտությունները հաստատելու համար հարկ է ուշադիր կարդալ Հիսուսի Ավետարանը, Նոր կտակարանի Պողոս առաքյալի գրություններն ու նաև առաջին չորս դարերի Արևելքի և Արևմուտքի եկեղեցական մեծ հեղինակների գործերը:

Քրիստոնեությունը համաշխարհային պատմության բեմի վրա կրոնական ոգեշնչումով ծնունդ է առել ու զարգացել առաջին չորս դարերում՝ իբրև ուսմունք և համաժողովրդական շարժում՝ ի պաշտպանություն ընչազուրկների, հարստահարվածների և հալածվածների: Թե ինչպես հետագա դարերում քրիստոնեությունը շեղվեց՝ դա էլ խնդիր է:

Հայ պատգամավորները ներկայացել էին համագումարին մեկ նպատակով՝ ամեն ինչ անել, որպեսզի Ղարաբաղի հարցը ներկայացվի հավուր պատշաճի ու ստանա իր արդարացի լուծումը: Հատկանշական է, որ ազգությունների ինքնորոշման իրավունքի նվիրագործու-

մը և կենսագործումն ամենաապահով հիմքն են ազգերի բարեկամության ամրապնդման գործում:

– Ժառանգելով Ձեզ մախորդած հայրենասեր, շնորհաշատ կաթողիկոսների գործը, կանգնելով հայ եկեղեցու գլուխ՝ Դուք եղաք շինարար կաթողիկոս հայ ժողովրդի համար: Ի՞նչ նոր խնդիրներ և ծրագրեր ունեք առաջիկայում, և ինչպիսի՞ն է հայ եկեղեցու արդի վիճակը:

Արցախյան արդար դատի փոթորկումների ճանապարհին հայ ժողովուրդն ապրեց ազգային գիտակցության բուռն զարթոնք, հոգեկան պայծառակերպման մի շրջան: Դրա ճանապարհին նա իր հոգու հայացքն ուղղեց նաև իր կրոնական արմատներին, իր դեմքը դարձրեց դեպի մայր դաստիարակ եկեղեցին՝ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին: Իսկ դեկտեմբերի 7-ի ահարկու երկրաշարժից հետո մեր աղետյալ ժողովուրդն առավել հարեց եկեղեցուն՝ որպես հույսի և մխիթարության աղբյուրի: Առավել քաղցր հնչեցին նրա վիրավոր սրտին Հիսուսի խոսքերը. «Եկայք առ իս ամենայն վաստակեալք եւ բեռնատորք, եւ ես հանգուցից զձեզ»:

Հայ եկեղեցու առջև նոր կյանքի հորիզոն բացվեց նաև իբրև հետևանք Խորհրդային Միության վերակառուցման ընթացքի: Անձի պաշտամունքի շրջանին ծանր օրեր էր ապրել նաև Մայր եկեղեցին և ս. Էջմիածինը, մանավանդ Հայրենական պատերազմից առաջ՝ 1930-1938 թվականներին, երբ փակվել էին գրեթե բոլոր աղոթքի տները, արքայի վազմաթիվ հոգևորականներ: Վշտալի Խորեն Մուրադբեկյան կաթողիկոսն Էջմիածնում իր աչքերը փակել էր ողբերգական պայմաններում:

Ճշմարիտ է, որ պատերազմից հետո կացությունը որոշ չափով բարելավվեց, և մանավանդ իմ գահակա-

լության շրջանում հնարավոր դարձավ եկեղեցական լայն գործունեություն սկզբնավորել՝ շնորհիվ մեր պետական իշխանությունների բարյացակամ վերաբերմունքի, շնորհիվ հայրենի և արտասահմանի մեր հավատացյալ ժողովրդի զոհաբերումների ու կազմակերպված աշխատանքի, որ ծավալեց ս. Էջմիածնի միաբանության ու իմ ջանքերով:

Շնորհակալ մեծ դեր կատարեց նաև հայրենի ճարտարապետների ու արվեստագետների հանձնաժողովը՝ սկսած 1957 թվականից, որը գլխավորում էր Միքայել Մազմանյանը, իսկ նրա մահից հետո՝ Վարազդատ Հարությունյանը: Ես երախտագիտությամբ եմ նշում հանձնաժողովի անդամներ Մարտիրոս Սարյանի, Ռաֆայել Իսրայելյանի, պրոֆեսոր Կարո Ղաֆադարյանի, ճարտարապետ Կոստանդին Հովհաննիսյանի, Ալեքսանդր Սահինյանի, վաստակավոր նկարիչ Գրիգոր Խանջյանի, ճարտարապետ Բաղդիկ Արզումանյանի անունները, որոնք տարիներ շարունակ անշահախնդիր կերպով, ոգևորությամբ և մասնագիտական տաղանդով ծրագրեցին ու վերահսկեցին Մայր Աթոռի շինարարական աշխատանքները՝ ուղղակի ղեկավարությամբ ճարտարապետ Արծրուն Գալիկյանի: Վերջին շուրջ 35 տարիներին վերաբացվեցին, վերաշինվեցին ու բարեզարդվեցին մեր հայրենիքում տասնյակ պատմական վանքեր ու եկեղեցիներ: Եկեղեցական աշխատանքներն այս տարի նոր թափ ստացան 12 վանքերի ու եկեղեցիների բացումով Հայաստանում: Հույս ունենք, որ նաև Վրաստանում կբացվեն մի քանի հայկական եկեղեցիներ՝ ի մխիթարություն հավատացյալ ժողովրդի: Մոտ ապագայում կբացվեն ևս 15 վանքեր ու եկեղեցիներ Հայաստանում:

Հարկ է կազմակերպել ու իրագործել վերանորոգումները տասնյակ նորաբաց վանքերի ու եկեղեցիների և հարկ է օժտել նրանց հոգևոր սպասավորներով: Դա հեշտ գործ չէ: Ճշմարիտ է, որ մեր հոգևոր ճեմարանը նվիրված է այդ աշխատանքին, սակայն, որպեսզի կարողանանք նոր բացված ու բացվելիք վանքերն ու եկեղեցիները գործող դարձնել, կարիք ունենք առնվազն 40-50 հոգևորականների, որոնք պետք է դաստիարակվեն հառաջիկա 3-4 տարիների ընթացքում: Մենք պետք է նախնիներին լիներ, որ մեր երիտասարդ հոգևորականները լիներ հավատավոր ու նվիրյալ մարդիկ՝ լայն զարգացում ունեցող ու բարոյական նկարագրի տեր, որպեսզի հավատացյալներին հուսախաբ չանենք և մնանք միշտ «մշակներ՝ առանց ամօթոյ»:

– Ինչպես պնեն մի քաղաքակիրթ ժողովուրդ, այնպես էլ հայ ժողովուրդն ուշադիր է իր հանդիսությունների, հոբելյանների նկատմամբ և գիտի բարձր մակարդակով նշել բոլոր սրբացած տոները: Ինչպիսի՞ միջոցառումներ եք նախատեսում Դուք հայ եկեղեցու 1700-ամյակը նշելու համար:

– Ինչպես հայտնի է պատմությունից՝ քրիստոնեական հավատքը տարածվել է պատմական Հայաստանի տարածքի վրա առաջին դարից՝ Թադեոս և Բարդուղիմեոս առաքյալների քարոզությամբ և ապա շարունակվել 2-րդ և 3-րդ դարերի ընթացքում՝ հաճախ հալածված ու արգելված: Սակայն 4-րդ դարի սկզբին Ս. Գրիգոր Լուսավորչի քարոզչական գործունեության շնորհիվ և նաև իբրև հետևանք քաղաքական որոշ իրադարձությունների՝ հայոց թագավոր Տրդատ Գ-ն ընդունել է քրիստոնեությունը ժողովրդով և 301 թվականից սկսած՝ նոր կրոնը Հայաստանում դարձել է պետական կրոն: Այդ տարեթի-

վը մեր եկեղեցին պետք է նշի պատշաճ հանդիսավորությամբ 2001 թվականին:

Հառաջիկա աշնանը ս. Էջմիածնում Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը, մեր նախաձեռնությամբ ու նախագահությամբ, գումարելու է ընդլայնված մի նիստ՝ կազմելու համար 1700-ամյակի տոնակատարության ծրագիրը: Առաջադրվել է նաև Երևանում մի նոր մեծածավալ եկեղեցի կառուցել, հորելյանական տաճար՝ ի նշանավորումն այդ տարեթվի: Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելն ու 1700-ամյակի տոնակատարության նշանավորումը պատմական նշանակություն ունեն ոչ միայն մեր ժողովրդի, այլև համայն քրիստոնյա աշխարհի համար: Դա համաշխարհային երևույթ է: Մենք՝ հայերս, կարող ենք հպարտ լինել մեր առաքելական Մայր եկեղեցիով, որ մեր ազգային եկեղեցին է 1700 տարիներ ի վեր:

Հայ եկեղեցին հայ ժողովրդի ազգային ստեղծագործությունն է: Կցանկանալի ճշտել հայ եկեղեցու դերը հայ ժողովրդի կյանքում: Հայ եկեղեցի՝ նշանակում է Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ, Ս. Մեսրոպ Մաշտոց, հայ տառերի գյուտ և հայ գրականության սկզբնավորում, Ս. Գրիգոր Նարեկացի և Ս. Ներսես Շնորհալի:

Հայ եկեղեցի՝ նշանակում է նաև Վարդան Մամիկոնյան և Ավարայրի Վարդանանց ճակատամարտ, մեր ազգային-ազատագրական շարժման սկզբնավորում Արցախից՝ Գանձասարի վանքից, Սարդարապատի ճակատամարտ՝ ս. Էջմիածնի օրհնությամբ:

Հայ եկեղեցի՝ նշանակում է նաև Ներսես կաթողիկոս Աշտարակեցի, Գրիգոր Տաթևացի, Խաչատուր Աբովյան, Ավետիք Իսահակյան:

Վերջապես, հայ եկեղեցի՝ նշանակում է հայ դասական ճարտարապետության փառք, հայ ազգի զմայելի մանրանկարչություն և հայ կրոնական անմահ երաժշտություն:

Ոչ մի հայ հավատացյալ չպետք է հեռու մնա իր ազգային եկեղեցուց: Մենք պետք է, առավել ևս հիմա, դավանենք մեկ ժողովուրդ, մեկ եկեղեցի, մեկ հայրենիք սրբազան կարգախոսին: Կրոնական այլ դավանանքներ կամ հոսանքներ, աղանդներ՝ դրսից ներմուծված, հարազատ չեն և հարկավոր չեն մեր ժողովրդին: Նման կրոնական հոսանքները Հայաստանում ու Սփյուռքում պարզապես իզուր տեղը բաժանումներ են ստեղծում և որոնք սերմանում մեր հավատավոր ազգի ծոցում: Հայ ժողովուրդը կարիք չունի ուրիշներից կրոնական լույս ստանալու:

Մեր հորդորն է՝ ուղղված համայն հավատացյալ մեր ժողովրդին ի Հայաստան և ի սփյուռս աշխարհի՝ անշարժ ու հաստատ կանգնած մնալ մեր առաքելական ազգային եկեղեցու վեմի վրա. «Քանզի ի սմա ծագեաց մեզ լոյս ի Հայաստան աշխարհի»:

Սիրելիներ, «ողջ լերուք զօրացեալ Սուրբ Հոգով» այժմ և միշտ, ամեն:

1989 թ., հոկտեմբեր, 31

ԿՅԱՆՔԻ Ե ԿՈՉՎՈՒՄ ԱՐՑԱԽԻ ԹԵՄԸ

Քրիստոնեությունը մուտք է գործել Հայաստան մ.թ. առաջին դարում, որն իր հաստատումն է գտել բոլոր նահանգներում, այդ թվում նաև՝ տասներորդ նահանգում՝ Արցախում: Դրա վառ ապացույցն է Արցախ աշխարհի ճարտարապետական հուշարձաններից մեկը՝ Դադիի վանական համալիրը, որը ս. Թադեոս առաքյալի աշակերտներից մեկի՝ Դադիի անվան հետ է կապված: Նա առաջին դարում Արցախում քրիստոնեություն է քարոզել և այստեղ էլ նահատակվել:

301 թվականին քրիստոնեությունը Հայաստանում պետական կրոն հռչակվելուց հետո Արցախը հիմնական հենակետը դարձավ Հյուսիսարևելյան Հայաստանում՝ քրիստոնեություն տարածելու համար: Արցախ աշխարհի հավատացյալ ժողովուրդը քրիստոնեության ընդունումից մինչև 19-րդ դարը պատկանել է հայ եկեղեցու մվիրապետական աթոռներից մեկին՝ Աղվանից կաթողիկոսությանը, որի գահակալները ենթարկվում էին հայոց կաթողիկոսությանը: 1815 թվականին, ցարական կառավարության հրահանգով, Աղվանից կաթողիկոսությունը վերացավ: Այդ ժամանակվանից սկսած՝ նախկին Աղվանից կաթողիկոսությանը ենթակա մարզերում ու գավառներում ստեղծվեցին էջմիածնի կաթողիկոսությանը ենթակա երկու՝ Արցախի և Շամախի առաջնորդական թեմ և մեկ՝ Գանձակի հաջորդական վիճակ: Այս մտորումներով ծավալվեց մեր զրույցն Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինի հետ:

– Ի՞նչ հանգամանքների բերումով հնարավոր դարձավ և ի՞նչ գործոններով է պայմանավորված Արցախի թեմի վերաբացումը:

– Արցախի թեմը գոյատևել է մինչև 1932 թվականը: Ստալինի բռնատիրական և ամմարդկային քաղաքականության տարիներին Խորհրդային Միության տարածքում փակվեցին կամ քարուքանդ արվեցին հազարավոր եկեղեցիներ, սպանվեցին կամ աքսորվեցին հազարավոր հոգևորականներ, որոնց թվում նաև՝ Արցախի վերջին առաջնորդ Վրթանես եպիսկոպոսը: Վերջինս 1931 թվականին մի նամակ էր ուղարկել Խորեն Մուրադբեկյան կաթողիկոսին՝ նկարագրելով տիրող դժվարին կացությունը, երբ օրըստօրե նվազում էր հոգևորականների թիվը: Այդուհանդերձ, նույնիսկ այդ ժամանակ Արցախում կային 276 հոգևորականներ, որոնք պաշտոնավարում էին 112 եկեղեցիներում և 18 վանքերում: Թեմի առաջնորդի աքսորից հետո այդ վանքերն ու եկեղեցիներն աստիճանաբար փակվեցին և դադարեցին գործելուց: Արդեն անցել է 60 տարի, ինչ Արցախում չի գործում ոչ մի եկեղեցի: Եվ շնորհիվ վերակառուցման ու դեմոկրատիայի պայմանների՝ հնարավորություն ընձեռվեց սրբատառ կոնդակով հաստատել և վերաբացել Արցախի թեմը:

«ԳԵՐԱՇՆՈՐՀ Տ. ՊԱՐԳԵՎ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՍԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆԻՆ ՀԱՐԱՋԱՏ ՈՐԴԻՈՅ ՄԱՅՐ ԱԹՈՈՒ
ՍՐԲՈՅ ԷՋՄԻԱՇՆԻ ՈՂՋՈՅՆ ՀԱՅՐԱԿԱՆ ԵՒ ՕՐՀ-
ՆՈՒԹԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ

Անհուն է Մեր հոգու մխիթարությունը, որ Մեր գահակալութեան այս օրերին վերստին հաստատում է հոգետոր ճշմարտությունը թե «Աստուած ընդ մեզ է»: Այսպես է,

որ մեր հայրենի երկրում յաղթականօրէն հռչակուեց կրօնական խղճի ազատութիւնը, որով ազատ գործունէութեան հորիզոն բացուեց Մեր Մայր Եկեղեցու առաջ, եւ բազմաթիւ նորաբաց վանքերի ու եկեղեցիների շարքում, մանւ Արցախի տարածքի վրայ, երկար տարիների ընթացքում անգործութեան մատնուած՝ Ամարասի եւ Գանձասարի պատմական վանքերը եւ չորս եկեղեցիներ վերաբացուեցին՝ ի ուրախութիւն մեր հաւատաւոր զաւակներին:

Որով Լեռնային Ղարաբաղում վերահաստատուեց Արցախի պատմական թեմը՝ կենտրոն ունենալով Գանձասարի վանքը և առաջնորդանիստ կենտրոն Ստեփանակերտ քաղաքը՝ իր եկեղեցիով, թեմակալ առաջնորդի պաշտօնին կոչուելով Չերդ Գերաշնորհութիւնը, որ ծնունդով հարազատ զաւակն էր Արցախեան աշխարհի:

Մենք վստահ ենք, թէ Դուք, Չեր հաւատաւոր հոգով ու մտաւորական պատրաստութեամբ, այլեւ Չեզ յատուկ հայրենասիրական քաջակորով ոգիով պիտի մխիթարէք Արցախի մեր տառապեալ ժողովուրդը եւ պաշտպան կանգնեք նրա արդար իղձերի կենսագործման:

Սիրելի Սրբազան, Չեզ մաղթում ենք տոկուն քաջառողջութիւն, սուրբ Հոգու ներշնչանք եւ յարատեւութեան կորով՝ Չեր աստուծասէր ու ժողովրդանուէր առաքելութեան ճանապարհին:

Թող բարձրեալն Աստուած մշտապէս մնայ Չեզ օգնական եւ մարտակից՝ միշտ լուսաւոր պահելով Չեր կեանքի ուղին:

Ընդունեցէք Մեր հայրապետական սէրն ու օրհնութիւնը՝ Չերդ Սրբազանութեան, տիրախնամ թեմիդ հոգեւոր դասուն եւ համայն մեր հաւատացեալ ժողովրդեան յԱրցախ:

«Հոգով եռացէք, Տեառն ծառայեցէք, յուսով խնդացէք, նեղութեան համբերեցէք, աղօթից ստեպ կացէք» եւ «եթէ հնար ինչ իցէ ձեզ, ընդ ամենայն մարդկան զխաղաղութիւն կալջիք» (Հռոմ. 12 եւ 18): Ամէն:

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՍԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տուալ կոնդակս ի 8 Մարտի

1991 Փրկչական ամի,

և ի տումարիս Հայոց ՌՆԽ

ի մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի:

Հմր. 1763»:

Արցախի հայ ազգաբնակչությանը պետք է վերադարձվի նրանից խլված մշակույթը, պատմությունը, հոգևոր կյանքը:

Անշուշտ, շատ դժվարություններ և խոչընդոտներ կան, որոնք չեն վերանա, քանի դեռ Արցախը չի միացել իր մայր հայրենիքին:

– *Վեհափառ Տեր, իր բազմադարյան պատմության ընթացքում Արցախ աշխարհը հայտնի է որպես Հայոց աշխարհի կարևորագույն կենտրոններից մեկը: Հետաքրքիր է իմանալ՝ ապագայում երկրամասի մշակութային կյանքը վերականգնելու ի՞նչ հնարավորություններ կան:*

– Հայոց եկեղեցին իր գոյության առաջին օրից մինչև այսօր ներծծված է եղել հայրենասիրությամբ և իր առաքելությունը նկատել է Աստծո խոսքի հետ քարոզել ու սերմանել նաև ազգային արժեքները: Մեր փոքրկահույզ պատմության ընթացքում Հայոց Եկեղեցու տիպար հոգևորականները պայքարել են և հաճախ նահատակվել «վասն հայրենյաց, վասն Հիսուսի»:

Հայ եկեղեցին իր սկզբնավորման օրից որդեգրեց ազգային ուղեգիծ և միշտ մնալու է այդպիսին: Այսօրվա դրությամբ մեզ են հանձնվել Ամարասի վանքը, Հաղուօթ և Մարտակերտ շրջկենտրոնների եկեղեցիները, քննարկվում է Ստեփանակերտին կից Խնածախ գյուղի եկեղեցու վերաբացման հարցը: Հուսով ենք, որ հետագայում մեզ կվերադարձվեն այլ եկեղեցիներ ևս և առաջնորդամիստ եկեղեցին կլինի, Ամատողի Յակոբսոնի գմահատությամբ, «հայ ճարտարապետության մարգարիտը»՝ Գանձասարը, որը միշտ եղել է կաթողիկոսամիստ կամ առաջնորդամիստ աթոռ, և որի տարածքում մինչև օրս էլ գտնվում են Գանձասարի կաթողիկոսների շիրիմները: Այժմ վերոհիշյալ եկեղեցիներում սկսվել են նորոգման աշխատանքներ: Աշխատանքի ծավալը շատ մեծ է, ուստի Հայաստանի լավագույն ճարտարապետներից ստեղծված է մի հատուկ հանձնախումբ, որն արդեն անցել է նախագծման աշխատանքներին և պայմանագրեր է կնքել տեղի շինարարական կազմակերպությունների հետ: Մեր գործունեության հիմնական առանցքը պետք է լինի արցախահայությանը մշտական կապի մեջ պահել եկեղեցու հոգևոր կյանքի հետ: Վստահ են, որ այդ սրբազան գործը սիրով ու նվիրվածությամբ կիրականացնի հայրենասեր, առաքինի ու բարեպաշտ Պարզ Եպիսկոպոս Մարտիրոսյանը: Առավել քան համոզված են, որ այս խառն ու խռովահույզ ժամանակներում Քրիստոսի սիրո կրակը և լույսի ճրագը կվառվի Արցախ աշխարհում:

– *Հարցերից դուրս՝ ի՞նչ կցանկանալիք ասել:*

– Այսօր արցախահայությունն իր չարչրկված հողի վրա վառել է սեփական գոյության հավերժության խաբույկը, իր վառ հավատով է նայում ավելի պայծառ գա-

լիքին: Մենք աղոթում ենք առ Աստված, որ Տերն աճեցնի ու զորացնի մեր ժողովրդին մարմնով ու հոգով, ծաղկյալ ու ամասասան պահի մեր երկիրը: Համոզված են, որ բարի, խելացի, ստեղծագործող մի համայնություն, որին դժբախտություններն ու կորուստները չեն կարողացել աղավաղել կամ ընկճել, մի ժողովուրդ, որ ամաղարտ է պահել իր ավանդույթների վեհությունը և համոզմունքների գեղեցկությունը, կկարողանա հաղթահարել բոլոր դժվարությունները:

Ես կցանկանալի, որ մեր ազգը երբեք տեղիք չտար միջկուսակցական, ներկուսակցական պայքարին: Կուսակցությունները, բնականաբար, կան և պետք է լինեն: Սակայն մեզ համար քաղաքական պայքարը, եթե այն սրման և զարգացման միտում ունենա, կխանգարի մեր ազգի առջև դրված լուրջ խնդիրներին: Պարզապես, մենք չունենք ավելորդ ուժ ու եռանդ՝ ներքին ուժերի դեմ պայքարելու համար: Չէ՞ որ կան ավելի լուրջ, համագային խնդիրներ, որոնք անհրաժեշտ է լուծել: Ղարաբաղի ժողովրդի գոյատևման երաշխիքը պայմանավորված է համայն հայության աջակցությամբ և միասնությամբ:

Այստեղ ես հատկապես կուզենալի նշել, որ Արցախը մեզ համար ոչ միայն ազատագրական պայքարի խորհրդանիշ է, այլև մեր գոյապայքարը վճռականորեն շարունակելու ուղեցույց: Այն մի տեսակ մկրտարան է, սրբազան ավազան, ուր մտնելով և դուրս գալով՝ մաքրվում է հայ մարդը, վեհանում, հայրենասիրական լիցք ստանում:

Մարկոսի ավետարանում ասված է՝ «Ով հավատում է, նրա համար անկարելի բան չկա»: Հավատացած են, որ մեր ժողովուրդը պիտի տեր կանգնի իր պատմական հո-

ղերին: Հայ ազգը տեսիլք, երազ ունի և հավատացած է, որ մի օր ամբողջանալու է: Այսօր դա կարող է անհնար թվալ, սակայն եթե ետ նայենք, մի՞թե երեկ Արցախի ազատագրությունը հնարավոր էր:

Մինչդեռ այսօր ազատ է Արցախը: Այսօր անհնարին թվացող երազը վաղը կարող է իրականություն դառնալ: Ես սխալված չեմ լինի, եթե ասեմ, որ ողջ ազգն է այս տեսիլքով ապրում:

ՓԱՐԻԶՅԱՆ ԱՐՉԱԳԱՆՔՆԵՐ

Դարերի ընթացքում բոլոր ժողովուրդները կրոնը հիմք են ծառայեցրել իրենց ազգային սրբությունների համար: Հայ ժողովուրդը նույնացել է քրիստոնեության հետ, որը դարձել է նրա գոյության ձևը, խղճմտանքի ձայնը, արժանապատվությունը, դրոշակը: Եվ այդ բարձր զգացումն է, որ հայ ժողովրդին մղել է պայքարի՝ հանուն քրիստոնեության, որը նրա համար իր պապերի մամռապատ գերեզմաններն էին, դարերով կերտած խաչքարերն ու եկեղեցիները, մենախցերում ծաղկած մագաղաթները, ծաղկավառ դաշտերը, անդնդախոր ձորերը, երկնահաս լեռները, բարակիրան աղջիկների հեզաճկուն պարը, հայրենի ծխանի կապույտ ծուխը:

Հայ ժողովուրդը, սկսած 301 թվականից, առաջնորդ ունենալով Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ, Սահակ Պարթև և Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եռամեծ հայրերին և շուրջ 130 կաթողիկոսների, կռվել է իր պատվի, ինքնության, արժանապատվության, բոլոր սուրբ նվիրական ավանդների հարատևման համար:

Իր նախորդների բարի ու լավագույն ազգաշահ գործերի կրող ու խտացնող Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը նույնպես ապրել է ազգին հուզող մտահոգություններով, տազնապանքով և հույսերով, որոնք դրսևորվեցին փարիզյան ուղևորության շուրջ ծավալված հարցադրույցի ընթացքում:

– Այսօր հայ ժողովուրդը, հայ եկեղեցին և Դուք, Հայոց Հայրապետ, դարձել եք մեկ միասնական, անընդգրկելի, հավերժական «գանձարան հոգւոյն ժողովրդեան հայոց»։ Ձեր գահակալության 35 տարիները եղել են արգասավոր, ազգաշահ։ Ունենալով տարիների բեռ, եկեղեցական և ազգային գործունեության հարուստ կենսափորձ՝ ինչպե՞ս եք տեսնում հայ ժողովրդին հուզող բազում կնճռոտ հարցերի լուծման հնարավոր տարբերակները։

– Ինձ համար ծանր ու մտահոգիչ է ինչպես Արցախի ժողովրդի, այնպես էլ Ադրբեջանի տարածքից մազապուրծ գաղթած փախստականների հարցը, աղետյալ գոտու անտուն և անօթևան հաշմանդամ մեր հայրենակիցների վիճակը։ Հայ եկեղեցին անում է ամեն հնարավորը, որպեսզի սատար կանգնի ազգային փոքր ու մեծ հոգսերին։ Վերջին երկու տարիների ընթացքում ոչ միայն հոգևոր, այլև նյութական մեծ օգնություն ցուցաբերվեց ինչպես Արցախի ժողովրդին, այնպես էլ աղետյալ գոտուն և փախստականներին։ Եկեղեցուն փոխանցված գումարների և արտասահմանյան ֆիրմաների միջոցով կառուցվում են գործարաններ, ձեռք բերվում սարքավորումներ, որը խիստ անհրաժեշտ է Հայաստանի տնտեսությունը վերականգնելու համար։

Այսօր հայ ժողովուրդը վերածնունդ է ապրում, որը նրա համար նշանակում է պարբերական ու համատարած մի անօրինակ փթթում, իսկ մահվան գերանդին վերցրած ռիսերիմ դրացին հնձում է լույսի և բարու ծիլերը, ուրեմն մեզ համար վերածնունդ բառը նշանակում է, բացի մտավոր ու մշակութային, պետական ու քաղաքական, ազատ և անկաշկանդ ապրելու հնարավորությունից, նաև ու առավել ևս՝ վերակենդանություն, վերապ-

րում, ավետարանական Դազարոսի նման՝ մահից վերստին արթնանալու հրաշք։

Իմ գահակալության 35 տարիների ժամանակաշրջանում, վստահաբար կարող եմ ասել, հայ ժողովուրդն ապրել է բազմաթիվ վերածնունդներ, և այդ մասին գրի եմ առել տարիներ առաջ իմ՝ «Վազգեն Առաջին Հայրապետ Հայոց գրքում» «Վերածնունդ հայրենյաց» բաժնում։ Մեր եկեղեցին եղել է հայ ժողովրդի հոգու գանձարան, և այդ գիտակցությունը մենք միշտ ունեցել ենք, թերևս բնագդական մի զգացումով, ներքին մղումով, քանզի դար ու դարեր ապրել ենք նախնյաց սուրբ ավանդներով, և հայոց եկեղեցին հիմնված է նահատակների արյունով հավատը պաշտպանած սրբերի, մարտիրոսների նշխարների վրա։

Հայ եկեղեցին, վաղնջական ժամանակներից քաջ գիտակցելով իր ժողովրդի ներքին էությունը, հավատարիմ այդ կոչմանը, որդեգրեց հայ ժողովրդի ստեղծագործ շունչը, կառուցող ոգին ու դարձրեց իրեն դրոշակ, բնաբան։ Հայ ժողովուրդը երբեք չհպարտացավ իր մեծ ու փոքր զինու հաղթանակներով ու նվաճումներով, երբեք դրոշակ չդարձրեց ո՛չ մահը, ո՛չ ողբը, ո՛չ արցունքը, ո՛չ ուրիշներին նվաճել-տիրելու քաղաքականությունը։ Հայոց եկեղեցին և հայ ժողովուրդն ի սկզբանե ըմբռնեցին, որ այս արևի տակ կարող են ապրել ու հարատևել շնորհիվ իրենց ստեղծագործ հանճարի, որն Աստծու իսկ ուզածն է, Աստծու իսկ պատգամը։

– Շուրջ 30 հովվապետական ուղևորություններ եք կատարել արտասահմանյան զանազան երկրներ, լույս և հավատք շնորհել ցիրուցան հոտի բոլոր անդամներին։ Հայաստանյայց եկեղեցու տարեգրության մեջ անմախընթաց երևույթ էր Ձեր և Մեծի Տանն Կիլիկիո Գարե-

զին Բ կաթողիկոսի համատեղ այցելությունը հայկական զաղթօջախներ: Խնդրում ենք մի քանի խոսքով պատմեք ուղևորության նպատակների, իրագործումների, տպավորությունների մասին:

– Արդարև, այս ուղևորությունը պատմական է: Անթիլիասի տազմապի ստեղծման շարժառիթներն ու պատմությունը ծանոթ են բոլորին: Հասկանալի է միաժամանակ այդ տազմապի խաղաղ ու դրական լուծմանը նվիրված՝ ընդհանրապես Մայր Աթոռի և ի մասնակի իմ անշահախնդիր վերաբերմունքը, բազմաթիվ ջանքերը, խաղաղասիրական կոչերն ու առաջարկները հայ եկեղեցու ծոցում կանոնականությունը և ներքին խաղաղությունն ու միասնությունը վերահաստատելու համար: Ինձ համար ուրախալի է, որ վերջնականապես նոր հարաբերություններ մշակվեցին մեր զույգ աթոռների միջև: Խորապես զգացված հայտնեցի իմ եղբայրական ու միասնական գործելու պատրաստականությունը՝ հայտարարելով, որ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն որքան հաստատ լինի Կիլիկյան Աթոռի վրա, ես նույնքան հաստատ կզգամ ինձ Էջմիածնի Աթոռի վրա:

Մայիսի 6-ին ես և Գարեգին Բ կաթողիկոսն օծեցինք Բելգիայի հայկական նորակառույց ս. Մարիամ Մագդաղինացու եկեղեցին: Օծման արարողությանը ներկա էին բազմաթիվ օտար եկեղեցիների ներկայացուցիչներ, պետական, կառավարական դեմքեր: Մայիսի 8-ին մենք հանդիպեցինք Եվրոպական խորհրդարանի նախագահին: Մեր խորին շնորհակալությունը հայտնեցինք պարոն նախագահին այն օժանդակության համար, որ խորհրդարանը ցուցաբերեց երկրաշարժի օրերին, ինչպես նաև երախտագիտության զգացումով նշեցինք 1987 թվականի հունիսի բանաձևը, որով վավերացվեց 1915

թվականին Արևմտյան Հայաստանում թուրքերի կողմից հայ ժողովրդի նկատմամբ կատարված ցեղասպանության փաստը:

Մեր երկու կաթողիկոսների անունից մամակ հանձնեցինք՝ հասցեագրված Միացյալ ազգերի կազմակերպության գլխավոր քարտուղար պարոն Պերես դե Կուելյարին: Ցեղասպանության 75-ամյակի կապակցությամբ ցանկություն հայտնեցինք նաև, որպեսզի հնարավորություն ընձեռվի մեզ՝ ներկա գտնվել Եվրախորհրդարանի հավաքին՝ ավելի հանգամանորեն ներկայացնելու 1915 թվականի ցեղասպանության հարցը և հայ ժողովրդին հուզող հրատապ խնդիրներ լուսաբանել:

Նախագահն ընդունեց մեր առաջարկը և խոստացավ միջնորդել պետական մարմինների առջև, որպեսզի Եվրախորհրդարանում մեր ձայնը կարողանանք բարձրացնել: Գարեգին Բ կաթողիկոսն անդրադարձավ լիբանանահայության խնդրին: Հանդիպմանը ներկա էր Բելգիայի երեսփոխան Էռնեստ Կլին, որը հայտնի է Եվրախորհրդարանում իր բերած հայանպաստ գործունեությամբ:

Բելգիայից երկու կաթողիկոսներս և մեզ ուղեկցող անձինք մեկնեցինք Փարիզ, որտեղ տեղի ունեցավ հայկական եկեղեցու սրահի բացումը, և զույգ կաթողիկոսների ձեռամբ օծվեց խաչքարը: Մայիսի 16-ին Մերքլ Էնթերալ սրահի մեջ շուրջ հարյուրավոր հրավիրյալներու առջև տեղի ունեցավ մամուլի ասուլիս, որտեղ մասնավորապես կանգ առանք եկեղեցու հարցերին և Հայաստանի ու Խորհրդային Միության այլ շրջաններում տեղի ունեցող կրոնական զարթոնքին, մեր մտահոգություններն ու խոհերը հայտնեցինք հայ կյանքի ներկա վիճակի մասին, շեշտեցինք, որ Հայաստանն է հիմնական հարցը, և

ճիշտ պետք է հասկացվի ներկա վիճակը, կոչ արեցինք, որպեսզի Սփյուռքի կուսակցությունները, կազմակերպությունները, մամուլը վերաքննության ենթարկեն իրենց դիրքը, քննության առնեն հայ ժողովրդի՝ դարերով ապրած կյանքի իմաստը, խորհուրդը, նշանաբանը, ուղին, որով քայլել է ու պետք է շարունակի քայլել, քանզի հարատև անդուլ քայլելով է, որ երազը պետք է իրողություն դառնա, ժողովրդի դարավոր իղձերն ու ակնկալիքները մարմին ստանան:

Քանի որ այսօր խոսելու ժամանակը չէ, այլ՝ գործելու, մենք մեր անունից կոչ արեցինք և հրավեր կարդացինք Սփյուռքի մեր եղբայրներին ու ցանկացողներին, որպեսզի իրենց հնարավոր մպաստը բերեն՝ հայրենիքը ոտքի կանգնեցնելու և արցախահայությանը ինչպես նյութական օգնություն ցուցաբերելու, այնպես էլ նրանց արդար պահանջին նեցուկ կանգնելու:

Մենք մեր մտավախությունը հայտնեցինք ինչպես Արցախի ժողովրդի կյանքի ապահովության, այնպես էլ հուշարձանների պահպանման համար, քանզի մեր աչքի առջև դատարկվեցին Արցախի Կամո, Ազատ գյուղերը, Նախիջևանի տարածքում ոչնչացվեցին հազարամյակներից մեզ ժառանգած հազարավոր խաչքարեր, սեփականացվեցին կամ թալանվեցին եկեղեցիներ: Դժբախտաբար, նման թողություն պայմաններում երաշխիք չկա, որ վաղը բարբարոսի ձեռքը չի կրկնելու նույնը:

– *Առաջիկայում իրագործվելիք ի՞նչ ծրագրեր ունեք:*

– Հոգսերը, ծրագրերը և անելիքները շատ-շատ են: Նախ՝ օգտվելով առիթից, ուզում են հուլիսի 22-ին ցանկացողներին հրավիրել Սևանա լիճ, որտեղ պետք է տեղի ունենա հավաքական մկրտություն: Այդ արարողությո-

յանը հրավիրված են աշխարհի գրեթե բոլոր քրիստոնյա եկեղեցիների ներկայացուցիչներ, միարարական շարժման անդամներ, պաշտոնյա անձինք, թղթակիցներ:

Ինչպես գիտեք, ստեղծվում են նոր թեմեր և բացվում են նորանոր եկեղեցիներ, իսկ մենք չունենք հոգևորականներ, որոնք կարողանան լծվել ժողովրդին ծառայելու այդ ազնիվ, մաքուր, մարդասիրական գործին: Ուստի այս տարի ճեմարանում կբացվի 2-3 տարի ժամկետով դասընթաց (ճեմարանում ուսանելու տարիները 6-7 են), որտեղ կհրավիրվեն ուսանելու Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական և պատմական բաժինների ուսանողներ, որոնց գիտելիքներին կգումարվեն հոգևոր իմացություն, և պատրաստված կլծվեն աշխատանքի:

Սեպտեմբերի 30-ին տեղի է ունենալու հերթական մյուռոնօրհնության ծիսակատարությունը, որին ներկա կգտնվեն աշխարհի շատ երկրներից հրավիրված հյուրեր:

– *Ի՞նչ կմաղթելիք հայ ժողովրդին: Չէ՞ որ Հայոց հայրապետի մաղթանքն աղոթք է առ Աստված:*

– Ազգիս կմաղթեի ուժ, եռանդ, համբերություն, փորձություններին դիմագրավելու կամք: Պատմությունը մեր ժողովրդի ճակատին գրել է ոչ թե մեռնել, այլ ապրել և վերածնվել: Հայ ժողովուրդը երբեք չի ընկճվել բախտի հարվածներից և գիտցել է իր նահատակությունը վերածել հաղթանակի: Խաչելության Գողգոթային հաջորդում է հարության այգաբացը, նահատակությանը՝ վերածնունդը:

Հայը կրոնական և քաղաքական ինչ հուզումներ էլ որ ունենալու լինի, չի կարող մոռանալ իր արյունոտ անցյալը և ոչ էլ հայոց արդար դատը: Հայ ժողովուրդը դարեր ի վեր կորցրել է անկախությունը, բայց ոչ կենսունակությո-

յունը: Ազգը, որ ապրելու կամք ունի՝ չի մեռնի և իրավունք չունի մեռնելու: Եղել ենք, կանք ու կլինենք:

Բեղուն է հայ ժողովրդի արգանդը: Հայոց անկոտրում ոգին դարբնել են մեծն Մաշտոցը, Խորենացին: «Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն»: Քանի մեր ականջին կհնչեն Եղիշեի այս խոսքերը, մենք կլինենք, կստեղծագործենք և կհարատենք:

1990 թ.

ԱՆՈՒՆԸ ԲԱՐՁՐԱՅԱՎ, ՀԱՄԲԱՎԸ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆԱՅԱՎ

Տասնհինգ տարի առաջ՝ 1994 թվականի օգոստոսի 18-ին, 86 տարեկան հասակում իր աչքերը փակեց երջանկահիշատակ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը: Այդ օրը հայ ժողովրդի սգակիր զավակները ծնրադիր Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ աղոթքներով հողին հանձնեցին մարմինը հոգեւոյս հայրապետի, որը բովանդակ հայությանն էր, ինչպես բովանդակ հայությունը՝ իրենը: Այո, ոչ ևս է Նորին Սուրբ Օծությունը, որի քաղման հուղարկավոր եղան ոչ միայն հայ ազգի արժանավոր զավակները, այլև Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի խոնարհված դրոշին իրենց հարգանքի տուրքը մատուցեցին աշխարհի տարբեր երկրներից ժամանած տարբեր ազգերի հոգևոր պետեր, բարձրաստիճան հոգևորականներ, պետական այրեր, արվեստի գործիչներ, քանզի նա փառահեղ մարդ էր և փառքի արժանացած հովվապետ էր:

Մեղմելու համար քույր եկեղեցու մեծ վիշտը, իր եղբայրական, մխիթարական և սփոփանքի խոսքն է ասում Համայն Վրաց պատրիարք Նորին Սրբություն Տ. Տ. Իլյա Երկրորդը. «Վազգեն Առաջին կաթողիկոսը ժրաջան և հավատավոր մի գործիչ էր՝ եկեղեցիների միջև մերձեցման և սերտ գործակցության ուղղության ճշմարիտ էկումենիկ ոգով տոգորված: Նա միաժամանակ անձանձրությամբ ու հարատև քարոզիչ էր՝ աշխարհի խաղաղության

ու ժողովուրդների բարեկամության նվիրական գաղափարների և վերջապես՝ Նորին Սրբությունը ջերմ մի հայրենասեր էր՝ բառի ամենաազնիվ իմաստով: Առանձնապես մեզ համար մխիթարական է հաստատել, որ Վազգեն կաթողիկոսը նախանձախնդիր էր հայոց և վրաց եկեղեցիների ու ժողովուրդների անխախտ եղբայրության ամրապնդման: Վշտահար սրտով մենք խոնարհվում ենք նրա հիշատակի առջև»:

Տասնհինգ տարի է անցել այն օրից, երբ մենք հրաժեշտ տվինք մի արժանավոր տեսանողի, ազգասեր և եկեղեցասեր (ըստ միահամուռ կարծիքի՝ համայն հայության) մի մեծ դիվանագետի, մեր անհուն վիշտը պաշտպանողին, նաև մեր պայծառ գալիքի համար աղոթողին, որը կարծես իր գրչով ու խոհով հին պատմիչներից մնացած Եղիշե լիներ մեր օրերում: Նա իր եկեղեցաշեն վաստակով հաստատուն տեղ գտավ մեր մեծագործ կաթողիկոսների հոգևոր պատմության անմահ փառքերի աստղաբույլում, իսկ նրա մահով հայոց հողը հարստացավ մի մեծ բարությամբ:

Որտե՞ղ է նրա մեծության գաղտնիքը, նրա անվան ու գործի հմայքը: Անվերապահորեն կարող ենք ասել՝ հայ ժողովրդի և եկեղեցու հանդեպ ունեցած նրա խորունկ սիրո և պաշտամունքի մեջ է: Նորին Սուրբ Օծություն Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինն անդրդվելի հավատով բարձրացավ Լուսավորչի գահը՝ գործելու, սերմանելու Տիրոջ բարի սերմերը մեր ժողովրդի սրտում և մտքում՝ անխախտ պահելով կրոնական բոլոր կանոնները՝ հնօրյա ու դարերի շունչն իր վրա կրող հայոց եկեղեցին ունեցավ ղեկավարման իր ուրույն ընթացքը:

Մահվանից տասնհինգ տարի անց կարող ենք ասել, որ Վազգեն Առաջին վեհափառը երջանիկ էր, քանզի հատուցել էր իր պարտքը հարազատ ժողովրդին, հատուցել իր հանճարեղ մտքով ու աշխատանքով: Հայոց եկեղեցու 1700-ամյա պատմության մեջ քիչ հայրապետների է վիճակվել այսքան երկարատև գահակալություն, և քչերին է հաջողվել մեր ժողովրդի կյանքում խաղալ այնպիսի կարևոր դեր, ինչպիսին ունեցավ Վազգեն վեհափառը: Նա իրավամբ պետք է դրվի այնպիսի նշանավոր կաթողիկոսների շարքում, ինչպիսիք են Ներսես Մեծը, Հովհաննես Օձնեցին, Կոմիտաս Աղճնցին և այլն: Հեշտ է թվել անցնող տարիները, բայց պետք է պատկերացնել այն մեծ եռանդն ու նվիրումը, որ սպառել է Վազգեն վեհափառը՝ հասնելու համար այն արդյունքին, որի տերն է մեր ժողովուրդն այսօր:

Նրա 39-ամյա գահակալության եկեղեցաշեն ծրագրերը բարձր է գնահատել ճարտարապետ, դոկտոր, պրոֆեսոր Վարազդատ Հարությունյանը. «Առանձնապես հիշատակության արժանի են հին և նոր վեհարանների ու Ղազարապատի միաբանական սեղանատան, ինչպես նաև՝ ավանդական Տրդատ դռան վերականգնման արդյունքները:

Կիսախարխուլ կամ բարձիթողի վիճակից դրանք հառնեցին իրենց ճարտարապետական կուռ հնչեղությամբ, ներքնամասերի տեսքի հոյակապությամբ, շինարարական բարձր որակով: Նորոգվեցին տպարանի, ճեմարանի և Երեմյան խցերի շենքերը, դրանցից առաջինը լրացվեց երկրորդ հարկով, երկրորդին կցակառուցվեց նոր մաս: Մայրավանքի պարագիծը լրացվեց հյուրանոցի նոր շենքով, իսկ հյուսիսայինը՝ ժամացույցի աշտարակով:

Բակի կանաչապատման և ընդհանուր բարեկարգման մաս կազմեցին Եղեռնի հուշարձանն ու «Կաթնաղբյուրը», Մկրտիչ Խրիմյան կաթողիկոսի հիշատակին նվիրված «Շերեփ» աղբյուր-հուշարձանը: Հետագա տարիներին հայրապետի շինարարական գործունեությունն ընդգրկեց գործող բազմաթիվ վանքեր ու եկեղեցիներ: Էջմիածնի սուրբ Հռիփսիմե տաճարում և բակում կատարվեցին վերանորոգման ու բարեկարգման մեծածավալ աշխատանքներ:

Հիմնավոր վերանորոգման ենթարկվեցին ս. Գայանե տաճարը, Էջմիածնի ս. Շողակաթ և ս. Աստվածածին եկեղեցիները (վերջինիս կցակառուցվեց մի նոր զանգատարակ), բակերը բարեկարգվեցին, իսկ ս. Գայանե տաճարի բակում կառուցվեց մատաղատան շենքը:

Վեհափառ հայրապետի հատուկ ուշադրության առարկան դարձավ Օշականի ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցին: Հիմնովին վերակառուցվեց ու բարեզարդվեց մեծ Սրբի դամբարանը, եկեղեցու պատերը ծածկվեցին բարձրարվեստ որմնանկարներով, որոնց հեղինակն է նկարիչ Հովհաննես Միմասյանը:

Վերակառուցվեց Երևանի ս. Սարգիս առաջնորդանիստ եկեղեցին, որի կողքին կառուցվեց առաջնորդարանի շենքը, որը նախագծել էին տաղանդավոր ճարտարապետներ Ռաֆայել Իսրայելյանն ու Արծրուն Գալիկյանը: Եկեղեցու բարձրարվեստ քանդակապատումը կատարվեց շնորհալի քանդակագործ Արտաշես Հովսեփյանի կողմից:

Համապատասխան ուշադրություն դարձվեց նաև ներքին սփյուռքի եկեղեցիներին: Վերանորոգման ու բարեզարդման աշխատանքներ կատարվեցին Ախալցխայի, Ախալքալաքի, Թբիլիսիի ս. Գևորգ և ս. Էջմիածին,

Բաքվի, Կիրովաբադի, Օրջոնիկիձեի, Մոսկվայի և Սանկտ Պետերբուրգի հայկական եկեղեցիներում: Մայր Աթոռը եկեղեցաշինության ասպարեզում օգտակար եղավ նաև Սփյուռքին՝ այդ գործում ներգրավելով հայրենիքի փորձառու ճարտարապետներին: Միլանի ս. Քառասուն մանկանց և Նյու Յորքի ս. Վարդան եկեղեցիների էսքիզային նախագծերի հեղինակը տաղանդավոր ճարտարապետ Ռաֆայել Իսրայելյանն է, Մոնտեվիդեոյինը՝ ես: Վիեննայի ս. Հռիփսիմե եկեղեցին կառուցվել է վաստակավոր ճարտարապետ Էդվարդ Սրայայանի նախագծով: Այդպիսի արդյունավետությամբ է բնութագրվում վեհափառ հայրապետի ոչ լրիվ հիշատակված շինարարական գործունեությունը, որն արժանի է բարձր դրվատանքի»:

Ս. Էջմիածինը պաշտամունք էր Վազգեն կաթողիկոսի համար, և նա ուզում էր Մայր Աթոռը պաշտամունք դառնար նաև ամբողջ հայության հոգուն: Որպես Հայոց հայրապետ՝ Ներսես Շնորհալու նման ցանկանում էր այցելել աշխարհով մեկ ցրված իր հոտին, մտնել ամեն տուն ու երդիկ, «բերան ընդ բերան խօսել» նրանց մտահոգությունների, ինչու չէ, նաև ուրախությունների մասին:

Ահավասիկ մի պատահիկ 1963 թվականին մամուլում տպագրված Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինին հղած բարեշնորհ Վարդգես Կեռոյանի ողջույնի և բարի գալստյան ուղերձից, որը կարոտաբաղձ տարագիր հայի հոգու ճիչն է. «Վեհափառ տեր, ես այս գիշեր կուզեմ ուխտավորել հոգիիս բովանդակ ջերմությամբ, մատչելով ի համբույր Ձեր Ս. Աջույն:

Կուզեմ համբուրել Ձեր Ս. Աջը, համբուրած ըլլալու համար Աջը մեր Լուսավորիչ հայրապետին, որ իր

աղոթքներուն և օրհնությանց ներքև պահեց հայ ժողովուրդը իր պատմության մոռալ դարերուն ընդմիջեմ:

Կուգեմ համբուրել Ձեր Ս. Աջը, համբուրած ըլլալու համար մեր Սրբության Սրբոց ս. Էջմիածինը, որ մշտնջենապես լուսավորյալ պահեց հայ ժողովրդի հոգին, իբրև լուսավոր փարոս մը փոթորիկներուն դիմաց:

Կուգեմ համբուրել Ձեր Ս. Աջը, համբուրած ըլլալու համար Օշականի եռամեծ Վարդապետին՝ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի շիրիմը, որ իմացապես լուսավորեց հայուն միտքը և ջահավորեց մեր մշակույթի ոսկեդարը:

Կուգեմ համբուրել Ձեր Ս. Աջը, համբուրած ըլլալու համար մեր հայրենիքի հողը սրբազան:

Եվ վերջապես կուգեմ համբուրել Ձեր Ս. Աջը, համբուրած ըլլալու համար բազմահազար և բյուրավոր մեր խաղաղասեր և շինարար եղբայրներուն և քույրերուն, որոնք կաշխատին մեր հայրենիքին մեջ՝ հրաշակերտելու մեր ներկան և մեր ապագան քաղաքակրթության առաջին գիծերուն վրա»:

Համանման ոգով ու շնչով են դիմավորել Սփյուռքում Հայոց հայրապետին և, բնականաբար, շրջագայությունների ժամանակ ստացած տպավորություններն իրենց գեղարվեստական մարմնացումը ստացան Վազգեն վեհափառի քարոզներում, ելույթներում, որոնք նոթերի, վերիուշի, ակնարկի, տպավորության մի ինքնատիպ համաձուլվածք են:

Եվ այդպես տարիները կուտակվում էին տարիների վրա:

Բայց անողորմ մահը շտապեց կտրել ամենից սիրված ու հարգված մեծանուն հայրապետի կյանքի թելը: Մինչդեռ նա մեր օրերի և գալիք ժամանակների համար միշտ կմնա իբրև մարդ՝ սուրբ հիշատակ, անլռելի պատգամ:

Հայոց մեծ բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանն աշխարհի անցավոր լինելու մասին փիլիսոփայական խոկումներում հանգում է հետևյալին.

Գործն է անմահ, լավ իմացեք,
Որ խոսվում է դարեդար,
Երենկ նրան, որ իր գործով
Կապրի անվերջ, անդադար:

Եվ այսօր, վաղը, միշտ երախտապարտ հայ ժողովուրդն իր անմահության տոնացույցում, ի նշանավորումն վեհափառ հայրապետի և մեծ բանաստեղծի, որպես ընծա՝ կշնորհի առանց տիտղոսի, պարզ ու անպաճույճ, բայց սուրբ մի անուն՝ Ամենայն Հայոց Վազգեն Շինարար և Ամենայն Հայոց բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյան:

ՄԻ ՊՏՂՈՒՆՑ ԽՈՒՆԿ ՆԱՀԱՏԱԿ
ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱՆՀԱՅՏ ՇԻՐԻՄՆԵՐԻՆ

(որպես վերջաբան)

1915թ. հայ ժողովուրդն անցավ արյան ծովեր ու գող-գոթա և ըմպեց «զբաժակ մահու»: 94 տարի առաջ ջարդարար թուրքերի ոճրածին իթթիհատի ամենավայրագ բռնապետության օրերին տեղի ունեցավ հայ ազգի ողբերգության ողբերգությունը: 1915թ. ապրիլի 24-ին սկսվեց ի կատար ածվել հայերին ի սպառ բնաջնջելու հրեշավոր ծրագիրը, որ հանգամանորեն մշակել ու իրագործվում էր Թալեաթի, Էնվերի ու Ջեմալի ղեկավարությամբ: Թշնամին, որպեսզի կարողանար իրագործել ցեղասպանության ոճիրը, իր առաջին հարվածը մախ ուղղեց մտավորականությանն ու հոգևորականությանը՝ մեր իմացական ու հոգևոր ուժի ակունքներին: Ապրիլյան եղեռնի արյունոտ օրերին հայ ժողովրդի ողբերգական և տխուր ճակատագիրը հավասար արիությամբ բաժանեց մահ հոգևորականությունը՝ որպես զուխ և առաջնորդ ազգի: Իթթիհատի հայաջինջ ջարդերին զոհ գնացին հայոց եկեղեցուն, ազգին հավերժ ուխտով ու կյանքով կապված բազմաթիվ եպիսկոպոսներ, վարդապետներ և քահանաներ, «որոնց զանունս Տեր գիտե միայն»: Դառն է իրականությունը և այդ իրականության մեջ մեր սրտերն այրող ճշմարտությունը, երբ ծանոթանում ես Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանյանի կազմած վիճակագրությանը, ըստ որի՝ 1912թ. Արևմտյան Հայաստանում հայկական եկեղեցիների և վանքերի ընդհանուր թիվը հասնում

էր ավելի քան 2200-ի: Եղեռնի տարիներին կողոպտված, թալանված, հրկիզված եկեղեցիների և վանքերի թիվը հասնում էր շուրջ 2150-ի, իսկ նահատակ քահանաների թիվը՝ 4000-ի, որոնցից շատերը կենդանի պատարագ էին վաղաժամ պարտականության ճանապարհի վրա, հավատարիմ իրենց կոչմանը, գաղափարին ու հավատին: Հովվի արյունը խառնվեց իր հոտի արյան հետ: «Անօրենք հեղին զարիւն անբիծ» և «ոչ ոք էր թաղէր զնոսա»:

Այն տարիներին, երբ ամենուրեք լցված էր մեռելոցի աղոթքներով և ունայն աշխարհի անտարբերության քրքիջով, այդ տարի հայ ժողովրդի արի զավակը՝ Սողոմոն Թեհլերյանը խիզախեց ցույց տալ հայոց ոգու ինքնակալությունը:

1921 թվականի մարտի 15-ին, Բեռլինում, ատրճանա կով սպանեց հայ ժողովրդի դահիճներից մեծագույնին՝ Թալեաթ փաշա Մեհմեդին:

Եվ ես իմաստուն, ու ձեռս քեթև...

Նրա օրինակին հետևելով՝ մեկ տարի հետո նույն կերպ վարվեցին հայ վրիժառուներ Պետրոս Տեր-Պողոսյանը և Արչտաշես Գևորգյանը: Նրանք 1922 թվականի հուլիսին Թիֆլիսում սպանեցին Ջեմալ Փաշա Ահմեդին: Իթթիհատի երրորդ ոճրագործը՝ Էնվեր փաշան նույնպես սպանվեց 1922-ին ֆիդայի Մանուկի ձեռքով:

Չկան պատմական Հայաստանում մեր հոյակերտ վանքերն ու եկեղեցիները, բայց կան անխորտակելի, հավերժական Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը՝ մեր հավատքի ամրոցը՝ իր շեն ու պայծառ նվիրապետական աթոռներով, ազգային-եկեղեցական թեմերը՝ իրենց բարեգարդված եկեղեցիներով, հավատացյալներով, որոնք, Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի ղեկավարությամբ, նոր երազներով ու նոր խոհերով պայծառ ու կեն-

դանի են պահում մեր եկեղեցին, պատրաստում են հոգևորական նոր սերունդ՝ որպես անհերքելի ապացույց, որ նրանց նահատակությունն ու հեղված արյունը չմնաց սոսկ գրչագրված մի պատմություն, այլ հետագա սերունդների համար եղավ մի հորդոր-կոչ՝ ապրելու և ապրեցնելու համար:

Իսկ մեր պարտքն ենք նկատում և մեր բարեպաշտ ժողովրդին հրավիրում ակնածանքով աղոթել նահատակ հոգևորականների անհայտ շիրիմներին. «Յիշեա զմեզ, յիշեա զմեզ, Տէր», որոնցից յուրաքանչյուրի համար՝ որպես անբարբառ աղոթք-հուշարձան, մեր պատմության մատյաններում կանգնեցված է մի խաչքար, որի խորիմաստ փիլիսոփայությունը չի նայում դեպի ետ՝ անցյալը, այլ նայում է դեպի ապագան, գալիքը: Խունկ և աղոթք՝ անհուշարձան, անգերեզման բոլոր մարտիրոս նահատակների հիշատակին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գիրք առաջին

Հայոց հայրապետ, ընտրյալ Աստծո

Չկա ոչ մի ուրիշ այլ նպատակ, քան ծառայել եկեղեցուն, ժողովրդին <i>(որպես առաջաքան)</i>	5
«Ոգու պատմություն...»	11
«Ի քեզ Տէր յուսացեալ մի ամաչեցից յափտեան»	19
Մենք, մեր հոգևորը, մեր հավատքը, մեր հովվապետը	23
Ազգային գաղափարախոսության պահանջը Պատմական Հայաստանն է	27
Հայոց հայրապետի կենաց խորհուրդն արարելն է	30
Որ Արագածի կատարին հավերժորեն բոցկլտա Լուսավորչի կանթեղը	36
Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի խոսքը նաև գործ է	42
«Ձհաւատ, գլոյս, զսէր և զամենայն գործս առաքինութեան»	49
«Սա է տունն Աստուծոյ»	56
Լույսի ճանապարհ	61
«Եվ որպէս աներկբա վկայություն՝ հայացքս Մասիսն է փնտրում»	66
Նորին Սուրբ Օծություն Գարեգին Բ Շայրագույն պատրիարք և Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի գահակալման մեկ տարին	72

«Հայոց հայրապետի համար հայրենիքը խորան է, եկեղեցին՝ աղոթք»	79
«Ի քոյոց քեզ մատուցանեմք»	84
Բարին, լավը, գեղեցիկը անսպառ լինեն	90
Ապրենք ճշմարտության համար	95

Հարցազրույցներ

Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանը սեպտեմբերի 21-ի համրաքվեին պատասխանում է՝ ԱՅՈ	101
Հավատանք և կհաղթենք	104
Ես հաղթեցի	109

Գիրք երկրորդ

Փողոտած ազգի զավակի լուսե երազը

«Պատիվ ըրեք վսեմագույն վեհափառին»	115
Աստվածատուր հոգևորականն ու քաջ հովիվը	121
Մախաղում եղեգե գրչով գրված մատյան է (Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Առաջինի նամականին)	125
Բուռ-բուռ շաղ սվեց սեր, գուրգուրանք	132
«Մի ազգ, որ մերժել է մեռնել»	138
«Ժողովուրդը երբեք չի սխալվում»	143
Ի՞նչն է տևական, ի՞նչը՝ մնայուն	150

Հարցազրույցներ

«Երբեմն նայում ենք ետ, որ գալիքը տեսնենք (Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ն վաթսուհինգ տարեկան է)	159
---	-----

Եկեղեցին պետք է ունենա իր Սահմանադրությունը	164
Հայաստանի փրկությունը բոլոր հայերի փոխադարձ հաս- կացողության մեջ է	168
«Էջմիածինը իմ կյանքիս անբաժանելի մասն է»	176
«Պատիվ փնտրելու կարիք չկա, պատիվը կգա»	183
Աստվածահաճո ծրագրեր	190
Հայոց եկեղեցու մշակը լինելով՝ նաև ազգի մշակն էր	196
Մեծ էր... Մնաց մեծություն	200

Գիրք երրորդ

Մի դափնեճյուղ Վազգեն Ա-ի հիշատակին

20-րդ դարի Հայոց եկեղեցու զանգակ աղբյուրը	207
Ամեն ինչ հիշող, ամեն ինչ հատուցող ժամանակը	214
Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի գահակալության 35-ամյակը	221
Խունկ ու օրհնություն հովվապետի և վարպետի անթառամ հիշատակին	230
«Գերված խաչքարերը»	236
Հոգևորականն ու գիտնականը քայլեցին անկոխ արահետներով	239
«Պատիւս պարտաւորաց հարկս հարկաւորաց»	250
Եվ զնաց աշխարհից անարժաք հովվապետը	260
«Մատենան ահա զոր խոստացա»	266
Նրանք ճաշակեցին փորձության բաժակը ցմրուր	270
Վշտալի հայրապետներ	279
«Տնկեսցի սեր և արդարութիւն յերկրի»	290
Խոսում են նամակները	303
Տարեմուտի այս օրը սրբազան է	313
Գյումրիում բացվեց հոգևոր ճեմարան	317

Հարցազրույցներ

Մտորումներ Նոր տարվա շեմին.....	325
«Եկեղեցին հայկական հայրենի տունն է հոգւոյս».....	332
Կյանքի է կոչվում Արցախի թեմը	340
Փարիզյան արձագանքներ	347
Անունը բարձրացավ, համբավը ժողովրդականացավ.....	355
Մի պտղունց խունկ՝ նահատակ հոգևորականների անհայտ շիրիմներին (<i>որպես վերջաբան</i>).....	362

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՆԱԽՈՐԴ ԳՐՔԵՐԸ

1. «Նվիրական ուխտյալներ» (2000թ.)

Նվիրված է Հայոց եկեղեցու մեր ժամանակի նշանավոր կրոնական գործիչներին, որոնց միջոցով էլ տիպականացվում է ժամանակի ու պատմության մի քանի էական առանձնահատկություններ:

2. «Գործունեության հավատամքը ծրագիր է և երդում» (2001, 2002թթ.)

Գիրքը՝ Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Նավասարդ արքեպիսկոպոս Կճոյանի մասին է, ով Արագածոտնի թեմի առաջնորդի պաշտոնում, ինչպես նաև Արարատյան Հայրապետական թեմում իրականացրած արվալույս ծրագրերում բյուրեղացրել է դարերի իմաստությունը և հավերժության օրենքով ու հոգևոր հայրերի փորձով ծիածան կապել մաշտոցյան դարաշրջանի և նոր ժամանակի միջև:

3. «Խորհրդանիշ մտքի և խղճի» (2001, 2003թթ.)

Գիրք՝ ուր այնքան զուլավված երևում է տիպար հոգևորական՝ ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմի առաջնորդ Խաժակ արքեպիսկոպոս Պարսամյանը՝ բարի, ազնիվ հոգևորականի իր պարտքի ու կոչումի կնիքով: Նրա ծնրադիր խոնարհումը հայրենիքի զոհասեղանին մեծ խորհուրդ ունի և ուսանելի օրինակ:

4. «Արամ Իսաբեկյանի գույները» (2002թ.)

Երկի մտահղացման առանցքը, գաղափարական ու գեղագիտական վեկտորը՝ ԵՊԳԱ-ի ռեկտոր, գեղանկարիչ Արամ Իսաբեկյանի կենսագրությունն է, որը գիտի արարել և խնկարկել հայրենիքի շենացման ու ազգի բարօրության համար, թեև հարազատ զավակի պես սի-

րում է իր մտահղացմամբ հիմնադրած ԵՊԳԱ-ն, միա-
ժամանակ այդ ծառայության մեջ չի մոռանում իր մյուս
կոչումը՝ նկարելը, որի մասին աշխարհահռչակ նկարիչ
Գառզուն ասել է. «Տաղանդավոր նկարիչ ես դու»:

5. «Մի կաթիլ բարություն» (2002թ.)

Ժողովրդի ծոցից սերած, ժողովրդյան կենսահյուսե-
րով սնված ու հարստացած ժողովրդական նկարիչ,
քանդակագործ Լևոն Թոքմաջյանի մասին է, որի հոգուց
ծորում է ծով բարություն: «Տաղանդը խոսում է իր
ժողովրդի հետ, հանճարը՝ համայն մարդկության»:
Ուլիյամ Շեքսպիրի այս միտքը անվերապահորեն կարող
ենք վերագրել քանդակագործ Լևոն Թոքմաջյանին,
քանզի նրա արվեստը դուրս է եկել հայրենի երկրի
եզերքներից, տարածվել ու սեփականություն դարձել
օտար երկրների (Իտալիա, Ֆրանսիա, Սերբիա, Հու-
նաստան, Ռուսաստան), արտերկրում արժանացել
դափնիների ու մրցանակների:

6. «Հայոց 28 մայրաքաղաքները» (2005թ.)

7. «Վառի՞ր հանգած մոմերը» (2009թ.)

Գրքի գեղագիտական կոնցեպցիայի հեմասյունը ՀՀ
վարչապետ Տիգրան Սարգսյանի այն առողջ կենսափի-
լիսոփայությունն է, որ օգնում է նրան լուծել մի շարք
գործյան հանգույցներ՝ «Հոգևոր Հայաստանի» նախա-
գծերը:

Նրա բնավորության մեջ ընդգծված է ոչ միայն հայ-
րենասեր, եկեղեցասեր ղեկավարը, դա աներկբայելի է,
այլև ամենակարևոր հատկանիշներից մեկը՝ շեշտված
մարդկայնությունը:

ՀՏԴ 23/28
ԳՄԴ 86.37
Ս 982

Սուքիասյան Սիլվա

Ս 982 Պատիվ արեք հայոց վեհափառներին: Ակնարկ-
ներ, հարցազրույցներ, փաստաթղթեր:– Եր.:
Նաիրի, 2009.– 372 էջ:

ԳՄԴ 86.37

ISBN 978-5-550-01575-9

© Սուքիասյան Սիլվա, 2009

ՄԻԼՎԱ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՊԱՏԻՎ ԱՐԵՔ ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌՆԵՐԻՆ
(Ակնարկներ, հարցազրույցներ, փաստաթղթեր)

Տեխ. խմբագիր՝ Մ. Է. Ճամճապանյան
Համակարգչային շարվածքը՝ Ա. Ջ. Եսայանի,
Վ. Ա. Վարդանյանի
Համակարգչային ձևավորումը՝ Օ. Ղ. Թերզյանի

Պատվեր՝ 25:

«Նաիրի» հրատարակչություն» ՓԲԸ
Երևան-9, Տեղյան 91

58

19. 01. 10.

1000

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0988217

58

14. 01. 10.

11

30592